

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R12:1978

**Brukarinflytande vid
grupphusprojektering**

**Studium av processen i ett
medinflytandeexperiment**

Ingeman Arbnor

Byggforskningen

TEKNISKA HOGSKOLAN I LUND
SEKTIONEN FOR VAG- OCH VAJER
BIBLIOTEKET

R12:1978

BRUKARINFLYTANDE VID GRUPPHUS-
PROJEKTERING

Studium av processen i ett med-
inflytandeexperiment

Ingeman Arbnor

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 750436-8 från
Statens råd för byggnadsforskning till Företagsekonomiska
institutionen, Lunds universitet, Lund

Nyckelord:

bostäder
grupphus
projektering
medinflytande
brukarinflytande
samråd
sociala relationer

UDK 711.58:3

R12:1978

ISBN 91-540-2809-4

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

LiberTryck Stockholm 1978 850370

INNEHALLSFÖRTECKNING

TACK		5
FÖRORD		6
INLEDNING		8
1	EXPERIMENTETS TILLKOMST	11
1.1	Några intresseinriktningar konvergerar	11
1.1.1	Grundtanken i det bostadspolitiska programmet	12
1.1.2	Basidén i det öppna byggsystemet	14
1.1.3	BFR - långsiktiga utvecklingstendenser	19
1.2	Forskningsfältet	22
2	EN OMVÄRLDSBILD	33
2.1	Bara bo eller också leva?	33
2.1.1	Alienation - en principbeskrivning	34
2.1.1.1	Erich Fromm	35
2.1.1.2	Herbert Marcuse	36
2.1.1.3	Rollo May	37
2.1.1.4	C Wright Mills	38
2.1.2	Alienationen i vårt boende	38
2.1.2.1	Teknologins egenvärde	39
2.1.2.2	Den byråkratiska planeringen	41
2.1.2.3	Är samhället sjukt eller friskt?	44
2.1.3	Försvaret teknokratin och forskningen kring denna det bestående?	46
2.1.4	Invändningar mot det som sagts	48
2.2	Ett brukaranpassat bostadsbyggande	49
2.2.1	Brukarna och teknologin - en not om öppna och slutna system	49
2.2.2	Brukarna och byråkratin - en not om Bygg-Sverige och makt	53
3	VAD HANDLAR DET EGENTLIGEN OM?	60
3.1	En principbestämning av den sociala verkligheten	60
3.1.1	Den samhälleliga dialektiken	64
3.2	Experimentet och den sociala verkligheten	65
3.3	Överensstämmelse - en not om planeringsinstrument och spelregler	67

4	ATT STUDERA OCH UTVÄRDERA EXPERIMENTET	72
4.1	Några utvärderingsmässiga bakgrunder	72
4.1.1	Den traditionella utvärderingens funktion och karaktär	73
4.2	Varför ej använda traditionell utvärdering?	76
4.2.1	En not om det ideala - experiment och utvärdering	77
4.2.1.1	Experiment - utvecklings- och tillämpningskostnader	77
4.2.1.2	Utvärdering	79
4.2.2	En not om det reala - experiment och utvärdering	83
4.3	Rapportens syfte	86
4.4	Metodologiska aspekter	87
4.4.1	Analytiskt synsätt	88
4.4.2	Systemsynsätt	90
4.4.3	Aktörsynsätt	92
4.4.4	Studiens metodologiska förhållningssätt	94
4.5	Metoder och metodik	95
4.5.1	Metodisk procedur	96
4.5.2	Metodik	98
4.6	Rapportens uppläggning	99
5	BRUKARPLANERINGEN	101
5.1	En dagbok med kommentarer	101
5.2	Sammanfattning av brukarnas del i planeringen	130
5.3	Hur mycket deltog hushållen?	133
5.4	Några erfarenheter	135
5.4.1	En not om fenomen	135
5.4.1.1	Den vardagsnära nivån	136
5.4.1.2	De internaliserade idealens upplösning	136
5.4.1.3	Egocentrismen och det sociala främlingskapet	137
5.4.1.4	Den sociala kapitalförstörelsen	138
5.4.1.5	Den refuserande inläringens blockering	138
5.4.1.6	Enkätsvaren - den experimentella processens reproduktion	139

6	UTVÄRDERING OCH SLUTSATSER	142
6.1	Några experimentella aspekter	142
6.1.1	Experimentets uppläggning	143
6.1.2	Information och brukarförutsättningar	148
6.1.3	Restriktioner och kritiska händelser	152
6.1.4	Social gemenskap	156
6.1.5	Hur fungerade projektansvariga?	161
6.1.6	Hur blev gestaltningen?	163
6.1.7	Hur fungerade medinflytandet?	165
6.2	Några planeringsmässiga aspekter	166
6.2.1	Brukarinflytande som målsättning	166
6.2.2	Ett planeringsspråk för samordning	170
6.2.2.1	En modell för vertikal och horisontell samordning	170
6.2.2.2	En not om planeringsinstrument	173
6.2.3	Några tumregler för brukarplanering	176
	REFERENSER	184
	BILAGOR	187
1	Sammanträdesprotokoll - ledningsgruppen 750218	187
2	Sammanträdesprotokoll - fastighetsnämnden 750306	189
3	Pressklipp - Gefle Dagblad 750307	190
4	Inbjudan	191
5	Frågeblankett	193
6	Pressklipp - Arbetarbladet 750529	196
7	Intresseanmälan	197
8	Mönstersamling	199
9	Svarsformulär	205
10	Enkät - hustyp	214
11	Mönstersamling	215
12	Svarsformulär	217
13	Situationsplan - husstorlek	218
14	Svarsformulär	222
15	Brev från brukare till Landskronagruppen	224
16	Brukarförslag till situationsplan	225
17	Sammanträdesprotokoll - ledningsgruppen 750919	228
18	Pressklipp - Gefle Dagblad 750922	229
19	Sammanträdesprotokoll - byggnadsnämnden 750930	230
20	Yttrande från stadsarkitektkontoret	231
21	Modulpapper	233
22	Miljöskisser	246
23	Program för fortsättningen	254
24	Sammanträdesprotokoll - byggnadsnämnden 751014	256
25	Pressklipp - Arbetarbladet 751015	257
26	Kallelse	258
27	Brev - arbetsuppgift	259

28	Enkät - materialval	261
29	Pressklipp - Gefle Dagblad 751129	265
30	Materialutställning	266
31	Frågeformulär	268
32	Pressklipp - Arbetarbladet 760331	281
33	Information - anbudsunderlag	282
34	Information - kontraktskrivning	283
35	Skrivelse till Gävleborgs Sparbank	284
36	Information - huspriser	285
37	Pressklipp - Arbetarbladet 760907	286
38	Pressklipp - Arbetarbladet 760908	287
39	Information - specificering av kostnader	288
40	Brev - förfrågan	289
41	Brev - förfrågan	290
	 SAMMANFATTNING	 291

TACK

Den utredning som här avrapporteras initierades 1975 av Stiftelsen för Industriellt och Ekologiskt Byggeri i Landskrona. Stiftelsen ansökte då om medel från Statens råd för byggnadsforskning (BFR) för att genomföra ett experiment med brukarinflytande vid grupphusprojektering. I samband med ansökan poängterades värdet av en extern utvärdering av experimentet. Resultatet av detta (se kap. 1) blev slutligen denna rapport, vilken finansierats med medel från BFR.

Arbetet har bedrivits vid Företagsekonomiska institutionen i Lund. Jag har haft förmånen att få arbeta i en intressant forskarmiljö. Främst vill jag tacka mina kolleger i Metodforskningsgruppen vid institutionen.

Ett flertal andra forskarkolleger har utgjort ett värdefullt stöd under arbetet. Ett varmt tack riktas här till Sten Alfonsson, Leif Andersson, Björn Bjerke och Olof Henell. Lika varmt vill jag tacka Berit Andersson, Barbro Persson och Indrid Thell, som hjälpt mig med utskriften av rapporten. I det avslutande arbetet med originalen har jag fått värdefull hjälp av Karin Edgren.

Ett speciellt tack riktas till alla de personer inom Gävle kommun och Stiftelsen för Industriellt och Ekologiskt Byggeri som alltid lika välvilligt ställt sig till förfogande för såväl längre dialoger som kortare intervjuer. En vilken jag inte kan gå förbi utan att nämna vid namn är Björn Carlsson på fastighetskontoret, som alltid lika engagerat och snabbt tagit fram den information jag efterfrågat.

Lika varmt vill jag tacka samtliga deltagande brukare, som tålmodigt svarat på mina enkäter, diskuterat med mig per telefon och deltagit i andra av mig arrangerade aktiviteter.

Till sist vill jag rikta ett varmt tack till min hustru Charlotte - mitt alltid lika tålmodigt fungerande stöd - som dessutom i detta arbete personligen assisterat mig.

Lund i februari 1977

Ingeman Arbnor

FÖRORD

Under de senaste åren har det förekommit många försök med att öka allmänhetens inflytande över planeringen och den byggda miljöns utformning. Utgångspunkterna och förutsättningarna för dessa försök har varierat starkt. Ibland har det gällt att låta en liten grupp människor, vilka från början kände varandra väl, gemensamt svara för förändringar av en arbets- eller gemenskapslokal. Vid andra tillfällen har det gällt att få en kommuns innevånare att medverka i utformningen av en helt ny stadsdel, vars framtida befolkning ingen kunde veta särskilt mycket om.

Erfarenheterna av dessa försök är mycket varierande. De upplevda misslyckandena tycks vara ganska många även om insikten att ett ökat inflytande är eftersträvansvärt har vuxit sig allt starkare. Ingen torde kunna säga att vi vet hur ens det enklaste planeringsfallet bäst skall organiseras.

Här finns ett stort fält för utvecklingsarbete och för forskning som beskriver, analyserar och värderar dessa arbeten. Byggforskningsrådet har stött och stödjer några projekt av detta slag. Det normala är därvid att rådet dels stödjer utvecklingsarbetet (ofta med ett bidrag som gör att ett normalt planeringsuppdrag kan bli mer ambitiöst än annars och kan utveckla och pröva nya idéer), dels finansierar en forskare som observerar och värderar experimentet. Observatören skall så långt möjligt vara obunden till projektet. Ofta lämnar rådet större anslag till observatören än till projektören. Observatören har som regel och i motsats till projektören ingen annan finansiär. Skall våra kunskaper om olika medinflytandeprojekts värde successivt och systematiskt kunna byggas upp måste observationerna och analyserna inom detta svåra ämne göras grundligt.

I denna rapport redovisas ett försök till medinflytande vid utformningen av småhusområdet Andersberg i Gävle och dess utvärdering. Projektet baseras på en öppen-system-filosofi med en arbetsmetodik och byggsystemlösning som arkitekt Peter Broberg har drivit i Sverige. Projektledare har Claes Pettersson i Landskronagruppen varit. Observatör och utvärderare har varit fil dr Ingemar Arbnor vid Företagsekonomiska institutionen i Lund. Projektören och observatören har haft ett meningsutbyte om rimliga förväntningar på experimentet med hänsyn till dess för-

utsättningar och resurser. Projektören redovisar sina erfarenheter i en rapport utarbetad av Landskronagruppen och fastighetskontoret i Gävle kallad "Meddeltagande - försöket Andersberg" också utgiven i Byggforskningsrådets serie. Problemet är långt ifrån uttömt och rådet är inställt på att medverka vid nya försök av detta slag. Det är viktigt att forskaren - observatören på det sätt som skett i detta fall kommer i kontakt med försöket och får följa det redan på ett tidigt stadium.

Jöran Lindvall

INLEDNING

Att tala om brukarinflytande och brukarplanering har blivit allt vanligare inom en rad olika områden. När det gäller bostadsplanering kan det röra sig om allt från ett indirekt inflytande, via referensgrupper med små möjligheter till påverkan, till ett direkt inflytande, på bostadskonsumenternas egna villkor. Det experiment som här kommer att beskrivas handlar om hur ett fyrtio-tal familjer i Gävle kommun fick vara med om att utforma såväl de yttre områdena som den inre boendemiljön. Planeringen skulle dock inte ske helt på brukarnas egna villkor utan det som eftersträvades var en form av samråds- och samförståndsprocess mellan kommunen i fråga, brukarna och projektören.

Min uppgift i experimentet har varit att studera och utvärdera denna ovannämnda process i ett vad jag benämner handlingsskapande syfte. Med detta avses att rapporten skall förmedla en baserfarenhet såväl ur teoretisk som praktisk synvinkel. Teoretisk i den bemärkelsen att den skall kunna utgöra en startpunkt för utveckling av ett planeringsspråk för brukarplaneringsprojekt. Praktiskt skall den bidra till några tumregler för brukarplanering.

Experimentet startade med att fastighetskontoret inbjöd 150 hushåll ur tomt- och småhuskön till en presentation av experimentet. Till detta första möte kom 42 hushåll. Efter detta möte, som projektören benämnde "orienteringsfas", delades processens fortsättning in i följande fem faser: kvartersfas, tomtfas, husfas, upphandlings- och kontraktsskrivningsfas och bygghfas.

Under kvartersfasen fick brukarna i en enkät ta ställning till ett antal förslag till utformning av parkering, hustyp, bostadsservice, tomt, gemensamhetsyta och gemensamhetslokal. Med brukarnas svar som underlag tog projektören fram tre alternativ till dispositionsplan. Den diskussion som sedan följde på dessa förslag resulterade senare i en slutgiltig plan. Det visade sig i denna fas vara svårt för brukarna att på ett så tidigt stadium i processen sätta sig in i dessa övergripande problem. Den sociala kontakten mellan brukarna var dessutom i detta stadium i det närmaste obefintlig.

I tomtfasen fick brukarna välja tomt enligt vars och ens turordning i kön. En hel del problem visade sig här uppkomma då några brukare tvingades att frångå sina tidigare val av hustyp.

Under husfasen fick varje brukarfamilj vid två tillfällen om vardera två timmar träffa arkitekterna och en ekonomisk rådgivare för att diskutera och ta fram det egna husets planlösning. Denna individuella kontakt uppgavs av brukarna som mycket värdefull. De saknade under dessa diskussioner dock en ordentlig och fortlöpande ekonomisk redovisning av olika alternativ.

Efter detta erbjöds sju byggnadsfirmor att inkomma med anbud. Fyra av dessa svarade, varav det lägsta visade sig överstiga det tidigare kalkylerade medelpriset med ungefär 100 000 kronor. Anledningen till denna stora differens mellan kalkyl och anbud visade sig bero på att brukarna, utan att det framgått för dem, fått huspriserna i kalkylen exklusive index, gemensamhetsanläggning och markplanering. Detta resulterade i att åtta brukare tackade "nej" till fortsatt medverkan, vilket kom att innebära att totalt 20 brukare hade lämnat experimentet under dess gång.

Den utvärdering som fortlöpande skett av den experimentella processen pekar dessutom på att experimentet som sådant upplevts som mindre lyckat. Det har bl a brustit en hel del i informationsöverföringen mellan olika befattningshavare och brukarna. Experimentets målsättning har exempelvis av olika intressenter givits en rad skilda tolkningar, som dessutom skiftat över tiden. Anledningarna till detta resultat är flera och kommer att utförligt behandlas i rapporten.

Dessa ovannämnda förhållanden förringar dock inte på något sätt värdet av experimentet. Det är nämligen min bestämda uppfattning att den här typen av frågeställningar är så pass väsentliga att de inte får kastas åt sidan för ett (i snäv bemärkelse) mindre lyckat experimentresultat. I liknande mening skall inte olika befattningshavares initiativförmåga och goda vilja döljas av ett dylikt resultat. Vi behöver nämligen den här typen av experiment för att förstå komplexiteten i de samhälleliga problem som har anknytning till vårt sätt att bygga bostäder. Alla experiment

som i någon mening bidrar till denna förståelse kan därför sägas vara lyckade (i vid bemärkelse). Forskningsmässigt skulle emellertid en "ren" inomexperimentell utvärdering, med påvisande av alla de misstag som begåtts i experimentet och förslag till förbättring, inte ge tillräckligt underlag för fortsatt forskning och utveckling av brukarplaneringsmetoder. Med anledning av detta har jag sett det som en nödvändighet att även betrakta experimentet ur ett utomexperimentellt perspektiv, dvs experimentet i ett samhälleligt sammanhang. Genom ett sådant förfaringssätt är det min förhoppning att de inomexperimentella erfarenheterna skall kunna ges en vidare tolkning i utvecklingen av planeringsinstrument för brukarinflytande.

Rapporten har sålunda inledningsvis kommit att bli ganska omfattande, innan experimentet som sådant behandlats. Denna inledande del skall dock inte betraktas som fristående från själva genomgången och utvärderingen av experimentet. Snarare utgör den en oundgänglig del i förståelsen av brukarinflytande, då däri utvecklas ett synsätt eller "språk" för att beskriva den här typen av medinflytandeprojekt. Följaktligen utnyttjas dessa tankar senare i rapportens avslutande delar för att beskriva och utvärdera experimentet.

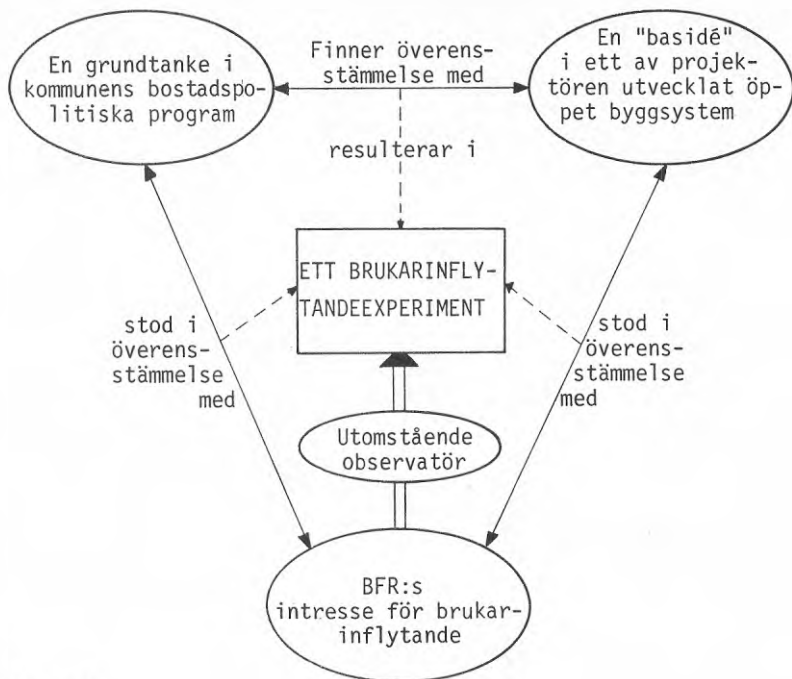
1 EXPERIMENTETS TILDKOMST

Historiska förklaringar kan ofta fungera som brygga mellan våra egna och andras erfarenheter. För att öka kommunikerbarheten i rapporten och därmed förståelsen för experimentet och dess resultat, har jag funnit det värdefullt att i detta första kapitel presentera experimentets historiska och forskningsmässiga förankring. Jag benämner detta "experimentets *specifika* bakgrund" för att sedan i kapitel 2 gå vidare och behandla dess omvärldsbild, som kan sägas representera experimentets *samhälleliga* bakgrund. Anledningen till att jag skiljer på dessa är, att den senare till viss del utgör den förras förklaring. Det *enskilda*, experimentets specifika bakgrund, är således på intet sätt något unikt utan speglar det *allmänna*, experimentets samhälleliga bakgrund.

Det är min förhoppning att denna rapports fortsättning skall betraktas med utgångspunkt från dessa två perspektiv på experimentet. Samhälleliga problem och olika befattningshavares goda vilja skall som tidigare nämnts inte döljas av ett eventuellt mindre gott experimentresultat.

1.1 Några intresseinriktningar konvergerar

Brukarinflytandeexperimentet i Gävle kan ses som ett resultat av tre intresseinriktningars konvergens. De som stod för dessa inriktningar var en kommun, en arkitektgrupp (i fortsättningen även benämnd projektör) och Statens råd för byggnadsforskning (i fortsättningen förkortat till BFR). Till projektören anslogs från kommunen och BFR en mindre summa pengar för experimentuppläggning, presentationsmaterial och samarbetsmöten mellan bostadsgrupp (brukarna) och arkitekter. Genom BFR:s medverkan kom experimentet att utsättas för studium och dokumentation av en av BFR finansierad utomstående observatör (resultatet av detta arbete utgör denna rapport). I figuren nedan illustreras denna konvergerande process.

Figur 1

Jag utreder inte här tidsordningen i konvergensen utan konstaterar endast att det var denna sammansättning som möjliggjorde tillkomsten av experimentet ifråga. Nedan kommer var och en av ovanstående idéer eller intresseinriktningar att kommenteras. Detta görs med anledning av att de står för den ursprungliga *betydelseangivningen* av syftet med experimentet. Denna betydelseangivning har efter det att experimentet kom till stånd varit utsatt för diverse omtolkningar från kommunens och projektörens sida. Det är därför inledningsvis väsentligt att ta upp den till behandling i den form som en gång initierade experimentet. Det är dessutom med utgångspunkt från bl a denna jag kommer att följa och tolka processen i fortsättningen.

1.1.1 Grundtanken i det bostadspolitiska programmet

Den följande presentationen är hämtad från en av fastighetsdirektören gjord skriftlig beskrivning av bakgrunden till kommunens engagemang i experimentet.

"De delar i det bostadspolitiska programmet som sammanfaller med tankegångarna i detta försöksobjekt förtjänar att understrykas eftersom detta starkt bidrog till ett positivt beslut i nämnden.

1. Kommunen vill satsa på ett *mångformigt* byggande. Detta innebär att bostadsexperiment självfallet bör uppmuntras och nya former bör prövas.
2. Kommunen vill satsa på *ökat konsumentinflytande*. Alla större bostadsområden stöds i planeringen av referensgrupper som bevakar planering och genomförande.
3. Kommunen vill satsa på *valfrihet* för konsumenten mellan olika upplåtelseformer, varvid kommunen regelmässigt föreskriver att hus med äganderätt skall byggas på tomträttsmark.
4. Bostadsbyggande skall ske i *proportionella* och *reglerade* former. Experimentet erbjuder ett verkligt alternativ för de hushåll som annars i många fall sökt tomt för att bygga själva.

Diskussion och beslut

Samtidigt som jag tillstyrkte att kommunen skulle engagera sig i projektet föreslog jag att ett markområde inom Andersbergs-stadsdelen fanns disponibelt som lämpade sig för detta projekt. Jag föreslog vidare att sökande i kommunens tomtkö skulle tillfrågas för att delta i objektet, vidare att fastighetskontoret skulle medverka vid projektets genomförande och handlägga projektledning och upphandling.

Flera av fastighetsnämndens ledamöter yttrade sig och några av dessa synpunkter skall jag försöka referera.

Nämndens ordförande ansåg att experimentet var utomordentligt angeläget och även om han personligen ansåg att objektet sannolikt skulle visa utomordentliga svårigheter och uppenbara nackdelar menade han att även dessa negativa erfarenheter i sig var mycket värdefulla. Dvs att antingen experimentet lyckades eller misslyckades skulle resultaten bli mycket värdefulla. Nämndens vice ordförande tryckte på att experimentet var ett värdefullt alternativ för enstyckebyggare på egen tomt och uttalade, att kommunen borde engagera sig under förutsättning att kommunens fastighetsnämnd och byggnadsnämnd fick full insyn under projektets planering och genomförande ... Att projektet hade stöd av BFR spelade självfallet en viss roll under diskussionen i nämnden men det är inte utslutet att beslutet blivit detsamma även utan detta inslag.

Urval av gruppen

Under diskussionen i fastighetsnämnden ansågs att ett naturligt urval (efter kötid) i tomtkön med eventuella inslag från utlokaliserade (statliga verk) hushåll skulle tillämpas. En konstruerad grupp - ett miniatyrsamhälle med särskilda sociala grupper och hushållstyper - ansågs inte lämpligt eftersom detta skulle komplicera försöket och medföra ett experiment i experimentet. Redan det direkta brukarinflytandet ansågs i sig bli administrativt och tekniskt komplicerat att styra i en så pass stor grupp."

Från kommunens sida riktade man således sitt intresse åt det demokratiska mönstret i experimentet, dvs hur ett så utvidgat brukarinflytande, som det här blev tal om, skulle administreras.

1.1.2 Basidén i det öppna byggsystemet

Den basidé som legat till grund för byggsystemet i detta experiment, har sina "filosofiska" rötter hos Peter Broberg. Han är den som stått bakom utvecklingen av nedan nämnda byggsystem och den som grundat Landskrona-gruppen (projektören), varför det faller sig naturligt att presentationen nedan i huvudsak bygger på referat från samtal med Broberg samt citat från en del av hans skrifter.

I en skrift om planering och jämlikhet fastslår Broberg:¹⁾

"För att kunna diskutera jämlikhet i relation till fysisk planering måste begreppet dimension eller storlek införas... Som utgångspunkt eller basstorlek när det gäller jämlikhet och fysisk planering borde det vara uppenbart naturligt att välja *vardagslivets dimension*... Vardagslivets dimension omfattar alltså en närmiljö där en allsidig sammansättning av funktioner och aktiviteter borde finnas. Traditionellt - under de senaste årtiondenas planering - har det varit det motsatta av allsidighetsmiljöer som eftersträvas. Ideologin har riktats mot att dela upp olika funktioner således, att olika typer av boende, handel, arbetsområden, service osv placeras var för sig. Genom detta har ensidighetsmiljöer uppstått som var för sig endast svarat till en smal behovssektor eller passat vissa brukargrupper. Olika kategoriers vanskligheter i många av dessa miljöer har under senare år blivit alltmer uppenbar. Många jämlikhetsproblem kan härledas ur det gängse sättet att planera och bygga.

Givetvis, beroende på lokala förutsättningar, borde det vara eftersträvansvärt att söka få olika kommundelar - storleksordningen 1 500 - 3 000 invånare - att kunna representera en allsidighetsmiljö.

För de här berörda områdena... kan man tala om politisk och social jämlikhet. Man kan kanske till och med uttrycka att den politiska jämlikheten ställer krav om enhet i basmönstret - om försörjning, om allas rätt till det basala - och att den sociala jämlikheten ställer krav om variation - om olikhet - så att alla kan finna sin speciella personlighetsbakgrund.

1) Broberg, P, 1975

De två jämlikheterna kräver alltså olika saker av den fysiska planeringen; den politiska kräver enhet och den sociala kräver variation. *Vi kan därför tala om enhet och variation i planeringen som ett jämlikhetsproblem."*

Dessa tankar kräver i sin förlängning en kvalitativ förändring av såväl basen för den nuvarande teknologin som grunderna för den långsiktiga byggnadsekonomiska planeringen.

Genom de öppna byggsystemens tillkomst har också grunden för en kvalitativ förändring av teknologin lagts. Broberg beskriver de öppna byggsystemens framväxt och struktur på följande sätt:

"Alla levande fysiska system bygger på öppna system och konceptet om den öppna formen var också en av de första milstolparna under 60-talets uppgörelse med de funktionalistiska. Detta koncept uttryckte sig fysiskt i bl a öppna byggsystem.

Att funktionerna i husen är under ständig förändring är en av hörnpelarna för idén om öppen form. Det var en klar insikt som växte fram på 60-talet att byggnaderna inte kunde låsas fast vid det behov som var gällande vid projekteringstiden. Med öppna byggsystem menade man således byggsystem som kunde klara funktion - behovsändringar inom sina basmönster.

När det gäller öppna byggsystems användningsbredd talar man om generalitetsgrad. Ett generellt öppet byggsystem kan användas för alla ändamål och har därför de spännvidder, konstruktionskrav m m som behövs. Ett sådant system får för stor inbyggd kapacitet som alltför sällan blir utnyttjat och därför framställs inga 100 % - generella byggsystem. I stället väljer man att t ex samla kraven från småskaliga funktioner - t ex bostäder, skolor, kontor, butiker, institutioner o dyl - i en grupp och organiserar system som kan täcka dessa verksamheter. Generalitetsgraden blir då reducerad. Bland existerande byggsystem kan man finna såväl storskaliga som småskaliga generella öppna system."

Broberg går sedan vidare och kopplar den öppna formen till brukardeltagande, mönsterspråk och regional arkitektur, som han berättar om på följande vis:

"Tankarna om brukardeltagandet i byggande förde fram två väsentliga aspekter på 60-talet, nämligen mönsterspråket och den regionala arkitekturen. Båda dessa siktade mot att möjliggöra en kommunikation eller dialog mellan planerare, byggsystem och brukare. Mönsterspråket, ett informationssystem av bild och text, siktade mot att skapa ett mönster av delproblem och lösningsalternativ insatta i sammanhang som kunde illustrera problemens djup och bredd.

Den regionala arkitekturen strävade mot att inordna byggsystemutvecklingen i regionala ramar, dvs att ta utgångspunkt i kända, kulturellt förankrade folkliga kunskaper om byggnader. Därigenom underlättades deltagandet i planeringsprocessen väsentligt.

De öppna småskaliga regionala byggsystemen skapar intressanta sociala och kulturella möjligheter. Dels möjliggörs ett brett deltagande och medbestämmande i byggnadsprocessen, där varje individ eller grupp (familj) kan forma sin miljö efter individuella önskemål. Dels ger systemsammanhanget en enhetlighet i komponerade miljöer. Det gamla arkitektoniska problemet om enhet och variation kan lösas på detta sätt. Vidare eliminerar den yttre statusprofileringen i byggandet då små och stora hus får ett entydigt uttryck och byggda områden kan få ett uttryck av statusneutralitet över sig.

De regionala systemens samordning med den traditionella miljön i olika landskap kan öka den nödvändiga kollektiva identiteten som väldigt snabbt håller på att vittra bort i det massproducerande industrisamhället.

Friheten att inordna olika storlekskrav (t ex stora och små bostäder) och olika verksamheter inom ett öppet system ger möjligheter att etablera stadskvarter med blandade befolkningsskikt och blandade verksamheter. Den integrerade miljön ligger inom räckhåll när det gäller byggsystem-delen.

Stolpauset och husarvet är sådana småskaliga öppna regionala byggsystem. Stolpauset är knutet till Sydskandinavien och husarvet till Mellanskandinavien. Stolpauset har korsvirket som kulturbas och husarvet trähusen som utgångspunkt.

För projektet i Gävle har det varit naturligt att som utgångspunkt ha husarvet-systemet. Systemet är som utgångspunkt format som ett trähuslandskapssystem och vissa komponenter kan tas ur systemet och ersättas med lokalt förankrade specialkomponenter. På så sätt kan systemet också varieras så att inom en kulturregion en lokal och landskaplig variation etableras. Om denna möjlighet utnyttjas beror på hur långt man vill driva systemet som mall för individuell variation och kulturell förankring."

I projektörens forskningsprogram¹⁾ för experimentet kan man sedan finna hur ovannämnda basidé har överförts till en experimentell ram för brukarinflytande. Följande citerade delar från forskningsprogrammet får belysa detta:

Målsättning

"Syftet med projektet är att ge brukarna ett reellt inflytande över såväl den yttre miljöns utformning som det egna husets utformning."

1) Broberg, P & Andersson, S, 1975

Allmänt om arbetsmetod

"Projektet kommer att delas upp i delproblem (mönster) som löses var för sig eller i grupper som är inbördes beroende. Utifrån olika förutsättningar får man olika mönster. De boende får ta ställning till olika alternativ - först beträffande de principiella stora gemensamma frågorna t ex bebyggelsemönster, grad av samnyttjande av gemensamma anordningar och yttre miljö. Därefter går man ner alltmer i skala och tar itu med den egna bostadens yttre utformning och slutligen inre lösning."

Fas 1. *Orienteringsfas*

"Första fasen omfattar en allmän orientering om projektet och riktar sig till olika berörda parter.

a) Föredragning av projekttid och program för politiker och tjänstemän i kommunen.

b) Föredragning om samma idé för en grupp ur tomtkön (t ex ett 50-tal hushåll) med syfte att ett 30-tal tecknar sig för fortsatt medverkan. Bostadsgruppen.

c) Redogörelse för pressen om projektet."

Fas 2. *Kvartersfasen*

"Bostadsgruppen presenteras för olika grupperingsalternativ för områdets helhet. Olika delar (mönster) för huvudgruppering i klungor, tomtstorlekar, täthet, parkering, trafik, lek, eventuellt gemensamma objekt presenteras, diskuteras och prioriteras.

Arkitekterna gör upp en eller flera resultatmodeller som diskuteras med kommunen. En modell för kvarterets huvudorganisation fastställs av kommunen.

Stadsplanen ritas upp."

Fas 3. *Tomtfasen*

"Bostadsgruppen presenteras för de möjligheter som ligger i husens utformning och relationen mellan hus och tomter med olika förutsättningar.

Vart och ett hushåll väljer tomt efter någon fastställd turordning där det även ges tillfälle att välja grupp.

Tomtplan göres upp och varje hushåll (ritning) får sin tomt med de restriktioner som gäller för husens planering, storlek m m."

Fas 4. *Husfasen*

"Varje hushåll arbetar igenom sin bostad med arkitekterna och ritningar göres upp för varje hus. Som utgångspunkt för denna fas finns ett antal husexemplar framtagna som visar de prin-

cipiella ramarna tekniskt, ekonomiskt och estetiskt. Resultatet av fas 4 blir ca 30 st ritningspaket om 1 hus vardera inom ramen för ett produktions- och hussystem. Paketerna systematiseras och bearbetas tillsammans med fastighetskontoret för anbudsintagning som till ett grupphusområde."

Fas 5.

"Fastighetskontoret tar hand om de färdiga projekthandlingarna och upphandlar såväl byggsats som entreprenad. Kontrakt tecknas med de olika husköparna."

Fas 6.

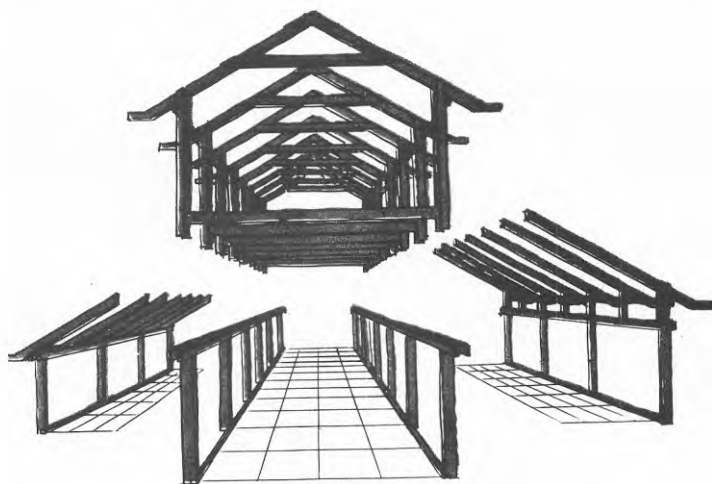
"Byggeriet genomföres och arkitekt/byggladare följer arbetet och registrerar arbetsprocessen."

Det man ovan benämmer "produktions- och hussystem" avser således projektörens öppna byggsystem, som man i novembernumret 1975 av Allt i hemmet beskriver på följande sätt:

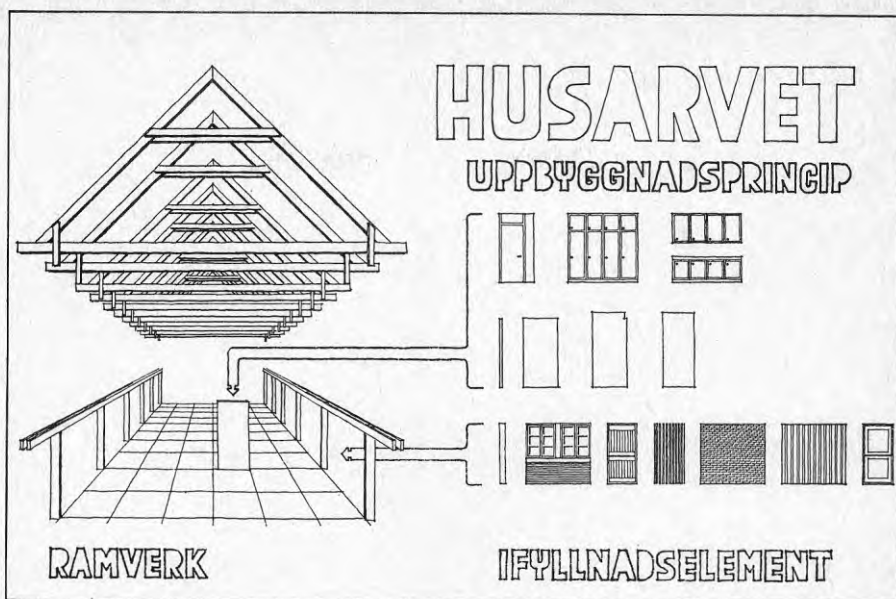
"Det är ett så kallat öppet byggsystem. Dvs en bygglåda med husdelar, som man kan bygga med på många olika sätt. Man gör med hjälp av utbildade arkitekter sin egen planlösning.

Man kan bygga i en eller två våningar, antingen ett smalare hus (4,8 m) eller ett bredare (7,2 m). Taket kan luta 30 eller 48 grader. Med hjälp av olika stora 'sidokroppar' som hängs på huset kan man få mängder av varianter.

Trevliga små burspråk är t ex ingen svårighet att åstadkomma med det här byggsystemet. Och fasaderna blir skiftande och intressanta med sina många olika höjder och utskjutande tak."

Figur 2

Figur 3

1.1.3 BFR - långsiktiga utvecklingstendenser

Den följande presentationen är hämtad ur BFR:s programskrift nr 21 "Byggnadsekonomi - ämnesområde och forskningsinriktning", 1975. I ett avslutande kapitel diskuteras där en del långsiktiga utvecklingstendenser, genom att "ge exempel på några sannolika förändringar och diskutera deras effekter". Man konstaterar i samband med detta, att "traditionella ekonomiska metoder för långsiktig planering blir otillräckliga". Detta framkommer med all tydlighet i kapitel 2, där en rad negativa konsekvenser av den nuvarande produktionsteknologin (ekonomiska planeringen) behandlas. Dessa konsekvenser har ur samhällsekonomisk synvinkel blivit mycket kostsamma men har inte kunnat beaktas, då de ännu inte äger kvantifierbar legitimitet i en traditionell ekonomisk långsiktplanering. Jag skall dock inte här fördjupa mig i dessa problem utan endast med hjälp av ovannämnda skrift citera delar av innehållet under några punkter som kan sägas representera tänkbara motiv bakom BFR:s intresse för ett brukarinflytande-experiment.

Begränsning av produktions- och materialsystem - företagsekonomiska och samhällsekonomiska effekter

"Under 50-talet åstadkoms de stora rationaliseringarna med hjälp av en mekanisering av arbetet inom ramen för ett traditionellt byggande genom införande av kranar, hissar, schaktmaskiner etc samt genom en bättre organisation av byggplatsarbetet.

Under 60-talet kom rationaliseringarna dels genom nya organisationsformer för byggprocessen dels genom att produktionen, speciellt inom bostadsområdet, i så hög grad kunde koncentreras på stora objekt, vilket gav betydande stordriftsfördelar. Av väsentlig betydelse var också förändringen av byggmetoderna mot dels innovationer inom de traditionella metoderna (ex stomgjutning med hjälp av formbod o dyl), dels ökad användning av förtillverkade komponenter.

Strävan mot en ökad industrialisering tog sig alltså främst uttryck i mekanisering, prefabricering och produktion av bostäder i långa serier. Annat byggande än bostäder har nu emellertid fått ökad relativ betydelse i produktionen; byggande som inte på samma sätt som bostäder låter sig föras samman geografiskt till långa serier på byggplatsen. Strävan mot en ökad industrialisering kommer därför åtminstone under 70-talet sannolikt att inriktas mindre på de produktionstekniska processerna än på organisatorisk omdaning, som kommer att förstärka tendensen till samordning, standardisering och typisering.

Industrialiseringssträvanden efter dessa linjer kan på sikt innebära att ett begränsat antal produktions- och materialsystem kommer att dominera byggmarknaden. Detta får konsekvenser för konsumenternas valfrihet.

Ändrad organisation av byggprocessen och utvecklingen av byggsystem som passar många marknadssituationer måste få effekter för såväl produktionsledet som för bebyggelseprocessen i övrigt. Vi anser det vara en viktig uppgift för den byggnadsökonomiska forskningen att under olika antaganden om organisations- och systemutveckling beskriva sannolika konsekvenser för kostnadsutveckling och samhällsekonomisk nytta."

Bostadsproduktionens effekter på konsumtionsstrukturen

"De senaste åren har vi fått stora överskott i form av outnyttade bostäder vilket inte är detsamma som att den demografiska och sociala bostadsbristen är hävd. Långt ifrån alla har en enligt gängse normer god bostad. Överskotten är följden av demografiska förändringar, ändrade preferenser, brister i marknadsmekanismen etc.

Bostadsförsörjningen har de senaste decennierna karakteriserats av den bostadspolitiska ambitionen att bygga bort bostadsbristen och ge varje hushåll tillgång till en god bostad. I stor utsträckning har man lyckats och samtidigt åstadkommit en god närmiljö. En del av de nya bostadsmiljöerna har dock negativa inslag som dels kan hänföras till fysiska förhållan-

den som läge, skala och utformning, dels till själva tillblivelseprocessen. Motiven för dessa storutbyggnader är strävan att få tätare och mer stadsliknande bostadsområden. Miljön har därvid i många fall utarmats både genom en hård typisering av bostadshusen och byggmetoder som inte tagit hänsyn till vare sig den ursprungliga terrängens särdrag eller till befintlig växtlighet.

Det har visat sig att stora, snabbt utbyggda bostadsområden tenderar att ge svåra sociala startproblem med långa efterverkningar. Resultatet har blivit en social segregering som förstärks av att de olika upplåtelseformerna hyresrätt, bostadsrätt och äganderätt innebär olika ekonomiska villkor och därmed bidrar till att skapa kategoriområden.

Vi anser det därför vara en uppgift för den byggnadsekonomiska forskningen att söka få ett grepp om utvecklingen av de faktorer som främst påverkar bostadskonsumtionens struktur i nutid och framtid."

Brukarinflytande och miljökrav - effekter på innovationsverksamheten

"I början av 60-talet var 'produktionsanpassad projektering' ett slagord. Byggarna skaffade sig stora kranar, formbod och andra redskap för att successivt minska hantverket på byggnadsplatsen. Det var säljarens marknad och brukarinflytandet var som regel obetydligt. Arkitekterna ritade stereotypa hus i allt längre serier. Produktionsapparatens möjligheter måste utnyttjas för att få ekonomiska hus och inte minst för att bygga bort bostadsbristen.

I detta syfte började statsmakterna premiära stora projekt. Stora förhoppningar knöts till de långa seriernas möjligheter att sänka produktionskostnaderna. Arkitekterna tvangs att med så få huskomponenter som möjligt åstadkomma ett så stort område som möjligt.

Under 70-talet har miljöfrågorna kommit mer i förgrunden och även kravet på brukarinflytande i planerings- och byggnadsfrågor. Kraven på en god miljö gäller inte bara rationella bruksenskaper utan också möjlighet att anpassa miljön efter individen. Ett uttryck för den nya synen på bostadsproduktionens uppgift är att man som medel att dämpa kostnadsutvecklingen inte längre vill acceptera ett tekniskt rationaliseringsarbete som innebär risker för monotona bostads- och arbetsmiljöer.

Ett ökat direkt eller representerat brukarinflytande i produktbestämningen leder sannolikt till att denna blir mer detaljerad och långtgående. Av stort intresse är hur detta påverkar den nödvändiga friheten för tekniska innovationer och inverkar på materialtillverkares och byggares möjlighet att arbeta enligt sina företagsspecifika förutsättningar. I så fall motverkas brukarinflytandets syfte att ge bättre bostads- och arbetsmiljöer till rimliga kostnader.

En viktig uppgift för den byggnadsekonomiska forskningen är därför att studera hur olika former för styrning av program-

arbetet påverkar såväl teknisk som administrativ innovationsverksamhet i byggprocessen."

1.2 Forskningsfältet

Hur ser då det forskningsfält ut som detta experiment kan inplaceras i? Har det tidigare genomförts liknande experiment? Mig veterligt har forskningen på detta område varit mycket ringa. Givetvis kan man särskilja en rad olika aspekter i experimentet, typ pedagogiska hjälpmedel, samarbetstekniker, mönstertekniker, etc, där den nuvarande socialvetenskapliga forskningen ligger långt framme. Denna typ av erfarenheter är i och för sig värdefull men har dock ett begränsat värde i nya helhetsformationer (brukarinflytande). Delarna kommer så att säga till stor del att innehållsmässigt bestämmas av den helhet vari de ingår. Av dessa anledningar kommer jag inte att koppla denna typ av erfarenheter till experimentets forskningsfält utan endast omnämna sådana projekt där helheterna är jämförbara.

I Sverige är det (ur det här valda perspektivet) främst Johannes Olivegren vid CTH och Peter Broberg (Landskrona-gruppen) som varit drivkrafter i utvecklingen av brukarplanering. Olivegren genomförde 1974 i Göteborg ett experiment liknande det som här avrapporteras, som Landskronagruppen som bekant står bakom. Dessa båda förgrundsaktörer för svensk brukarplanering har dock delvis skilda uppfattningar om hur utvecklingen av en sådan planering bör ske.

Beskrivningen av forskningsfältet kommer därför huvudsakligen att centrera kring Olivegrens och Brobergs arbeten, men avslutningsvis relateras till några utländska utvecklingsarbeten.

Jag skall nedan citera delar av de inledningsanföranden, som de båda höll vid starten av sina respektive experiment. Dessa belyser nämligen forskningsfältet ganska väl och utgör dessutom en brygga till nästa kapitel, där experimentets omvärldsbild behandlas.

Johannes Olivegren¹⁾

"Så snart man bygger för mer än en människa bygger man ett samhälle. Redan en bostad för två är därför ett samhällsbygge. Ett flerfamiljshus med flera lägenheter är också ett samhällsbygge liksom ett bostadsområde, en stadsdel eller en tätort. Varje sådan samhällskonstruktion har givetvis sina speciella egenskaper och förhållanden. Men vilka är de egentliga byggstenarna i detta samhälle? Är det husen eller är det människorna? Om man skall tolka efter hur vi byggt hus och bostadsområden i Sverige under de senaste decennierna, så har de väsentligaste byggstenarna varit husen, gatorna och ledningarna. Ganska sent har vi upptäckt att det inte blivit något riktigt bra samhällsbygge.

Med hjälp av en lång rad normer och bestämmelser har vi konstruerat samhällen på ritningar och i förföriska bilder och modeller. Så byggde vi dessa standardsamhällen för standardsvenskar, dessa kära anonyma konsumenter, och hoppades att de skulle trivas och bli lyckliga samhällsmedborgare. När husen och områdena stod färdiga kom invånarna... I det nya huset och bostadsområdet möter de en främmande värld, en färdiggjord fysisk miljö med helt andra egenskaper än de varit vana vid och med människor som de aldrig sett förut. Och vilka hjälpmedel gav vi dem för att de skulle kunna bilda det nya samhället tillsammans? I bästa fall en beskrivning av hur kylskåpet, spisen eller maskinerna i tvättstugan fungerade.

Är det underligt att denna form av samhällsbygge leder till att många nyinflyttade känner sig som främlingar och får så kallade anpassningssvårigheter? Förtvivlade lärare, socialkuratorer och fastighetsförvaltare kan ge skrämmande belägg för att nyinflyttarna har allvarliga problem och att det som kan göras i efterhand upplevs som en droppe i havet. På det sättet har vi byggt under de senaste decennierna för ungefär en tredjedel av Sveriges invånare.

Finns det ett bättre sätt att bygga samhällen på? Alldeles säkert. En avgörande förbättring skulle inträda om vi på verkligt allvar kunde inse att ett samhälle i första hand byggs med människan som byggsten; och att resultatet inte främst är hus, gator och ledningar utan en social miljö, *en social process som sammanför människor till nya förhållanden och levnadsmönster*; en ständig samhällsbildningsprocess där individer och grupper utvecklas genom att ge varandra samhörighet och stimulans när de tillsammans formar sin bostad och den närmaste omgivningen och tar ansvar för dess drift och vidareutveckling.

Vilka planeringsmetoder har vi för en sådan samhällsbyggnadsprocess? Knappt några alls. Inte heller har vi lämpliga byggmetoder. På förvaltningsidan är det något bättre. Där har vi tills vidare egnahemsformen och bostadsrättsföreningen som en framkomlig väg. Vi måste alltså utveckla nya metoder för ett samhällsbygge med människor.

1) Olivegren, J, 1975, sid 35-38

Att forma ett hem är ett samhällsbygge i miniatyr. Om inte grundidén vore att tillsammans dela både gott och ont skulle detta lilla samhällsbygge ej fungera. De som sätter för bestämmer sig från början för att det skall fungera och försöker finna former för att lösa konflikter och dra nytta av fördelar som det kan innebära att bo tillsammans. Det innebär naturligtvis nya ansvar och beroenden men i gengäld kan individen få nära gemenskap, uppmuntran och stöd och en trygg plats, där han kan hämta nya krafter inför dusterna med den krävande omvärlden. Men det gemensamma hemmet bör också ge sina individer frihet att utvecklas efter sin egenart, att få lära sig själva. Det är en svår konst. Det finns många sätt att undertrycka varandra på som hämmar personlighetsutveckling och ett jämlikt samliv. Trots detta sätter vi alla bo på det ena eller det andra sättet för att tillsammans med någon eller några forma vår närmaste miljö, den minsta cellen i samhällsbygget...

Att bosätta sig nära varandra innebär också ett beroende på gott och på ont. Men det är på denna nivå i samhällsbygget där man i vår tid ofta ger upp försöket att komma överens. Det beror på att man kanske inte är lika beredd att ta på sig förpliktelser gentemot grannar som man är gentemot sin familj, släkt eller vänner. Det anses också fint att klara sig själv, att inte vara beroende, att kunna stå på egna ben som det heter. En del av förklaringen ligger väl i att ett grannberoende kan bli hämmande för individens och familjens intressen och utveckling. Om illviljan är framme kan grannar utsätta varandra för infam bevakning och osämja. Därför föredrar många grannar att avstå från kontakter och beroende. Man upprätthåller avmätta roller som skall skydda för dessa risker. Detta är nu inte ett bra sätt att bygga ett samhälle på. Om man inte på denna närmiljönivå kan bygga upp en atmosfär av förtroende, tolerans, hjälpsamhet, trygghet och jämlikhet så kommer man att få svårt även på övriga nivåer. Särskilt för barnens personlighetsdanning är detta betydelsefullt men också för ensamstående och gamla som huvudsakligen hänvisas till bostadsmiljön och grannar för sitt vardagliga umgänge.

Att vara granne är inte konfliktfritt. Förr eller senare når man en punkt där det är svårt att komma överens. Ganska sällan förbereder man sig på en sådan situation. Man har inga lämpliga procedurer för att klara av dem. Det är här vårt gemensamma samhällsbygge måste starta. Med vaksamhet och varsamhet får vi försöka leta oss fram till arbetsformer och samlevnadsregler som kan lösa uppkommande konflikter. Det blir inte lätt. Ekonomiska, sociala och personliga problem går inte att undvika. Men trots allt måste de lösas om samhället i smått och stort skall kunna fungera och bli en bättre värld att leva i. Flera av problemen kan också lösas lättare om man får hjälp och har klart för sig att det är naturligt att man både kan ge och ta hjälp. Det är där som fördelarna med en varsam gemenskap kommer in. Det är där vi faktiskt har stora vinster att hämta, både för oss själva och andra. Vi kommer under arbetets gång att behöva leta fram och tillsammans välja och pröva olika metoder för hur människor kan utveckla sin förmåga att komma överens och hjälpa varandra. Det finns mycket olika platser på jorden....

Det är en förmån att få bygga, att få uppleva det stora äventyr som det innebär att själv få planera och vara med när ens hem och närmaste grannskap byggs upp. Det är en förmån som tyvärr ganska få människor får uppleva idag. Samhällets avsikt måste vara att på olika sätt ge många fler människor den chansen igen. Denna form av samhällsbygge är en väsentlig ingrediens i det mänskliga livet och den ger individer och grupper en stor chans till utveckling av personlighet och samliv.

Ett sådant samhällsbyggnadsarbete är arbetsamt och fullt av problem men också stimulerande och lärorikt. Det fascinerande är att det kommer att ge ett högst konkret resultat i form av byggnader, trädgårdar, gator och gemensamhetsanordningar av olika slag. Om detta samhällsbygge lyckas kommer även bebyggelsen att kunna vittna om hur människor kan dra nytta av att bo nära varandra samtidigt som de ger varandra stöd och frihet att utvecklas, envar efter sin egenart."

Peter Broberg¹⁾

"Jag skall starta med att ge några synpunkter på den systemteoretiska synen på sättet att bygga hus...

Ni vet att på 20-30-talen var det väldiga krisartade strömningar i samhället och en massa nya sociala tankar som kom fram - en tid då industrialiseringen expanderade snabbt och i detta skeende blev också byggarna, arkitekterna och planerarna påverkade.... Och det som kom fram inom byggandet det var att man lämnade den gamla typen av arkitektur där det viktiga var utseendet på husen. Det som kom in som ett nytt element var att man bytte synpunkter och så att det viktiga för framtiden måste vara innehållet i byggnaden. Vad är det som ska ske med byggnaden - vi måste analysera och göra ett program och sedan måste vi forma byggnaden omkring det här programmet. Och då kom det som vi kallar funktionalismen....

Det där innebar ett stort utvecklingssprång. Och vi kan säga att 30-talet markerar en mycket stark gräns i våra städer... Men vid sidan av dessa framsteg skall jag peka på några element som ligger i det här tänkesättet som gör det problematiskt och som gör att vi måste byta sätt att tänka på byggnader i dag...

Om man ställer sig exempelvis det politiska målet som det har varit här i landet - 100 000 bostäder om året i 10 år - då får man ju räkna med att krafterna binds på ett sätt för att få upp de här volymerna. Detta har resulterat i att det inte har blivit tid eller kraft över till att ta de mera kvalitativa sidorna. Det har varit lite för lättköpta kvantitativa lösningar på många håll.

Så vet vi ju också att vi har fått en trivselproblematik i många av våra stadsdelar och bostadsområden... Och det är då de sociala problemställningarna kommer fram som det viktiga.

1) Detta referat utgör delar av ett på band upptaget och senare utskrivet inledningsanförande av Broberg i samband med experimentet.

Detta kan vi nu börja titta på på olika sätt. Jag vill gärna dra en linje bak till det funktionalistiska tänkesättet igen därför jag tycker där ligger en kärna av misstag i det sättet att se på tingena som funktionalisterna har gjort....

Jag skulle vilja säga, att det är just i det sättet att greppa det, med att använda människan som en fast, passiv komponent som det kommer många problem....

Vi frågar oss, vad finns det för möjlighet för den vanliga människan i det vanliga bostadsområdet i Sverige att vara aktiv? Finns det någon möjlighet att påverka; kan man göra det innan man bygger, efter man bygger? Det kan man inte. Där finns inte den möjligheten i dagens byggande. Jag anser, att det är en av de viktiga orsakerna till att vi har en flykt från den typen av bostadsområden. Och vi kan därför säga, att det är mycket viktigt när vi bygger att vi inte gör tingen för speciella, för expertstyrda på det detaljerade sättet, att när livet ändrar sig så går det inte att påverka för de boende. De är inte ens medtänkta som levande element i projekteringen från början.

Byggnadsstyrelsens utvecklingsavdelning som är en mycket avancerad grupp, gick 1969 ut med ett program som hette Arkitektur - Struktur där de försökte slå på det här temat. De här formuleringarna kommer från deras program, att "en byggnad inte skulle vara en produkt" på det statiska sättet utan att vi skulle försöka få byggandet över i något mera processartat så att man kan ändra hus efter behov och önskemål. Och det vet ju alla som är sysselsatta med byggandet och med projektering att det är inte så lätt. Men det är i alla fall en utmaning som man måste försöka att ta itu med...

I internationella arkitektkretsar har man försökt att ta upp det här problemet också på ett teoretiskt sätt och det har de senaste 10 åren varit en diskussion om vad man kallar problemet omkring slutet och öppen form. Med öppen form menar man då ett slags bygglossystem som man skulle komma fram till där man kan plocka på och plocka av och ändra. Och hela den tekniska och ekonomiska problematiken försöker vi nu ta itu med...

Det som håller på att hända på produktsidan, det är att i stället för att göra produkten till ett färdigt hus, ett typhus, fix och färdig typhuslägenhet, är att man bryter ner produkterna och ger dem ett högre tankeinhåll så att standardiserade byggelement inte leder till en slutgiltig typhuslösning, samma hus med samma byggelement, utan det blir samma byggelement som ger olika hus. De kan alltså kombineras på olika vis. Och detta kräver lite extra i produktledet. Och det kan ha sina svårigheter att administrera och tekniskt/ekonomiskt lösa det där men det går att göra...

Och då kan man igen få fram rader av hus som har olika utseenden. Och det är ändå samma standardiserade byggkomponenter. När då folk tar och sätter ihop de här husen så skall jag ta och visa hur resultatet blir, att folk på något sätt själva är arkitekter. Visserligen är detta arkitekt- och produktions-

utformat, men själva kompositionen bestäms ju av den enskilda familjen. Och vi har väl intrycket av att efter att ha varit med och projekterat ett hundratal sådana här hus, att folk har ett rätt så bra grepp om detta, de klarar av det. Det för till rimliga resultat och att arkitekten fungerar som pedagog vid detta tillfälle, det tycker jag i de flesta fall inte är alltför komplicerat....

Här är några bilder på hus som är under byggnad i Stockholmsregionen, med den här typen. Vi har en liten klunga i Täby som är på väg att bli färdig... Här är ett smalhus från norra Halland. Man kan också göra en aptering som är helt annorlunda om man går på mera modern stil. Och då har vi fortfarande samma detaljer, samma stolpar, samma komponenter. Det har bara kommit ett antal nya fasadkomponenter. Och då får vi plötsligt något som ser helt annorlunda ut. Och vi har ändå standardisering, ändå industrialisering, och kan få kontroll över priserna... Och det är det jag menar, genom att göra den här typen av system där var och en kan ändra lite på sitt hus inom den ram som kommun, stadsarkitekter osv måste ha för att kunna administrera det här. Det är det ena. Det andra, skulle vi inte kunna få våra stadsplanemönster att bli lite mera levande, att blanda hus i olika storlekar, kanske få in olika funktioner i områdena också....

Min uppfattning är, att vi med det här tänkesättet och det här byggsättet, genom att kommuner, producenter, osv - folk/hus-köpare tillsammans - kunde sätta sig tillsammans och inom några ramar försöka få fram en variation och egenpåverkan."

I dessa referat framtonar relativt klart skillnaden mellan Olivegrens och Brobergs syn på vad som är den väsentliga utgångspunkten för brukarplanering.

Olivegren synes mig lägga större vikt vid den sociala processen och vad denna i sig kan åstadkomma i positivt samhällsbyggande. Han tycks mena att man genom detta helt omvända planeringssätt återvänder till människan som människa och på så sätt befrämjar en positiv och medmänsklig samhällsutveckling. Denna tolkning styrks också av Olivegrens framförda åsikt om att det nuvarande samhällsbyggandet i mycket är orsaken till vår tids stora sociala problem.

På liknande sätt framtonar Brobergs uppfattning om att det nuvarande samhällsbyggandet är en bidragande orsak till många av våra sociala problem. Han betonar däremot, till skillnad från Olivegren, den teknologiska sidan av brukarplaneringen, dvs utvecklingen av öppna byggsystem, och ser därmed den sociala processen som ett senare led i utvecklingen. Denna syn kritiserar

Olivegren¹⁾, på basis av Brobergs avhandling, med orden:

"Det är till synes anpassat för en fri och av brukarna bestämd utformning men är i själva verket starkt teknokratiskt och uppifrån styrande. Det startar inte på människornas nivå utan på fackmännens, filosofens eller teknikerns, det spelar mindre roll, och resultatet blir en mekanisk, strukturalistisk miljö mitt i all variationen och en styrning av människor-na som ger mycket litet utrymme för en social process på deras egna villkor... Man gör med andra ord en *produktionsanpassad brukarplaneringsmetod*. I stället borde man efterlysa en *brukaranpassad produktionsmetod*, en produktionsmetod som underordnar sig de förutsättningar som brukarnas planering ger och de egenskaper som en bebyggelse måste ges för att vara berikande och livgivande för det mänskliga livet."

Jag lät Broberg²⁾ ta del av Olivegrens kritik, varvid han besvarade den på följande sätt:

"Jag förstår inte hur han ser på de problemen när han uttrycker sig så. En hierarkiskt sammanhängande struktur är nödvändig och måste på alla nivåer uttrycka sig i teknologiska mönster som i en hel del avseenden är styrande."

Olivegren³⁾ påpekar dock senare i sin rapport att:

"... en brukarplanering kan inte äga rum om man inte har ett husplaneringssystem eller huskombinationssystem av lämpligt slag. Det tar naturligtvis tid att utveckla sådana system för brukarplanering och det kommer till en början att innebära mer begränsning för brukarna än vad som egentligen vore önskvärt."

Både Olivegren och Broberg synes mig i sina arbeten vägledas av tanken på ett samhällsbyggande där människan (brukarna) sätts i förgrunden. Olivegren betonar här den sociala processen och det samhällsekonomiska värdet av att människan aktivt får skapa sin egen boendemiljö. Han⁴⁾ är dock samtidigt medveten om att "lek-män kan omöjligt forma en byggnad helt fritt. Det kommer att ta för lång tid och resultatet kommer sällan att motsvara ansträngningarna eller förväntningarna". Det blir då naturligt för

1) Ibid., sid 49, 114

2) Intervju

3) Ibid., sid 113, 115

4) Loc.cit.

Olivegren att som ovan påpeka att brukarplanering inte kan äga rum utan ett husplaneringssystem. Han konstaterar därvid, att "allt eftersom fler arkitekter, byggare eller vilka det nu kan vara, som utvecklar sådana system, kommer en bit på väg, torde man finna system som ger allt större frihet för brukarna att planera sina hus och sitt område". Därmed har vi också kommit över till Brobergs utgångspunkt, nämligen utvecklingen av den här typen av flexibla byggsystem. Broberg¹⁾ framhåller således den andra sidan av brukarplaneringens problem och beskriver det så här: "Det finns ingen rimlig tanke att man skulle sätta i gång och satsa på den sociala processen innan man har byggsystem som klarar av en utbredd variation inom sina basmönster." Av detta skulle man kunna dra slutsatsen att dessa båda forskare i högsta grad kompletterar varandra. Nu förefaller dock inte Broberg lägga samma innebörd som Olivegren i begreppet social process. Man kan hävda att Olivegren primärt är intresserad av *dialogen* med brukarna för att komma fram till, som han själv uttrycker, en *brukaranpassad produktionsmetod*. Det faller sig däremot mera naturligt för Broberg att *fråga* vad brukarna vill ha av den möjliga variation som kan erbjudas, för att komma fram till en *produktionsanpassad brukarplaneringsmetod*. Vid en första anblick kan detta synas mer som en lek med ord än utgöra någon verklig skillnad. Jag vill därför poängtera att den ovan beskrivna skillnaden verkligen har en djup innebörd och får klara konsekvenser för det praktiska genomförandet. Av denna anledning, tillsammans med nödvändigheten av att förstå de två utgångspunkternas ömsesidiga beroende, har jag sett mig nödsakad att vidareutveckla dessa tankar i rapporten och teoretiskt artikulera detta totalitetsproblems olika delar och relationer.

Den närmaste parallellen till Olivegrens och Brobergs tillämpade forskning är Christopher Alexanders²⁾ arbeten. Alexander påminner genom sin betoning av mönstertekniken för utformning av den fysiska miljön dock mest om Broberg, i det avseendet att båda i ringa utsträckning behandlar hur den sociala processen samspekar

---

1) Intervju

2) Alexander, C, 1969, 1973

med utformningen av den fysiska miljön. Man kan således ställa sig tveksam till huruvida brukarna kan frigöras med hjälp av öppna byggsystem och mönsterteknik. Risken är att brukaren använder de mönster och förebilder han är van vid eller styrs mot, genom byggsystemet och av dominerande gruppers mönster. Även om jag kan förmoda att dessa båda forskare är medvetna om förhållandet har jag velat peka på dessa risker.

Ytterligare en annan forskare som kan sägas arbeta med likartade utgångspunkter som de ovannämnda är Nicholas Habraken.¹⁾ Han har gentemot användningen av måttmoduler och standardelement bl a hävdad att dessa kräver för mycket av brukarna (lekmännen) för att nå goda resultat och föreslår därför att lekmännen i stället skall få arbeta med rymder av lämpliga dimensioner. Detta skulle tillgå på så sätt att en husstomme formas på den kommunala nivån i form av ett volymgitter, där sedan brukarna inom ramen för detta formar sina egna bostäder. Olivegren,²⁾ som tycks uppleva flera intressanta aspekter i Habrakens arbeten, kritiserar dock dessa utgångspunkter med orden:

"De får ett mekaniskt och schematiskt uttryck som inte har den livgivande karaktär som tidigare brukarformade bebyggelser hade.... Redan rätvinkligheten i modulnätet ger en mycket stark schematisering som varierande byggnadsdelar inte kan rå på."

Som avslutning på diskussionen kring forskningsfältet vill jag framföra några synpunkter på den framtida byggnadsekonomiska forskningen och det framtida bostadsbyggandet.

Under en lång rad av år har den byggnadsekonomiska forskningen, den teknologiska utvecklingen och kommunernas bostadsbyggnadsprogram varit inriktade på målsättningen att *bygga bort bostadsbristen*. Detta tänkande och dess realisering har dock inte enbart fört med sig positiva effekter. Ur företagsekonomisk synvinkel har dock den samordning, standardisering och typisering som följt med detta haft gynnsamma effekter på kostnadsutvecklingen. Ur ett samhällsekonomiskt perspektiv blir däremot de gynnsamma

1) Habraken, N J, 1971

2) Ibid., sid 113

effekterna tveksamma, om man i beräkningen tar med kostnadsutvecklingen för outhyrda lägenheter och för sociala problem som uppstått i många av våra nya bostadsmiljöer. I slutet på 60-talet var bostadsbristen i det närmaste bortbyggd och vi började få en köparens marknad, vilken tog sig uttryck i en stark opinion för lägre hus. Den befintliga produktionsapparaten sattes in och genom samma hårda samordning, standardisering och typisering som ovan, kunde man hålla produktionskostnaderna på en rimlig nivå. Tyvärr resulterade även detta småhusbyggande ofta i mycket torftiga bostadsmiljöer. Sten Samuelson¹⁾ artikulerade detta problem i tidningen Byggnadsindustrin 1973 enligt följande:

"Alltför mycket av vårt tänkande efter kriget har varit utomordentligt endimensionellt - många år har det bara varit tal om att snabbt öka hyreshusproduktionen. Några kanske t o m kommer ihåg den tid då stadsplanecheferna talade om höghusen som allena saliggörande, även om de flesta nu helst vill glömma det.

Nu står vi i en tid då alla talar om enfamiljshusens gudomlighet. Om slummen blir vertikal eller horisontell är förmodligen ointressant. Problemet gäller naturligtvis att skapa ett samhälle som är så levande och integrerat som möjligt."

Vi står således idag inför ett helt nytt bostadspolitiskt problem, nämligen hur vi skall kunna *bygga bort de sociala problemen*. På samma sätt, som den bostadspolitiska målsättningen, "att bygga bort bostadsbristen", fick ett värdefullt stöd av såväl den byggnadstekniska som den byggnadsekonomiska forskningen, måste denna nya målsättning (om vi gör den till en sådan), "att bygga bort de sociala problemen", få samma forskningsmässiga stöd som den tidigare målsättningen fick. Detta ställer krav på att anslagsgivande myndigheter och kommuner i framtiden i allt högre grad börjar prioritera experimentell verksamhet och då i synnerhet sådan där de sociala aspekterna sätts i förgrunden.

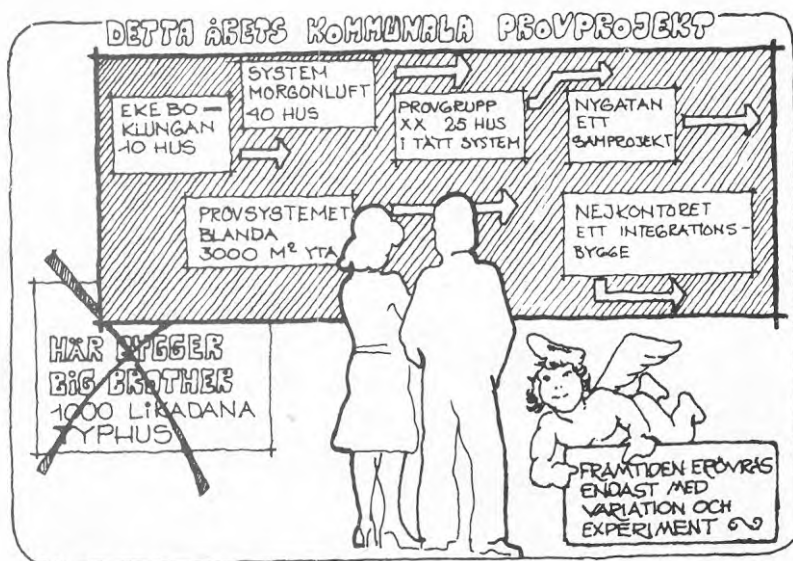
Med tanke på den tid vi nu känt till problemen med den nuvarande bostadsbyggnadsfilosofin är det anmärkningsvärt att intresset varit (och fortfarande är) så lågt för bostadsexperimentet. Jag instämmer därför till fullo med Samuelson²⁾ när han säger:

1) Samuelson, S, 1973

2) Loc.cit.

"Det är ganska förvånansvärt att vi ännu inte sett ett fullskaleexperiment, en stadsbild, en bybild som är någon sorts experiment trots många års missnöje och en byggnadsproduktion på nära 30 miljarder om året. Vad hade det gjort om ett experiment hade misslyckats för låt oss säga 20 miljoner kronor? Det motsvarar ungefär inkomstbortfallet per månad av de idag tomma lägenheterna."

Låt mig till sist bilägga en sida ur "Min obeskrivbara stad" av Broberg och Kadefors.¹⁾

Mot framtiden med många små steg

Politikerna var tillräckligt kloka för att förstå att alla viktiga förändringar måste ske med många men små steg. För att stadens utveckling skulle hinna med i livet och samhället lades så en plan om att påbörja ett litet försöksprojekt varje år.

På så sätt blev försöksbyggandet en fast del av tillvaron, och stadsmiljögruppernas arbete fick verktygsdoft och byggnärhet.

Känslan av att min stad behövde försökmiljöerna gav arbetet med dessa en förankring på en ny nivå. Steget var taget från medbestämmande till medskapande.

Inom miljöbyggandet blev kritik, engagemang, kvalitet, medverkan, avancerat tänkande och en hög social ambitionsnivå karaktäristika.

Figur 4

1) Broberg, P & Kadefors, U, 1976

2 EN OMVÄRLDSBILD

Alla former av experiment har en såväl praktisk som teoretisk relation till sin omvärld. I detta kapitel skall vi betrakta det aktuella brukarinflytandeexperimentet ur ett antal omvärldsaspekter (praktiska och teoretiska), som kan sägas utgöra *en* innebördsbestämning av termen "brukarinflytande". Denna innebördsbestämning ger då experimentet dess *samhälleliga* innehåll.

2.1 Bara bo eller också leva?

Ovanstående fråga har inte endast konsekvenser för bostadsbyggandet som sådant utan överhuvud hela vårt sätt att planera såväl den yttre som den inre miljön i våra bostadsområden. Besvaras inte frågan "också leva?" med ett obetingat "ja", kommer detta att få ödesdigra konsekvenser för framtiden. Vi har tyvärr genomgått en epok, med tekniska målsättningar typ "miljonprogrammet", där denna fråga kom i skymundan. Man likställde helt enkelt "bo" med att "leva". Allt detta kan vi idag studera resultatet av och jag instämmer därför med Tord Baeckström¹⁾ när han i Byggnadsindustrin 1973 säger:

"Det enda som är säkert är att det inte var någon som ville ha det så. På 40-, 50- och 60-talen skulle vi bygga bort bostadsbristen. Men det visade sig vara som att springa ifrån sin skugga. Ju mer produktionen stegrades och ju fler naturområden som asfalterades och möblerades med huskolosser, desto fler bostäder tycktes behövas.

Tills man plötsligt slog skallen i väggen och stod där - med en köparens marknad!

Vilket i och för sig kunde vara en anledning att gnugga händerna: Äntligen blir byggherrarna tvungna att ta reda på hur folk vill bo och rätta sig därefter. Frågan är bara hur man får denna väldiga produktionsapparat att ändra kurs, där den brakar fram i terrängen, knäcker träd som tändstickor och drar körfiler av asfalt som snigelspår efter sig."

Olyckligtvis tycks förändringssträvorna på detta område av olika anledningar bli hänvisade att arbeta i en "sirapströg massa". Vi

1) Baeckström, T, 1973

skall nedan titta på en del av de önskade effekter ovannämnda tänkande har lett till. Vi bör samtidigt hålla i minne att dessa dysfunktioner har fått betydelse på alla nivåer i vårt sociala liv och har därför inte längre någon isolerad betydelse. Det är bl a av denna anledning vi kan tala om den nya bostadspolitiska målsättningen som "att bygga bort de sociala problemen". Beskrivningen nedan är klart kritiskt inriktad. Detta utesluter dock inte att jag personligen är medveten om en rad positiva faktorer, som följt med teknokratins utbredning. Jag är dessutom medveten om en rad tekniska och ekonomiska restriktioner, som idag omöjliggör en förändring. Men poängen är här en annan, nämligen att påvisa nödvändigheten av en kvalitativ förändring av den långsiktiga byggnadsekonomiska planeringen. Min utgångspunkt i denna rapport är brukarinflytande, varför det faller sig naturligt att behandla teknokratins och byråkratins avigsidor, då det är dessa som en eventuell brukarplanering skall kunna förändra i positiv riktning (se vidare härom punkt 2.1.2.3, sista stycket).

2.1.1 Alienation - en principbeskrivning

Nämnda dysfunktioner kan sägas vara det konkreta resultatet av den *alienation* (främlingskap), som den nuvarande planerings- och bostadsbyggnadsfilosofin skapar. Jag skall nedan kortfattat redogöra för några olika författares syn på alienationsproblematiken, som har relevans för den omvärldsbild som här behandlas. De fyra författare jag skall ta upp är Erich Fromm, Herbert Marcuse, C Wright Mills och Rollo May. Den första, Fromm, är psykoanalytiker men har vänt sig mot den traditionella teorin. Han har bland annat bidragit till att utveckla en mera sociologiskt orienterad psykoanalytisk teori. Marcuse däremot, som också är psykoanalytiskt orienterad men aldrig har arbetat som psykoanalytiker, har hållit fast vid den traditionella freudianska teorin. Mills tillhör den amerikanska sociologin, inom vilken han dock intog en särställning. May slutligen är praktiserande psykiater i New York och har en lång klinisk erfarenhet av människor som har blivit alienerade från sig själva.

2.1.1.1 Erich Fromm

I sin bok "Flykten från friheten" framhåller Fromm att det moderna industrialiserade samhället har befriat individen från de inskränkningar de tidigare tidsåldrarnas ekonomiska system hade lagt på honom. Men denna nya frihet fick individen betala med en ökad ensamhet. För att fly från denna icke önskvärda frihet utvecklar människan, enligt Fromm, olika försvars- och flyktmekanismer. En sådan flyktmekanism är hennes sätt att underordna sig en tvångsartad konformism. Denna konformism ger enligt Fromm en skenbar känsla av samhörighet och trygghet. Människor är olika och unika men också i behov av social gemenskap. En naturlig flyktmekanism från den ensamhet, som det nuvarande samhället har ställt henne i, är att underordna sig konformitet, som då skänker henne en skenbar gemenskap.

I en senare bok "Ett friskare samhälle" diskuterar han samma problem, men ur ett något annorlunda perspektiv. Hans frågeställning i denna bok är huruvida människorna är sjuka eller om de lever i ett sjukt samhälle. En vanlig tes inom sociologin är att sociala problem beror på individens bristande förmåga att socialt anpassa sig. Den här typen av anpassning innebär i praktiken att acceptera rådande sociala normer och värderingar. Det vill säga ett likformigt beteende som är i överensstämmelse med dessa. Fromm tillbakavisar en sådan utgångspunkt och menar att det finns grundläggande behov som är gemensamma för de mänskliga behoven. En tillvaro som förnekar dessa grundbehov skapar problem och leder till att människan utvecklar patologiska beteenden. Resultatet av Fromms diskussioner blir, att psykisk hälsa inte kan avgöras med utgångspunkt från individens anpassning till samhället utan tvärtom med avseende på *samhällets anpassning* till människornas grundläggande behov. Ett samhälle som då hindrar denna behovstillfredsställelse skapar själsligt störda individer, dvs samhället är ett "sjukt samhälle".

2.1.1.2 Herbert Marcuse

Marcuse¹⁾ är den av de fyra nämnda författarna som mest ägnat sig åt teknologins inverkan på människan i det högindustriella samhället. Han hävdar bland annat, att den formella rationaliteten, från att ha varit ett medel för produktionsprocessen, har blivit ett mål i sig. Människan underkastas då samma formella rationalitet och risken är, enligt Marcuse, att teknologin utvecklar sina egna lagar, vilka människan får underkasta sig. Marcuse framhåller här att vi måste skapa en ny teknologi av och för frigörelse (jfr tankarna om det öppna byggsystemet).

Hans teorier om alienation, att människan genom teknologins egna lagar fjärras från sitt jag, spelar en central roll i hans tänkande. Genom sin psykoanalytiska orientering har han kommit att inrikta sig på människornas behov och drivkrafter. Marcuse²⁾ framhåller här att lustprincipen styr det mänskliga handlandet tills den under socialt tryck förvandlas till en realitetsprincip. Exempel på denna förvandling beskriver han i enlighet med Freud på följande sätt:

<u>från:</u>	<u>till:</u>
omedelbar tillfredsställelse	uppskjuten tillfredsställelse
lust	kuvande av lusten
glädje (lek)	slit (arbete)
receptivitet	produktivitet
frånvaro av bortträngning	trygghet
LUSTPRINCIP	REALITETSPRINCIP

Lustprincipen består av psykiska processer, som strävar efter att finna lust. Denna princip kommer i konflikt med samhällets normer när människan märker att behoven omöjligen kan tillfredsställas. Härav följer att realitetsprincipen framträder. Människan lär sig att avstå tillfredsställelsen till "förmån" för ett liv där drifterna underkuvas. Människan utvecklar förnuftet under realitetsprincipen och hon får på så sätt en rationalitet

1) Marcuse, H, 1968 a)

2) Marcuse, H, 1968 b), sid 22

som är påtvingad utifrån. Realitetsprincipen styr härigenom tillväxten av den etablerade civilisationen. Människor strävar efter tillfredsställelse i form av vinst, konkurrens, status, härskande osv. Många vill endast ha tillfredsställelse genom sitt arbete. Teknologin har emellertid blivit en apparat som de inte kan kontrollera, en makt, som de måste underkiva sig om de vill fortleva. Arbetet blir allt mer främmande ju mer specialiserad arbetsfördelningen blir. Människans behov blir ej uppfyllda utan hon arbetar i alienation. Arbetstiden blir därför olustig när frånvaron av tillfredsställelse är stor. Lustprincipen har helt kommit i skymundan och alienationen sprider sig också till människans fritid.

Marcuse¹⁾ framhåller härvid, att de varor och tjänster som produktionsapparaten producerar *pådyvlas* människorna. Transportmedlen, *bostad*, mat, kläder, radio och TV för med sig vissa attityder och vanor (intellektuella och emotionella) som binder konsumenterna till producenterna. Produkterna både manipulerar och indoktrinerar. Genom att dessa produkter blir åtkomliga för fler och fler individer ur fler socialgrupper så märks inte indoktrineringen, den blir en livsstil. Idéer, önskemål och smak blir liktydiga för alla och det uppstår således ett mönster av *endimensionellt* tänkande och beteende.

2.1.1.3 Rollo May

Makt är enligt Rollo May²⁾ den sunda självkänslan av att ha betydelse, att få styra sitt eget liv och att få påverka. *Våldets* och *vandaliseringens* källa heter då enligt samme författare *vanmakt*.

Människan, från tidernas begynnelse, har fått kämpa mot jorden och fientliga krafter och mot andra människor. I tider av svaghet och sjukdom har hon fått kämpa och makten har hon visat genom skapande verksamhet. Kulturen är bland annat ett resultat av

---

1) Marcuse, H, 1968 a)

2) May, R, 1974

detta. Tecken på makt kan man se redan när ett barn har fötts, det skriker och fäktar med armarna när det vill ha mat. Den vuxne förvandlar detta till kamp för självaktning och för känslan av betydelse som person. Den människa som inte har kunnat hävda sin personlighet och den som har måst blockera sin vrede, kan utveckla patologiska drag. Dessa drag kan i sin tur föda våld, på grund av den apati och modlöshet som utvecklas hos individen. När människorna i dagens samhälle görs maktlösa så befrämjar man således snarare våld och vandalisering än kontroll över dem. Människan vill visa sin självkänsla och försvara sin identitet.

2.1.1.4 C Wright Mills

Till skillnad från de övriga tre utgår inte Mills från föreställningen, att människan blivit alienerad från sig själv eller sin verkliga natur. Alienationen beskriver han¹⁾ i stället som diskrepansen mellan samhällseliga värderingar, som internaliseras och skapar aspirationer hos individen, och samhällets struktur som hindrar dessa aspirationers förverkligande. Exempel på detta kan vara de föreställningar om individens medinflytande (jfr brukarinflytande) i politiska processer, som finns i demokratiska samhällen. *Idealet* (individernas inlärdas aspirationer) säger att individen bör vara intresserad av att *aktivt* delta i politiska frågor, vilket då förutsätter en fri opinionsbildning. En fri opinionsbildning är dock inte enligt Mills tillräcklig om de faktiska beslutsprocesserna har övertagits av byråkratiska institutioner över vilka individerna inte kan utöva vare sig demokratisk kontroll eller påverkan. Alienationen uppträder som skillnaden mellan de av det demokratiska samhället uppställda *idealen* och *förverkligandet* av dessa.

2.1.2 Alienationen i vårt boende

Om en människa alieneras från sig själv (betraktar sig själv såsom varande objekt, blir främmande för sina egna handlingar och

---

1) Mills, C W, 1956

förstår inte sig själv) ger detta också att denna människa på grund av sin självalienation kommer att betrakta andra människor (subjekt) som varande objekt - främlingar. Förstår hon inte sig själv som subjekt kan hon omöjligt förstå andra som sådana. Människans självalienation är således inte något isolerat utan betingtar den sociala alienationen, dvs främlingskapet människor emellan.

Jag kommer nedan att behandla en del verklighetsfall som ansluter till den tidigare principiella beskrivningen av alienationsbegreppet.

2.1.2.1 Teknologins egenvärde

I och med att vår nuvarande teknologi på något egendomligt sätt har fått ett värde i sig och grundats på en rationalitetsprincip som är skild från människans vardagsrationalitet, kommer hennes naturliga drifter att undertryckas. Människan kommer under detta tryck, enligt Marcuse ovan, att övergå till en realitetsprincip.

Om arkitekternas vanmakt inför teknokratin och dess rationalitet skriver Ingrid Olausson¹⁾ följande:

"Om man är arkitekt och har hört socialarbetare berätta om hur människorna lever i sina bostadsområden, känner man en vanmakt inför att planera nya bostadsområden.

Vem skall egentligen slå vakt om människors behov att leva ett bra socialt liv?

Ingen i planeringsteamet har någon utbildning i 'människokunskap'. Ännu mindre finns sådana erfarenheter översatta till planeringstermer.

Därför är det så svårt att hävda 'mänskliga faktorer' gentemot kravet på ekonomisk exploatering. De tekniska och ekonomiska faktorerna är så mycket lättare att definiera. Kostnader för social missanpassning, vantrivsel, nedbusning och förslitning av miljö och människor vägs därför aldrig in bland de övriga anläggningskostnaderna. De kommer i stället surt efter som ett nödvändigt ont.

För att ta ett konkret och i någon mån mätbart exempel: Ett område slits ner snabbt och kostar mycket i underhåll, för

1) Olausson, I, 1970, sid 33, 34

att barnen som bor där inget vettigt har att sysselsätta sig med, och för att de känner sig tillräckligt anonyma att kunna förstöra vad de uppfattar som någon annans. Att räkna med utrymme och kostnader för barnverksamheten i området och att lägga ner möda på att motverka anonymiteten kan då minska nedslitningen. På plussidan får man dock också sociala effekter som bättre utvecklingschanser för barnen, minskad anonymitet också för de vuxna osv.

Det är svårt för en arkitekt, hur medveten och välorienterad han än är, att hävda sådana mänskliga behov vid planeringsarbetet."

Olausson fortsätter med att citera ett uttalande från en arkitekt.

"Jag känner ibland en sådan vanmakt inför detta att göra jättemiljöer för tusentals människor. Man märker att man blir styrd in i något som man undrar, om man kan fortsätta med. Styrd av en massa tekniska förutsättningar som bara tas som självklara."

Underkuvandet av lustprincipen och övergången till en realitetsprincip illustreras bland annat i boken "Man bara anpassar sig helt enkelt" av Gordon & Molin. Ett annat exempel på detta hämtar jag från Andersson & Rydman.¹⁾

"I dagens samhälle bygger man stora sovområden utanför städerna... Det innebär att alla människor, som flyttar till ett sådant bostadsområde flyttar in i ett totalt socialt vakuum och kunskapen om den egna boendemiljön är lika obefintlig. 'Man vill inte träffa andra.' 'Man har inget behov av att umgås med sina grannar.' 'Man orkar inte.'"

Självalienationen fortplantar sig till att bli social alienation, som i sin tur påverkar självalienationen. Den onda cirkeln sluts. Ur sådan vanmakt föds enligt May destruktiva krafter, vilket bl a bekräftades i citatet ovan från Olausson. Den lilla människans ständiga vanmakt gentemot den vuxnes värld och dennes sätt att tolka barnens värld kan ta sig uttryck i det "som en pojke sa på en ungdomsgård som utrustats med heltäckande mattor, skinnfåtöljer och färg-TV: 'Enda chansen att få ut skiten är att skära eller slå sönder det.'" (Andersson & Rydman, sid 22).

Jag avslutar beskrivningen av teknologins egenvärde med några rader från en dialog mellan mig och en arkitekt angående brukarinflytande vid bostadsplanering.

¹⁾ Andersson, T & Rydman, M, 1975, sid 20

"- Hur ser du på det här med brukarinflytande?"

Arkitekten: Det är något som jag ser både med tillfredsställelse och rädsla.

- Vad menar du med rädsla?

Arkitekten: Jo vi som så att säga sitter i en mellanposition ser hur jävla svårt det kan vara - jag är liksom rädd att de människor som tror att 'nu skall vi få vara med och bestämma så vi får det som vi vill', kommer att bli djupt besvikna. Realiteten är inte så bara. Vårt nuvarande sätt att planera och vår produktionsapparat är inte uppbyggd enligt detta tänkande. Det är bara att acceptera att de tekniska och ekonomiska realiteterna blir bestämmande i alla väsentliga frågor.

- Men är inte teknologin och ekonomin i människans händer eller ...

Arkitekten: Jo man tycker ju att det borde vara det, men det bara liksom är inte så ... Vi får helt enkelt acceptera att det är som det är."

Är det så självklart att vi måste acceptera att teknologin har fått ett egenvärde med egna lagar, som dikterar våra liv? Bör vi inte i stället fråga oss hur vi i framtiden skall kunna tygla den teknologiska institutionaliseringen och utveckla en human-teknologi på människornas villkor?

2.1.2.2 Den byråkratiska planeringen

Mills hävdar, som vi tidigare kunde se, att alienationen uppstår som skillnaden mellan idealet (värderingar och normer i samhället som internaliserats till individerna) och den reella situationen. Olausson¹⁾ frågade sig vilken inställning kommunalfullmäktigeledamöter har till allmänhetens delaktighet i planeringsfrågor (undersökningen härrör från Österåker kommun, som har ca 13.000 invånare):

"Fråga: Vilken är er personliga inställning till att allmänheten ges möjligheter att påverka planeringen?"

Svar: 97 procent, dvs alla utom en ledamot anser att det är önskvärt med ett inflytande från allmänheten."

Detta kan sägas representera idealet, dvs de normer och värderingar som vardagsmänniskan får lära sig genom skola, massmedia

1) Ibid., sid 55

etc. Hur ser det då ut i realiteten? Olle Bengtzon, m fl¹⁾ säger följande om statsbyggnadskontorets Planfaktorer 69 i samband med Järvafältets exploatering:

"Statsbyggnadsdirektör Göran Sidenbladh framhåller att 'denna typ av arbete är ägnad att efterhand höja planeringsarbetets kvalitet, främst genom att internt mellan kommunens förvaltningar informera om planers innebörd samt underlätta kommunikationen mellan tekniker och politiker'. Men han tillägger samtidigt att 'dess effekt utåt gentemot allmänheten och massmedia är tveksam och förmodligen näst intill verkningslös'.

Det är både beklagligt och otillfredsställande. Grundläggande värderingar av detta slag borde vara allmänt tillgängliga för att ge underlag för en bred debatt och därmed ökat medinflytande över planeringen. Vilket påyrkats från många håll - bland annat i statens planverks skrivelse till landets byggnadsnämnder."

I samma bok finner vi:

"För alla som sett och upplevt Tensta ter det sig egendomligt att reaktionen inte blivit långt starkare. Det bevisar hur myndigheter och byggare demoraliserats och hyresgästerna avtrubbats under långa års bostadsbrist."

Vilka vuxna experter planerar barnens värld? Andersson & Rydberg²⁾ rapporterar om följande "lustiga" planeringsmiss.

"Vi frågade vad barnen gjorde när de var ute: 'Förut byggde vi koja av de där plankorna, men då kom några farbröder och tog dem.' Plankorna som ungarna tagit tillhörde en *färdigbyggd* koja på gården. I ett annat område tillfrågades barnen om var de lekte. En av dem pekade bort mot en lekplats och sa: 'Förut lekte vi därborta, men nu har dom gjort lekplats där så nu har vi ingenstans att va.'"

Är det så att man från berörda planeringsmyndigheters sida verkligen har intresse av allmänhetens medinflytande? Eller upplevs det som besvärande, så att man därför använder ett språkbruk som inte kan förstås av gemene man? Är det så att de på en intervjuares frågor svarar utifrån vad normer och värderingar (idealet) säger och inte vad som i realiteten föreligger? Min personliga erfarenhet på detta område är, att man från berörda myndigheter gärna hade sett att allmänheten kunde få ett ökat inflytande,

1) Bengtzon, O m fl, 1970, sid 83, 84

2) Ibid., sid 22

men på grund av tidsbrist och den institutionaliserade bostads-
politiska styrningen anser man det i nuläget som ytterst besvä-
rande att "lekmän" blandar sig i beslutsprocesserna. Vi bör
kanske i detta sammanhang fråga oss om inte lekmannabegreppet
bör omvärderas. Genom en sådan omvärdering skulle man kunna fin-
na nya expertkategorier att rådfråga inom ramen för befintlig
tid. Andersson & Rydman¹⁾ påtalar här att: "Invånarna i ett
bostadsområde utgör den verkliga expertgruppen när det gäller
deras egna behov."

Samma författare slår dessutom fast:

"De experter som planerat vårt samhälle har också, om än omed-
vetet, planerat in en hel del fel. För att klara denna expert-
miss sätter samhället in experter som skall klara av de 'in-
planerade' samhällsfelen. Socialarbetare, fritidsledare, etc
är sådana experter. De skall försöka motverka problemen, men
arbetar de egentligen på att undanröja orsakerna? De utbildas
till att finna lösningar åt andra, inte till att stimulera
andra att komma fram till vad som orsakar problemen."

Vi kan förmodligen av detta dra slutsatsen att såväl de nuvarande
expertgrupperna (samhällsplanerare av alla slag) som vardagsmän-
niskan måste uppleva en klar diskrepans mellan idealet för med-
inflytande och vad som föreligger i realiteten. Detta innebär
att både experten och vardagsmänniskan kommer att känna främling-
skap inför såväl planeringen som resultatet av denna. Experten
planerar för människor som framstår som främlingar för honom.
Resultatet av planeringen ter sig främmande för de människor som
det kommer att beröra. Alienationen sprider sig och genererar en
rad dysfunktionella företeelser. Denna alienation skulle kunna
nedbringas om det reella medinflytandet kunde närma sig det ide-
ala. Andersson & Rydman²⁾ framhåller här:

"Vi upplever ofta var och en av oss att ett samtal med en an-
nan människa kring något som intresserar båda har varit gi-
vande. Förklaringen ligger sällan i att den andre är speci-
ellt kunnig på just det området - utan att de båda fått en ny
kunskap genom sitt samtal."

1) Ibid., sid 23

2) Ibid., sid 24

2.1.2.3 Är samhället sjukt eller friskt?

Jag erinrar här om resultatet av Fromms diskussioner om hur samhället bör förhålla sig till människornas grundläggande behov.

"... att psykisk hälsa kan inte avgöras med utgångspunkt från individens anpassning till samhället utan tvärtom med avseende på *samhällets anpassning* till människans grundläggande behov. Ett samhälle som då hindrar denna behovstillfredsställelse skapar själsligt störda individer, dvs samhället är ett 'sjukt samhälle'."

En vanlig företeelse är att hänskjuta problemen till de enskilda individerna med hänvisning till det som Andersson & Rydman¹⁾ formulerar som:

"... att individen formar samhället och att samhället inte kan vara fel i sig utan felen måste ligga hos de individer som samhället består av."

Detta är en högst förenklad bild av verkligheten. Visserligen är människan den skapande kraften bakom allt i samhället men de av människor skapade institutionerna kan i sig få ett egenvärde (jfr teknologins och byråkratins institutionalisering), vilket gör att människan blir till "slav" under sina egna skapade institutioner. Detta är vad som har hänt på flera områden i samhället, som därigenom mister sin förmåga att anpassa sig till människornas grundläggande behov. En institution är nämligen genom sitt främmande och opersonliga väsen ej öppen för medinflytande. Vi tycks således behöva en teori för hur man skall kunna bryta ner institutionernas egenvärden, om vi önskar samhällets anpassning till individen, dvs ett utvidgat medinflytande. Av dessa ovan nämnda anledningar går det inte att hänvisa till att det är människan - gemene man - som skapar samhället. Genom den alienation som i dag råder i samhället flyr människan från ensamhet och tomhet in i ett passiviserat och endimensionellt tänkande. Vardagsmänniskans intresse för att ta initiativ till förändring, dvs om-skapa delar av samhället, blir därför minimal. Olausson²⁾ påpekar:

1) Ibid., sid 14

2) Ibid., sid 83

"De tror att de inte får, eller väntar sig att någon myndighet eller organisation skall ordna det för dem. Och de som försöker ta initiativ möter ofta ett motstånd, ibland medvetet, ibland omedvetet."

Hans Lohmann¹⁾ har i sina publicerade tankar om främlingskap i dagens samhälle uttryckt sig på följande sätt om vår nuvarande livsstil:

"Vilken förnedring av den mänskliga existensen, när det normala är detta: Att vilja vara som andra, och inte sig själv; att bara anpassa sig för att fungera; att inte bry sig om det egna livet, inte om det levande överhuvudtaget; och på så sätt själv medverka till en ödeläggelse inte bara av naturen utan också av de djupaste skikten inom en."

I "Rapport Tensta" av Bengtzon m fl²⁾ finner jag bland annat följande uttalande:

"Fy fan, säger jag. När ungarna blir lite äldre skulle jag inte vilja bo här. Redan nu är det rätt läskigt. Innan de kan gå har de lärt sig att slåss för att få någonting med av kakan... Någonting i den här miljön är människofientligt. Någonting gör att alla över fyrtio är gubbjävlar och alla andra skitungar. Trots att vi är ihoppackade är alla åt helvete långt ifrån varandra."

I Psykisk hälsa och mänsklig miljö från Socialstyrelsen skisserar Lohmann³⁾ "en dröm".

"Ja, om ett samhälle där människan stod i centrum, och inte var ett medel till mål. Där inte minst känslan fick komma till uttryck. Där alla de olika upplevelsorna i människors inre tillåts ha rösträtt för att det bara då finns möjligheter att komma till tals med dem. Där det mänskliga inte hölls på avstånd och det inte fanns dessa förtvylade avstånd till människorna nära inpå. Även till barnen."

Huruvida samhället är sjukt eller friskt beror naturligtvis på det perspektiv man anlägger för sin betraktelse. Det perspektiv som här valts indikerar ett sjukt samhälle. Valet är naturligtvis grundat på det övergripande syftet med beskrivningen; att

1) Lohmann, H, 1974, sid 170

2) Ibid., sid 32

3) Lohmann, H, 1972, sid 217

spegla den samhällseliga bakgrunden till det brukarinflytande-experiment som här behandlas, dvs beskrivningen visar på en del av de dysfunktionella faktorer som fått samhället att intressera sig för den här typen av experiment. Ur andra perspektiv skulle man naturligtvis kommit fram till att vårt nuvarande samhälle är ett mycket friskt sådant. Det historiska perspektivet måste vara ytterst snävt och uppfattningen om internationella proportioner högst ringa, om man endast skulle se felaktigheter och missförhållanden i dagens samhälle. Med historiska och internationella jämförelser lever vi idag i ett lyckligt och på sociala reformer rikt land. Detta hade ej varit resultatet om den ekonomiska tillväxten inte ställt resurser till förfogande. Risker med allt detta goda är dock att det utvecklas en "selektiv perception", som för med sig att olika missförhållanden, typ de som beskrivs i detta kapitel, bortträngs och försvinner ur den byråkratiska verklighetsbilden. (Crozier¹⁾ exempelvis har använt termen "byråkrati" för att just beteckna organisationers flykt från verkligheten.) Det är bland annat av denna anledningen som kapitlet givits en klart kritisk inriktning.

2.1.3 Försvaret teknokratin och forskningen kring denna det bestående?

Även om denna punkt kommer att bli mycket kortfattad har jag personligen sett det som väsentligt för en bättre förståelse av den tidigare framställningen att kommentera den nuvarande teknokratin och forskningens förhållande till alienationen i boendet.

- Har man skruvmejsel som enda verktyg, faller man lätt för frestelsen att betrakta alla företeelser som skruvar -

Låt mig härefter citera Erik Höök²⁾ "reflektioner kring olika bestämningsfaktorer för utbud och efterfrågan på statsbyggnadsområdet":

---

1) Crozier, M, 1964

2) Höök, E, 1969, sid 49

"Önskedrömmar är trevliga och intressanta på sitt vis men de är helt ointressanta när det gäller att i praktiken söka planera och lösa bostads- och miljöfrågorna. Konfronterad med verkligheten är önskedrömmens olika krav oförenliga och i vissa delar motstridande."

Dessa citerade rader är visserligen sju år gamla. Det intressanta är dock att de är hämtade från en bok om statsplaneringens långsiktiga problem, dvs de representerar de värderingar från slutet av 1960-talet som fått präglade vår verklighet hittills under 70-talet. Framtidsforskningen eller långsiktplaneringen utgår alltid från en ståndpunkt (värdering) om vad som är relevant, nödvändigt, önskvärt etc. Vilken ståndpunkt den tar blir högst väsentligt för den extrapolering man gör. Frågan är dock om inte framtiden, i framtiden, bör betraktas som de möjliga möjligheternas värld, dvs framtiden måste skapas där var och en får möjlighet att påverka livsmiljön.

Den i framtidsstudierapporter och byggforskningsrapporter ordinarie metodiken har sina djupa rötter i den analytiska positiva (positivistiska) vetenskapen. Den bygger på värderingar och förkunskaper vars giltighet inte kan fastställas. De kan endast ut sättas för den teoretiska reflektionen. Detta görs dock inte inom den positivistiska vetenskapen utan där har i stället skett en totalisering, dvs verifieringsprinciperna blir tekniker. Från att ha varit kontroller i tolkningen mellan empiri och teori kommer de vid ett totaliserat förhållningssätt att fungera automatiskt. Frågor som "vad är kunskap kunskap om?" och vad verifierar verifieringen?" har tappats bort. Relationen till de väsentliga förkunskaperna har försvunnit, dvs relationen till frågor som "vad är människan?", "vad är verkligheten?", "vad är samhället?", etc. På denna totalitära grund utvecklas en kunskap om samhället, som betraktas som oantastlig. Alternativa synsätt blir omöjliga som utgångspunkt för en analys av sakförhållanden. Detta är också vad Marcuse kallar det endimensionella tänkandet (se tidigare redogörelse).

Denna positivistiska forskning accepterar den teknologiska samhällssynens ramar okritiskt, dvs dessa ramar (värderingar) ingår som bitar i positivismens förkunskaper. Teknokratin kommer således att stödjas i sin utveckling av det endimensionella tänkandet

och på så sätt själv bli endimensionell. Genom alienationens förkunningskaraktär och teknologins determinans kommer en positivistisk vetenskap att betrakta alienationen som en anomali (ett svårförklarligt fenomen som inte kan behandlas med nuvarande "verktyg"). Följaktligen kommer den positivistiska vetenskapen att bidra till alienationens utbredning.

Betänker vi då att den hittills dominerande vetenskapliga inriktningen och teknokratin besitter samma endimensionalitet, framstår samhällets medborgares endimensionella tänkande som rätt förklarligt.

För att forskningen inom bygnadssektorn (såväl ur social som teknisk synvinkel) skall kunna ta sig ur detta endimensionella dilemma, dvs kvalitativt förändra sig, bör den söka metodologiskt alternativa utgångspunkter. På detta område finns det mycket att hämta inom de samhällsvetenskapliga ämnesområdena, speciellt det systemteoretiska och det aktörsorienterade metodsynsättet ¹⁾ inom företagsekonomi (se vidare om dessa i kapitel 5).

2.1.4 Invändningar mot det som sagts

Man kan naturligtvis fråga sig vilket värde den här typen av "hypotetiska analyser", som genomförts i detta kapitel, har. Många läsare torde säkert uppleva beskrivningens kritiska och hypotetiska karaktär som frustrerande. Vi bör dock hålla i minne, att det som sagts har upplevts av många människor, inte minst de citerade, varav flera med mycket lång erfarenhet på området. Min uppfattning är nämligen att vi inte bör vara förhindrade att föra den här typen av diskussioner kring upplevda anomalier. Vi kan helt enkelt inte vänta tills vi får "hårda" data (om det nu överhuvud är möjligt), som indikerar värden på alienation, vantrivsel, vanmakt, isolering, etc. Jag tror att man genom den här typen av diskussioner kan stimulera utvecklingen av metoder för att kartlägga de dysfunktionella faktorer jag kommit att beröra. Dessutom bör vi vara medvetna om att det är bl a den här typen av

1) Se exempelvis Arbnor, I & Bjerke, B, 1977

intuitivt upplevda problem som föranlett de senaste årens tilltagande debatt kring medinflytande i en rad olika sammanhang.

Som ytterligare svar på de invändningar man kan göra vill jag hänvisa läsarna till Lohmanns¹⁾ "Psyisk hälsa och mänsklig miljö". I denna bok redovisar Lohmann ett antal tänkbara invändningar mot där genomförda hypotetiska analyser. Dessa har i högsta grad relevans för det som sagts i detta kapitel. Jag kommer därför att nedan referera dessa invändningars rubricering och den sjätte och sista även till sitt innehåll.

Invändning 1: Alldeles för mycket drifts- och känsloutlevelse och 'acting out'.

Invändning 2: De flesta ändå välanpassade.

Invändning 3: Fel att i allmänna termer tala om 'människorna' och 'samhället'.

Invändning 4: Alienation inte betecknande bara för vårt (nutida) samhälle.

Invändning 5: Hypoteserna helt obevisade.

Invändning 6: Den i praktiken kanske mest betydelsefulla.

"Den är att vänta från människor som principiellt inte skulle anse det löna mödan att ta befattning med sådana 'psykologiserande' och 'sociologiserande' analyser och hypoteser. Fast förankrade i verkligheten har de annat att göra. De avskyr 'prat'. De är handlingsmänniskor. Som sådana skulle de inte ens avfärda dem, kanske inte ens nödvändigtvis informera sig om dem. De skulle bara låta bli att ta notis om vad dessa analyser utsäger om individernas problematiska livsvillkor.

I praktiken är en sådan invändning kanske den mest betydelsefulla."

2.2 Ett brukaranpassat bostadsbyggande

2.2.1 Brukarna och teknologin - en not om öppna och slutna system

För att få till stånd en planering på människans villkor krävs en kraftig reducering av den diskrepans som i dagens läge före-

---

1) Ibid., sid 285-291

ligger mellan det hos människorna internaliserade idealet och den reella situationen. Denna diskrepans, som enligt Mills är ett mått på alienationen, kan endast reduceras genom en *ömsesidig teknologisk och planeringsmässig* utveckling.

Detta skulle innebära, vad gäller den planeringsmässiga delen, en planering av ett medinflytande och en social process där människan fick tillfredsställa ett av sina grundläggande behov, nämligen att aktivt vara med om att skapa sin egen närmiljö. Enligt Fromm skulle då individens flyktbenägenhet komma att minska och därmed självalienationen.

I dagens läge har vi dock inte sådana erfarenheter översatta i planeringstermer, dvs vi har inga utvecklade planeringsinstrument för att hantera mera omfattande sociala processer av denna typ.

Det experiment som behandlas i denna rapport har varit ett försök att utveckla någon form av baserfarenhet på detta område. Ett annat sådant utgör kvarteret Klostermuren i Göteborg, där 12 hushåll fick vara med att planera området och de egna husen. Detta experiment har tidigare kommenterats i kap 1 under punkt 1.2 "forskningsfältet". Genom ett flertal sådana här experiment torde vi slutligen kunna få fram *planeringsinstrument* för den här typen av *sociala processer*.

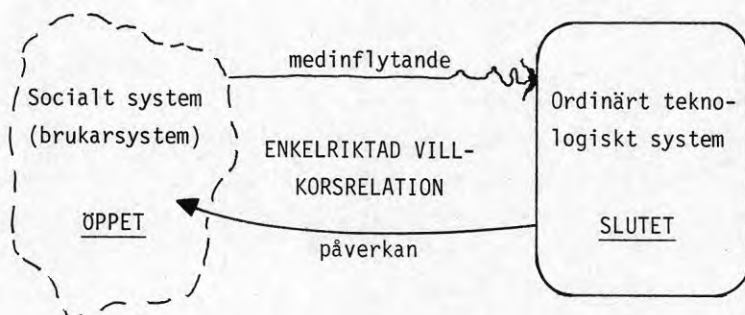
På den teknologiska sidan krävs en liknande utveckling, dvs en kvalitativt förändrad teknologi. Marcuse påpekar, som tidigare nämnts, väsentligheten av att få en sådan utveckling till stånd om vi skall kunna reducera den sociala alienationen. Denna form av humanteknologi skall då harmoniera med de utvecklade planeringsinstrumenten för den sociala processen. För att planeringsinstrumenten skall kunna gestaltas i det teknologiska systemet krävs att detta system, enligt den systemteoretiska begreppsapparaten, är *öppet* för såväl negativ som positiv feedback, dvs ett lärande och strukturförändrande system.

Den organisationsteoretiska systemmodellen kan användas som analogi för att beskriva vad som krävs av den nya teknologin. På

samma sätt som funktionerna inom en organisation är under ständig förändring är funktionerna i ett hus under en liknande förändring. Den sociala organisationen enligt den öppna, lärande och strukturförändrande systemmodellen kan relativt snabbt förändra sin funktionella (strukturella) uppbyggnad, vilket innebär att ett planeringsinstrument i detta system har möjlighet att gestalta sig i en ny funktionell (strukturell) organisationsuppbyggnad.

Den *slutna* (mekaniska) systemmodellen för ett socialt system, vilken numera aldrig används då sociala system antas vara öppna, kan däremot sägas representera den nu dominerande teknologin. Begreppsapparaten i denna modell är anpassad till jämvikt och strukturbevarande (jämför med det tidigare sagda angående teknokratins endimensionalitet), dvs den är inte anpassad till förändring och strukturutveckling, vilket krävs för en brukaranpassad teknologi. Av detta följer att ett planeringsinstrument för den sociala processen inte kan gestalta sig i dagens ordinära teknologiska system.

Genom att konstatera, att det sociala systemet (brukarna) är ett *öppet* system och den ordinära teknologin ett *slutet* system, kan vi dra den självklara slutsatsen: att interaktionen (medinflytandet) måste ske på det *slutna systemets villkor*, dvs ett ringa brukarinflytande (välja tapeter exempelvis) eller inget alls blir resultatet. Ett brukaranpassat bostadsbyggande (enl tidigare diskussioner, se alienationsavsnittet), kan således inte komma till stånd om det teknologiska systemet är slutet.

Figur 5

För att ett teknologiskt system skall vara mottagligt för information utifrån (medinflytande) krävs följaktligen att detta kan *avbildas* egenskaper hos det sociala systemet, dvs vara öppet. Tankarna kring öppna byggsystem började utvecklas på allvar under 1960-talet. Denna utveckling kan ses som ett försök att ta sig ur funktionalismens (det slutna systemets) syn på bostaden som en "bomaskin". Peter Broberg¹⁾ beskriver idén bakom det öppna byggsystemet och dess framväxt på följande sätt:

"Att funktionerna i husen är under ständig förändring är en av hörnpelarna för idén om öppen form. Under en byggnads livstid - som är lång - skall den hysa funktioner som förändras, den upplever funktionsbyten, nya människor (brukare) med nya behov, ny teknik och nya installationer. Det var en klar insikt som växte fram på 60-talet att byggnaderna inte kunde låsas fast vid de behov som var gällande vid projekteringstiden. I stället fann man att byggnader organiserade med 1. generellt användbara skelett (långlivade delar) med 2. flexibel och speciell utfyllnad (utbytbar och kortlivad) samt med 3. åtkomliga försörjningssystem, skulle kunna föra till en föränderlig arkitektur och ett föränderligt samhälle.

Med öppna byggsystem menar man således byggsystem som kunde klara funktions- och behovsändringar inom sina basmönster.

Med sådana system kunde produktionen industrialiseras. Detta innebar att man inte, som funktionalismens produktion, fabriksframställde byggnader som fixerade slutprodukter, utan i stället framställde standardkomponenter som kunde ingå i olika sammanställningsmönster, dvs ge olika hus. Därigenom nådde man fram till industriella öppna byggsystem."

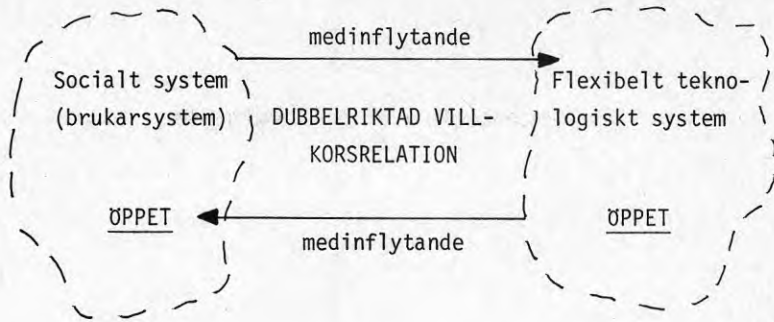
Detta öppna system medger brukarinflytande, dock ej *helt* på brukarens villkor, då detta skulle kräva en direkt styrande brukarrelation i förhållande till en "hantverksmässig" och "lösverkesbaserad" teknologi. Denna aspekt är i sammanhanget helt ointressant och kommer därför ej att behandlas. Vad som är intressant i det öppna byggsystemet²⁾ är, att det i sin utvecklade form möjliggör en dubbelriktad villkorsrelation mellan det sociala systemet (brukarna) och det teknologiska (det öppna industrialiserade byggsystemet). Med utgångspunkt från dessa systemtankar skulle det brukaranpassade bostadsbyggandet, vad gäller brukarna och teknologin, se ut på följande vis:

---

1) Intervju

2) Hur utvecklingen av dessa system bör tillgå råder det dock olika uppfattningar om, se punkt 1.2.

Figur 6

I vårt aktuella experiment testas således en del av de tankar som detta flexibla teknologiska system bygger på.

2.2.2 Brukarna och byråkratin - en not om Bygg-Sverige och makt

Ett brukaranpassat bostadsbyggande utvecklas dock inte genom att en dubbelriktad villkorsrelation är möjlig att etablera mellan brukarna och teknologin, även om det är en av de viktigare faktorerna.

Det brukaranpassade bostadsbyggandet ingår i ett överordnat organisatoriskt (byråkratiskt) system, nämligen systemet "Bygg-Sverige". Detta organisatoriska system vilar på en teoretisk grund som har sina rötter i den positivistiska filosofin (se punkt 2.1.3). Systemet har utvecklats med hjälp av den positivistiska vetenskapens förklaringar och förutsägelser. Härigenom har byråkratin så att säga förkroppsligat detta teoretiska system. Den ordinära teknologin är den praktiska sidan av denna förkroppslig. Byråkratin och den ordinära teknologin hänger samman och utgör spegelbilder av ett och samma slutna system, nämligen Bygg-Sverige. Dahlman och Gärdborn¹⁾ påpekar också detta när de säger:

"Bygg-Sverige tenderar att bli ett allt mer slutet system i förhållande till omvärlden. Teknologin har varit en viktig

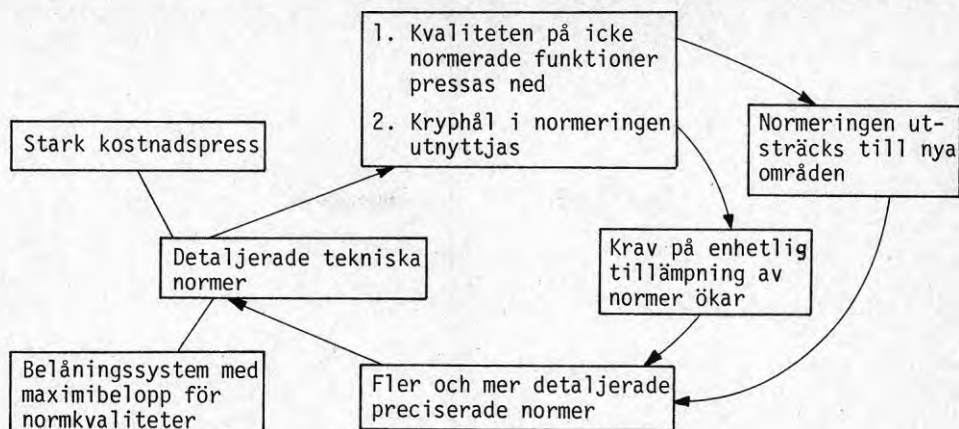
1) Dahlman, C & Gärdborn, I, 1975, sid 163, 164, 188, 189

drivkraft bakom forrådet av den nuvarande strukturen i Bygg-Sverige. Kring olika material, produktionsmetoder och roller i byggprocessen har vuxit fram olika yrkesgrupper, branscher, regelsystem och institutioner. Processerna har formats i samspel mellan olika komponenter och drivkrafter i miljön, problem, konflikter, kamp, försvar, attacker och kritiska händelser är några begrepp som skulle kunna användas för att beskriva de teknologiska förändringarnas inverkan på den sociala strukturen i Bygg-Sverige. Utvecklandet av en central bostadspolitisk organisation, tillskapande av kommunala bostadsföretag, kommunernas ansvar för bostadsförsörjning, nya instrument för regler och arrangemang för fördelning av resurser och mark har lett till utveckling av nya nätverk... En aspekt av denna process är att de komponenter som har ansvar för utformningen, underhåll och drift av dessa regelsystem har kommit att förlita sig på olika typer av indirekta relationer och kontakter med brukarnas behov - relationer som tenderar att stelna i former på grund av regelsystemets effekt på de producerande komponenterna i systemet."

Under rubriken "den byråkratiska styrningens onda cirklar" säger ovannämnda författare:

"Den byråkratiska styrningen sker via detaljerade regelsystem. Ett exempel på ett sådant styrsystem utgör bostadsstyrelsens belåningsregler. Dessa regler, som bl a anger vilka belopp en byggherre får låna för uppförandet av en viss typ av lägenheter, är kopplade till ett regelsystem som anger normer för bostadens tekniska standard. Detta innebär att byggherren och producenten måste producera bostäder som överensstämmer med de bostadstekniska normerna för att erhålla statliga lån. De statliga lånen är förmånligare än lån hos enskilda banker ur såväl kostnadssynpunkt som kreditvärdighetsbedömningssynpunkt... Producenten måste fylla två krav för att erhålla statliga lån, dels måste han bygga inom den kostnadsram som lånereglerna anger, dels måste han uppfylla de tekniska normer som lånevillkoren föreskriver. Detta har ett flertal konsekvenser:

1. Producentens möjlighet till experiment begränsas starkt av de detaljerade tekniska reglerna.
2. För att kunna tjäna så mycket pengar som möjligt inriktar sig producenten dels på att 'manipulera' belåningssystemet (byggföretagen har i regel speciella belåningsexperter) och dels att skära ned kostnaderna för icke normerade funktioner. Detta leder till en rad snedvridande effekter. Icke normerade funktioner får ett icke önskvärt utförande t ex tvättstugor utrustas utan golvbrunn, diskbänkar utföres i plast, tvättstugor i bostadsområden centraliseras så det blir lång gångväg för husmödrarna etc. Dessa problem uppmärksammas efter en tid av normproducenterna som reagerar dels genom att försöka täppa till kryphålen dels genom att utvidga normerna till nya områden. Detta medför att vi får fler och mer detaljerade och preciserade normer.

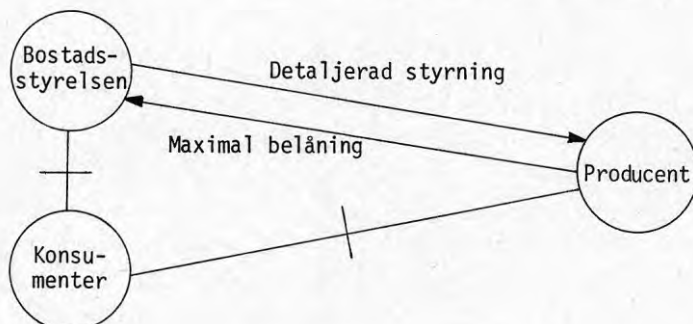

Figur 7 Detaljerade tekniska normer kopplade till ett detaljerat belåningssystem medför i en situation med stark kostnadspress att producenterna pressar ned kvaliteten på icke normerade funktioner och söker utnyttja alla kryphål i normeringen. (I en föränderlig situation uppstår ständigt nya kryphål.) Normerarna tolkar detta som behov av fler och mer preciserade normer."

Samtidigt med detta har vi fått en avskärningsprocess till stånd, som nämnda författare¹⁾ beskriver så här:

"Genom utlokaliseringen av behandlingen av låneärenden från bostadsstyrelsen till länsbostadsnämnder och kommun under 1950-talet skedde en eliminering av viktiga feedback-kanaler mellan konsumenter och normproducenter på bostadsstyrelsen.

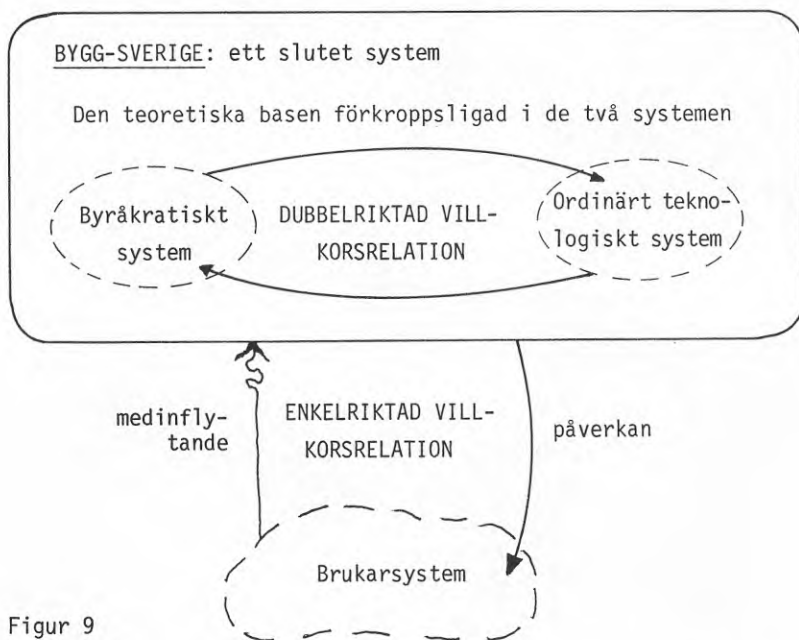
Den ovan beskrivna utvecklingen har för det första inneburit att de styrande organen och det styrande systemet blivit allt mer avskärmade från konsumenternas önskemål och de konkreta problemen på fältet. För det andra avskärmar producenterna sina kontakter med konsumenterna genom att i allt starkare utsträckning relatera sig till de styrande organens normer. Den situation som uppstått kan illustreras med en enkel figur."

Figur 8

1) Ibid., sid 192

Genom byråkratins förkroppsligande av den "endimensionella" teorin, har vi fått ett tillstånd där det byråkratiska systemet, vad gäller brukarinflytande, har blivit lika slutet som det ordinarie teknologiska systemet. Detta är i och för sig, mot bakgrund av det tidigare sagda, en självklar slutsats. Vi har således fått ett förhållande som kan illustreras på följande sätt:

Figur 9

Byråkratin och den ordinära teknologin utvecklas på varandras villkor, grundad på den "endimensionella" teorin. Brukarsystemet befinner sig utanför, vilket medför att medinflytanderelationen kraschar.

Om vi då tänker tillbaka på de tidigare beskrivna dysfunktionella faktorerna (alienation) som följt med det "endimensionella" Bygg-Sveriges utveckling och lägger till de av Dahlman-Gärdborn beskrivna dysfunktionerna, framstår det som märkligt att detta system inte förmås att öppna sina systemgränser. Om Bygg-Sverige kunde göra detta och därmed etablera en dubbelriktad villkorsrelation med brukarsystemet skulle förmodligen många av de dysfunktionella företeelserna kunna elimineras (jämför min tidigare föreslagna målsättning: "att bygga bort de sociala problemen"). Nu är det i och för sig inte så konstigt, att så inte sker, om vi

sätter det i relation till den samlade erfarenhet som finns om hur sociala system har en tendens till att utveckla stabilitetsbevarande mekanismer. Vi förstår det förmodligen ändå bättre om vi tar maktperspektivet som utgångspunkt. Schon¹⁾ framhåller bl a att "social struktur, teori och teknologi beror alla av varandra. De har utvecklats tillsammans och de har varandra som underlag. Därför kan man inte rubba någondera utan att man åstadkommer förändring hos de andra. En förändring av teknologin medför också förändringar av den sociala strukturen och den teoretiska grunden."

Detta indikerar att de olika delarna kommer att stabilisera varandra och motverka allt genuint nytt, då en sådan förändring i någon del skulle generera maktförskjutningar (jämför Normann 1969) såväl i det egna systemet som i övriga system. Den "endimensionella" teorin kommer att stödja såväl den "endimensionella" byråkratin, som den "endimensionella" teknologin, och den "endimensionella" byråkratin kommer att stödja... osv. Detta fenomen att sträva mot förändringar har Schon²⁾ benämnt "Den dynamiska konservatismen" och beskriver den på följande sätt:

"Systemet som helhet har ett inbyggt motstånd mot förändringar. Jag vill inte kalla denna egenskap 'tröghet', en term lånad från fysiken - den tendens som finns hos en kropp att röra sig längs samma kurs till en motverkande kraft utövas på den. Motståndet för förändringar hos sociala system är snarare en form av 'dynamisk konservatism' - dvs en tendens att kämpa för att förbli oförändrad."

Den tungrodda byråkratin i ett system visar sig enl Schon³⁾ "ibland föga lämpad att ta itu med de problem som en ny situation skapar". Däremot kan den informella strukturen i ett system klara lägen som den formella uppbyggnaden gör den olämplig för. Denna typ av informell struktur kan sägas vara en av de faktorer som på ett lokalt plan (Gävle kommun) möjliggjorde initieringen av det experiment vars omvärldsbild jag här skisserar (se kap 1).

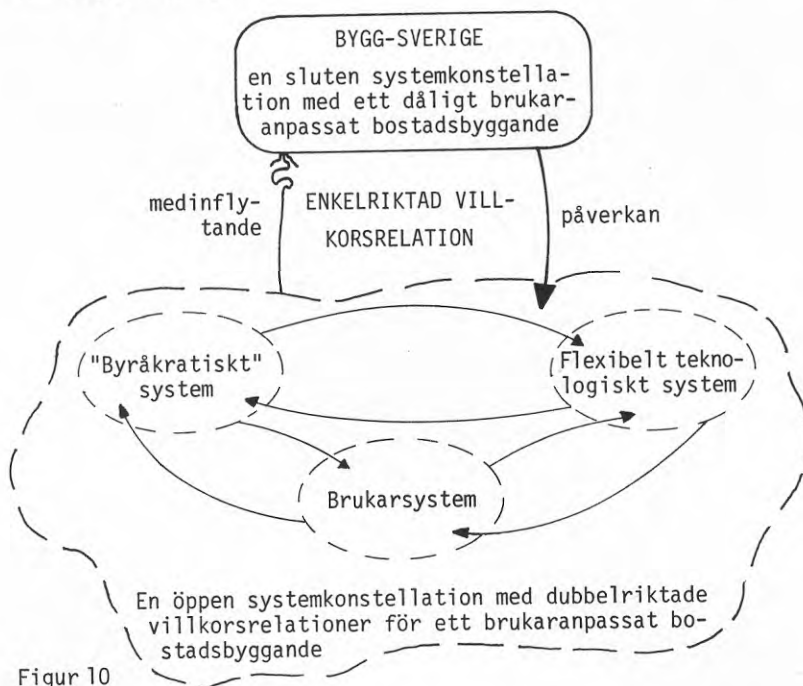
---

1) Schon, D. 1972, sid 29

2) Ibid., sid 26

3) Ibid., sid 27

Man hade från kommunens sida börjat inse väsentligheten av att få till stånd ett vidgat brukarinflytande och var därför intresserad av att lära sig hur ett sådant inflytande skulle administreras. Detta byråkratiska system öppnade således sina gränser, vilket bl a möjliggjordes av "upptäckten" av ett harmoniserande teknologiskt system, dvs det öppna byggsystemets teknologi. Vad som skedde var således, att det på ett lokalt plan experimentmässigt kom att initieras dubbelriktade villkorsrelationer mellan det "byråkratiska"¹⁾ systemet, brukarsystemet och det flexibla teknologiska systemet. Denna systemkonstellation, vilket är viktigt att hålla i minne, är dock underordnad det slutna systemet "Bygg-Sverige". Något medinflytande i detta överordnade system får därför denna systemkonstellation inte, utan blir påverkad på samma sätt som jag tidigare beskrivit den enkelriktade villkorsrelationen mellan ordinär teknologi och brukare, och mellan byråkrati och brukare. Förutsättningarna för att till fullo realisera den här typen av experiment blir klart beskurna genom det överordnade systemets slutna karaktär. Nedan illustreras detta i figur, vilken utgör ett ytterligare perspektiv på experimentets omvärldsbild, nämligen dess relation till det jag här benämmt Bygg-Sverige.

Figur 10

1) Citattecknen betecknar här en partiellt öppen byråkrati.

Min uppgift i detta experiment har varit att studera relationerna inom den öppna systemkonstellationen, för att ta fram en "baserfarenhet", som i framtiden, genom ytterligare forskning på området, skall kunna översättas till konkreta planeringsinstrument för den här typen av sociala processer. (Det studerade experimentet avser dock småhusprojektering, vilket naturligt påverkar erfarenheternas generalitet, vad gäller bostadsprojektering i allmänhet.)

3 VAD HANDLAR DET EGENTLIGEN OM?

Inom den öppna systemkonstellationen, som detta experiment kan beskrivas utifrån (se figur 10), försöker de tre agerande systemen att finna överensstämmelse. Denna överensstämmelsesökande process sker i bästa fall genom en interaktiv och successiv utveckling av dubbelriktade villkorsrelationer. Genom den interaktion som kommer till stånd utvecklas en för systemkonstellationen viss verklighetsuppfattning. I interaktionen inträder dock systemens olika aktörer med delvis skilda verklighetsuppfattningar. En social process igångsättes som ett magnifikt "språkspel", där de olika aktörerna tolkar, försöker förstå varandra, upplever och handlar på en rad olika sätt. Det är detta magnifika språkspel vi benämner "ett medinflytandeexperiment". Ett sådant experiment kan således ses som ett exempel på hur en bit social verklighet skapas.

3.1 En principbestämning av den sociala verkligheten¹⁾

Då rapporten i sin helhet bygger på ett verklighetsantagande, som säger att *verkligheten* är en *social konstruktion*, har jag för den fortsatta framställningen funnit det värdefullt att något kommentera detta antagande.

Med en social verklighet menas att verkligheten inte är av oss oberoende. Den består av ett växelspel mellan våra egna upplevelser och den samlade upplevelsestruktur vi tillsammans med andra under lång tid har skapat. Processen varmed vi skapar våra egna upplevelser benämnes *subjektivering*. Subjektiveringen är att hänföra till de enskilda aktörernas sätt att utveckla sig själva såsom varande *subjekt* på den sociala arenan. Den enskilde aktörens tolkningar är att hänföra till hans subjektiveringsprocess. Hur han tolkar beror på den verklighetsbild han orienterar sig med hjälp av och den subjektiva logik han använder sig av. Denna subjektiveringsprocess utgör grundtanken i att *människan är en subjektiv verklighet*.

1) Framställningen bygger på Arbnor, I & Bjerke, B, 1977

När vi, via vårt gemensamma språk, gör dessa subjektiva upplevelser externt tillgängliga, talar vi om *externalisering*. Vi externaliserar oss så att säga fortlöpande i olika handlingar, vilka responderas av våra medmänniskor i face to face-relationen. Dessa andra fungerar då som speglar för vår externalisering. Härigenom tvingas vi kanske till att ändra på vårt ursprungliga tankeinnehåll och formulera en ny, förfinad, ändrad eller utvecklad tanke. Denna ömsesidiga relation till andra är *dialektisk* och innebär en fortlöpande omtolkning och förändring av innebörder. Genom denna externalisering skapar vi den omgivande verkligheten och kan härför tala om att *samhället är en mänsklig produkt*.

Våra subjektiva tankar och intentioner utgör i sin externaliserade form moment i eller delar av komplicerade dialektiska processer. Efter en mängd speglingar - omtolkningar - förändringar av de ursprungliga subjektiva tankarna, får de kanske slutligen karaktären av att vara subjektiva. Omgivningen har då allmänt börjat acceptera externaliseringen som meningsfull. Den process genom vilken någon externaliserad mänsklig handling kanske får karaktären av objektivitet, benämnes följaktligen *objektivering*. Genom en dylik objektivering mister externaliseringen sin subjektiva innebörd och blir till en typifiering¹⁾, dvs en i det närmaste objektiv innebörd. Helt objektiv blir inte typifieringen förrän den genomgått en institutionaliserings- och legitimeringsprocess.

Varje gång det föreligger en gemensam *typifiering* av vanehandlingar mellan olika aktörer kan vi tala om att det uppstått en *institution*. Alla mänskliga handlingar är på något sätt underkastade rutinisering. Dessa vanehandlingar införlivas som kunskapsrutiner i vår erfarenhet och genom sin vanekaraktär kan vi

1) Typifiering är att hänföra till vårt sätt att påklistra människor och ting i omgivningen olika etiketter eller typbeskrivningar, som innefattar olika innebörder. Dessa kan vara av typen bussresenär, engelsman, snobb och fartdäre. Vi förväntar oss sedan att det typifierade uppför sig i enlighet med den innebörd som typifieringen förmedlar.

benämna denna typ av kunskap för *kokboks-kunskap*. Ursprunget till all institutionalisering ligger således i typifieringen av ens eget och andras uppträdande. Vi typifierar inte enbart aktörerna utan också handlingarna som sådana. Härigenom kan vi hantera andras och även vårt eget uppträdande som allmänt kända och objektiva handlingar. Vi tilldelar på så sätt oss själva och andra vissa typiska roller, som är hänförliga till typiska handlingsmönster. Då detta förhållande mer eller mindre gäller för var och en av oss, blir vi benägna att återge våra syften och handlingsmönster utifrån objektiva innebörder. Vi döljer omedvetet de subjektiva innebörderna.

För den andra generationens individer, vilka övertar dessa institutioner, krävs någon form av *social kontroll*, eftersom dessa vid olika åldrar föds in i en rad olika institutioner och ej kan återvända till hur det var tidigare. Den andra viktiga fasen i objektiveringsprocessen blir här för *legitimeringen*. Denna fungerar som andra gradens objektivering, där vi väver in själva legitimeringen i våra institutioner för att förklara och rättfärdiga dem. Vi kan dela in legitimeringsprocessen i de tre stadierna: *språklig legitimering*, *ordspråkslegitimering* och *teoretisk legitimering*. Den *språkliga legitimeringen* är redan inbyggd i vårt vardagsspråk genom att detta kommer från och utvecklas i vardagslivets verklighet. De flesta ord i vår vokabulär inrymmer på förhand "objektiv" information. *Ordspråkslegitimeringen* är att hänföra till vårt användande av ordspråk för att legitimera vissa av våra handlingar. Om ett barn eller någon annan frågar varför man håller på på ett visst vis, kan man svara: "Många bäckar små gör en stor å." Övriga förklaringar blir då onödiga. I själva verket var kanske frågan högst berättigad från barnet, men genom att den typifiering som institutionen vilar på har en vanekaraktär, reflekterar man inte utan använder sig av den i typifieringen inbyggda ordspråkslegitimeringen. När vi tar saker och ting för givet blir vi så att säga till slavar under våra egna skapade institutioner. Den *teoretiska legitimeringen* är mer sofistikerad och används på ett högre plan än de tidigare. Man kan hänföra denna till alla former av kvasivetenskapliga förklaringar, som ges för att legitimera någon institution. Objektiveringsprocessen utgör här för grunden för antagandet att *samhället är en objektiv verklighet*.

Den fjärde och sista av dessa processer i den sociala verkligheten benämnes *internalisering*. Denna står för övertagandet av en värld i vilken andra redan lever och utgör på så sätt den dialektiska process varmed vi *blir* medlemmar av samhället. Vi föds således ej in i samhället som medlemmar av detta, utan blir via internaliseringen, med faserna primär och sekundär socialisering, till medlemmar av det.

Den *primära socialiseringen*, vilken pågår under hela barndomen, är den för människans utveckling mest betydelsefulla fasen. Huvuddelen av den "objektiva" värld som barnet övertar förmedlas av andra. Kunskapsöverföringen blir härför emotionellt betingad och identifiering en nödvändig förutsättning. Barnet identifierar sig exempelvis med en roll eller en attityd. Denna identifiering är en fortgående dialektisk process mellan upplevelsen av andra och självidentifieringen. I den primära socialiseringen grundläggs individens första verklighetsuppfattning. Språket blir härigenom den viktigaste internaliseringsfaktorn under den primära socialiseringen. Socialiseringen är emellertid en fortgående process, vilken ej slutar vid den primära utan fortsätter under en individs hela livstid som sekundär socialisering.

Den *sekundära socialiseringen* omfattar i huvudsak internalisering av vissa institutionella delområden. Omfattningen av denna internalisering är beroende av komplexiteten och arbetsspecialiseringen inom det aktuella området. I denna fas är ofta inläringen av rollspecifik kunskap med där till hörande fackspråk nödvändig. Inläringssituationerna i de båda socialiseringsfaserna är skilda åt, såtillvida att graden av anonymitet är betydligt högre i den sekundära. Av denna anledning föreligger ej heller samma krav på identifiering, som i den primära socialiseringen. Internaliseringen ligger till grund för det fjärde antagandet, att *människan är en samhällelig produkt*.

Jag har nu beskrivit fyra olika delprocesser i den totala dialektiska process som formar vår verklighet. Det är viktigt att lägga på minnet att dessa delprocesser är samtidigt verkande på alla nivåer i den sociala ordningen. För att förstå sociala system är

det vid ett studium väsentligt att alla beaktas i sin samtidighet (allt hänger samman och befinner sig i en ständig egenrörelse).

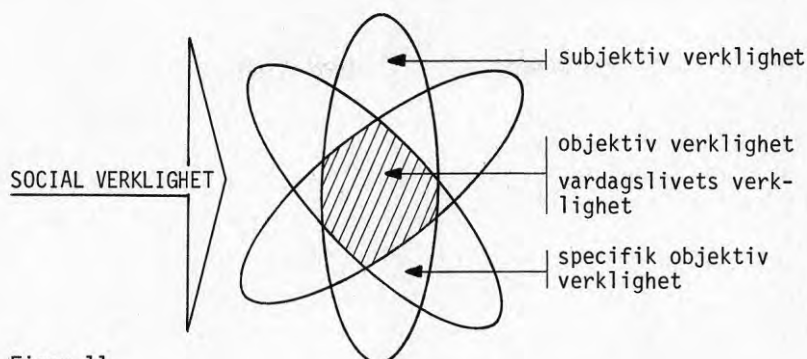
SUBJEKTIVERING	→	Människan är en subjektiv verklighet
EXTERNALISERING	→	Samhället är en mänsklig produkt
OBJEKTIVERING	→	Samhället är en objektiv verklighet
INTERNALISERING	→	Människan är en samhällelig produkt

3.1.1 Den samhälleliga dialektiken

På samma sätt som jag beskrivit hur verkligheten socialt konstrueras i ett samhälle, kan man beskriva samhällets olika delsystem. Vi kan exempelvis tala om en organisations, ett företags, en byråkratis eller ett experiments sociala verklighet och följaktligen med hjälp av de fyra delprocesserna beskriva hur den konstrueras. Det är endast en fråga om nivåer i den sociala ordningen, dock med vetskap om att dessa delsystem i sin tur utgör delar i den totala samhälleliga dialektiken.

För att förstå vad denna samhälleliga dialektik betyder, måste vi inse att aktören i sig representerar en subjektiv verklighet samtidigt som han representerar en bit objektiverad verklighet. Vi måste förstå hur vi i det *enskilda* kan se det *allmänna* och i det *allmänna* se det *enskilda*. Dessa motsatser är oskiljaktiga och producerar i själva verket övergången i tes-antitesförhållandet. Det blir till en fortlöpande syntetiseringsprocess, dvs den sociala verklighetens utveckling och egenrörelse.

Om vi låter varje individs verklighetsuppfattning representeras av en ellips, skulle vi kunna illustrera den sociala verkligheten, för vad det nu än gäller för ett system, enligt figuren nedan.

Figur 11

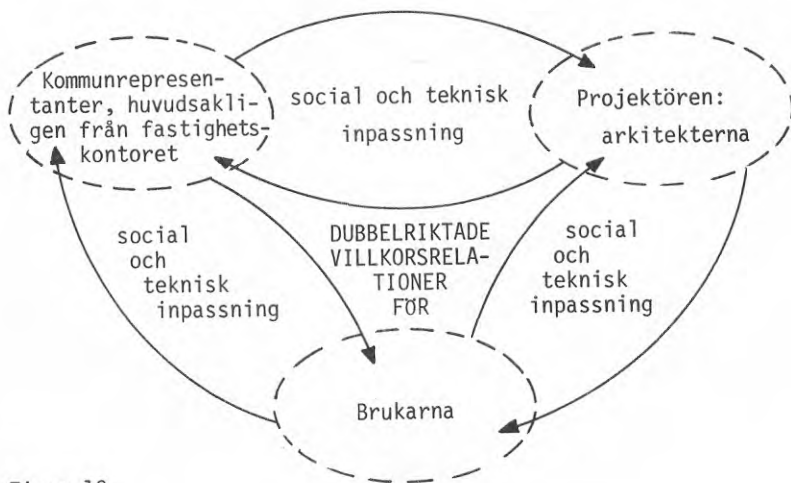
Till den subjektiva verkligheten kan hänföras alla de typer av subjektiva upplevelser som ej inryms och ej kan förklaras meningsfullt i vardagslivets verklighet (jämför exempelvis konstupplevelser och religiösa upplevelser). Den objektiva verkligheten uppstår som en snittmängd, när vi lägger samman samtliga individers verklighetsupplevelser i något system (samhälle, organisation, etc). De olika delmängderna som uppstår representerar gemensamma objektiverade verklighetsupplevelser för en mindre grupp individer (jämför läkarkåren, ordenssällskap, ett experiment, etc).

3.2 Experimentet och den sociala verkligheten

I enlighet med de tidigare skisserade tankarna kring den sociala verkligheten, kan således detta experiments verklighet betraktas. Det innebär att den principiella genomgången ovan kan fungera som såväl observationsspråk som beskrivningsspråk för de fenomen som utspelas i experimentet. Min avsikt är dock inte att under denna rubrik behandla experimentets sociala verklighet, då rapportens fortsättning i huvudsak kommer att centrera kring denna. Jag skall dock, för att underlätta förståelsen av fortsättningen, nedan peka på några faktorer som konstituerar rörelsemönstret i experimentet och på så sätt utgör grunden i konstruktionen av experimentets sociala verklighet.

De konstituerande faktorerna i denna konstruktion kommer vi att finna i utvecklingen av de tidigare nämnda dubbelriktade villkorsrelationerna. Vad innehåller då dessa villkorsrelationer? För att utveckla den diagnostiska skärpan i beskrivningsspråket kommer jag i fortsättningen att med villkorsrelationer avse, villkoren för teknisk och social anpassning (se nästa punkt). Genom dessa villkorsrelationer strävar således de i systemkonstellationen ingående aktörerna efter överensstämmelse (samsförstånd), vad gäller såväl teknisk som social inpassning.

Då vi nu kommit in på hur den sociala verkligheten konstrueras i detta enskilda experiment, är det inte längre lämpligt att tala om system som sådana ("byråkratiskt" system, flexibelt teknologiskt system och brukarsystem) utan i stället tala om dessa företrädare, dvs aktörerna. Av denna anledning byter jag ut systembeteckningarna i den tidigare illustrerade systemkonstellationen mot aktörsbeteckningar (jag bortser för tillfället från konstellationens relationer till det överordnade systemet Bygg-Sverige).

Figur 12

När vi nu fått in de "levande" aktörerna i figuren, faller det sig naturligt, med utgångspunkt från perspektivet "den sociala verkligheten", att betrakta utvecklingen av villkoren för social och teknisk inpassning som ett språkspel. Varför jag väljer att tala om språkspel, som en form av analysinstrument, sammanhänger

med att aktörerna i experimentet använder sig av vårt vardags-
språks termer för att ge uttryck för sina uppfattningar om vill-
koren för den tekniska och sociala inpassningen. Dessa termers
innehåll, dvs begreppen, omtolkas dock fortlöpande, så att det
passar i den situation man befinner sig i vid ett visst tillfälle.
Ett magnifikt språkspel kommer till stånd.

Exempelvis som:

Vid projektets initiering berättar projektören om något på ett
visst sätt för att intressera kommunen. Kommunen blir intresser-
ad och sätter upp en målsättning samt bjuder in brukare. Pro-
jektören redogör för villkoren på ett sätt som skall intressera
brukarna. Brukarna blir intresserade, men finner senare att
villkoren inte var som de uppfattat dem. Projektören förklar-
ar nu för brukarna att de nog har missförstått en del och vill-
koren omtolkas. Kommunen blir härvid nödsakad att delvis för-
ändra sin villkorsuppfattning. Brukarna blir nu frågande och
kommunen förklarar varför. Denna förklaring responderas till
projektören, som i sin tur preciserar vissa villkor och för-
ändrar andra. Osv ...

I denna fortlöpande process av externaliserade omtolkningar ut-
vecklas institutionaliserings- och legitimeringsmönster, varvid
delar av experimentet inom systemkonstellationen blir objektivera-
de, dvs blir till objektiv verklighet. Denna tages sedan för given
och ifrågasätts inte längre. Allt eftersom experimentet fortlöper
objektiveras fler och fler delar och vi kan slutligen tala om ex-
perimentets objektiva verklighet. På samma sätt kan man kartlägga
experimentets specifika objektiva verklighet och subjektiva verk-
lighet. Detta sammantaget ger att man kan beskriva konstruktionen
av experimentets sociala verklighet, vilket då görs med utgångs-
punkt från villkorsrelationerna för teknisk och social inpassning,
tolkade som språkspel.

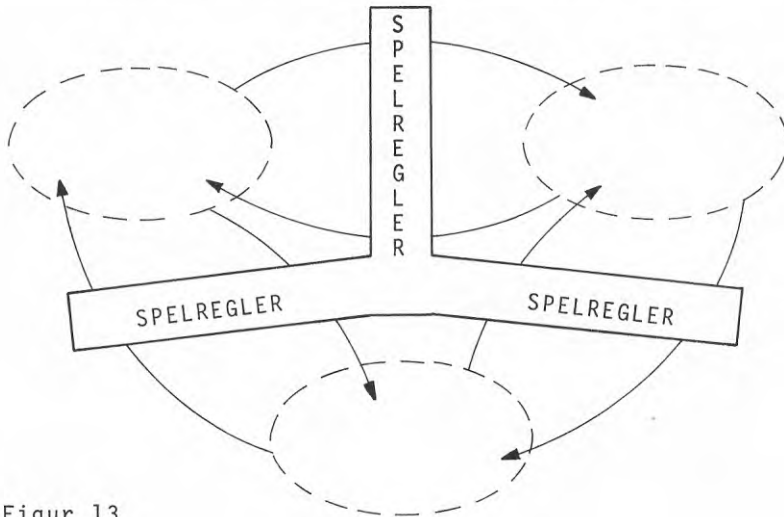
Det är för en utvärdering av detta experiment viktigt att hålla
denna aspekt i minne. För att förstå det sociala spelet och vara
i stånd att översätta erfarenheterna till planeringsinstrument,
måste ovannämnda villkorsrelationer förankras i den sociala verk-
lighetens innebörder.

3.3 Överensstämmelse - en not om planeringsinstrument och spel- regler

Av det tidigare sagda har det förmodligen framgått att det inte
enbart krävs pedagogiska modeller för brukardeltagandet utan även

modeller för de samspelsprocesser, som försiggår både inom och mellan de olika huvudaktörerna (kommun, projektör och brukare). En planeringsmodell för brukarinflytande inrymmer således betydligt mer än flexibla byggsystem och pedagogiska hjälpmedel för brukarinflytandet, vilket förmodligen inte är någon ny erfarenhet. Däremot har denna typ av planering, aldrig tidigare studerats ur det perspektiv som här sker.

I och med att alla experiment av den här typen är underordnade en rad tekniska och ekonomiska restriktioner samt etiska, estetiska och moraliska värderingar, krävs någon form av spelregler för de dubbelriktade villkorsrelationernas utveckling (detta gäller självfallet även för en mera permanent brukarplanering).

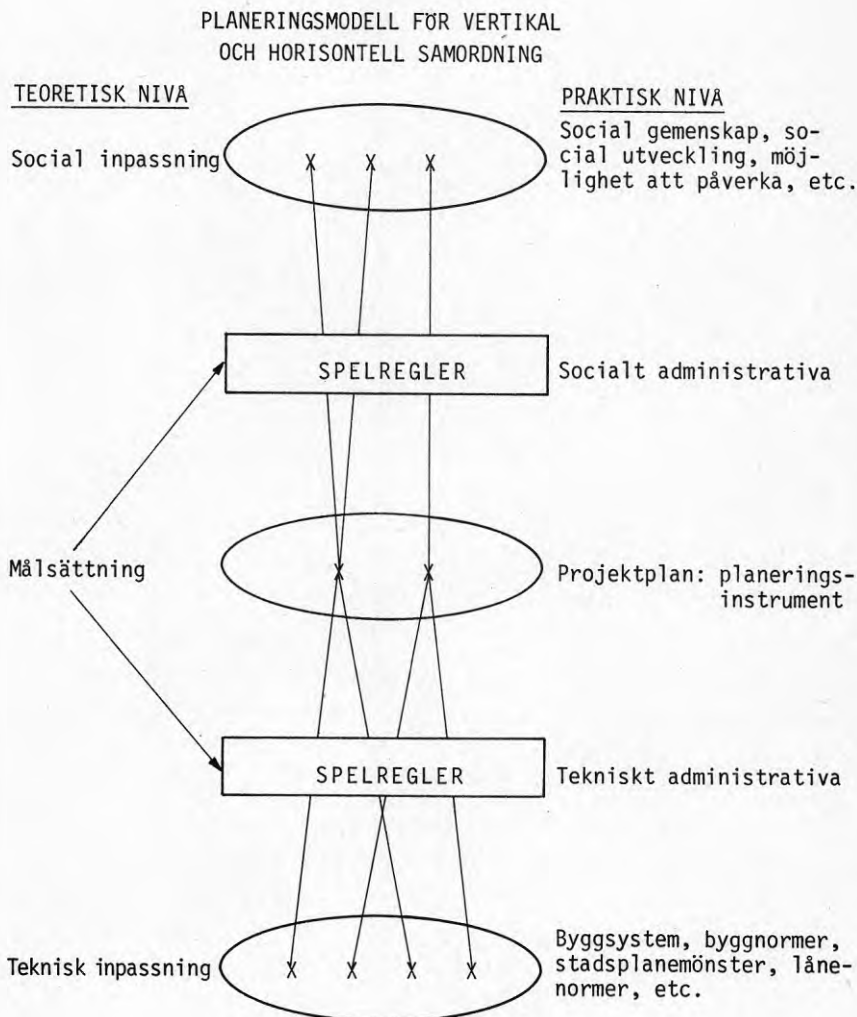
Figur 13

Dessa s k spelregler måste finnas klart uttalade för samtliga deltagare i projektet och får ej vara av den byråkratiska karaktär som exempelvis de nuvarande låne- och byggnormerna är. Dessutom bör dessa spelregler, som tidigare påpekats, även inrymma rent socialt administrativa faktorer. Spelreglernas huvudsakliga uppgift skall vara, genom sin explicita karaktär, att reducera den brist på överensstämmelse mellan olika aktörers tolkningar som av nödvändighet uppstår vid ett initialt oreglerat språkspel. Det är väsentligt att en sådan reduktion kan komma till stånd, då framtida tolkningar och handlingsmönster starkt påverkas av tidigare situationella upplevelser och tolkningar. Vi skall i ett

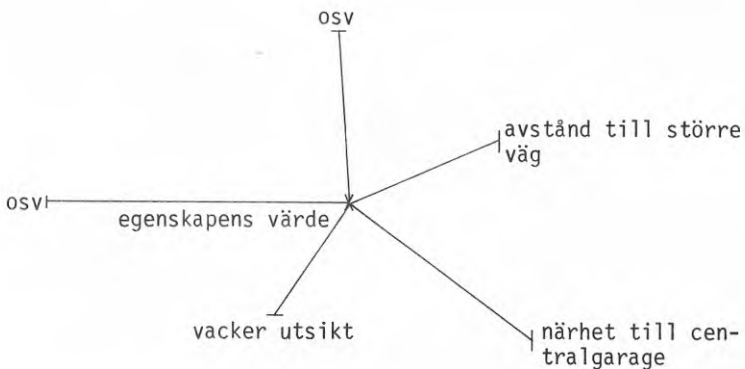
senare kapitel se på en del av de konsekvenser ett sådant här initialt "spelregellöst" experiment kan leda till.

Vid utveckling av planeringsinstrument är det värdefullt om man kan utgå från någon övergripande modell för överensstämmelse. En skiss till en sådan återfinns nedan med såväl socialt som tekniskt administrativa spelregler inplacerade.

Figur 14

Varje (X) i ellipserna anger en variabel med olika egenskaper oberoende av vilken förstoringsnivå modellen användes på, där överensstämmelse sökes mellan teknisk och social inpassning i relation till det gemensamt uppställda målet för projektet. Exempelvis på en social inpassningsvariabel på låg förstoringsnivå kan vid småhusprojektering vara en tomts läge i förhållande till helheten, se nedan.

Figur 15

Längden på egenskapssträckan anger dess värde ur någon aktörs perspektiv. I och med att variablernas egenskaper kan variera upplevelsemässigt, och därtill tekniskt restriktivt vid den tekniska inpassningen, behövs således spelregler. Dessa skall reglera den överensstämmelsesökande processen i förhållande till de för projektet rådande restriktionerna ur social och teknisk synvinkel.

I den övergripande planeringsmodellen för vertikal och horisontell samordning ingår ett antal planeringsinstrument som skall fungera som länkar i denna överensstämmelsesökande process. Dessa kommer följaktligen att omfatta samtliga delar i modellen ovan. Det kan vara instrument för målformulering, planläggning, sociala och tekniska spelregler, pedagogisk uppläggning, teknisk flexibilitet, samspelelmönster och språkgemenskap.

Det studerade experimentet har, som förmodligen framgått, inte planerats med utgångspunkt från ovanstående modelltänkande. Detta tänkande är snarare baserat på tidigare erfarenheter och erfarenheter förvärvade i samband med studiet av experimentet. Anledningen till att jag redan här formulerat dessa erfarenheter i en modell är, att den i senare kapitel kommer att användas som struktureringshjälpmedel.

4 ATT STUDERA OCH UTVÄRDERA EXPERIMENTET

4.1 Några utvärderingsmässiga bakgrunder

På senare tid har man allt oftare fått höra talas om begreppet utvärdering. Det är idag mycket vanligt att man i en rad skilda sammanhang talar om behovet av att utvärdera, t ex socialpolitiska program. Själva termen "utvärdering" är en översättning av engelskans "evaluation" och har förmodligen tillkommit som en önskan att, i likhet med engelskan, kunna skilja mellan värderingsaktiviteten som sådan (evaluation) och de värderingar som används som underlag för denna (values). Dahlgren och Lindkvist¹⁾ påpekar dock: "den semantiska likheten mellan verben 'utvärdera' och 'värdera' gör naturligtvis att man kan fråga sig vad som är skillnaden mellan utvärdering och värdering". En skillnad som möjligtvis kan urskiljas är enligt samma författare:

"... att termen utvärdering kommit att användas i situationer, där det som värderas ses som ett instrument för att uppnå någonting.

Medan det således är vanligt att tala om utvärdering av sociala insatser förekommer det sällan att man talar om utvärdering av t ex ett konstverk".

I den på senare år tilltagande floran av utvärderingslitteratur, görs ett flertal försök att ur en rad olika aspekter definiera begreppet utvärdering och beskriva aktivitetens innehåll. I flertalet fall är dock dessa definitioner och bestämmingar inte tillämpliga på detta experiment, vilket kommer att framgå av fortsättningen. För att nå en utgångspunkt för kunskapsgenerering, vad gäller erfarenheter från experimentet, kommer jag nedan att skissera en utvärderingsmässig och metodologisk bas för studiet av sociala processer av den typ som det här är frågan om. Först kommer jag dock att ta upp några aspekter på den traditionella utvärderingsansatsen.

1) Dahlgren, J & Lindkvist, L, 1976, sid 1:2.

4.1.1 Den traditionella utvärderingens funktion och karaktär

Ett grundläggande problem vid all utvärdering är hur de styrande faktorer som påverkar utvärderingen skall bedömas. Resultatet från en utvärdering som följer beställarens önskingar garanterar forskningsresurser. Även om en utvärderare inte skulle gå så långt att han förfalskade resultaten för att tillfredsställa beställarens önskemål, så styr valet av variabler och metoder omedvetet resultatet i en viss riktning. Carol Weiss¹⁾, föreslår bl a att en viktig utgångspunkt för utvärderingsforskaren är att ta reda på vem som initierar utvärderingen och med vilka syften. Weiss menar att det kan finnas flera olika motiv för utvärdering och att dessa vanligtvis inte kan motsvara samtliga intressenters önskingar. Weiss tillhandahåller en uppsättning relevanta motiv som kan vara att:

1. fortsätta eller avsluta ett aktuellt program
2. förbättra programmets olika delar
3. lägga till eller dra ifrån
4. etablera liknande program någon annanstans
5. fördela resurser bland tävlande program
6. acceptera eller förkasta en programidé

I sin avhandling "programorienterad utvärdering" genomför författarna Dahlgren och Lindkvist²⁾ en litteraturanlys av den traditionella utvärderingens funktion. De beskriver denna utifrån fyra huvudfaktorer; informationsåterföring, revisionell funktion, resultatspridning och teorikonstruktion och illegitima funktioner, varav de tre första till vissa delar skall refereras nedan.

Informationsåterföring

"Det dominerande temat när det gäller vad utvärdering skall leda till är att utvärdering ses som ett sätt att förbättra beslutsfattandet inom offentlig förvaltning... Genom det ökade inslaget av utvärdering antas beslutsprocessen bli mera rationell och objektiv. Detta möjliggörs genom att man i utvärderingen på ett vetenskapligt sätt kartlägger fakta, vilket underlättar för beslutsfattaren att applicera sina värderingar... Utvärderingens funktion framträder här således i administrativt eller organisatoriskt perspektiv som *informationsåterföring*".

1) Weiss, C.H., 1972

2) Ibid.: sid III:8-11

Revisionell funktion

"Om den informationsåterförande funktionen implicerar ett odelat förtroende för politiker och administratörer innebär den *revisionella funktionen* snarast motsatsen. Denna funktion motiveras av att man från t ex anslagsgivande myndigheter eller ett programs konsumenter upplever ett behov av kontroll över dels de utgångspunkter, som ligger till grund för beslutsfattande avseende ett visst program, dels administrationen av programmet".

Resultatspridning och teorikonstruktion

"Utvärderingens betydelse för att sprida resultatet av olika typer av sociala program och dess betydelse som instrument för teorikonstruktion utgör funktioner som principiellt karakteriseras som bifunktioner för utvärderingen".

Av dessa referat kan vi dra slutsatsen att den traditionella utvärderingens huvudsakliga funktion är att hjälpa politiker och administratörer i deras beslutsfattande. Författarna¹⁾ ovan påpekar dessutom att den genomgångna litteraturen i ringa utsträckning behandlar det som kan anses vara problematiskt, d v s vilken typ av bristande överensstämmelse utvärderingen skall bidra till att undanröja.

"Ingen författare har egentligen ägnat något större utrymme åt denna fråga i sina böcker eller artiklar. Det enda mönster vi kunnat urskilja är att problematiseringen sker i termer av observerad brist på rationalitet i beslutsfattandet samt bristande kunskaper om det sociala sammanhang beslutsfattande är inriktat mot".

Dahlgren och Lindkvist²⁾ går sedan vidare och beskriver utvärderingsaktivitetens grundläggande karaktär med utgångspunkt från de tre aspekterna: måluppfyllelseanalys, processanalys och fundamental utvärdering.

Måluppfyllelseanalys

"Det vanligaste sättet att ange innebörden av utvärdering är som en jämförelse mellan vad som faktiskt uppnåtts gentemot målet för programmet... Utvärderingens resultat får därvid formen av en utsaga av typen accepteras/förkastas. Man kan sålunda påstå att utvärderingen har karaktären av ett *hypotestest*, där programmets mål bildar det absoluta kriteriet i testet".

1) Ibid., sid III:13

2) Ibid., sid III:23-27

Processanalys

"Flera av författarna är emellertid ense om att utvärdering i form av måluppfyllelseanalys i många situationer är otillräcklig eftersom man därvid inte får någon uppfattning om varför ett program lyckas eller misslyckas... Detta innebär att utvärdering inte bara inriktas på mätning av effekter, utan att själva den process som lett till effekterna utsätts för studium. Egentligen rör det sig här om ett försök till bestämning dels av vilka faktorer i själva programmet som är kritiska för det observerade resultatet, och dels av vilka faktorer i programmets miljö som inverkat på utfallet".

Fundamental utvärdering

"Båda dessa aspekter av utvärdering, måluppfyllelse - respektive processanalys, utgår ifrån att mål existerar exogent givna. Vad som sker i utvärderingen är endast att målen 'identifieras, och rationaliseras och mätes'. Det förefaller som om författarna helt enkelt menar att målen existerar som objektiva, fakta, det gäller bara för utvärderaren att finna dem. Scriven¹⁾ kritiserar denna mättekniska inriktning av utvärderingen, som han benämner 'pay off'-metoden... Även processanalysen, definierad enligt tidigare kommenteras av Scriven. Scriven menar inte att denna typ av analys är oviktig, liksom han inte heller fräntar 'pay off-evaluation' respektive 'intrinsic-evaluation' vissa förtjänster, utan påpekar snarast att dessa otillräckliga i de situationer man behöver en 'summative' utvärdering, d v s när man måste göra val mellan alternativa program... Scrivens förslag till utvärdering kan alltså sägas vara i högre grad värderande, i det att jämförelsen inte med nödvändighet tar sin utgångspunkt i programmets mål. Denna typ av utvärdering kallas ... på förslag av Scriven själv för *fundamental utvärdering*".

Som vi kunnat se i dessa referat koncentrerar sig den traditionella utvärderingen i huvudsak på frågeställningar om väntade verkningar, som sedan kan studeras. Själva målanalysen är dock behäftigad med en rad svårigheter, vilket också framkom. Är man likväl intresserad av om projektet fungerar enligt vissa på förhand uppställda mål (oberoende av om målen är relevanta eller har omtolkats under processen) kan det traditionella tänkandet i form av hypotestestande studier vara att föredra. Har man däremot intresse av att generera kunskap om vad som händer när man agerar på ett visst sätt eller generera kunskap om hur man skall agera för att komma dit man önskar, blir det traditionella utvärderingstänkandet mindre lämpligt.

1) Scriven, M, 1967

4.2 Varför ej använda traditionell utvärdering?

Inom den traditionella utvärderingsansatsen förespråkas mest den experimentella undersökningsdesignen. Även om den är mest förespråkad påpekar Dahlgren och Lindkvist¹⁾ att den "är den kanske också minst använda".

Författarna konstaterar sedan:

"Den experimentella designen utgår från att det genom noggrann kontroll av experimentsituationen är möjligt att konstatera objektivt vad som händer i en given situation. Detta gör det vidare möjligt att upptäcka beroendeförhållandet mellan experiment och effekter... Vilket bl a leder till att sociala system studeras utan någon egentlig referens till aktörer. Positivismens betoning av det observerbara gör att man vid studier av sociala system studerar individens beteende och relaterar detta till faktorer utanför individen".

Ett experiment av den karaktär som här studeras kännetecknas, som jag tidigare skisserat, av ett fortlöpande språkspel med omtolkningar och flertydighet. Den objektivistiska tanken äger ingen giltighet här. Österberg²⁾ uttrycker detta som att "en fullkomligt objektiv värld skulle vara en fullkomligt regelbunden värld, dvs den skulle vara sådan att varje nyhet skulle kunna beräknas på förhand, därför att allt som sker är känt från tidigare eller förändrar sig på ett känt sätt". Ett experimentellt tänkande enligt detta synsätt leder till att sociala program kommer att betraktas på samma sätt som naturvetenskapliga experiment. Det som istället kännetecknar ett brukarinflytandexperiment, av den typ som här studeras, är det som Österberg³⁾ beskriver med följande ord:

"Varje handling är avsiktsbestämd, men inte av någon *bestämd*, på förhand klart förnummen avsikt. Handlingen förverkligar avsikten, som inte 'förelåg' helt färdig som en plan före handlingen. När det gäller den omedelbara handlingen, måste vi istället säga att planen ändrar sig, ja, att den tar form först under utförandet, så att först handlingen visar vad avsikten *var*. Är handlingen bestämd av avsikten, så bestäms lika mycket avsikten av handlingen".

1) Ibid., sid IV:2

2) Österberg, D, 1971, sid 49

3) Ibid., sid 17-18

Att då utveckla kunskap om vad som händer i ett brukarinflytande-experiment, när man agerar på ett visst sätt och hur man i detta skall agera för att komma dit man önskar, kräver naturligtvis helt andra synsätt än vad den traditionella utvärderingsansatsen tillhandahåller.

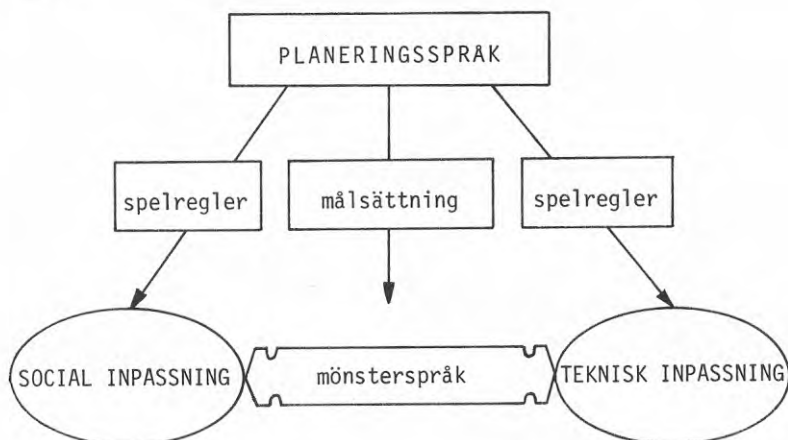
4.2.1 En not om det ideala - experiment och utvärdering

Jag skall under denna not mycket kortfattat redogöra för ett idealt experiments uppläggning och utvärdering. Anledningen till att jag tar upp detta och delvis kommer att använda det senare i diagnosen är, att jag funnit att förutsättningarna för det genomförda experimentet har varit mycket ogynnsamma, vilket naturligtvis påverkar en utvärdering av detsamma. För att läsaren skall få en uppfattning om detta förhållande har jag funnit att det bästa sättet är att skissera en idealbild för ett experiment och dess utvärdering. Denna kan då med fördel kontrasteras mot det aktuella experimentet för att på så sätt ge en uppfattning om dess potentiella förutsättningar.

4.2.1.1 Experiment - utvecklings- och tillämpningskostnader

Det ideala experimentet (avser fortfarande småhusprojektering) skulle kräva en relativt lång förberedelse-tid, uppskattningsvis ett års planering. Denna tid skulle då användas till att utveckla ett experiment enligt den tidigare överensstämmelsemodellen presenterad under punkt 3.3. Det huvudsakliga arbetet skulle ägnas åt att utveckla pedagogiska hjälpmedel för den sociala inpassningen och en utvidgad flexibilitet i den tekniska inpassningen, dvs det ideala experimentet bygger vidare på erfarenheterna från det öppna byggsystemet. För att uppnå harmoni mellan social och teknisk inpassning bör ett kommunikationsmedel utvecklas i form av ett utvidgat och förfinat mönsterspråk (finns för närvarande en hel del spridda erfarenheter på detta område; se exempelvis kapitel 1). Allt detta skulle ställas samman till ett planerings-språk med därtill hörande spelregler och målsättning, vilket efter

experimentets genomförande och utvärdering ytterligare skulle förbättras.

Figur 16

Mot bakgrund av mina erfarenheter från det genomförda experimentet bedömer jag, att den här typen av experiment är av sådan komplexitet, trots sin ringa skala, att det skulle kräva ett års förplanering av en halvtidsarbetande (halvtid av forskningspraktiska skäl) forskargrupp bestående av exempelvis en arkitekt, en ingenjör, en ekonom och en sociolog. Detta skulle innebära en lönekostnad inklusive lönekostnadspålägg enligt nu gällande nivå (1976) på ca 165 000 kronor. Till detta kommer kostnader för framtagning av diverse pedagogiska hjälpmedel (miniatyrbyggsatser, informationsmaterial, kostnadsmallar, etc) på ca 40 000 kronor. Beräkningen är baserad på införskaffade kostnadsförslag för byggsatser och illustrationsmaterial. Dessutom tillkommer en mindre kostnadspost "diverse", typ resor, traktamente, litteratur, kopior, etc.

Tiden för genomförandet av experimentet blir delvis beroende av antal deltagande brukare. Med ett 40-tal deltagande hushåll bör experimentet kunna genomföras inom loppet av tre-fyra månader (avser givetvis ej upphandling och byggeri). Vid genomförandet, om vi bortser från normalt handläggnings- och arkitektarbete, bedömer jag att en arkitekt och en ekonom/sociolog får engageras på halvtid som handledare (ca 30 000 kronor inkl LKP). Därtill kommer

kostnader för resor på några tusen.

Man får vidare anta att dessa två ovannämnda experimenthandledare bör medverka vid inflyttningen och under de två första månadernas boende för att få perspektiv på sitt tidigare arbete. Detta skulle kräva ytterligare 2-2 1/2 månaders halvtidsengagemang (ca 15 000 kronor inkl LKP). Dessutom bör dessa, tillsammans med den som utvärderingsmässigt följt experimentet (se nedan), sammanställa erfarenheterna och därmed vidareutveckla det initialt utvecklade planeringsspråket. I tid skulle detta för de två handledarna med säkerhet innebära två månaders heltidsarbete (ca 30 000 kronor inkl LKP).

Den totala utvecklings- och tillämpningskostnaden för det ideala experimentet (ca 40 hushåll), exklusive kostnader för den utvärderingsmässiga uppföljningen, arkitektarvode och kommunens merarbete, skulle komma att ligga på ca 290 000 kronor, d v s 7 250 kronor per hushåll. Detta får anses som en rimlig utvecklings- och tillämpningskostnad, med tanke på så väl det forskningsmässiga värdet som värdet av att hushållen med kvalificerad handledning kan utforma sina hus efter de verkliga behoven. Man kan dessutom tänka sig att detta reducerar de framtida förändrings- och ombyggnadsbehoven något, vilket skulle innebära betydande kostnadsbesparingar.

4.2.1.2 Utvärdering

Varför även det ideala experimentet bör följas upp, utvärderas och dokumenteras hänger samman med det kumulativa värdet för framtida forskning kring alla former av medinflytandeexperiment. Dessutom bör en sådan dokumentation vara värdefull om man i framtiden skulle initiera brukarinflytandeexperiment vid projektering av flerfamiljshus.

Under denna rubrik "utvärdering" är det min avsikt att skissera några ideala utvärderingsansatser, som "mognat fram" under arbetet med det aktuella experimentet. Jag gör detta av den anledningen,

att dessa i framtiden kan användas som *en* möjlig förebild när det gäller att konstruktivt utvärdera ett experiment, närliggande den ideala formen. Givetvis kan de även användas på experiment som avviker från det ideala, men får då inte riktigt samma innehåll. Detta gäller exempelvis för det studerade experimentet, vilket kan sägas vara den andra anledningen till att jag här behandlar de i sin ideala form. På så sätt får jag bättre möjlighet att senare under punkt 4.2.2 illustrera de utvärderingsmässiga problem i samband med studien.

Utvärderingens form o funktion	Innehåll	Forskarens/utvärderarens metodologiska förhållnings-sätt	Vägledande kunskapsintresse
1. DIALOG DESIGNVÄRDERING	till med-subjekt	diagnostiker	förståen- de/frigör- ande
2. a) VÄRDERANDE UTVÄRDERING b) VÄRDERANDE UTVÄRDERING	om objekt om subjekt	målideolog process- ideolog	tekniskt/ kritiskt förståen- de/kri- tiskt
3. DIALOG UTVÄRDERINGSDESIGN	med med-subjekt	systemutveck- lare	nyskapan- de/frigör- ande

Figur 17

Den första ideala formen för utvärdering benämner jag "*dialog designvärdering*", med anledning av att dess funktion är att utveckla instrument för organisationens, experimentets, etc självvärdering och självdesign (förbättring, utveckling och tillväxt). (Jag förutsätter här att forskaren/utvärderaren mer arbetar med att "transformera" aktörernas värderingar till instrument än sina egna, jämför med modell 2). Detta sker i dialogform där forskaren/utvärderaren fungerar som diagnostiker, vägled av ett förstående/frigörande kunskapsintresse. Nedan illustreras initial- (I) och sluttillstånd (S) i en studerad process enligt modell 1 (streckad pil avser forskarens process).

Figur 18

Den andra modellen inrymmer två olika former av ansatser. Båda har dock det gemensamt att de utgör från någon form av explicit formulerad ideologisk grund, varför jag valt att benämna dem "*värderande utvärdering*". Den ideologiska grunden kan antingen övertas från någon makthavare, experimentinitierare, myndighet, etc eller vara forskarens/utredarens egen explicit formulerade. Ansatserna a) b) har dessutom det gemensamt, att de skall vara kritiskt inriktade i värderingen av såväl premisserna för initieringen som utfallet av processen i förhållande till den aktuella ideologiska grunden. Vad som däremot skiljer dem åt är det metodologiska förhållningssätt forskaren/utvärderaren anlägger. I modellen 2 a) är forskaren/utvärderaren målinriktad (utfall i förhållande till uppställda mål, enligt vissa mätbara variabler) med ett huvudsakligen tekniskt kunskapsintresse (jag bortser här från det gemensamma kritiska intresset).

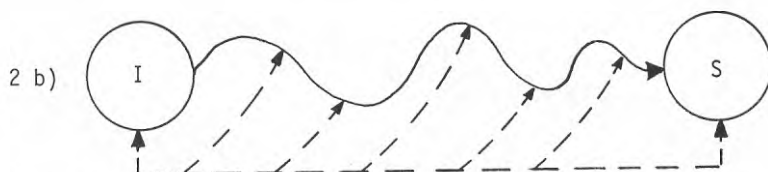
Modellen skulle kunna illustreras i figur enligt nedan.

Figur 19

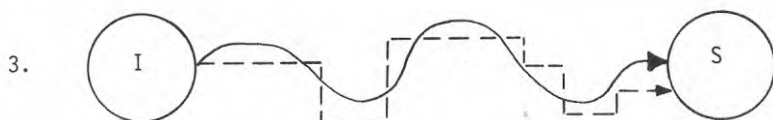
I modellen 2 b) är forskaren/utvärderaren intresserad av vad som händer när man arbetar enligt ett visst sätt med vissa mål och förutsättningar. Han är således mindre intresserad av att studera utfall i förhållande till uppställda mål, snarare vill han utforska vad som händer och hur målen förändras över tiden, d v s förstå processen och därmed varför utfallet blev som det blev. Detta görs dock utifrån den ideologiska grund som gäller för varje enskilt fall. Genom det förstående kunskapsintresset (i förhållande till

det tekniska, se ovan) riktar forskaren/utvärderaren sitt intresse åt att förstå processen i sin komplexa helhet och inte åt att reducera denna till några mätbara variabler, som i fallet ovan.

Figur 20

Den tredje ideala ansatsen "*dialog utvärderingsdesign*" kan sägas vara en syntes av de två tidigare modellerna. Forskaren/utvärderaren arbetar här, genom sitt dialoga förhållande till aktörerna, med att frigöra och aktivt initiera och vara med i nyskapande aktiviteter. Han är inte längre enbart en diagnostiker/terapeut eller ideolog utan en aktiv systemutvecklare. Han arbetar växelvis med att engagera sig i utvecklingen av instrument för självvärdering och självdesign (frigöra) och att ta avstånd genom ett "ideologiskt" nyskapande arbete. Modellen kan liknas vid en modell för aktionsforskning och skulle kunna illustreras enligt nedan.

Figur 21

De ovan nämnda ideala utvärderingsmodellerna, med eventuellt undantag för 2 a), skulle i ett annat organisationsteoretiskt perspektiv lika gärna kunnat klassificerats som modeller för organisationsutveckling. Jag nöjer mig dock här med detta påpekande och vidareutvecklar inte tankarna längre, då de faller utanför rapportens egentliga syfte.

Om vi nu sätter dessa ideala utvärderingsmodeller i relation till det ideala experimentet finner vi, att samtliga ur olika aspekter

kan anses lämpliga. Är syftet exempelvis att få experimentdeltagarna att själva vara med att utveckla instrument för att värdera och designa den experimentella utvecklingen, väljes modell 1. Om syftet däremot är av mera kontrollerande och utvärderande art väljes någon av ansatserna inom 2:an. Förutsätts det däremot att forskaren/utvärderaren skall aktivt deltaga och systemutveckla inom ramen för experimentet, väljes istället modell nr 3. (under punkt 4.4.4 utvecklas dessa tankar ytterligare genom att relateras till vägledande metodsynsätt). På detta sätt kan således de idela modellerna komma till användning för "utvärdering" av en rad olika experimentformer och bör därför inte beaktas som helt specifika, relativt vad här avhandlas.

4.2.2 En not om det reala - experiment och utvärdering

Om man ställer det reala experimentet mot det ideala, finner man att det reala avviker så kraftigt från den ideala formen, att det inte går att tala om ett brukarinflytande *experiment* i egentlig mening.

De utvecklingsresurser (15 000 + 10 000 kronor), som av BFR och kommunen ställdes till projektörens förfogande, och de resurser, som projektören själv satte in i experimentet (17 000 kronor, enligt projektören), utgör sammantaget 42 000 kronor (avser 1975), vilket skall ställas mot den ideala beräkningen, som slutade på ca 290 000 kronor.

För att inte den ideala beräkningen skall framstå som alltför ideal kan nämnas, att Johannes Olivegren¹⁾ räknat fram en utvecklings- och tillämpningskostnad (avser 1974 års kostnadsläge), för det av honom genomförda experimentet i Göteborg med endast 12 medverkande hushåll, på ca 200 000 kronor (summan har justerats med avseende på de ingående kostnadsposterna, för att bli jämförbar med de kostnader som inrymmer i den ideala beräkningen). Den framräknade kostnaden blir i dagens penningvärde (1976) i det närmaste jämförbar

1) Ibid., sid 303

med den ideala. Samtidigt bör man betänka att experimentet i Göteborg endast omfattade 12 hushåll, medan den ideala beräkningen är baserad på ca 40 hushåll. I detta perspektiv kan den ideala beräkningen istället tyckas vara för låg, men man skall då hålla i minne, att Olivegrens experiment genomfördes 1974 och erfarenheterna från detta och andra liknande experiment finns nu dokumenterade och kommer följaktligen utan kostnad det ideala tillgodo.

Av dessa beräkningar kan man lätt förstå att det aktuella experimentet startade med mycket ogynnsamma förutsättningar. Man torde nu i efterhand kunna fråga sig om det överhuvud var ett realistiskt beslut att starta upp under sådana förhållanden. Att experimentet kom till stånd på det sätt som skedde kan förklaras med de tre begreppen; överoptimism, försiktighet och godtrogenhet.

Med begreppet *överoptimism* vill jag beskriva projektörens initiala inställning till svårigheterna med ett experiment i den omfattning som det här blev tal om. Man hade tidigare projekterat endast enskilda objekt och verkade, via ett enkelt analytiskt tänkande, anta att summan av delarnas svårighet är lika med helhetens. Detta visade sig dock senare inte hålla, varför man valde att hänföra problemen till att de medel (från BFR) som ställts till förfogande varit alltför små. Ett sådant resonemang leder dock ingen vart utan drabbar snarare projektören själv. (Varför var man exempelvis inte medveten om detta från början?)

Den *försiktighet* som kännetecknade anslagsbeviljningen var *snarare* av stjälpande än hjälpare karaktär. Denna försiktighet kopplad till projektörens överoptimism ledde till att experimentet kom till stånd, trots ogynnsamma förutsättningar. Beloppet (15 000 kronor) var nämligen psykologiskt tillräckligt stort för att projektören skulle fullfölja tankarna, men helt otillräckligt för att få till stånd ett intressant medinflytandeexperiment ur forsknings- och samhällsbyggnadssynvinkel.

Vad gäller *godtrogenhet*, var det kommunen som stod för denna. Kommunens representanter (med få undantag) var alltför godtrogna när det gällde att bedöma experimentets komplexitet. Man var in-

tresserad av att pröva ett utökat medinflytande och såg i projektörens öppna byggsystem en möjlighet till detta. Givetvis var man från en del håll tvekande inför de problem det skulle kunna föra med sig. Denna tveksamma hållning förändrades dock i och med att det blev känt att BFR skulle bidra till finansieringen av experimentets genomförande.

När väl experimentet startat och brukarna involverats och därmed fått en uppfattning om experimentets initiala målsättning, startade också det magnifika språkspelet. Det började med målsättningsproblemet - "hur skulle man tolka målen?". Jag möttes av de mest skiftande uppfattningar på detta område och inte nog med det, man omtolkade dessutom fortlöpande målen. Vad jag den ena dagen tolkat och fått bekräftat av brukarna, kunde nästa dag förändras totalt vid mina samtal med fastighetskontoret. Detta sammantaget och tolkat utmynnade i några konkreta frågor till projektören. Då visade det sig plötsligt att det inte alls förhöll sig så, osv.

Någon egentlig plan, mer än projektörens forskningsprogram i samband med ansökan till BFR, eller klar målsättning har inte funnits för experimentet. Ej heller har det gått att ta fasta på sådant som sagts, funnits nerskrivit eller bandats, då detta på alla möjliga sätt senare har omtolkats.

Detta har givetvis ställt mig i en mycket besvärlig situation. Med utgångspunkt från vad och vem skulle jag studera och beskriva experimentet? Min första utgångspunkt var att mot bakgrund av uppställda mål studera och utvärdera experimentet ur brukarnas synvinkel. Vid ett senare möte med projektören förklarade denne det helt förkastliga med ett sådant perspektiv och menade att den naturliga utgångspunkten var hur man i experimentet lyckats lösa den tekniska inpassningen. Kommunen å sin sida var som flertalet uttalade det "primärt intresserad av hur det demokratiska mönstret skulle se ut och kunna administreras".

Mot denna något konturlösa bakgrund beslöt jag att inte enbart ägna mig åt ett studium av processen som sådan utan även utveckla olika ideala modeller att kontrastera mot den studerade processen.

Härigenom skulle jag kunna utnyttja erfarenheterna till ett konstruktivt tänkande. Genom att försöka förstå processen, tolka och se vad som händer när man agerar på ett visst sätt, skulle jag få möjlighet att använda dessa diagnostiska erfarenheter i utvecklingen av ett beskrivningsspråk (idealt kontra realt). Detta skulle då i koppling med andra liknande erfarenheter (exempelvis Olivegrens) kunna ligga till grund för planering av kommande experiment.

När det då gäller den reala utvärderingens förhållande till de ideala modellerna, kan jag konstatera att även denna kommer att avvika från den ideala formen.

Idealmodellerna 1 och 3 kunde inte användas, då BFR uttryckte som villkor för anslaget till studiet av processen, att jag skulle fungera som oberoende observatör. Modell 2 a) är, som förmodligen framgått, helt irrelevant i förhållande till det reala experimentets utseende. Modell 2 b) kan sägas representera den förebild för utvärdering som jag valt för detta experiment. Den är likväl ej helt tillämplig, vilket kan förklaras av att det i experimentet inte funnits någon direkt utgångspunkt att hålla sig till. Av dessa anledningar kommer experimentet att studeras som en ordinär social process utan ambitionen att bedriva någon utvärdering i egentlig mening. Den utvärdering som kommer att ske kommer istället att ha karaktären av en diagnos av brist på överensstämmelse i processen. För denna diagnos krävs ett vägledande syfte och ett visst metodologiskt förhållningssätt, vilket kommer att behandlas nedan.

4.3 Rapportens syfte

Av den tidigare texten har det förmodligen framgått att enbart en beskrivning och utvärdering av experimentet som sådant, vilket var den ursprungliga tanken, forskningsmässigt skulle ge lite. Då forskningen på området dessutom har varit ringa (se punkt 1.2) har jag blivit nödsakad att själv utveckla en form av referensram för hela problemkomplexet. Detta har fört med sig, att rapport-

en kommit att spänna över betydligt mer än vad jag från början tänkt mig. Olika delsyften har därmed utvecklats för varje "ny mark" inom området jag kommit att "beträda". Det har kommit att röra sig om ett växelspel mellan de tre nivåerna; teori - metodologi och praktik.

Då området, som påpekats ovan, är relativt ungt har jag inom ramen för denna rapport av naturliga skäl fått sätta ambitionsnivån därefter, dvs lågt. Det övergripande syftet är av klart explorativ karaktär, vilket jag markerat med att genomgående i nedanstående syftesbeskrivning tala i processuella termer, som; bidra, förmedla och delge. Syftet kan särskiljas i två dimensioner med tre delsyften inom respektive, enligt figur nedan.

Dimension Delsyfte	Förståelseutveckling	Planeringsinstrumentutveckling
1. Teoretiskt	Förmedla en förståelse för principerna för det sociala språkspelet i ett medinflytandeprojekt.	Bidra till utvecklingen av ett beskrivningsspråk för medinflytande vid bostadsprojektering.
2. Metodologiskt	Förmedla en förståelse för alternativa metodsynsätt och deras tillämpning.	Bidra till metodologiutvecklingen inom området brukarplaneringsstudier.
3. Praktiskt	Delge bostadsplaneringsintressenter en förståelse för några av brukarplaneringens innebörder.	Bidra till utvecklingen av några tumregler för brukarplanering.

Figur 22

Ovanstående syftesframställning omfattar hela rapporten, varför alla dess delar skall betraktas som bidrag till syftets uppnående.

4.4 Metodologiska aspekter

Vid studium av sociala processer kan man i princip anlägga tre olika perspektiv, som delvis bygger på olika antaganden. Dessa tre

perspektiv benämnes vanligtvis analytiskt synsätt, systemsynsätt och aktörsynsätt. Då de antaganden man utgår ifrån vid en studie (och måste utgå ifrån) till stor del betingar de resultat man erhåller, framstår det klart att en studie av ett medinflytande-experiment skulle få olika utseenden och resultat med de olika metodsynsätten.

Såväl den tidigare presenterade traditionella utvärderingsansatsen som de ideala modellerna kan sägas vara baserade på något av de tre metodsynsätten. Jag har dock inte för avsikt att här beskriva de tre synsätten, mer än att peka på några väsentliga egenskaper hos dem och kortfattat kommentera studiet av det aktuella experimentet i relation till dem. Den intresserade läsaren hänvisas istället till Arbnor & Bjerke (1977), från vilken nedanstående beskrivning i huvudsak är hämtad.

Efter genomgången av de tre synsätten kommer jag att förklara innebörden av det metodologiska förhållningssätt jag valt för denna studie.

4.4.1 Analytiskt synsätt

Det analytiska synsättet strävar efter att förklara en objektiv verklighet så långt det är möjligt. Förklaringar av denna verklighet sker i form av kausalsamband. Man talar i termer som orsak och verkan och menar att verkligheten är uppbyggd av summativa komponenter.

Vad som krävs för att få en nöjaktig förklaring av en viss verkan är ett tillräckligt antal orsaker. Synsättet strävar efter (och tror på) att finna orsaker, som är oberoende av varandra.

Kausalsamband kan vara av två slag, nämligen deterministiska och stokastiska. Ett deterministiskt kausalsamband innebär att ett antal orsaker utgör både nödvändiga och tillräckliga förutsättningar för en verkan. Det stokastiska kausalsambandet innebär däremot, att orsakerna endast med viss sannolikhet utgör sådana förutsättningar.

Innebörden av detta metodsynsätt är också att man vid förflyttning från en undersökningssituation till en annan likartad har mycket stor nytta av den förra. Likheten mellan de båda fallen kan vara att man använder samma modellstruktur. Betydelsen av de olika orsakerna kan dock skifta.

Inom det analytiska synsättet ingår alltid att skaffa data om den objektiva verkligheten. Denna datainsamling styrs av hypoteser, dvs tänkbara beskrivningar och förklaringar som ställs upp i utredningens början.

Resultatet av analytiska studier blir en teori uppbyggd av verifierade hypoteser, dvs beskrivningar och förklaringar av den objektiva verkligheten, som inte visat sig vara falska. Teorin ifråga antas bli till en allt bättre bild av den objektiva verkligheten. Denna teori har en generell karaktär. Den är inte beroende av någon individ utan finns till förfogande för vem som helst, som har intresse av och kompetens för att nyttja den. Teorin antas således i sig vara sann och oberoende av någons tolkningar. Man kan kalla detta för individoberoende kunskap.

Det analytiska synsättet har sina djupa rötter i den positivistiska filosofin. På det samhällsvetenskapliga planet representerar det analytiska synsättet således en vetenskapsuppfattning som närmast kan liknas vid naturvetenskapernas. Sociala fenomen antas ej vara väsensskild från de man behandlar inom naturvetenskaperna (Jmfr punkt 2.1.3 "Försvarar teknokratien och forskningen kring denna det bestående?").

Den kunskapsgenerering som kommer till stånd i det analytiska synsättet är utmärkande för det jag tidigare beskrev som den traditionella utvärderingsansatsen. Även den illustrerade idealmodellen 2 a) bygger på dessa tankar. Då jag tidigare avfärdat dessa ansatser, som lämpliga för studiet av detta experiment, faller naturligt det analytiska synsättet också. Den subjektiva logiken, tolkningar och omtolkningar, och handlingars innebörder, som här är väsentliga, kan enligt min mening inte "fångas" med hjälp av detta synsätt.

4.4.2 Systemsynsätt

Systemsynsättet antar också en objektiv verklighet, vilket man betraktar som sitt primära arbetsfält. Man utgår dock från att denna verklighet är konstruerad på ett annorlunda sätt än vad det analytiska synsättet gör. Den antas nämligen vara uppbyggd av komponenter som i många fall är så ömsesidigt beroende av varandra, att de inte kan "summeras". Uppbyggnaden av dessa komponenter ger synergieffekter. Därmed avses, att det inte enbart finns innehåll i de enskilda komponenterna utan även i det sätt de är uppbyggda på ger information. Helheten är mer (eller mindre) än summan av delarna. Vad som krävs för att få en nöjaktig förklaring av en viss situation är att man tar med hela denna konstellation. Man menar sig kunna urskilja sådana "helheter" i verkligheten.

En annan viktig skillnad gentemot det analytiska synsättet är att man förnekar det användbara i att söka kausalsamband. Inom systemsynsättet söker man efter ändamålsenliga krafter. Sådana drivkrafter kan t ex bestå i, att en viss konstellation av komponenter kan vara mindre funktionell i en viss situation än en annan konstellation. Drivkrafter utgör då vad man kallar systemstrukturer. En annan möjlighet är att drivkraften är ett av systemet uppfattat mål. Låt oss benämna dessa samband, mellan de ändamålsenliga drivkrafterna och deras resultat, för indikator-effektsamband, för att skilja dem från kausalsambandens orsak-verkan-relationer.

Att arbeta med indikator-effekt-samband i stället för orsak-verkan-samband innebär, att man delvis förkastar de förutsättningar som gäller för kausalsamband. Man kan t ex tänka sig att "orsaken" kan efterfölja "verkan" i tiden. Man kallar detta för en teleologisk¹⁾ förklaring. Man kan också tänka sig att en "orsak" kan ha alternativa "verkningar" samt att alternativa "orsaker" kan ha samma "verkan". Man kallar det förra för multifinalitet och det senare för ekvifinalitet.

---

1) Teleologisk kallas en förklaring, som härleder något ur dess ändamål.

Ovanstående synsätt leder också till en annorlunda inställning till möjligheten av att använda sig av erfarenheterna från en undersökning till en annan likartad sådan. Resultatet från en undersökning (och därmed förutsättningarna för nästa) utgör inte bara en teori för i modellen ingående komponenter utan framförallt det sätt på vilket dessa är strukturerade. Man utnyttjar därför inte erfarenheter från tidigare undersökningar annat än som tankehjälp i form av analogier, förutsatt att dessa innehåller studier av system med likartade strukturer.

Den kunskap man erhåller via systemsynsättet blir inte generell på alla nivåer i den analytiska meningen. Den minsta enheten som finns i teorin är dessutom systemet. Vi kan därför tala om systemberoende kunskap.

Systemsynsättet kan till viss del sägas vara positivistiskt, men har under senare tid alltmer orienterat sig bort från dessa filosofiska utgångspunkter.

Det helhetstänkande som är utmärkande för systemsynsättet har varit vägledande för mig i den omvärldsbild (kap 2) jag tidigare redogjort för. Genom att diskutera experimentet och dess omvärld i termer som öppna och slutna system, relationer och övergripande system kunde en helhetsorienterad diagnostisk bild av experimentet förmedlas. Detta skedde i beskrivningen av den öppna systemkonstellationen och dess relation till det övergripande slutna systemet Bygg-Sverige. Samtidigt med detta förde jag även ner experimentet på ett annat plan, genom att relatera det till den sociala verkligheten med konkreta handlande och skapande aktörer. Riktas då uppmärksamheten mot de språkspel, som konstituerar rörelsemönstret i de dubbelriktade villkorsrelationerna för social och teknisk inpassning, synes ej systemsynsättet vara en lämplig metodologisk utgångspunkt längre. De omtalade språkspelen och de konkreta aktörerna skulle nämligen komma att förklaras som indikator-effekt-samband respektive som komponenter med systemiska egenskaper. Ett sådant betrakteslätt ger ej tillräcklig diagnostisk skärpa på det plan som berör relationerna inom den öppna systemkonstellationen.

4.4.3 Aktörsynsätt

Aktörsynsättet skiljer sig markant från de övriga två synsättens antaganden om en objektiv verklighet. Den verklighet aktörsynsättet antar existerar, existerar som en social konstruktion, vilket innebär att den icke är av oss oberoende. Genom detta ställningstagande kommer verkligheten att betraktas som bestående av ett flertal olika verklighetsbilder, som delas av en större eller mindre grupp människor. Dessa olika bilder har skilda sociokulturella innebörder och betydelser. Verklighetsbilderna kan mer eller mindre överlappa varandra och de delar som är överlappade utgör således gemensamma delar av verkligheten för en mera omfattande grupp av människor, vilken kan bestå av t ex någon organisation eller t o m ett helt samhälle. Dessa gemensamma delar kan sägas vara den för gruppen, organisationen, samhället, etc objektiva verkligheten, men ej objektiv i de två övriga synsättens bemärkelse.

Denna objektivitet är skapad av människan och kan därför ifrågasättas och förändras. Dessa objektiva delar av verkligheten eller deras innebörder påverkar i sin tur människan själv. Relationen mellan det som människan producerar och hur detta producerade i sin tur påverkar henne själv är dialektisk. Vi omtolkar fortlöpande de innebörder som spelar i dessa relationer, varför innebörderna blir flertydiga.

En aktörs olika innebörder och tolkningar får sin struktur genom de verklighetsbilder han orienterar sig med hjälp av och de han orienterar sig mot, dvs andra aktörers bilder. Dessa verklighetsbilder vidareutvecklas genom de nämnda tolkningarna och innebörderna. Verkligheten (verklighetsbilderna) och aktörernas tolkningar och innebörder står i ett ömsesidigt dialektiskt förhållande till varandra - de omformas i en fortlöpande förändringsprocess.

Förändringarna är i tiden mera påtagliga på den subjektiva nivån än på den objektiva. Vi kan följaktligen i denna bemärkelse betrakta subjektivt och objektivt som ändpunkter på en skala. Det vill säga, att ju mer objektivt något är socialt konstruerat, desto

färre omtolkningar. Verkligheten består då av olika innebördsstrukturella nivåer, där språket relativt dessa nivåer får olika innebörder, (jmf punkt 3.1 "En principbestämning av den sociala verkligheten").

Enligt aktörsynsättet innebär detta att samhällsvetenskapen, till skillnad från naturvetenskapen, studerar fenomen som utgörs av begrepp, dvs aktörers begrepp om det upplevda. Då fenomen utgörs av aktörers upplevelser, vilka är konstruerade genom aktörernas subjektiva logik, måste aktörernas verklighetsbilder och subjektiva logik förstås innan några förklaringar kan ges.

Ovanstående kan sägas utgöra den första grunden för aktörsynsättets förklaringar. Man måste enligt detta synsätt först förstå de verklighetsbilder olika aktörer orienterar sig med hjälp av för att kunna förklara handlingar i sociala system. Uppnås inte denna förståelse, kan inte heller några förklaringar ges till varför aktörerna handlar som de gör. Kopplar vi detta till det vi sa tidigare, att olika aktörers verklighetsbilder och deras innebörder och tolkningar står i ett ömsesidigt dialektiskt förhållande till varandra, får vi den andra grunden för aktörsynsättets förklaringar, nämligen att förstå dessa dialektiska relationer. När man förstår hur de olika verklighetsbilderna utvecklas och förändras genom nämnda relationer, kan man också förklara varför något förändras i sociala system på det sätt som sker.

Den kunskap som utvecklas genom aktörsynsättet blir individberoende i det avseendet, att den refererar till hur olika aktörer eller grupper av aktörer upplever, tolkar och handlar i den verklighet de själva är med och skapar. Slutresultatet får dock ej betraktas som om det endast ger förklaringar relativt vissa speciella individer. Detta resultat har även en vidare innebörd i det att det bidrar till en allmän förståelse för olika innebördsstrukturella sammanhang och de dialektiska processer som skapar den sociala verkligheten.

Då systemsynsättets lämplighet för att belysa relationen inom den öppna systemkonstellationen tidigare ifrågasatts, till fördel för

ett betraktelsesätt som byggde på tanken om den skapande och handlande aktören, faller det sig naturligt att aktörsynsättet ur detta perspektiv kommer att framstå som det lämpliga. Aktörsynsättet möjliggör dock ej den typ av övergripande betraktelse som också är nödvändig för att förstå detta experiment i sitt sammanhang. Detta perspektiv talar istället för ett systemsynsätt.

Av dessa anledningar kommer jag nedan att ge en beskrivning av ett metodologiskt förhållningssätt som bygger på ett utnyttjande av de båda synsättens (system och aktör) relativa fördelar.

4.4.4 Studiens metodologiska förhållningssätt

För att ytterligare foga samman det tidigare sagda skall jag först något kommeta de olika ideala utvärderingsmodellernas relationer till de tre metodsynsätten. I beskrivningen av det analytiska synsättet kopplade jag detta synsätt till den värderande utvärderingsmodellen 2 a). Inom ramen för samma utvärderingsansats, men i dess tappning 2 b), kan såväl system- som aktörsynsättet vara vägledande. För den dialoga designvärderingen (modell 1) är endast aktörsynsättet tillämpligt som vägledning. Den tredje ideala utvärderingsansatsen, dialog utvärderingsdesign, bygger däremot på en syntetiserad form av system- och aktörsynsättet.

Ideala utvärderingsansatser	Vägledande metodsynsätt
1. Dialog designvärdering	Aktörsynsätt
2. a) Värderande utvärdering b) Värderande utvärdering	Analytiskt synsätt System- eller aktörsynsätt
3. Dialog utvärderingsdesign	Syntesen (system-aktör)

Figur 23

Eftersom jag tidigare avfärdat möjligheterna att inom ramen för detta experiment använda någon av de ideala ansatserna, får sammanställningen ovan representera den ideala kopplingen mellan utvärderingsansats och metodologisk vägledning. Anledningen till att jag likväl tar upp det till behandling framgår av rapportens syfte, se punkt 4.3.

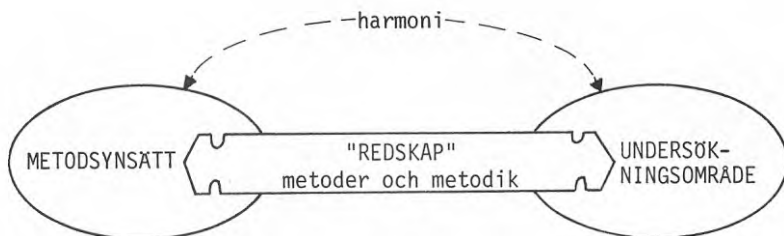
Ur metodologisk synvinkel torde den lämpligaste vägledningen för studiet av detta experiment vara den syntetiserade formen av system- och aktörsynsättet¹⁾. Jag har dock av resursmässiga skäl ej kunnat arbeta enligt en sådan tanke, då detta skulle fört med sig en kartläggning och analys av i stort sett alla de relationer som den öppna systemkonstellationen (experimentet) har med yttervärlden.

Av dessa anledningar har jag med utgångspunkt från studiens syfte ansett det som lämpligast att göra aktörsynsättet till ett *totalt* förhållningssätt vid studiet av experimentet. Med ett totalt förhållningssätt avses här, att studiens uppläggning i sin helhet kommer att följa intentionerna i aktörsynsättet, men där det systemteoretiska språket likväl kommer att kunna utnyttjas som beskrivningsredskap, dock på aktörsynsättets och inte systemsynsättets metodologiska premisser. Detta innebär att systemspråket kommer att utnyttjas vid olika former av helhetsresonemang.

4.5 Metoder och metodik

I den tidigare beskrivningen har jag i nämnd ordning diskuterat undersökningsområdets karaktär och ett lämpligt metodologiskt förhållningssätt. Detta har skett med utgångspunkt från tanken, att det valda metodsynsättet skall harmoniera med karaktären på undersökningsområdet. Vad som då ur metodologisk synvinkel återstår att diskutera är vilka metoder och vilken metodik som skall användas som "brygga" eller "avkänningsredskap" mellan metodsynsätt och undersökningsområde.

1) Exempel på ett sådant syntetiserat metodologiskt förhållningssätt återfinns, ur vetenskapsteoretisk synvinkel, i Arbnor & Bergkvist 1975 a) och ur tillämpningssynvinkel i 1975 b).

Figur 24

De "redskap" som kommer att användas har då till uppgift att praktiskt-empiriskt bevara den teoretiskt artikulera harmonin. För att ta fram de undersökningsmetoder som erfordras krävs en form av metodisk procedur. Denna hänför sig till forskarens (mitt) sätt att inordna och/eller modifiera på förhand givna tekniker och att utveckla nya tekniker (exempelvis insamlings- och bearbetningstekniker) i förhållande till såväl valt metodsinsätt som undersökningsområdets karaktär.

Det sätt på vilket jag i undersökningen relaterat och inordnat de till metoder gjorda teknikerna och konkret genomfört undersökningen på, benämner jag metodik.

4.5.1 Metodisk procedur

Valet och utformningen av metoder har styrts av följande utgångspunkter:

1. Vad som händer i processen kan förklara många framtida, då till synes, oförklarliga fenomen.
2. Hushållet som en problemlösningseenhet i experimentet.
3. En "utvärdering" måste göras på de utvärderade aktörernas premisser, dvs. brukare, kommunrepresentanter och arkitekter. Denna inre utvärdering bör dock kompletteras med en yttre.

Nedan följer en sammanställning av metodernas form i relation till utgångspunkterna ovan.

FORM	VILKA	TILL VAD	UTGÅNGS- PUNKT
personliga Intervjuer telefon	Kommunrepresen- tanter, Brukare, Arkitekter	Process- förståelse	1
Enkäter	Brukare	Generella aspekter	
Fallstudier	Brukare	Hushållets problemlösning	2
Dialog	Arkitekter Kommunrepresen- tanter	Dialog utvärdering	3
Grupparbete	Brukare	Dialog utvärdering	
Litteraturstudie	Tidigare forskning	Kriterie utvärdering	

Figur 25

Givetvis ger de olika metodformerna erfarenheter utöver den utgångspunkt de är ämnade att belysa. Som totalitet betraktat ger de den information som är nödvändig för en valid "avkänning" av undersökningsområdet relativt det syfte som ställts upp för studien.

Följande förklaringar kan ges till teknikernas metodiska utformning:

Interjuer, såväl personliga som per telefon, har karaktären av på förhand uppgjorda frågor eller frågeguider. Detta ger svar med utgångspunkt från av forskaren definierade och upplevda problem, dvs på forskarens premisser och inte aktörens. Intervjuer är därför i huvudsak ämnade åt inhämtandet av ren "fakta", typ hur många, när, var etc.

Enkäter ger samlade "faktabilder" med utgångspunkt från antingen av forskaren eller aktörerna definierade frågeställningar.

Fallstudier är en intensiv form för datainsamling kring vissa djupstrukturella problem.

Dialogen skiljer sig från den vanliga personliga intervjuen på så sätt att den igångsättes på lika villkor mellan forskaren och aktörerna. Dialogen ger en intensivare interaktion i och med att det inte existerar några på förhand uppgjorda frågor. Fallstudierna ovan bygger på den dialoga samtalsformen. Vid dialogen kan man direkt avläsa aktörens reaktioner, tillskjuta ny information, korrigera missförstånd, upptäcka missförstånd och få ny och helt oväntad information. Detta medför att dialogen kan förändra såväl forskarens som hela studiens förutsättningar.

Grupparbete ger möjlighet att direkt avläsa och få information om brukarna i interaktion. Det i studien använda grupparbetet skulle ge möjlighet att tillsammans med brukarna konstruera ett utvärderingsformulär, vilket de senare själva skulle få besvara.

Litteraturstudier slutligen möjliggör ett vidgat perspektiv på det studerade experimentet och därigenom underlag för en yttre utvärdering.

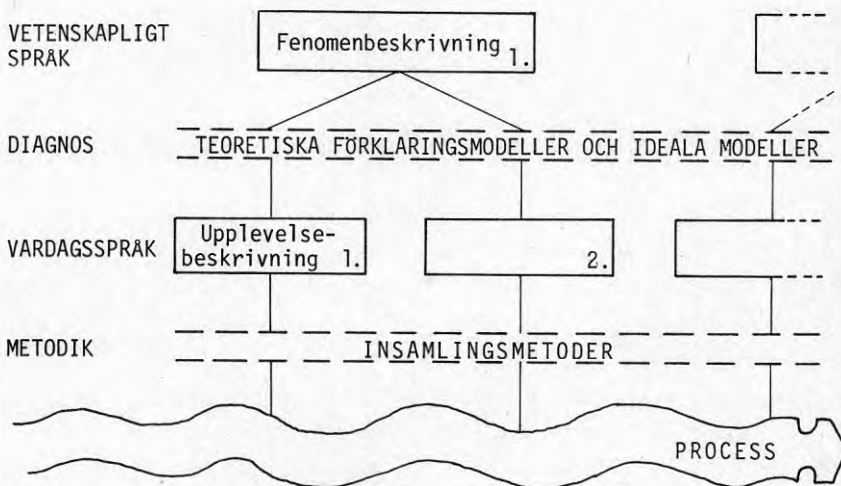
4.5.2 Metodik

Den ovan beskrivna metodiska utformningen syftade till att få fram det antal datainsamlingsmetoder som tillsammans, fortlöpande under processens gång, skulle garantera ett omfångsrikt och representativt datamaterial.

Med hjälp av intervjuer och enkäter har experimentet fortlöpande följts upp (se kap. 5). Fallstudierna har genomförts på tre hushåll vid två tillfällen. Dialog med kommunrepresentanter och arkitekter har förts vid ett flertal tillfällen. Dessa dialoger har huvudsakligen ägnats åt de utvärderingsmässiga problemen. Grupparbetet blev ur informationsaspekten mycket värdefullt och kommer därför att separatbehandlas under nästa kapitel. Litteratursstudien kom slutligen att omfatta ett flertal olika områden som såväl täcker som tangerar det för experimentet speciella undersökningsområdet. Anledningen till att så blev fallet framgår av syftesbeskrivningen punkt 4.3.

Den totala undersökningsmetodiken, dvs de olika metodernas inordning och konstruktioner i tiden, kommer inte att behandlas här då jag funnit det lämpligare att illustrera den jämsides med att experimentet i kapitel 5 beskrivs i dagboksform.

Jag avslutar därför beskrivningen här med en illustration av metodiken och dess överbyggnad, dvs diagnos och språkutveckling.

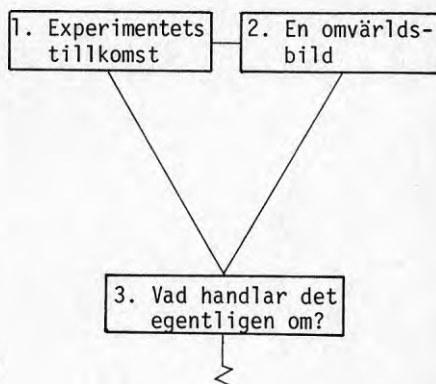

Figur 26

4.6 Rapportens uppläggning

Kapitel 1 illustrerar den för experimentet *specifika bakgrunden*. Denna bakgrund inplaceras därefter (kap. 2) i ett vidare sammanhang, som därmed utgör experimentets *samhälleliga bakgrund*.

Med utgångspunkt från dessa två bakgrundsbeskrivningar diskuteras i kapitel 3 de för experimentet *konstituerande faktorerna*.

I samband med denna diskussion principbestäms den sociala verkligheten.

Efter dessa inledande inbördsbestämningar ägnas kapitel 4 åt en del *utvärderingsmässiga och metodologiska problem* i samband med studiet av experimentet. Dessutom illustreras studiens metodologiska och metodiska utformning.

I kapitel 5 beskrivs i *dagboksform* det experimentella *händelseförloppet* och en del *resultat* från studiet av detta förlopp. Kapitlet avslutas med en beskrivning av ett antal för experimentet typiska *fenomen*.

I det avslutande kapitlet (6) *utvärderas* experimentet med hjälp av de frågor brukarna själva konstruerat och besvarat. Dessutom illustreras några aspekter på *utvecklingen av de dubbelriktade villkorsrelationerna* via citerade dialoger. Kapitlet avslutas med några reflektioner kring en *modell för brukarplanering*.

Figur 27

5 BRUKARPLANERINGEN

I den brukarplanering som genomförts i experimentet kan en rad olika aspekter urskiljas, av vilka flertalet kommer att behandlas i detta och nästföljande kapitel. Detta kapitel, som bär titeln "Brukarplaneringen", ägnas i huvudsak åt en ren tids- och faktabetonad beskrivning av det experimentella händelseförloppet. Jämsides med beskrivningen illustreras för denna, i samma dagboksmässiga form, väsentliga delar av studiet av experimentet.

Till flera av de punkter som redovisas i "dagboken" finns dokument, av vilka flertalet biläggs i slutet av rapporten (dessa anges i texten).

Fortlöpande kommer såväl det experimentella som det studiemässiga händelseförloppet att kommenteras. Dessa kommentarer har ett klart diagnostiskt värde och kommer i kapitlets avslutning att vidareutvecklas inom ramen för några framtagna fenomen.

Varför jag valt att behandla en rad för experimentet väsentliga frågor i dagboksform hänger samman med att vissa betydelsefulla delar av den mängd data som föreligger annars inte hade fått någon diagnostisk tids- och rumsbestämning. Ett ytterligare syfte med beskrivningen är, att den skall ge läsaren en viss inlevelse i experimentet och en förförståelse till utvärderingen och slutsatserna i nästa kapitel.

5.1 En dagbok med kommentarer

Experimentet

1975-02-18

På förfrågan från Stiftelsen för Industriellt och Ekologiskt Byggeri beslutar ledningsgruppen för Andersberg (det aktuella områdets namn) att medge att ett område disponeras för

Studien

Kommentar: Andersberg började bebyggas 1972 och då bildades på initiativ av kommunstyrelsen nämnda ledningsgrupp och en referensgrupp bestående av representanter från ett

ändamålet (bilaga 1).

Kommentar: I ledningsgruppen ingår, som beslutande, representanter för fastighetskontoret, gatukontoret och stadsarkitektkontoret. Som övriga deltagare ingår, utöver från ovan nämnda kontor, representanter för Stiftelsen Hyresbostäder.

1975-03-06

Fastighetsnämnden beslutar att ett område inom Andersberg disponeras för ändamålet (bilaga 2). Detta beslut tas under förutsättning att fastighetskontoret medverkar vid experimentets genomförande och handlägger projektledning och upphandling.

Kommentar: Fastighetsnämnden är den politiska facknämnd, som bl a handlägger kommunens mark och bostadspolitik. Fastighetskontoret som är nämndens förvaltningsenhet handlägger motsvarande frågor på tjänstemannaplanet.

1975-03-07

"De som ska bo där ritar grupphuset", skriver Gefle Dagblad dagen efter det att fastighetsnämnden fattat beslut i frågan (bilaga 3).

Kommentar: Då pressen bevakat experimentet väl har denna i stor utsträckning inverkat på brukarnas tolkningar kring experimentets syften och utveckling. Av denna anledning har jag funnit det värdefullt att bilägga

antal olika föreningar, såsom hyresgästföreningen och pensionärsföreningar. Kopplingen mellan de båda grupperna är dålig och några projektledare finns ej. Några direktiv för gruppernas arbete har ej heller förelagat.

vissa, i detta avseende, väsentliga pressklipp.

1975-04-28

Fastighetskontoret inbjuder 75 hushåll ur tomt- och småhuskön i syfte att ett 30-tal skall teckna sitt intresse (bilaga 4).

1975-05-12

Sista dag för intresseanmälan. Inkommer ej tillräckligt antal (endast 21 st). Fastighetskontoret skickar ut en inbjudan till 75 nya hushåll. Sista dag för intresseanmälan den 26.5. (Samma skrivelse som bilaga 4, dock med ett tillägg, som för intresserade samtidigt gäller som kallelse till informationsmötet den 28.5.)

1975-05-21

Fastighetskontoret skickar ut en kallelse till de hushåll som i första omgången sänt intresseanmälan. Dessutom utgår en kallelse till en "specialgrupp" (11 hushåll), bestående av hushåll från utlokaliserade myndigheter.

1975-05-26

Sista dag för intresseanmälan för andra omgångens hushåll. Inkommer ytterligare 26 anmälningar (totalt 47 st).

Kommentar: Den genomsnittliga (medianen) familjeinkomsten (avser 1974 års taxering) för totalpopulationen 140 st (avser samtliga i tomt- och småhuskön till vilka inbjudan utgick ./.. internt bortfall) är 47.850 kr. Medianen för gruppen "anmält intresse" är 47.425 kr. Tidigare boende-

form är i stort sett lika för totalpopulationen och gruppen som anmält intresse. För den senare är fördelningen: 1-3 rum 52 %, 4 rum och däröver 26 %, radhus 20 % och kedjehus 2 %. Åldersfördelningen är även lika för totalpopulation och grupp. Fördelningen är: 21-30 år 23 %; 31-40 år 51 %, 41-50 år 20 % och 51-60 år 6 %. 80 % av såväl totalpopulationen som gruppen är barnfamiljer med en fördelning i antal enligt följande: 1 barn 34 %, 2 barn 34 % och 3 barn 12 %.

1975-05-27

För att få en uppfattning om anledningen till att så få, trots ortspresens information (se bilaga 3), visade intresse för att delta, telefonintervjuas 10 hushåll, slumpmässigt utvalda av de vilka ej skickat in någon intresseanmälan. Sex av de intervjuade ger klart och entydigt uttryck för att de kände sig otillräckliga för att delta i en sådan här typ av planering. Följande citat från en av intervjuerna får stå som ett typiskt exempel på detta: "Varför vi inte var intresserade - ja, egentligen så var vi ju det men .... - vi tyckte väl liksom att vi inte kunde tillräckligt mycket för att arbeta så där tillsammans med en arkitekt. Vi var väl om sanningen skall fram lite rädda för att gå med - man visste ju så lite - experiment och forskning och så där med arkitekter. Du förstår kanske vad jag menar?" Övriga fyra intervjuade anger andra skäl, såsom "ej intresserade av områ-

det", "redan erhållit tomt på annat ställe" och "sjukdomsfall i familjen".

Kommentar: I dessa familjers vardagsverklighet ingår inte typifieringarna forskning, experiment, arkitekter, etc som kända och rutiniserade komponenter. En inbjudan som då framhåller dessa främmande saker inger rädsla och motstånd hos aktörerna. Följande typifieringar, hämtade från inbjudan (se bilaga 4), får stå som exempel på denna begreppsanonymitet: Stiftelse, ekologiskt, bostadsgrupp, trafiksystem, produktionssystem, hussystem, byggsats, projekthandlingar, upphandlar, entreprenad, institut och byggforskning.

För att kartlägga olika kommunrepresentanters initiala inställning till och syftestolkning av experimentet, genomförs 7 st längre dialoga samtal med dessa. De representerar fastighetskontoret, stadsarkitektkontoret, byggnadsnämnden, fastighetsnämnden och gatukontoret. Resultatet blir en rad skiftande och i flera fall klart divergerande tolkningar av experimentet. Detta är bl a ett resultat av bristande information mellan kontoren.

Kommentar: Samtalen pekar i stor utsträckning på att fastighetskontoret, som drivit frågan, inte tillräckligt hade förankrat experimentet hos övriga kontor.

1975-05-28 (15-17 och 18-21)

Peter Broberg presenterar experimen-

Efter Brobergs presentation av experi-

tet på Gävle museum - först för representanter för Gävle kommun, därefter för brukargruppen (42 hushåll). Presentationen består av en längre föredragning om arkitekturens utveckling och experimentets inplacering i denna (en del av denna presentation är tidigare refererad under punkt 1.2). Under presentationen används två diaprojektorer samtidigt, där den ena i huvudsak visar illustrationer från ritbordet och den andra dessas utförande i verkligheten.

Kommentar: Presentationen är relativt allmänt hållen.

Efter presentationen får brukargruppen tillfälle att ställa frågor. Några av de frågor som ställs är:

- Hur mycket dyrare kommer husen att bli?

Svar: Vår målsättning är att kombinera styckebyggets fördelar med grupp- husets ekonomiska fördelar.

- Är det tänkt att det skall bli någon förening som drar en massa administrativa kostnader?

Svar: Det kan ju bli frågan om förening när det gäller gemensamhetsanläggningar typ lekplatser - men dyrt skall det inte bli.

- Om man går med och finner att det inte var något för mig, vad gör jag då?

Svar: Du kan hoppa av.

- Under vilken fas kan man senast lämna experimentet?

Svar: Innan du tecknar det bindande kontraktet i slutet av experimentet.

mentet för kommunens politiker och tjänstemän ombeds de, vilka jag dagen innan talat med, att skriva ner sin reaktion på föredragningen. Två av sju inkommer med svar, där dessas tidigare något kritiska hållning till experimentet visar sig ha befasts.

Innan presentationen sker för brukarna får dessa fylla i en mindre frågeblankett (bilaga 5) avseende vissa bakgrundsdata och förväntningar. Efter presentationen får brukargruppen skriva ner sin reaktion på föredragningen och om denna något förändrat de initialt nertecknade förväntningarna. Ur denna blankett kan man bli utläsa att brukargruppen tagit upp pressens och Brobergs åsikter i sin självtolkning, som sedan omvandlats till mycket positiva förväntningar. Det framkommer dessutom att över hälften av de deltagande anser fastighetskontorets inbjudan som knapphändig och svårförståelig (se ovan 1975-05-27).

Av de 47 brukarhushåll som anmält sitt intresse kommer 39 st till detta första informationsmöte. Tillkommer två hushåll, vilka inbjudan utgått till men som ej anmält intresse innan den 26.5. Av "specialgruppens" 11 kallade hushåll kommer ett. Totalt antal närvarande vid detta möte är 42 hushåll.

Kommentar: De bakgrundsdata som intas via frågeblanketten visar sig senare inte få någon relevans, då experimentet inte kom att löpa enligt de tankar

- Om man vill ha friliggande hus?

Svar: Ni kan få friliggande.

- Man behöver inte vika för majoriteten då?

Svar: Vi skall väl i så stor utsträckning som möjligt försöka tillgodose var och ens önskemål.

- Kan man få öppen spis?

Svar: Ja.

- Vad blir det för värme i husen?

Svar: Elektrisk.

- Man kan få vilken inredning man vill i köket t ex?

- Svar: I det närmaste ja.

Kommentar: Frågorna från brukarna är få. De är märkbart hämmade av stormötesformen och några gruppdiskussioner förekommer ej. Brukarna får ej heller presentera sig för varandra. Frågorna centrerar i huvudsak, som synes ovan, kring kostnaderna, osäkerheten kring medverkan och för experimentet i sin helhet, mindre väsentliga frågor, typ öppen spis, men i den enskilde brukarens vardagsverklighet väsentliga.

1975-05-29

Arbetarbladet skriver "40 Gävlebor får vara med och rita sin egen bostad ... De synpunkter som läggs från konsumenterna bildar det slutliga mönstret hur detta intressanta bostadsområde skall se ut om drygt ett år" (bilaga 6).

som frågorna i blanketten grundats på. När det gäller brukarnas inställning och upplevelse av experimentets syften kan en internalisering av vissa ideal iakttagas. Dessutom kan ur denna blankett utläsas brukarnas vardagsnära relation till tingen - experimentets positiva sidor anges nästan uteslutande som: "själv bestämma bostadsytan", "själv bestämma hur stora rummen skall vara", "själv bestämma olika material" och "själv bestämma köksinredning". I blanketten anges nästan inga övergripande positiva sidor av experimentet, dvs det som ligger utanför den egna "tätten" - områdesbildningen som sådan. Överlag framhålls i blanketten behovet av ytterligare information, såväl i djup som bredd.

1975-06-04

Fastighetskontoret går ut med en förfrågan om fortsatt medverkan. Svaren skall vara dem tillhanda senast den 9.6 (bilaga 7).

1975-06-09

Totalt inkommer 43 st anmälningar, fördelade enligt följande: 36 st ur den från tomt- och småhuskön inbjudna hushållsgruppen och 7 st ur specialgruppen (se under 1975-05-21).

1975-06-16 (18-22)

Arkitekterna presenterar på ett stormöte för brukargruppen ett antal alternativa förslag till (1) utformning av parkering, (2) hustyp, (3) bostadsservice, (4) tomt, (5) gemensamhetsyta och (6) gemensamhetslokal. Brukarna får som underlag en folder där alternativen illustreras (bilaga 8). Efter varje delpresentation (1, 2, osv) får brukarna tillfälle att ställa frågor. Under kaffepausen går arkitekterna runt och besvarar frågor. Brukarna får det presenterade materialet med sig hem tillsammans med ett svarsformulär (bilaga 9), vilket skall vara arkitekterna tillhanda inom en vecka.

Kommentar: De frågor som brukarna ställer kring de olika alternativen

Kommentar: Av de 47 ursprungligen anmälda och de 2 tillkommande, totalt 49, återstår nu 36 st. Vid förfrågan anger de 13 som lämnat experimentet, följande skäl: "erhållit annat objekt" (3 st), "oenighet inom familjen" (2 st), "ej tillräckligt med tid" (4 st), "ej tillfredsställd med hus-typen" (1 st) och "för långt utdraget i tiden" (3 st).

Kommentar: Arkitekt Sten Andersson övertar projektledarskapet, då Broberg blivit sjukskriven för en längre tid. Av de 36 som lämnat in intresseanmälan den 9.6 kommer 31 st. Tre har ej möjlighet att närvara, två lämnar experimentet för annat objekt. Av specialgruppen (7 st) närvarar tre och fyra har ej möjlighet.

Kommentar: Då brukarna ej heller nu får presentera sig för varandra eller

är i huvudsak individrelaterade och inte grupp- och områdesrelaterade, trots att alternativen uteslutande berör övergripande problem för experimentet.

arbeta i grupp, blir individcentreringen en naturlig följd.

1975-06-23

Sista dag för insändande av svarsformuläret till arkitekterna. Inkommer totalt 37 svar (34 från den ursprungliga gruppen och 3 från specialgruppen). Resultatet av enkäten kring frågeställningarna 1-6 ovan ser ut på följande sätt (för de tre första redovisas endast det dominerande alternativet):

- (1) utformning av parkering
24 st - separat parkering för varje hushåll.
- (2) hustyp
30 st - friliggande hus.
- (3) bostadsservice
30 st - separat tvättutrymme för varje hushåll.
21 st - separat soputrymme för varje enskilt hus.
24 st - separat postlåda för varje hushåll.
- (4) tomt
26 st anger endast svar såsom:

1975-06-22

Fem brukare telefonintervjuas angående efterreaktioner på mötet. De uttrycker sina egna reaktioner och refererar vad de uppfattat som andras reaktioner. Många frågetecken och en viss förvirring tycks föreligga.

Med svarsformuläret följde några frågor i anslutning till brukarnas upplevelser av föredragningen, vad som sades, etc (se sista sidan, bilaga 9). Svarsfrekvensen är låg och det interna bortfallet (avser bortfall på någon av frågorna) omfattande. På fråga A (beskriv mycket kortfattat dina upplevelser av denna föredragning) anger 9 st att de i huvudsak fann informationen "intressant" och "saklig". 10 st är kritiska och anger skäl såsom: "medbestämmandet försvann - alltför stark styrning", "vag och svävande information" och "grupparbete efterlyses - folk vågar inte yttra sig vid sådana här stormöten". Totalt bortfall på fråga A är 18 st. På fråga B (om du tycker det var någonting som du saknade, skulle du då vilja ange detta) anger 4 st att det borde skickas ut skriftlig information innan mötet, 3 st anger att de saknar ekonomisk

"OK", "bra", "godtagbart" och "nöjd".

(5) gemensamhetsytor

24 st anger endast svar såsom: "helt riktigt", "vettigt", "bra" och "godtagbart".

9 st anger svar i stil med: "Bra för barnens lekar". "Gemensamma ytor bör begränsas. Behov av småtorg och sittplatser kan ej anses föreligga för personer boende inom området". "Är ej i behov av dylika". "Är inte intresserad av så många gemensamhetsaktiviteter".

(6) gemensamhetslokal

17 st anger endast svar såsom: "vettigt", "lyckat", "OK" och "bra".

10 st är tveksamma i förhållande till kostnaderna för en sådan lokal.

8 st anger svar såsom: "Är inte intresserad av kollektiva lokaler". "Fullständigt ointressant". "Vi är ganska rädda för dessa och vad de innebär". "Har dåliga erfarenheter av gemensamhetslokaler".

redovisning av olika alternativ och 2 st efterlyser en plan över området. Totalt bortfall på fråga B är 25 st. På fråga C (beskriv i få ord vilka frågeställningar som du upplevt som svårast) framkommer följande: "svårt att avgöra hustyp innan man känner topografin och tomten" (3 st), "vilka följer ett visst alternativ har för övriga" (2 st), "osäker om vad de gemensamma anläggningarna egentligen innebär" (8 st) och "husens utseende, placering och kostnader" (5 st). Totalt bortfall på denna sista fråga C blir 19 st.

Kommentar: I de svar som redovisas i detta svarsformulär kan man utläsa brukarnas avsaknad av gruppidentifiering. Viljan till det egna huset är helt dominerande. Den låga svarsfrekvensen på frågorna A, B och C ovan är förmodligen ett resultat av den passiverande hållning brukarna försätts i genom den använda metodiken: fördrag - lyssna - fråga - enkät - kryssa för lämpligt alternativ.

Resultatet av svaren på frågeställningarna 1-6 finner jag i stor utsträckning indikera ett visst socialt främlingskap. Då den sociala gemenskapen inom gruppen f n är obefintlig väljer man att avskärma sig från annars påtvingade främlingar i form av grannar. Det positiva i det brukarplanerade samhällsbyggandet går om intet (se Olivegren, punkt 1.2).

1975-07-12

Tre brukare telefonintervjuas om anledningen till sina val i den ovan refererade enkäten. Svaren är svävande och motsägelsefulla. I vissa formuleringar såsom: "... det är nog så bra med trevliga grannar och att man kan ha gemenskap men man vet ju aldrig vad det kommer för några ... då är det väl bäst att ta det man tidigare har tänkt sig", framträder osäkerheten och den sociala kontaktlösheten inom brukargruppen.

Kommentar: Efter att ha lyssnat på dessa bandade telefonintervjuer ett flertal gånger kan jag inte tolka svaren på annat sätt än att de har sin grund i ett internaliserat "statustänkande" och ett socialt främlingskap. Dessa faktorer kan inte medvetandegöras och beaktas med den metodik för brukarplanering arkitekterna hittills använt sig av.

1975-07-30

Fastighetskontoret skickar ut en enkät rörande hustyp, för att få en uppfattning om brukarnas preferenser (bilaga 10).

1975-08-06

Fastighetskontoret sammanställer resultatet av enkäten. 34 svar inkommer. Resultatet fördelar sig enligt följande:

1. källare + oinredd vind	10 st
2. källarlöst + inredd vind	7 st
3. källarlöst + oinredd vind	8 st

Kommentar: Två hushåll från den ursprungliga gruppen lämnar experimentet och inkommer ej med svar, dvs 32 hushåll återstår nu av denna grupp. Endast två av specialgruppens sju hushåll inkommer med svar.

Utöver dessa alternativ i enkäten har 9 hushåll skrivit till ett fjärde; källare utan vind.

-----		
1. Kedjehus med tomtstorlek		
400-600 m ²		7 st
2. Radhus med tomtstorlek		
mindre än 400 m ²		0 st
3. Friliggande hus med tomtstor-		
lek 600 m ² eller större		27 st
-----		

1. 2 sovrum	5 st
2. 3 "	14 st
3. 4 "	14 st
4. 5 "	1 st

1975-08-12

Brukarna erhåller per post en presentation av (7) hussektionen, med sex lösningsförslag (bilaga 11). Svarsformulär medföljer och skall vara arkitekterna tillhanda inom en vecka (bilaga 12).

1975-08-23

Totalt inkommer 39 svar till arkitekterna, 32 från den ursprungliga gruppen och 7 från specialgruppen. Svaren (i första hand) fördelar sig mellan de olika alternativen A - F enligt nedan:

Alternativ A	3 st
" B	13 st
" C	4 st
" D	5 st
" E	2 st
" F	12 st

1975-08-28 (10-12)

Arkitekterna presenterar på fastig-

hetskontolet tre förslag till dispositionsplan (bilaga 13), baserade på de tidigare avgivna enkätsvaren avseende frågorna 1-7 (se bilagorna 8 och 11). I mötet deltagar förutom arkitekterna (A) och representanterna för fastighetskontolet (F), representanter för stadsarkitektkontolet (S) och en trädgårdsarkitekt (T). En något livlig diskussion utbryter, varav några väsentliga delar refereras nedan:

- F: Har ni blivit besvikna på brukarnas svar?
- A: Man blev lite besviken - vi hade ju hoppats på att få lite större variation. Dessa frågor är förmodligen för stora och komplexa för brukare som ej har pysslat med sådana här saker. Vi har kanske haft dåliga pedagogiska inlärningsmetoder.
- S: Hur långt vågar vi använda brukarna?
- A: Ja, det är svårt i ett sådant här fall - vi ser ju att alla väljer ungefär samma.
- F: Skulle vi gå in ... ja då kommer vi in på det här med att manipulera folk och det är jag definitivt emot.
- S: Det kan ju snarare vara så att vi behöver avmanipulera dem - de är ju redan så förbannat manipulerade av veckopressen och typhuskatalogerna. Därför väljer dom som dom gör.
- F: Ja men jag är personligen rädd för att gå in och börja manipulera med de enskilda familjerna.
- T: Är huvudinriktningen att rita hus som folk verkligen vill ha eller?

Kommentar: Denne stadsplanearkitekt (S) tycks här peka på en väsentlig sak; nämligen att den av arkitekterna använda frågeformulärsmetodiken i stor utsträckning ger svar relativt vad veckopress och typhuskataloger för fram som ideal. Jämför detta med den tidigare i kapitel 2 beskrivna tvångsartade konformismen (endimensionellt tänkande). Bereds ej deltagande bru-

- A: Både egna förslag och som folk vill ha.
- T: Nu har ni ritat planerna efter deras första svar, alltså efter endast 2 st genomgångar. Vet ni då vad folk verkligen vill ha?
- A: Ja ... (tänker) ... vi har ju en tidsbegränsning, vi kan ju inte dra ut på det för långt.
- F: Jag tror nog att folket vill att det inte skall ta allt för lång tid att komma till planeringen av det egna huset. Jag är personligen rädd för att det blir alltför långt utdraget i tiden.
- A: Det är väl något vi har märkt - att folket har svårt att engagera sig i dessa mera övergripande frågor - man fixerar sig vid det egna huset.
- T: Jag måste få säga något jag känner för. Jag är mycket besviken. Det är ett förskräckligt projekt, det ser gräsligt ut.
- F: Varför opponerar du dig T?
- T: Jag kritiserar inte arkitekterna utan formen och utfallet hela det här experimentet har tagit.
- F: Var ligger felet?
- T: Projektet är för dåligt grundlagt. Det går inte att jobba med. Inga nivåkurvor är utritade - ingen hänsyn tagen till nivåskillnader - garage, hus och slänter inget stämmer - man får gruppera om.
- S: Skulle det inte vara berikande om brukarna fick höra detta?

kare tillfälle att utveckla en social gemenskap inom experimentgruppen flyr de från ensamheten till en konstlad gemenskap i form av konformism och en-dimensionellt tänkande (jfr tidigare kommentarer).

Brukarplanering tycks i sin initialfas kräva en "amanipulering", dvs en frigörelse från konformismen, om man önskar uppnå den variation arkitekterna talar om.

Kommentar: Vad man här tolkar som folkets vilja behöver nödvändigtvis inte innebära, att de första faserna i experimentet skall löpa snabbt, utan kan även betyda, att den aktuella fasindelningen varit felaktig, se nedan.

Kommentar: Det är uppenbart att brukarna har svårt att uppleva helheten och engagera sig i utformningen av denna, innan man klarat av frågorna kring de enskilda husen. Experimentet har inte startat på brukarnas vardagsnära nivå, utan på experternas teoretiska nivå. Man kan inte förvänta sig ett engagemang från brukaren om man främmandegör honom inför det som skall fattas beslut om. Brukaren måste kunna identifiera sig i helheten med utgångspunkt från sin del i denna (det enskilda huset).

F: Skadar det brukarna om de får se dessa tre planlösningar i kväll?

A: Det kan skada om de tror att dessa är klara lösningar. Ett nästa planförslag kan nämligen bli rätt olikt dessa ... Vi måste ju veta husstorlekar innan vi kan rita ut det slutliga.

Kommentar: Man finner dock det värdefullt om brukarna får ta del av den kritik som framkom under diskussionen och beslutar därför att lägga upp kvällens program enligt nedan:

1. Enkätsvaren genomgås
2. Planförslagen genomgås
3. T för fram sin kritik
4. Kaffe - diskussion.

1975-08-28 (18-21)

I stormötesform presenterar arkitekterna de ovan nämnda planerna för brukargruppen. Brukarna erhåller det presenterade materialet (bilaga 13) tillsammans med ett svarsformulär (bilaga 14). Utöver (8) planförslagen ombeds brukarna i formuläret ta ställning till (9) husstorlek. Svarsformuläret skall insändas snarast.

Kommentar: Brukarna är mycket tveksamma till planförslagen, då man upplever att de avviker från enkätsvaren. En viss orolig stämning kan märkas, men få frågor ställs. Anledningen till detta är förmodligen, utöver stormötesformen, att SR filmar och bandar delar av mötet.

Kommentar: Man synes i denna fas dessutom vara beroende av resultat från kommande faser, vilket ytterligare, ur en annan synvinkel än ovan, indikerar en felaktig fasindelning.

Kommentar: Återigen tvingas brukarna ta ställning till frågor kring det egna huset innan de kommit fram till den fas där själva husfrågan skall behandlas. Dessa pedagogiska brister leder till följande fenomen: Arkitekterna upplever brukarnas fixering vid det egna huset som hindrande för deras engagemang i övergripande frågor. Samtidigt tvingar man dem, innan själva husfasen är genomgången, att ta ställning till just det egna huset. Totalt medverkar 35 hushåll vid detta möte. Tre från den ursprungliga gruppen är förhindrade och en från specialgruppen lämnar experimentet för annat objekt.

1975-09-01

En brukare tillskriver arkitekterna för att delge dem några synpunkter på informationen och planförslagen (bilaga 15).

1975-09-10

Totalt inkommer 35 svar till arkitekterna angående planförslagen och husstorlek. De tre icke medverkande den 28/8 inkommer ej med svar. Av dessa 35 anger 21 alternativ A som bäst, 6 alt B, 5 alt C och 3 eget alternativ som bäst. 20 av de 35 säger sig dock inte vara nöjda med det bästa alternativet och 8 av dessa 20 är starkt kritiska till det.

7 brukare inkommer med egna förslag till dispositionsplan, varav 3 bifogas (bilaga 16).

11 brukare anger nu att de kan tänka sig kedjehus.

Kommentar: Brukaren pekar i detta brev på det återkommande problemet med den bristande informationen kring själva hustyperna och hussystemet som sådant. En spontan kommentar från en annan brukare något senare kring samma problem är: "Den bästa informationen vi har fått, var faktiskt när vi fick Allt i Hemmets presentation av huset och det är ju för dåligt att vi som deltagare skall behöva få vår information den vägen". Detta informationsproblem sammanhänger bl a med den fasindelning arkitekterna använt sig av.

Enkätresultaten blir så att säga en reproduktion av arkitekternas sätt att bedriva experimentet.

Kommentar: Av tids- och resursskäl kan arkitekterna nu ej ta upp dessa förslag till behandling med brukargruppen och ej heller utveckla alternativet kedjehus. Detta faktum är beklagligt, eftersom brukargruppen inlärningsmässigt nu nått det stadium den borde befunnit sig i vid mötet den 16.6.75.

1975-09-19

Ledningsgruppen för Andersberg sammanträder, varvid stadsarkitektkontoret kommenterar arkitekternas (Landskronagruppens) senaste förslag (efter enkätsvaren den 9/10) till dispositionsplan (bilaga 17).

1975-09-22

I en artikel med rubriken "Bygga hus - nya folkrörelsen" redogör Gefle Dagblad för experimentet ganska ingående (bilaga 18).

1975-09-30

Byggnadsnämnden sammanträder (bilaga 19). Med anledning av en skrivelse (bilaga 20) från stadsarkitektkontoret hemställer byggnadsnämnden att arkitekterna (Landskronagruppen) lämnar en fullständig redogörelse för experimentet inför byggnadsnämnden.

1975-10-06 (18-22)

Arkitekterna presenterar i stormötesform för brukargruppen det slutliga planförslaget. Brukarna informeras ytterligare om det valda hussystemets möjligheter och begränsningar. Brukarna erhåller det slutliga planförslaget skisserat i en liten folder tillsammans med ett antal husexempel och modulpapper (bilaga 21). Med hjälp av detta och ett antal tilldelade miljöskisser (bilaga 22) skall brukarna på egen hand skissera det egna huset. Dessa skisser skall medtagas till det första

Kommentar: Vid mötet den 28/8 var stadsarkitektkontorets representanter starkt kritiska till de tre förslag som presenterades. Till detta möte den 19/9 har man erhållit ett nytt och omarbetat förslag, vilket man dock inte hunnit granska närmare (se bilaga 17).

enskilda mötet med arkitekterna. Ett program för fortsättningen delas även ut (bilaga 23).

Kommentar: Det är först vid denna genomgång som den egentliga informationen kring hussystemet ges. Samtliga kvarvarande 38 brukare (32 + 6) närvarar.

1975-10-14

Byggnadsnämnden sammanträder (bilaga 24), varvid arkitekterna lämnar den av byggnadsnämnden den 30/9 önskade redogörelsen.

Kommentar: Under mötet höjs en del kritiska röster mot själva hustypen, som man upplever avviker från byggnadskulturen i landskapet.

1975-10-15

Arbetsbladet (bilaga 25) och Gefle Dagblad skriver om experimentet med anledning av gårdagens sammanträde i byggnadsnämnden.

1975-10-21

Fastighetskontoret skickar ut en kallelse till brukarna angående tomtval (bilaga 26).

1975-10-24, 25, 26, 27, 28

Brukarna väljer tomt enligt turordning i tomt- och småhuskön. Fastig-

Vid samtal med två av nämndens ledamöter, som är negativt inställda till experimentet, framkommer att de ser kritiskt på såväl själva genomförandet som det använda hussystemet. De uttrycker bl a sin förvåning över att arkitekterna i så liten utsträckning försökt få igång en inlärningsprocess hos brukarna. Flertalet av nämndens ledamöter finner dock experimentet mycket värdefullt för framtida medinflytandeprojekt, trots framhållna brister i det.

Vid samtal med den tjänsteman som administrerar tomttilldelningen framkom-

hetskontoret administrerar.

Kommentar: Flera brukare är missnöjda med sättet att fördela tomterna.

1975-11-10, 11 (kl 18-19)

Brukarna har tidigare via en kallelse från fastighetskontoret delats in i två grupper (den ena att närvara den 10:e och den andra den 11:e). Vid dessa möten informerar fastighetskontoret de båda brukargrupperna om utrustning, olika ytmaterial och lånemöjligheter. Brukarna får fylla i en icke bindande enkät rörande materialval (bilaga 28). Totalt medverkar 29 av de 30 återstående från den ursprungliga gruppen och 5 av de 6 återstående från specialgruppen.

mer, att åtminstone 7 brukare tvingas frångå sina tidigare valda hustyper, då dessa ej är inplanerade på de tomter de blir tilldelade. Två brukare från den ursprungliga gruppen lämnar experimentet i samband med detta.

Kommentar: Denna planeringsmiss ger oss erfarenheten, att hus- och tomtval är ömsesidigt beroende av varandra. Brukarnas val av olika alternativ bör vara resultat av gemensamt grupparbete och inte isolerat frågeformulärsbesvarande.

1975-11-07

Brukarna erhåller per post en presentation av den uppgift de nästa vecka skall vara med att lösa. Uppgiften är att konstruera ett utvärderingsformulär (bilaga 27), vilket de själva senare skall besvara.

1975-11-10, 11 (kl 19-21)

Tanken: Under dessa två dagar skall brukarna konstruera ett antal frågor, som gör det möjligt att utvärdera den process de hittills deltagit i. De frågor som framkommer skall sedan konkretiseras av mig för att kunna sammanställas till ett frågeformulär, som brukarna därefter skall få besvara. Genom detta förfaringssätt erhåller jag brukarnas egna definitioner på vad som är väsentligt. Konstruktionsförfarandet avviker helt från det traditionella, som bl a arkitekterna använt sig av vid konstruktionen av sina formulär. Önskar man som forskare eller utfrågare ställa ärliga frågor måste man veta att man inte vet och när man vet detta använder man inte någon metod, eftersom denna innebär att man endast vill veta mera grundligt på det sätt man redan vet. Ärliga frågor till

Kommentar: Brukarna har svårt att "hänga med" i den lån- och byggtkniska "djungeln" och är därför mycket villrådiga när de skall till att besvara enkäten.

brukarna om experimentet innebär därför, att de själva får konstruera dem och inte någon annan.

Genomförandet: Brukarna delas in i mindre diskussionsgrupper (för första gången i experimentet) med uppgift att skriva ner de frågor de finner väsentliga för en senare utvärdering. Ett antal bandspelare placeras ut vid de olika borden för att registrera allt vad som sägs i grupperna. Som diskussionsunderlag har brukarna de frågor, de själva ställt upp hemma (se bilaga 27). Efter en timmes diskussion ombeds grupperna att redogöra för sina frågor. Dessa diskuteras därefter i storforum. Alla frågor insamlas, såväl de individuella som de grupperna framtagit. Samtliga dessa frågor och bandade diskussioner utgör underlaget till det frågeformulär som senare skall sammanställas (se 1976-03-10 nedan).

Kommentar: Brukarna är under diskussionen mycket kritiska och uttalar detta öppet (varken arkitekter eller fastighetskontorets representanter är tillättna att närvara vid dessa två möten). De bandade gruppdiskussionerna och de inlämnade frågorna visar sig innehålla mycket värdefull information, långt utöver vad jag förväntade mig. Detta styrker ytterligare den tidigare framförda tanken; att arkitekterna genom sin frågeformulärsmetod passiviserat brukarna och hämmat deras fantasi och kunskapsutveckling.

1975-11-12

Efter gårdagens samtal med brukarna ber jag en tjänsteman på fastighetskontoret att skicka ut en namnlista med telefonnummer, då flera brukare vill komma i kontakt med sina blivande grannar för att diskutera utsikt och fönsterplacering.

Dagen fortsätter med en rad intervjuer med kommunala tjänstemän.

1975-11-14, 15, 16

Varje brukarfamiljs första enskilda möte med arkitekterna. Preliminära planlösningar för de egna husen tas fram med utgångspunkt från brukarnas egna skisser. Vid dessa möten medverkar en ekonomisk konsult. Samtliga kvarvarande (30 + 6) medverkar.

Kommentar: De preliminära planlösningarna får nu brukarna tänka igenom fram till nästa möte om 14 dagar.

1975-11-28, 29, 30

Andra individuella mötet med arkitekterna. De preliminära planlösningarna spikas efter eventuella justeringar.

1975-11-13, 14

Dessa dagar ägnas åt ett flertal dialoger med såväl kommunala tjänstemän som brukare. Experimentet tycks här vara inne i ett kritiskt skede, då samtliga aktörer är negativa i någon form.

Samtalen mellan de tre tidigare utvalda brukarfamiljerna och arkitekterna spelas in på band.

1975-11-18

Fyra brukare telefonintervjuas angående sina upplevelser av mötet med arkitekterna. Brukarna är i huvudsak positiva till arkitekthjälpen, dock något missnöjda med den ekonomiska hjälpen.

Kommentar: För att brukarnas valmöjligheter skall kunna bli meningsfulla måste de olika alternativens ekonomiska konsekvenser kunna ges löpande.

Totalt medverkar 33 (27 + 6) brukare.

1975-11-29

Gefle Dagblad skriver: "Försök i Andersberg börjar finna formen" (bilaga 29) och Arbetarbladet: "Från Sättra-trea till 'drömhus' i Andersberg".

1976 januari - juni

Byggnadslovs- och arbetsritningar upprättas.

1976-01-22

Fastighetskontoret informerar brukarna om material och utrustning. Brukarna meddelas samtidigt att en utställning kommer att arrangeras kring dessa frågor den 26.1 - 6.2. Som underlag erhåller de en skiss över utställningslokalen och en mall för rumsbeskrivning (bilaga 30).

1976-01-23

Byggnadsindustrin redogör för experimentets genomförande under rubriken "Brukarinflytande kan vara svårt att förena med arkitektvisioner".

1976-01-26 - 02-06

Utställning av ytmaterial. Urvalet av material till utställningen grundar sig på enkätsvaren från mötet den 10, 11/11-75. Utställningen är upplagd så,

Kommentar: 3 brukare från den ursprungliga gruppen lämnar projektet på grund av allmänt missnöje, i synnerhet vad gäller kostnaderna.

att priserna av en grundstandard kan jämföras med de tillvalsmöjligheter som finns. Brukarna får fylla i en rumsbeskrivning (se ovan och bilaga 30) som skall vara fastighetskontoret tillhanda senast den 10.2.

1976-03-31

Arbetsbladet presenterar Andersbergsprojektet med utgångspunkt från en av tidningen tidigare utvald familj (bilaga 32).

1976-03-10

Brukarna erhåller per post det utvärderingsformulär som de själva, i samband med mötet den 10, 11/11-75, tagit fram frågorna till. Frågorna har strukturerats något och reducerats till att totalt omfatta 65 st (bilaga 31). Formuläret skall återsändas senast den 22.3.

1976-04-03

Totalt inkommer efter en påminnelse 32 av 33 utskickade formulär. I nästa kapitel redovisas ett flertal intressanta resultat av detta frågeformulär.

Kommentar: I stort pekar resultatet av detta utvärderingsformulär på att såväl arkitekter som fastighetskontor lyckats mindre bra vad gäller icke traditionella arbetsuppgifter, dvs sådana som är specifika för medinflytandeprojekt.

1976-04-28

Fastighetskontoret översänder el- och vvs-ritningar, markplaneringsritningar och rumsbeskrivningar till brukarna för granskning (bilaga 33). Eventuella erinringar skall vara respektive konsult tillhanda senast den 24.5.

1976-05-16

Kommunen erbjuder sju byggnadsfirmor i Gävle att lämna anbud.

1976-06-02

Fastighetskontoret meddelar brukarna att kontraktsskrivningen flyttas fram till veckorna 33-35 (tidigare 25-27), då anbudstiden måst förlängas från vecka 24 till 29 (bilaga 34).

1976-07-16

Fyra av de sju erbjudna byggnadsfirmorna inkommer med anbud. Dessa är Byggnads AB Konstruktör, Skånska Cement, Anders Diös och BPA.

1976-07-19 - 08-05

Anbudsgranskning. Lägsta anbudsgivare är Byggnads AB Konstruktör. Mellan lägsta och högsta anbudsgivare skiljer över en halv miljon. Lägsta anbud visar sig dock markant överstiga den preliminära kostnadsberäkningen.

1976-08-05

Redovisning av anbuderna för fastighetsnämnden. Fastighetskontoret får i uppdrag att fullfölja förhandlingarna med lägste anbudsgivare.

1976-08-11

Fastighetskontoret sammanträder med Byggnads AB Konstruktör för att diskutera de ingående posterna i anbudssumman.

1976-08-17

Fastighetskontoret tillskriver Gävleborgs Sparbank angående topplån (bilaga 35).

1976-08-25

Fastighetskontoret sammanträder med Byggnads AB Konstruktör angående olika detaljer i anbudsunderlag och anbudsuppdelning.

1976-09-01

Fastighetskontoret tillskriver PK-banken angående topplån.

1976-09-02

Fastighetskontoret meddelar brukarna den uppkomna tidsförskjutningen och kontantinsatsernas ungefärliga storlek (bilaga 36).

1976-09-07

Arbetarbladet skriver: "Drömvillor blev ren mardröm - kallduschen kom efter ett halvår: Insatserna fyrdubblas för nya Andersbergsvillor", (bilaga 37).

1976-09-08

Såväl Gefle Dagblad som Arbetarbladet (bilaga 38) kommenterar kostnadsökningen.

1976-09-14

Byggnadsnämnden beslutar efter föredragning att bifalla fastighetskontorets framställan om byggnadslov.

1976-09-15

Arbetarbladet behandlar återigen experimentet, nu under rubriken "Villorna i Andersberg: Byggnadslov klart. Ännu frågetecken för kostnaderna".

1976-10-04

Inom fastighetskontoret diskuteras vilka avtal som skall skrivas mellan entreprenör, kommun och brukare. Man bestämmer sig för följande tre avtal: ett mellan brukaren och kommunen, ett mellan entreprenören och kommunen och ett entreprenadavtal mellan brukaren och entreprenören.

1976-10-06

Klartecken från Byggnads AB Konstruktör angående anbudsuppdelningen. Fastighetskontoret skickar ut kallelse till individuell information.

1976-10-11, 15, 18, 19

Individuell information till brukarna om produktionskostnader, lånemöjligheter och egen insats.

1976-10-21

Arbetarbladet tecknar experimentets nuvarande läge i en artikel med rubriken: "Vi ger information före månads-skiftet".

1976-10-28

Arbetsbladet summerar i en längre artikel en del erfarenheter kring experimentet under rubriken: "Det dyra experimentet på Andersberg".

1976-11-05

Fastighetskontoret sammanträder med Byggnads AB Konstruktör angående entreprenadavtalet.

PK-banken ger samma dag klartecken, att de kommer att bevilja toplån.

1976-11-11

Brukarna informeras vid ett stormöte om anbudet, gemensamhetsanläggningen och vilka olika avtal som skall skrivas. Fastighetsdirektören redogör för de anbud som lämnats in och påpekar att anbuden är höga men inte exceptionellt höga vid jämförelse med anbud för andra bostadsobjekt i Gävle.

Därefter redogör en av arkitekterna för deras syn på anbuden och skillnaden mellan den kalkyl som brukarna fick i november 1975 och inlämnat anbud.

Efter det att brukarna diskuterat detta redogör en tjänsteman från Stadsingenjörskontoret för vad som kommer att ingå i gemensamhetsanläggningen och hur bildandet går till. En interimstyrelse bildas med två ordinarie ledamöter och två suppleanter från brukargruppen, två ledamöter från Konstruktör och en från fastighetskontoret.

Kommentar: Det visar sig att den stora differensen mellan kalkyl och anbud i huvudsak beror på att den ekonomiske rådgivaren, utan att det framgått för brukarna, lämnat huspriser exklusive index, gemensamhetsanläggning och markplanering.

Därefter redogör en från fastighetskontoret för de avtal som skall skrivas.

Brukarna ombeds att senast den 25/11 lämna besked huruvida de ämnar teckna kontrakt eller ej.

1976-11-25

Av de 27 kvarvarande från den ursprungliga gruppen tackar 20 st "ja" och av de 6 från specialgruppen tackar 3 st "ja".

1976-12-02

Fastighetsnämnden sammanträder varvid fastighetsdirektören redogör för anbud, medelpris, medelytor, insatser, etc (bilaga 39). I anslutning härtill beslutar fastighetsnämnden att de brukare som av kostnadsskäl avböjt att teckna kontrakt får stå kvar på sin plats i tomtkön.

1977 januari - december

Kvarvarande brukare (23 st) tecknar kontrakt, husen byggs och man flyttar in.

Kommentar: Mediainkomsten (avser 1974 års taxering) för den grupp som tackar "ja" är 52.200 kr, vilken kan jämföras med 47.425 kr, som är medianen för den grupp som initialt anmälde sitt intresse (se 1975-05-26).

1977-01-05

Brukarna (även de som tackat "nej") erhåller per post en förfrågan angående experimentet. De brukare som tackat "ja" ombeds att skriva ner sin spontana kommentar till experimentet, nu i efterhand betraktat (bilaga 40). De brukare som däremot avböjt fortsatt deltagande ombeds att redogöra för anledningarna härtill (bilaga 41).

1977-01-20

9 st av de 10 brukare som tackat "nej"

inkommer med svar. 8 st av dessa anger ekonomiska skäl, varav tre med tillägget, att de anser hela experimentet som ett stort misslyckande.

16 st av de 20 brukare som tackat "ja" inkommer med svar. Fyra av dessa 16 uttrycker sig klart negativt om experimentet. Från uttalanden som:

"Vi tycker att det har varit alltför dåligt medinflytande, bristande information och dålig samordning"

till:

"Vi anser hela projektet som ett stort fiasko".

De övriga 12 anger svar i stil med de nedan citerade:

"Idén mycket god. Tiden är alldeles för lång. Bristfällig information. En del information först genom massmedia."

"Trots dom gravt missvisande ekonomiska beräkningarna är grundidéerna riktiga om medinflytande och samverkan med kommunen. Dock bättre planering, urval av intresserade och grupparbete."

"Vi är fortfarande positivt inställda till denna idé, men tycker att det tar för lång tid och varit dålig information."

"Trots alla brustna förhoppningar, svikna utfästelser och accepterande förklaringar, så är det hela igång. Tack och lov... och om nu den här mera realistiska kalkylen håller så får vi ett hus till ett pris som inget jäm-

förbart typhus kan konkurrera med. Och vi har ju själva gjort det. Ritat och bestämt alltså. Och det har varit intressant."

5.2 Sammanfattning av brukarnas del i planeringen

Orienteringsfas 1975-05-28
 Brukarna deltar i ett stormöte (3 tim), där experimentet presenteras (se punkt 1.2). Syftet med presentationen är att ett fyrtiotal hushåll skall teckna sig för fortsatt medverkan. Brukarna ges även tillfälle att ställa frågor.

Kvartersfas 1975-06-16
 Brukarna får vid ett stormöte (4 tim) ta del av ett antal alternativa förslag till (1) utformning av parkering, (2) hustyp, (3) bostadsservice, (4) tomt, (5) gemensamhetsyta och (6) gemensamhetslokal. Brukarna erhåller materialet i en liten folder (bilaga 8) och ges i samband med presentationen möjlighet att ställa frågor. För att brukarna skall få tillfälle att diskutera med varandra arrangeras efter halva tiden en kafferast, där arkitekterna går runt och besvarar frågor. Tillsammans med ovan nämnda folder erhåller brukarna ett svarsformulär (bilaga 9), vilket skall vara arkitekterna tillhanda inom en vecka.

Brukarna fyller i svarsformuläret hemma.

Brukarna erhåller från fastighetskontoret en enkät rörande hustyp (bilaga 10), vilken skall returneras besvarad inom en vecka.

Brukarna erhåller per post en presentation av (7) hussektionen, med sex lösningsförslag (bilaga 11). Svarsformulär medföljer och skall vara arkitekterna tillhanda inom en vecka (bilaga 12).

Med enkätsvaren som underlag tar arkitekterna fram tre förslag till dispositionsplan (bilaga 13), som presenteras för brukarna vid ett nytt stormöte (3 tim). Brukarna får i samband med presentationen möjlighet att ställa frågor och under kafferasten möjlighet att diskutera med varandra. Utöver (8) planförslagen, ombeds brukarna i ett svarsformulär ta ställning till (9) husstorlek (bilaga 14). Svarsformuläret skall insändas omgående.

Brukarna besvarar frågorna kring alternativen hemma.

Brukarna får vid ett stormöte (4 tim) ta del av det slutliga planförslaget. Samtidigt informeras de ytterligare om det valda hussystemets möjligheter och begränsningar. Detta diskuteras och brukarna får med sig hem en liten folder med planförslag, ett antal husexempel och modul-papper (bilaga 21). Med hjälp av detta och ett antal tilldelade miljöskisser (bilaga 22) skall brukarna på egen hand skissera det egna huset.

- 1975-10-23 Varje hushåll arbetar hemma med det egna husets planlösning.
- Tomtfasen
1975-10-24 Brukarna väljer tomt enligt turordning i tomt- och småhuskön.
1975-10-28
- Husfasen
1975-11-10 Brukarna informeras (1 tim) av fastighetskontoret om utrustning, olika ytmaterial och länemöjligheter. Brukarna får fylla i en icke bindande enkät rörande materialval (bilaga 28).

Varje hushålls första individuella träff (2 tim) med arkitekterna. Tillsammans med en arkitekt tar hushållet fram en preliminär planlösning

för det egna huset. Som underlag används hus-
hällets egen skiss.

Brukarna arbetar hemma med de preliminära plan-
lösningarna.

Andra individuella mötet med arkitekterna. De
preliminära planlösningarna spikas efter eventu-
ella justeringar.

Fastighetskontoret informerar brukarna om mate-
rial och utrustning (2 tim).

Brukarna får tillfälle att bese en utställning
av ytmaterial, där urvalet är baserat på deras
tidigare enkätsvar. I samband med denna får
brukarna hjälp med att fylla i en rumsbeskriv-
ning (bilaga 30).

Fastighetskontoret översänder el- och vvs-rit-
ningar, markplaneringsritning och rumsbeskriv-
ningar till brukarna för granskning.

1976-04-28

Upphandlings-
och kontrakt-
skrivningsfas

Fastighetskontoret meddelar brukarna de unge-
färliga kontantinsatserna.

1976-05-02

Brukarna informeras enskilt om produktionskost-
nader, lånemöjligheter och egen insats.

Entreprenörens priser och beräkningar redovisas
för brukarna vid ett stormöte.

Januari 1977

De brukare som tackar "ja" tecknar kontrakt.

Byggfas

Jan 1977 till

okt 1977

	Oriente- ringsfas	Kvarters- fas					Tomtfas	Husfas					Pris- och lånefrågor		Kontrakt- skrivning
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
16.	x	x	x	x	x	x	x	x	hoppar av						
17.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
18.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
19.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	hoppar av	
20.	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x
21.	x	x	x	x	x	x	x	hoppar av							
22.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
23.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
24.	x	x	x			x	x	x	hoppar av						
25.	x		x			x	x	x	hoppar av						
26.	x	hoppar av													
27.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	hoppar av
28.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	hoppar av
29.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	hoppar av
30.	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x	x	x	x
31.		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
32.		x	x	hoppar av											
33.		x	x	x	x	x	x	hoppar av							
34.		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	hoppar av
35.	x	hoppar av													
36.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	hoppar av
37.	x	x	x	hoppar av											
38.		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
39.				x	x	x	x		x	x	x	x	hoppar av		
40.				x	x	x	x	x	x			x	x	x	hoppar av
41.				x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
42.		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
43.				x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	hoppar av

Figur 28

5.4 Några erfarenheter

Med utgångspunkt från den ovan presenterade detaljredogörelsen är det nu möjligt att generera en mera övergripande och diagnostisk kunskap. Genom att relatera den framtagna detaljkunskapen till de i kapitel 3 skisserade tankarna, dels om den sociala verklighetens konstruktion, dels om en planeringsmodell för vertikal och horisontell samordning, kan ett antal fenomen och planeringsmässiga aspekter urskiljas.

Vi har i dagboken kunnat följa exempelvis hur experimentet startade på en icke vardagsmässig nivå vilket initialt ledde till att många brukare ej vågade anmäla sitt intresse. Likaså framkom hur vissa ideal internaliserades hos brukarna för att senare under processen upplösas. Processen kom, genom den använda metodiken, att karakteriseras av ett visst främlingskap brukarna emellan. Svaren på enkäterna blev i stor utsträckning en reproduktion av processens innehåll, vilket bl a ledde till att arkitekterna fick upplösa sina ideal om tät bebyggelse. Allt detta utgör den sociala verklighetens fenomen för *social* och *teknisk inpassning*. För att kunna hantera utvecklingen av de *dubbelriktade villkorsrelationerna* krävs en dynamisk och samordnande planering, som är baserad på fenomenen ifråga och inte på några objektiva rationalitetskriterier. Som även framgått av dagboksanteckningarna har såväl kommunens som arkitekternas planering brutit i detta avseende, vilket bl a genererat de fenomen som kommer att behandlas nedan.

5.4.1 En not om fenomen

Den följande fenomenbeskrivningen är en direkt diagnostisk fortsättning på de i dagboken tidigare avgivna kommentarerna. Fenomenen nedan kan sägas vara typiska (dock i varierande omfattning) för den här formen av projekt, varför de utgör väsentliga delar i utvecklingen av planeringsinstrument för ett brukaranpassat bostadsbyggande. Nedan kommer fenomenen av förklarliga skäl, till sitt specifika innehåll, att ha situationell prägel. Läsaren bör även hålla i minne att de beskrivna fenomenen, trots sin renod-

ling nedan, griper in i varandra och i själva verket skapar experimentets sociala verklighet i en ständig växelverkan.

5.4.1.1 Den vardagsnära nivån

En aktör tolkar och handlar med utgångspunkt från *sin* upplevelse av verkligheten. I denna upplevelse ingår en rad typifieringar, rutiniserade "kokbokskunskaper" och olika reflektiva moment. Det karakteristiska för upplevelsen är dock dess vardagsnära relation till tingen. Detta *fenomen* vill jag beteckna "*den vardagsnära nivån*".

Vi har i ett flertal kommentarer ovan kunnat följa hur brukarna fortlöpande relaterade sina tolkningar till denna nivå. Detta framkom bl a i samband med inbjudan, frågor vid möten och områdesplaneringen. Brukarna tenderade således att tolka och handla, i såväl övergripande som specifikt individuella frågor, med utgångspunkt från det jag betecknat som vardagsnivån.

För att kunna hantera och lägga grunden till en utveckling av dubbelriktade villkorsrelationer (se punkterna 2.2 och 3.3) krävs att *brukarplaneringen* tar den vardagsnära nivån som sin logiska bas.

5.4.1.2 De internaliserade idealens upplösning

Internalisering står för aktörens upptagande av andras uppfattningar, värderingar, normer, etc i sin egen verklighetsuppfattning. Experimentets sociala verklighet skapas genom en fortlöpande externalisering och internalisering (se kap 3).

Vad som hände i detta experiment var att arkitekterna, till viss del kommunens representanter och i synnerhet dagspressen internaliserade ett ideal för medinflytande hos brukarna som dåligt kunde uppfyllas. (Givetvis internaliseras detta ideal i olika hög grad hos aktörerna, varför upplevelsen av diskrepansen kommer att variera inom brukargruppen.)

Enligt tidigare redogörelse (se punkt 2.1.1.4) leder en sådan avvikelse mellan internaliserade ideal och den verkliga situationen till främlingskap. En brukare uttrycker det på följande sätt:

"Jag tyckte att luften gick ur experimentet redan vid andra mötet.... Både Broberg och tidningarna talade så vackert om vårt medbestämmande men när vi kom till andra mötet kändes det som om man stod inför ett fullbordat faktum... Det var hustyp, takvinkel, elvärme och så vidare."

En annan brukare uttryckte sig så här:

"Det har lovats hit och dit under hela processen och slutligen får man kallduschen när priserna meddelas."

Detta *fenomen* måste i *brukarplaneringen* hanteras genom regler för pressens medverkan, på vilket sätt saker och ting skall presenteras och när de skall presenteras, så att man inte under processens gång tvingas lösa upp tidigare internaliserade ideal.

5.4.1.3 Egocentrismen och det sociala främlingskapet

Ett påtagligt fenomen i processen har varit brukarnas centrering kring de egna problemen och den egna tillvaron. Det gemensamma skapandet där brukarna ges möjlighet att utvecklas i dialog med varandra och med arkitekterna har varit alltför ringa i experimentet. Denna typ av social isolering bidrar inte till ett positivt samhällsbyggande, där de sociala problemen kan byggas bort.

Då *fenomenet "egocentrism och socialt främlingskap"* är det fenomen ett brukarplanerat bostadsbyggande är tänkt att kunna hantera, faller det sig naturligt, att *brukarplaneringen* skall ske på ett sådant sätt att fenomenet i fråga bryts ner och inte underhålls i processen.

På frågan varför nästan samtliga hushåll valde friliggande hus svarar en brukare:

"Jag tror att vi i gruppen kände varandra alldeles för lite för att våga diskutera något mer spännande... så av rädsla

för grannar och annat, så tror jag att många resonerade som så, att det var säkrare än att ge sig in på något mera gemensamt... och så för den delen gavs det ju inte heller tid till något sådant."

5.4.1.4 Den sociala kapitalförstörelsen

"*Social kapitalförstörelse*" har jag valt att beteckna det fenomen som framträder när människor inte ges tillfälle att dela med sig av sina kunskaper. I detta experiment har sådan kapitalförstörelse förelegat såväl inom brukargruppen, som mellan denna och arkitekterna.

Brukargruppens ypperliga sammansättning av teoretiker och praktiker (exempelvis: psykolog, socionomer, byggnadsingenjörer, byggnadsarbetare, tekniker och lärare) har i mycket ringa utsträckning givits tillfälle att bidra till gruppens gemensamma kunskapsväxt. Ej heller har arkitekterna eller kommunens representanter utnyttjat gruppens samlade erfarenheter vad gäller pedagogik, psykologi och planering. Detta är ett resursslöseri som absolut inte får känneteckna *brukarplanering*.

5.4.1.5 Den refuserande inläringens blockering

Själva medinflytandeprocessen som sådan är ur inläringssynvinkel mycket värdefull. Att lära sig - att växa i kapacitet - innebär en ökad förmåga till att se saker och ting mera komplext. Samtidigt som brukarna (subjekten) växer i kapacitet, växer brukarplaneringens innehåll (objekten) i komplexitet. Detta innebär i praktiken att ju längre brukarna kommer i processen, desto mer sammansatt (helhetsmässigt) kan de betrakta resultatet av sina tidigare beslut. Att kunna betrakta något i efterhand med ökad insikt innebär därför också en vilja till fortlöpande revidering och förändring.

Om då deltagarna i brukarplaneringen inte tidigare har varit i kontakt med de för denna planeringsform typiska frågorna kan man förvänta sig en initialt kraftig kunskapsutveckling. *Brukarplane-*

ringen måste därför läggas upp på ett sådant sätt att man inte låter dessa brukare på ett alltför tidigt stadium binda sig för vissa alternativ, som de senare finner förkastliga.

I det genomförda experimentet använde man en planeringsmetodik som fortlöpande kom att blockera många gynnsamma effekter av brukarnas inläring (se exempelvis den 10/9 1975 i dagboken). Detta fenomen vill jag benämna "*den refuserande inläringens blockering*".

Följande två brukare får belysa fenomenet:

"Nu när man efter fyra månader ser resultatet av vårt arbete har man ju lärt sig så mycket om hur experimentet i stället borde lagts upp så att man faktiskt har lust att börja om från början."

"Vi har aldrig tidigare sysslat med sådant här, så vi har liksom aldrig hunnit med.... När vi jobbat igenom något och fått fram en massa frågor, så var det genast något nytt man i stället skulle besluta om. Vi har hela tiden, tycker vi, legat ett steg efter i planeringen."

5.4.1.6 Enkätsvaren - den experimentella processens reproduktion

Det genomförda experimentet är ett belysande exempel på hur tidigare internaliserade värderingar reproducerats i brukarnas enkätsvar. Detta är dock inte något unikt för medinflytandeprojekt, utan existerar i varierande omfattning i all frågeformulärsforskning.

Om man, som här har varit fallet, genomför en process utan inslag av sociala och emancipatoriska aktiviteter, kan man ej förvänta sig, vilket arkitekterna m fl gjorde (se bilaga 29), att enkätsvaren skall avvika från gängse endimensionella värderingar. (Jämför den tidigare diskussionen under punkt 2.1.1, där människans flykt från främlingskap och ensamhet in i en tvångsartad konformism beskrivs.) En tjänsteman i kommunen uttryckte detta förhållande så här:

"Inte behöver man bedriva forskning och experiment för att få reda på att folk vill ha friliggande hus - det visste vi

ju innan. Jag trodde att man här skulle göra något mer spännande."

Att då anföra, vad en annan tjänsteman uttryckte som:

"Jag tycker att det är att manipulera med folk om man skulle gå in och försöka laborera med deras preferenser. Resultatet är ett uttryck för vad folk verkligen vill ha."

synes mig ej vara relevant. Jag instämmer därför med den tjänsteman som spontant uttryckte sin reaktion, på ovanstående kommentar, med orden:

"Nej... nej... jag menar att brukarna idag är något så till den milda grad - alldeles orimligt - manipulerade av alla dessa villatidskrifter, alla tidskrifter överhuvudtaget och de här allmänna värderingarna som bara flyter omkring. När man då kommer till en situation där man skall bygga sitt hus... tror jag att man redan från början är jävligt hårt manipulerade... För att få fram vad brukarna verkligen vill skulle man först behöva avmanipulera dem."

Vid ett annat av mina möten med den senare (nedan betecknad med S) utvecklades bl a följande dialog:

- Vi pratade ju på fastighetskontoret om manipulation och frigörelse, och du hade då en del synpunkter...
- S: Ja, jag tyckte att dom hade en konstig uppfattning om det här med manipulation
- Du skulle inte vilja relatera din syn till den pedagogik arkitekterna använt sig av?
- S: Ja, egentligen så har jag inte tillräcklig uppfattning om det... (tänker) ... En sak är ju det här med stormöten - de är ju inte befrämjande för den sortens diskussion om man vill att vanliga människor skall komma till tals, det vet man ju erfarenhetsmässigt. Så kan man helt enkelt inte göra.
- Vad ser du för risker med detta förfarings sätt?
- S: Ja, man missar ju kontakten med människorna och de kommer därför att svara på dom här enkäterna med utgångspunkt från rådande värderingar. Det blir liksom inte deras svar man får.
- Tolkar jag dig rätt om jag säger att din uppfattning är att de svar man erhållit, som skulle vara uttryck för brukarnas preferenser, inte är något annat än de allmänna värderingar som framförs i veckopress, huskataloger, osv.
- S: Ja, det är nog helt riktigt uppfattat - jag upplever det nog på det sättet att detta inte är ett uttryck för brukarintressena som man erhållit här.

För att kunna medvetandegöra och även hantera detta problem krävs att *brukarplaneringen* innehåller emancipatoriska och sociala aktiviteter. Olivegren¹⁾ rapporterar exempelvis från sitt experiment i Göteborg, angående brukarnas inledande önskemål, att: "Under processens gång förändrades den bilden allt eftersom informationen om de olika frågorna ökade hushållens kunskaper. Även solidaritetskänslor spelade in liksom andra känsloupplevelser under processens gång."

---

1) Olivegren, J, 1975, sid 165

6 UTVÄRDERING OCH SLUTSATSER

I den tidigare redogörelsen har experimentet beskrivits ur en rad olika aspekter. I kapitlen 1, 2 och 3 gavs experimentet en historisk förankring, såväl specifikt som allmänt (samhälleligt). Dessutom skisserades i dessa kapitel en del planeringsmässiga idéer. Kapitlet därefter (kap 4) behandlade ett flertal undersöknings- och utvärderingsmässiga problem. Efter denna mera principiella genomgång beskrevs experimentet i kapitel 5 dels i dagboksform, dels med utgångspunkt från ett antal framtagna fenomen.

I detta avslutande kapitel, som bär titeln "utvärdering och slutsatser", är det tänkt att de tidigare erfarenheterna, tillsammans med den utvärdering som nedan under punkt 6.1 kommer att genomföras, skall bilda underlag för en diskussion kring en del planeringsmässiga aspekter.

6.1 Några experimentella aspekter

Under denna punkt kommer ett antal experimentella aspekter att utvärderas. De aspekter som behandlas illustrerar *utvecklingen* av de dubbelriktade villkorsrelationerna (social och teknisk inpassning) och därmed *utvecklingen* av experimentets sociala verklighet (se punkt 3.2). Följaktligen utgör denna punkt (6.1) ett försök att "värdesätta" denna utveckling, med utgångspunkt från de involverade aktörernas upplevelser. Denna utvärdering, tillsammans med det tidigare utvecklade "språket", utgör den nödvändiga grunden för den i kapitlet avslutande diskussionen kring planering och medinflytande.

Utvärderingen nedan grundar sig i huvudsak på svaren från det frågeformulär, som utvecklades tillsammans med brukarna den 10/11 1975 (se bilaga 31 och dagboken). Frågorna har dock i redogörelsen omstrukturerats för att kunna belysa ett antal relevanta experimentella aspekter. Utvärderingen av de fyra första aspekterna är upplagd så, att svaren på de aktuella frågorna även kompletteras med citat från genomförda dialoger med experi-

mentets olika intressenter. Genom denna kombination belyses de olika aspekterna såväl allmänt som specifikt. Avslutningsvis ges för varje aspekt en utvärderande kommentar.

Svarsfrekvensen anges nedan i procent av totalt antal deltagande brukare, som utgjordes av 64 st, dvs 32 hushåll (både man och hustru besvarade frågorna, se bilaga 31:1). Bortfall på enstaka frågor förekom, varför n (totalt antal svarande) anges för varje fråga i redogörelsen. På frågor med öppen form redovisas några typiska svar.

6.1.1 Experimentets uppläggning

Den experimentella uppläggnigen har, som vi tidigare kunnat se (kap 5), upplevts som mindre lyckad. Flera av de i kapitel 5 avslutningsvis behandlade fenomenen har exempelvis sitt ursprung i en bristfällig uppläggning.

Jag kommer under denna punkt att i huvudsak koncentrera mig på en del övergripande och principiella frågor kring uppläggnigen av experimentet. Utvärderingen baseras till sin första del på frågorna 9, 10, 55, 13, 15, 16, 17, 24, 30 och 57 i nämnd ordning.

9. Du har nu, enligt den fasindelning arkitekterna angivit, genomgått orienteringsfasen, kvartersfasen, tomtfasen och husfasen. Kvar står upphandlingen och byggeriet. Har den nämnda fasindelningen

n=64	22 % helt stätt i överensstämmelse med Dina önskemål?
	44 % delvis
	31 % dåligt
	3 % inte alls

Om delvis, dåligt och inte alls - Ge kortfattat Dina synpunkter på hur man i stället borde ha delat in och planerat denna process! Några typiska svar: a) kvartersfasen

alltför styrd b) för dålig information innan en ny fas och
för dålig koppling till kommande faser c) husfasen tidigare
då denna i stor utsträckning påverkar övriga d) en förutsättningslös inledande fas, där diskussioner kring gemensamma

intressen skall framkomma e) en inledningsfas med lite hus-
ritande och modellbyggande i inlärnings syfte

10. Vad anser Du om tidsplaneringen för projektet? Några typiska

svar: a) Kunde ha pressats avsevärt - kostnaderna ökar under
tiden b) alltför långt mellan gångerna och när något beslut
skulle fattas skulle det ske alltför snabbt c) arkitekterna
tog alltid lång tid på sig men vi skulle alltid fatta våra
beslut snabbt d) bra (4 st) n=58

55. Hur har den pedagogiska uppläggnigen, vad gäller medinfly-
tandet varit?

n=64   0 % utmärkt
                  15 % bra
                  57 % varken bra eller dålig
                  19 % dålig
                  9 % värdelös

13. Borde det i starten ha givits en mera generell genomgång av
hur man skall tolka och förstå arkitektskisser och ritningar?

n=64   50 % ja   50 % nej

15. De möten som Du bevisat har haft karaktären av stormöte.
Hur har denna form för diskussion passat Dig?

n=64   9 % helt
                  59 % delvis
                  26 % dåligt
                  6 % inte alls

16. Hade gruppdiskussioner varit bättre?

n=64   77 % ja   23 % nej

Om ja - varför? Några typiska svar: a) alla vågar yttra
sig b) genom grupparbete kan man komma fram till många in-
tressanta lösningar c) då skulle vi kunnat utveckla alterna-
tiven själva

17. Hur har Dina möjligheter att yttra Dig vid sammankomsterna
stätt i överensstämmelse med Dina önskemål?

n=64   15 % helt
                  60 % delvis
                  19 % dåligt
                  6 % inte alls

24. Hur har den metod med frågeformulär, som arkitekterna använde sig av, varit?

n=64   0 % utmärkt
           47 % bra
           38 % varken bra eller dålig
           9 % dålig
           6 % värdelös

30. Gavs det tillräckligt med alternativ i de frågeformulär arkitekterna använde sig av?

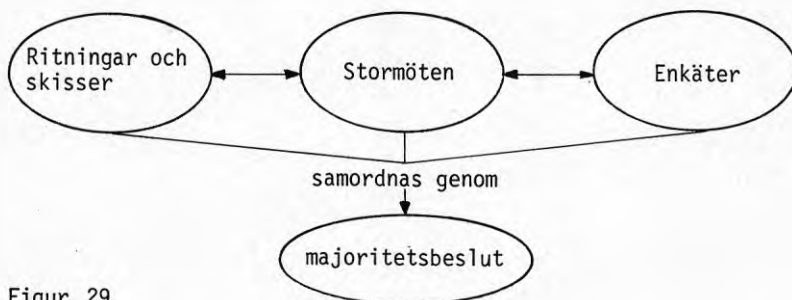
n=64   65 % ja   35 % nej
           Om nej - Borde ni själva ha fått vara med och utveckla alternativen?

n=22   100 % ja   0 % nej

57. Är planering utifrån majoritetsbeslut ett bra förfaringsätt i sådana här projekt?

n=64   47 % ja   53 % nej

Brukarnas svar indikerar, att de planeringsinstrument av pedagogisk karaktär, som använts i experimentet, inte gett ett tillfredsställande resultat. För experimentets övergripande frågor har illustrationsmaterial (huvudsakligen ritningar och skisser), mötesform (stormöte) och inflytande (enkäter) samordnats genom majoritetsbeslut.

Figur 29

Mellan dessa fyra komponenter i modellen råder i princip ingen misfit (brist på överensstämmelse). Däremot kan man med bestämdhet hävda att modellen som sådan är mindre lämpad för brukarplanering, eftersom det *inom* varje komponent föreligger misfit (jfr med svaren ovan). Även Olivegren¹⁾ rapporterar från sitt experi-

1) Olivegren, J, 1975

ment om det olyckliga i att använda majoritetsbeslut som samordning. Det drabbar alltid de brukare som har svårast för att förstå illustrationsmaterial och yttra sig vid stormöten. Ur dessa brukares perspektiv blir det då en mindre grupp (important others) som utvecklar "lagarna och reglerna" för brukargruppens beslut.

- Är det någonting som du tycker har varit fel i den pedagogik projektörerna har använt sig av?

F¹): Jag tycker väl att de har visat illustrationer och ritningar som har varit ganska svåra att förstå för den vanliga människan.

- Är det någonting i deras pedagogik som du funnit värdefullt och skulle vilja poängtera?

F: Ja ...(tänker)... ja, jag tycker det där med att använda två projektörer, en som visar en ritning och den andra som visar objektet i verkligheten, har varit bra.

- Om du tänker tillbaks på den process som varit - har du saknat någonting?

F: Ja ...(tänker)... vi hade nog behövt haft en socialvetare inkopplad - en som har förståelse för hur man lägger upp den här typen av experiment.

- Om du tittar på det sätt man hittills har bedrivit detta experiment - har du någon spontan kommentar att lämna?

S: Vi borde inom kommunen ha diskuterat igenom det här betydligt bättre och även, vilket jag vill poängtera, tagit med sådana som har insikt i hur människor fungerar, t ex vi har ju psykologer, kuratorer och socialarbetare inom kommunen. Jag tycker att fastighetskontoret har skött det här ganska ensidigt.

- Är det något annat du har upplevt - om du ser på hur processen hittills har gått?

S: Ja ... jag menar att det här med stormöte och enkäter är nog inte den bästa formen för den här typen av projekt. Det vet man av erfarenhet att människor har svårt för. Jag tycker nog att Landskronagruppen skulle haft en socialvetare inkopplad på det hela.

- Vad är anledningen tror ni till att folk är så tysta - du sa själv tidigare att du satt och knackade på din man när du tyckte att han opponerade sig eller frågade för mycket?

Fam X: Jo, jag är rädd att dom andra skall tycka att han är dum. Det är ärligt svarat.

- Är dom alla så tror ni?

Fam X: Jo, det tror jag. Vi har liksom aldrig blivit uppmuntrade till att komma med något själva. Dom har stått där med den där

1) I de fortsatta dialogavsnitten kommer de olika aktörerna att betecknas med bokstäver som hänför sig till den "organisation" de representerar, enligt följande: B (byggnadsnämnden), F (fastighetskontoret), S (stadsarkitektkontoret), P (projektören) och Fam X, Y, Z (tre familjer).

bildprojektorn och visat bilder och knäppt och pratat. Dom skulle mer försökt få oss i grupper och låtit oss gemensamt arbeta med problemen. Nu har vi liksom mest fått en massa alternativ att ta ställning till. Då blir det ju så att dom få i brukargruppen som yttrar sig också kommer att styra majoriteten.

- Skulle du vilja kommentera den pedagogik som man använt sig av i experimentet?

Fam Y: Ja, eftersom vi är lärare båda två och dagligen sysslar med pedagogiska frågor, så undrar man faktiskt om det egentligen har funnits något pedagogiskt tänkande från projektansvarigas sida.

- Vad tänker du på?

Fam Y: Hela deras sätt att planera det här - och en fasindelning som inte passar för nybörjare. Det verkar som om dom snarare har planerat för sin egen arbetsgång och utifrån sin egen förståelse än för deltagarnas.

- Hur tycker du att er uppläggning har fungerat?

P: I stort sett bra. Det finns naturligtvis mycket som skulle kunnat gjorts bättre. Men det är hela tiden en fråga om resurser.

- Tänker du på kunskaper eller pengar - eller båda?

P: Det är uteslutande de ekonomiska begränsningarna som gjort att vi fått driva det här med stormöte och frågeformulär.

- Har du upplevt detta som något negativt, eftersom du tar upp det?

P: Ja, man har ju förstätt att det hade varit bättre med mindre grupper - men pengarna har inte räckt till.

- Men inom ramen för de resurser ni hade, skulle det inte varit möjligt att genomfört det på ett mera grupparbetsmässigt sätt?

P: Jag tror inte det ... (tänker)... vi har ju i och för sig saknat en sociolog eller något liknande, som kan det här med människor och grupparbeten bättre än vi. Men till en sådan fanns det ju inga pengar. Pengarna från byggforskningen gick ju åt till dom två första mötena.

Denna utvärderande redogörelse för experimentets uppläggning pekar på en rad faktorer, som spelat med i utvecklingen av de tidigare framtagna fenomenen, i synnerhet "den vardagsnära nivån", "egocentrismen och det sociala främlingskapet" och "den sociala kapitalförstörelsen" (se punkt 5.4.1). Vi kan betrakta dessa faktorer eller fenomen i sin växelverkande process som aktiva komponenter i utvecklingen av experimentets sociala verklighet. För att i brukarplaneringen kunna hantera dessa, inom ramen för en planeringsmodell för vertikal och horisontell samordning (se punkt 3.3), krävs en planering som även tar den *subjektiva* och *sociala logiken* som sin bas, en *situationsanpassad* (här och nu)

pedagogik och en form av *självstyrande brukargrupper*. Till dessa planeringsmässiga aspekter återkommer jag under punkten 6.2.

6.1.2 Information och brukarförutsättningar

De problem som i föregående punkt hängde samman med informationsöverföring och brukarförutsättningar kommer här att tas upp till speciell behandling. Följande frågor i nämnd ordning har valts ut: 1, 2, 31, 25, 28, 23, 42, 11, 12 och 14.

1. Du har nu genomgått den planeringsprocess med brukarinflytande som Peter Broberg den 28 maj presenterade på Gävle museum. Tycker Du att den nu genomgångna planeringsprocessen med brukarinflytande,

n=48   8 % helt överensstämmer med de tankar som presenterades av Peter Broberg på muséet?
                   75 % delvis
                   10 % dåligt
                   7 % inte alls

2. Är det någon information Du saknade vid presentationen på muséet, som Du nu i efterhand tycker borde varit med?

n=48   75 % ja   25 % nej

Om ja - vilken? Några typiska svar: a) att Husarvet var enda alternativ b) utförlig information om Husarvssystemet c) presentation av vad Andersbergsområdet medgav d) kostnader e) en utförlig presentation av alla de begränsningar som fanns för medinflytandet

31. Hur har sakinformationen vid möten varit?

n=64   0 % utmärkt
                   41 % bra
                   36 % varken bra eller dåligt
                   20 % dålig
                   3 % värdelös

25. Har den information Du fick, innan ett beslut skulle fattas, varit?

n=64   41 % tillräcklig
                   59 % ej tillräcklig

26. Har informationen kommit i tillräckligt god tid?

n=64   44 % ja   56 % nej

28. Har Du haft tillräckligt med tid för att besvara frågeformulären från arkitekterna?

n=64   75 % ja   25 % nej

23. Har uppföljningen från de projektansvariga varit tillräcklig för er som ej har kunnat medverka vid något möte?

n=40   25 % ja   75 % nej

42. Hade Du några problem med att få fram Din första skiss till planlösning av den egna bostaden?

n=64   48 % ja   52 % nej

Om ja - vilka? Några typiska svar: a) svårt att rita en

skiss till ett hus man aldrig sett b) se helheten i olika

skisser - hur en sak påverkar någon annan c) husets bredd

passade inte d) svårt att tänka i moduler e) att rita för

sluttningshus

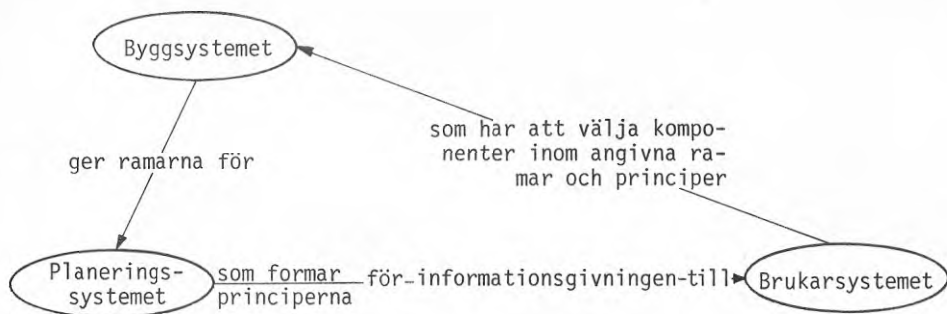
11. Har Dina kunskaper i ekonomi varit 65 % tillräckliga, eller 35 % ej tillräckliga för att till fullo förstå det som har sagts vid möten eller skrivits i frågeformulär? *n=64*

12. Har Dina tekniska kunskaper varit 75 % tillräckliga eller 25 % ej tillräckliga för att förstå de skisser, ritningar och kartor man använt som illustrationsmaterial vid möten? *n=64*

14. Har arkitekterna visat tillräcklig förståelse för att de deltagande familjerna skiljer sig åt, vad gäller förutsättningar att förstå tekniska och ekonomiska resonemang?

n=64   62 % ja   38 % nej

Ett av de mera grundläggande problemen, som visar sig i ovanstående redovisning, hänför sig till att brukarna gjorts omedvetna om de ramar och principer som funnits för projektets informationsgivning. Experimentets informationsgivningsprocess kan illustreras enligt figuren nedan.

Figur 30

Val som sker utanför dessa ramar och principer kan ej accepteras i experimentet. Om då dessa ramar och principer ej är explicit uttryckta, men likväl används som förklaringsgrund till varför någonting ej kan accepteras, kommer mycken information att framstå som obegriplig för brukarna. Ett vilseledande språkspel etableras mellan aktörerna i deras strävan att tolka och förstå varandras utgångspunkter.

- När - om ni nu har gjort det - bestämde ni er för att fullfölja experimentet?

Fam X: Ja, vi är inte fast än - det beror på månadskostnaden.

- Så om den blir för hög så ....

Fam X: Så hoppar vi av - det finns inget annat val. Det är en verklig miss att ekonomin inte har kommit in från början. Man måste ju få veta vad det kostar det man planerar för. Har huset blivit valt till årets hus, så måste de väl ha lite mer att presentera än vad man gjort.

- Vad då mer att presentera?

Fam X: Både kostnadsförslag och planlösningar. Dom måste ju ha byggt bra många hus redan och alltså borde de ha fler bilder att visa.

- Men varför har ni inte tagit upp dom här problemen?

Fam X: Men dom har inte gett oss någon chans. Har man protesterat så har dom sagt "det tar vi senare, nästa gång", osv. Vi har fått den uppfattningen att dom har blivit irriterade då man protesterat. Precis som om det varit tidspress. "Alla hus måste vara ritade i januari om vi skall hinna" har dom sagt.

- Hade det inte gjort er något om det hela hade tagit längre tid?

Fam X: Jag tror inte det hade behövt dra ut på tiden om det hade varit mer information. Dom kunde samlat oss i mindre grupper för att diskutera för- och nackdelar i stället för att bli tillkallad ett frågeformulär med orden "gå hem och fyll i". Och så en sak till, på alla dessa papper vi fyllt i skulle det funnits kopior, för vad minns man vad man fyllt i första gången.

- Efterlyser ni den här typen av sittningar i mindre grupper?

Fam X: Ja, i högsta grad. Den kritik som folket har måste ju få komma fram så informationen kan bli bättre. Vi har ju ingen erfarenhet så vi kan se alla fördelar och nackdelar i det som dom lite snabbt presenterar för oss.

- Men arkitekterna har väl tagit upp både för- och nackdelar?

Fam X: Ja, ja, men det är ju dom som har skrivit det - dom har ju skrivit ....., vi som inte är fackmän har ju inte en chans att så snabbt fatta det.

- Vad har ni för upplevelse av fastighetskontorets medverkan?

Fam X: Jag tycker att dom har varit lite svävande - jag tycker att all information har varit svävande i det här projektet. Ingenting som jag har vetat med säkerhet att så här är det - ingenting har jag kunnat veta med säkerhet till nästa gång jag har kommit dit till mötena - så det där som sades vid det första mötet har man inte kunnat skönja så värst mycket av under projektets gång.

- Har du några allmänna synpunkter på den informationsgivning som skett i experimentet?

S: Ja, jag känner inte till den så väl mer än att jag har sett de här skisserna till dispositionsplanen och där tycker jag att man kunde offrat lite mer på presentationen när man vänder sig till en icke fackmässig församling.

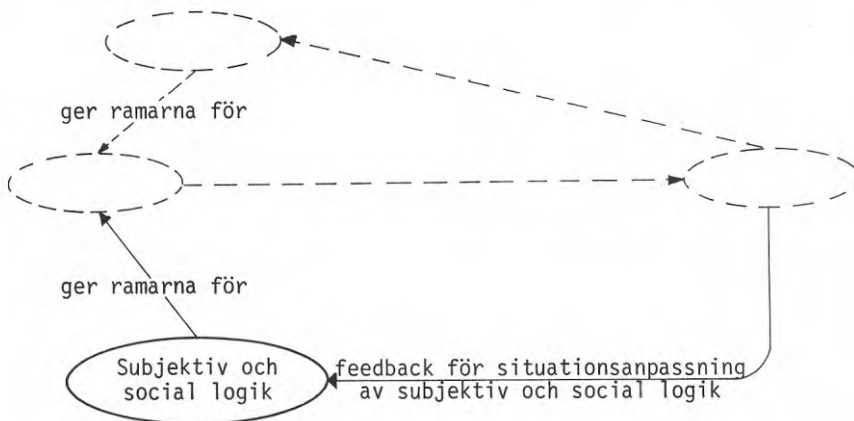
- Vad ser du som resultat av det här samhällsexperimentet?

S: Att man skall gå ut lite ärligare från början gentemot brukarna - jag tycker att man gick ut med ett falskt budskap i början och lovade dem en frihet som de i praktiken inte alls kunde få. Brukarna var ju väldigt otåligen och ointresserade dessutom i början av planskisserna - de var ju intresserade av det egna huset. Och där tror jag att man fått ett helt annat resultat också - det här med friliggande hus alltså - om man verkligen plockat fram lite kostnader för olika alternativ. Nu fick dom ju planera utan vetskap om de ekonomiska följderna, som vi fortfarande inte känner.

De två tidigare beskrivna fenomenen "den vardagsnära nivån" och "de internaliserade idealens upplösning" (se punkt 5.4.1) uttrycker på ett ypperligt sätt det som framkommer i dialogerna ovan. Sätts detta i relation till det som Fam Y, tidigare under punkt 6.1.1, uttryckte som: "det verkar som dom snarare har planerat för sin egen arbetsgång och utifrån sin egen förståelse än för deltagarnas", inses lätt att brukarplaneringen även bör ta den subjektiva och sociala logiken¹⁾ som sin bas. Dessutom återkommer här kravet på explicita spelregler.

1) Står här för de subjektiva och sociala principer som konstituerar mänskligt agerande

Om vi återanknyter till den tidigare figuren, för hur informationsgivningen har skett i experimentet, kan vi nu vidareutveckla denna modell något (den tidigare modellen återges streckad och i förminskad skala).

Figur 31

Modellen gäller fortfarande för brukarplanering med ett fixerat öppet byggsystem, typ Husarvet. Vad som tillkommit i denna modell är att planeringssystemet även får sina ramar från den *subjektiva* och *sociala logiken* och inte enbart från byggsystemets inbyggda *objektiva logik*. Dessutom föreligger i denna senare modell en feedback från brukarsystemet, för situationsanpassning av den subjektiva och sociala logiken, dvs i förhållande till varje nytt projekt. Den interaktion som här uppkommer utgör i grunden förutsättningarna för de tidigare beskrivna dubbelriktade villkorsrelationerna. Betraktar vi det genomförda experimentet mot denna bakgrund kan vi konstatera, att man lyckats mindre väl med att etablera dessa, för brukarplaneringen väsentliga, dubbelriktade villkorsrelationer.

6.1.3 Restriktioner och kritiska händelser

38. Projektet skall till största delen finansieras genom statlig beläning. Har detta inneburit

n=64   0 % stora avsteg från Dina önskemål?
                   13 % vissa
                   87 % inga

39. Finns det några restriktioner Du upplevt, att detta projekt fått inordna sig under, som enligt Din mening varit till någon nackdel? Några typiska svar: a) praktiska såsom garage-placering, tomtstorlek, husbeklädnad, hustäthet, skövling av natur, taklutning och husbredd b) egen utbildning c) nej
 24 % (12 st) n=50
32. När Du valde hustyp, visste Du då hur takvinkel och husbredd förhöll sig till varandra?
 n=64   70 % ja   30 % nej
29. Uppfattade Du, att svaren på frågeformuläret om hustyper var bindande?
 n=64   16 % ja   84 % nej
 Om nej - Har Du ångrat detta val vid något tillfälle?
 n=54   37 % ja   63 % nej
40. Blev Du vid tomttilldelningen tvungen att ändra på Ditt val av hustyp?
 n=64   28 % ja   72 % nej
 Om nej - när Du såg vilken tomt Du fått - skulle Du då eventuellt velat haft ett annat hus på den tomten än det Du valt?
 n=46   22 % ja   78 % nej
41. Har Du under projektets gång känt Dig påverkad av någon part?
 n=62   52 % ja   48 % nej
 Om ja - ange vad för typ av påverkan och vilken som utövat denna! Några typiska svar: a) Arkitekterna och fastighetskontoret ville styra experimentet åt det håll de fann bäst b) för lite valfrihet vid materialval c) Arkitekterna ville vid mötena styra husens yttre utseende
61. Har Du någon gång under detta projekt tänkt hoppa av?
 n=64   27 % ja   73 % nej
 Om ja - när och vad var anledningen till detta? Några typiska svar: a) när gemensamhetstanken helt försvann b) när vi fick byta hustyp vid tomtvalet c) dålig tomt

Av de restriktioner och kritiska händelser som här tagits upp har flertalet sin förklaring i de planerings- och informationsmässiga problem som tidigare diskuterats. Den första frågan (38) har dock inte någon anknytning till dessa problem och uppvisar ej heller någon restriktiv karaktär. Av de övriga frågorna är det speciellt 32, 29 och 40 som är anmärkningsvärda, då de ganska entydigt ger uttryck för en bristande planering och information i experimentet.

- Var det några problem vid tomtfördelningen?

F: Nej ...(tänker)... det tycker jag väl inte. Det är klart att vissa var väl inte helt nöjda.

- Hur fördelade ni tomterna?

F: Ja, tittar vi på de här miljöskisserna så hade vi tidigare fått in de här enkäterna om vilken hustyp dom ville ha och den här skissen är ju uppdelad i fyra olika områden med olika hus typer.

- Du gick alltså på den här enkäten och grupperade brukarna därefter i förhållande till deras val?

F: Ja, just det - jag hade ju två hus över och det var tur eftersom jag fick göra en del överflyttningar.

- Var det inga som blev besvikna?

F: Jo, vissa blev väl det ... det var någon som absolut ville ha garage men inte kunde få det och någon som fick garage som inte från början hade valt det. Det låter kanske lite konstigt men de stod nämligen till så i kön. Och sedan var det väl några som fick skifta hustyp vad jag kommer ihåg. Det var alltså flera som beställt enskilda garage men som inte fick det.

- Men då var ju det tidigare nerlagda arbetet på att välja hustyp och dylikt för dessa brukare helt meningslöst?

F: Ja, tyvärr får man väl säga att det inte gick att lösa på något annat sätt.

- Men då måste det väl vara fel i planeringen någonstans om sådant här skall behöva hända?

F: ...(tänker)... ja, det är väl naturligtvis fel då, eftersom de inte får det dom har planerat för. Det är ju lite konstigt.

- Vad har du för kommentarer till att en del fick ändra sitt tidigare val av hustyp i samband med tomttilldelningen?

Fam Y: Ja, det är naturligtvis helt tokigt att det skall bli så. Men en sak som jag tycker kanske är lika allvarligt är att många av dom som fick som dom ville, trots detta skulle kunna tänka sig att ändra på sitt tidigare val, eller modifiera det något när dom såg vilken tomt som blev deras.

- Gällde det även er?

Fam Y: Ja, vi skulle ju helst sett att man först fått tomten - det är ju lite tokigt att välja hus innan man vet hur omgivningen

och tomten ser ut. Vi skulle också kunna tänka oss smärre förändringar.

- Vad tycker ni om det här med tomtfördelningen?

Fam Z: Vi tycker nog att det borde kunnat lösts på ett annat sätt.

- Har du något förslag?

Fam Z: Nej ... inte vad jag nu vet - men nog tycker jag att vi innan vi börjar arbeta med det egna huset borde veta hur tomten kommer att se ut - vi borde åtminstone diskuterat dessa problemen tidigare. Nu blev det lite byråkratiskt trassel kring det hela, vilket kom att missgynna en del av oss.

- Vad tänker du då på?

Fam Z: Ja, att många säkert skulle kunna tänka sig andra utformningar eller så, när de fick se vilken tomt de fått.

Detta fördelningsproblem tyder på att experimentet i flera avseenden har startat på en mera byråkratisk och teknokratisk nivå än en vardagsnära nivå. Betraktar vi nämligen fråga 40 visar det sig att hela 43 % av brukarna (64 st) antingen varit tvingade till att ändra sitt val eller skulle kunnat tänkt sig en förändring. I brukarplaneringen måste tomtfördelning och husutformning gå hand i hand, för att kunna lösa såväl de plantekniska som de "vardagsnära" problemen. En ytterligare restriktion av inomexperimentell karaktär har funnits i det använda hussystemet. Detta har dock inte upplevts som något direkt kritiskt, men fick inledningsvis denna karaktär, vilket förmodligen betingades av det som uttrycks på följande sätt i nedanstående dialog.

- Är det någonting annat som du tycker har varit begränsande och kritiskt under denna process?

F: Ja, det här med att brukarna tvingades att välja hus med sju och tjugo eller sex meters bredd - kanske inte så mycket jag som brukarna har upplevt detta som en verklig restriktion.

- Menar du att hussystemet har varit en restriktion att tala om?

F: Ja det tycker jag, men det beror nog på att man vid första dragningen inte gjorde klart för brukarna att det rörde sig om ett speciellt hussystem.

- Nej, det verkade komma lite i skymundan.

F: Ja, just det - det tycker jag.

33. Har Du upplevt det som negativt, att det enda husalternativet som gavs var "Husarvet"?

n=64   31 % ja   69 % nej

Om ja - Är Du då

n=20   20 % helt nöjd med "Husarvet"?
           80 % delvis
           0 % dåligt
           0 % inte alls

34. Tycker Du att "Husarvet" är ett

n=64   34 % vackert hus
           66 % varken vackert eller fult hus
           0 % fult hus

35. Tycker Du att "Husarvet" passar 83 % bra eller 17 % dåligt in i den byggkultur som finns på orten?   n=58

36. Har "Husarvet" medgivit tillräckliga möjligheter till variation, vad avser den yttre miljön?

n=60   75 % ja   25 % nej

37. Har "Husarvet" nått upp till Dina önskemål, vad avser planlösningen av den egna bostaden?

n=64   86 % ja   14 % nej

Av dessa frågor kan man dock konstatera att huvuddelen av brukarna har varit nöjda med det öppna byggsystemets variationsmöjligheter för planering av såväl den inre som den yttre miljön.

6.1.4 Social gemenskap

Den sociala gemenskapen i experimentet har, som vi tidigare kunnat konstatera, varit bristfällig. Detta negativa resultat för en brukarplanering har jag tidigare betecknat med fenomenet "egocentrismen och det sociala främlingskapet". Nedanstående frågor (19, 59 och 60) och dialoger får belysa denna bristande sociala kontakt i experimentet.

19. Hur har möjligheterna att lära känna dom andra familjerna varit, i samband med möten?

n=64   3 % utmärkta
                   28 % bra
                   44 % varken bra eller dåliga
                   16 % dåliga
                   9 % inga alls

59. Har Du någon gång under processens gång, innan telefonlistan utsändes, tagit kontakt med någon annan medverkande familj, för att diskutera Dina problem?

n=64   19 % ja   81 % nej

Om ja - när och varför och på vilket sätt skedde detta?

Några typiska svar: a) är arbetskamrat med en annan familj som också deltar b) bor i närheten av ett annat par, så vi träffas naturligt

Om nej - varför inte? Några typiska svar: a) har aldrig lärt känna dom andra deltagarna så därför känns det lite dumt att ta kontakt b) diskuterar inte egna problem med främmande människor

60. Har Du någon gång efter det att Du erhållit telefonlistan tagit kontakt med någon familj?

n=64   28 % ja   72 % nej

Om ja - när och varför samt på vilket sätt skedde detta?

Typiskt svar: i samband med planlösningen av det egna huset

Om nej - varför inte? Typiskt svar: inget behov

- Vad jag har förstått så har ni inte så värst mycket kontakt med övriga familjer?

Fam Z: Nej, det har liksom aldrig blivit av.

- Vad är anledningen till detta?

Fam Z: Ja, jag vet inte vad jag skall svara. Vi bor ju i samma hus som en annan av de deltagande familjerna, men det har aldrig blivit av att man pratats vid. Ja, vi har mött dom någon gång i tvättstugan och trappan och då växlat några ord - men mer har det inte blivit.

- Men detta förstår jag inte?

Fam Z: Eftersom vi aldrig presenterats för varandra på mötena - ja nu menar jag inte den här familjen - så har det liksom känts lite konstigt att ta kontakt och vi har inte heller känt något sådant behov.

- Varför känner man inte något sådant behov?

Fam Z: Ja, dels har jag själv sådana kunskaper inom området att det inte har känts så angeläget och dels så har de här gemensamma frågorna tagits upp vid mötena på ett sådant sätt att det inte motiverat till att ta kontakt. Jag vet inte om jag kan besvara din fråga utförligare.

- Du sa något tidigare om att ni aldrig hade fått sitta tillsammans i smågrupper och diskutera de här planförslagen ....

Fam Y: Nej, just det - det har aldrig blivit något sådant och jag är faktiskt lite förvånad över detta för att i den första enkäten, den som vi fick på museet, frågades det om vi tidigare hade deltagit i grupparbeten och då trodde man ju att här skulle man få möjlighet att diskutera igenom sådant här i mindre grupper - men så blev det aldrig.

- Den enkät du tänker på hade jag satt ihop och då trodde jag faktiskt också att det skulle bli grupparbeten.

Fam Y: Jaha....ja....och första gången vi träffades så tänkte jag att nu får vi väl i alla fall presentera oss för varandra - vad man heter så att man fick någon kontakt med varandra åtminstone genom att veta namnen på varandra - men inte - det har inte hänt en enda gång. Nu har man ju suttit och kikat över axeln på dom framför en för att se när dom skrev sitt namn. Man har ju inte så man kan ringa eller ens vet vem ens närmaste grannar kommer att bli.

- Men det skall jag faktiskt ta upp med fastighetskontoret i morgon att dom skickar ut en lista på tomtnummer, namn och telefonnummer.

Fam Y: Ja, det har faktiskt varit riktigt dåligt med gemenskapen i det här experimentet. Det är ett dåligt exempel på hur man kan arbeta tillsammans. Vi skulle gärna vilja komma i kontakt med våra blivande grannar för att diskutera fönsterplacering, nu innan mötet med arkitekterna.

- Du har tidigare vid ett flertal tillfällen sagt att du tycker att man inte lyckats skapa något spännande bebyggelsemönster....

B: Ja, det tycker jag - nu känner jag inte till hur Landskrona-gruppen arbetar men vad jag har hört, eftersom jag känner en av de här blivande husägarna och han har själv berättat detta, så har man inte gjort något från Landskronagruppens sida för att få till stånd ett annorlunda tänkande. De har i princip bara låtit brukarna kryssa i de här frågeformulären för vad de önskade själva. Och detta ser jag som en verklig brist att man inte har försökt hjälpa människor till att komma närmare varandra utan man har på ett helt traditionellt sätt tagit fram ett egnahemsområde.

Med utgångspunkt från det som sagts ovan framgår det klart att den sociala gemenskapen har varit bristfällig i experimentet. I vilken utsträckning man bör betona den sociala processen (social inpassning) i brukarplaneringen råder det dock delade meningar om. Olivegren å sin sida hävdar med bestämdhet, att det är i

denna som ett brukarplaneringsexperiment bör ta sin utgångspunkt, medan Broberg å sin sida hävdar, att detta är något som bör komma i ett senare skede i utvecklingen. Broberg menar att det är först de tekniska problemen (teknisk inpassning) som måste lösas, innan man kan börja experimentera med den sociala processen. Broberg förklarar detta i nedanstående dialog på följande sätt:

P: Genom det sätt ett sådant här system är uppbyggt på försöker vi samordna tre intressenters krav, den enskilde brukarens som det första, som nummer två kommunens och som tre den industriella produktionsapparatens. Sedan är det väldigt många möjligheter som ligger i detta och då kan man testa delmålsättningar inom ramen för det. Och då har vi en sådan delmålsättning för Gävleprojektet.

- Vad är då denna?

P: Att inom ramen, den ekonomiska ramen för vad grupphusbyggnad kostar, försöka släppa in ett fyrtiotal hushåll att då själva få bestämma sina hus och få detta administrerat. Vi har ju till exempel gått ut med vissa hustyper - vi föreslog från början att det skulle vara 1 och 1/2-planshus alla och sedan är det brukare som kommit in och velat ha 1-planshus med källare och då har vi accepterat detta krav, men det var inte vår tanke från början. Och det är en av dom punkterna som brukarna har påverkat projektet.

- Det är en av dom punkterna säger du...

P: Ja vi gjorde ju ett utspel om 1 och 1/2-planshus så bestämmer dom om dom vill ha det eller inte.

- Men projektet heter medinflytande och i ert forskningsprogram anger ni att syftet är, låt mig citera: "Syftet med projektet är att ge brukarna ett reellt inflytande över såväl den yttre miljöns utformning som det egna husets utformning", vari ligger detta mer än på den punkten du redovisat?

P: När man bygger enligt ett sådant här system så kan brukarna påverka tre väsentliga saker. Det ena är att han kan påverka storleken på huset. Det nästa är att han kan påverka innehållet genom att bestämma hur han vill ha sin planlösning om han exempelvis skall ha kyl och frys och hur han vill ha detta. Och det tredje är utseendet genom att han kan plocka ihop sin fasad med så och så många fönster och dörrar han vill. Detta är de tre punkter där brukarinflytandet är i full blom.

- Du sa tidigare att det var den administrativa processen som ni skulle försöka lösa i det här experimentet - skulle du vilja utveckla detta något?

P: Ja, normalt när man bygger grupphusområden så gör man en eller två, maximalt tre hustyper och det betyder att man gör tre husritningar och får dessa godkända i byggnadsnämnden. Sedan bygger man 20, 30 eller 50 av varje typ. Vi har ju 40 ritningar och det skall göras inom en rimlig kostnad och det är utomordentligt svårt.

- Men den sociala processen vad innebär den?

P: Ja det är att kunna administrera det här att träffa 40 olika människor och överföra deras önskemål till ritningar och sedan skall det produceras här alla dessa ritningar.

- Du säger att processen är att administrera detta?

P: Ja just det.

- Men den sociala processen där människorna gemensamt är med och skapar och lär av varandra kan ju förändra slutresultatet och därför måste ju hela denna process vara ytterst väsentlig.

P: Men man kan inte testa allt - vi har inte haft ekonomiska resurser och det vill jag poängtera att byggforskningen gav oss alldeles för lite pengar för att arbeta med den sociala processen. Vi har som jag tidigare så testat en delmålsättning här och det har varit om vi tekniskt och ekonomiskt kan genomföra ett sådant här projekt.

- Går det verkligen att frikoppla den sociala inpassningen från den tekniska? - Står de inte i ett sådant förhållande till varandra att man i ett brukarinflytandeexperiment måste se dom i sin interrelation, som ömsesidigt påverkande varandra?

P: Det är väl till viss del riktigt, men det har inte funnits resurser att göra detta här och jag menar att vi därför först måste, innan vi laborerar med den sociala processen, lära oss att administrera de tekniska problemen.

De tankar som Broberg framför i dialogen ovan synes mig ur ett systemorienterat perspektiv icke vara hållbara. Jag ställer mig nämligen frågande inför möjligheten att kunna skilja den sociala inpassningen från den tekniska på detta sätt och menar i stället att dessa former för inpassning är två sidor av en och samma sak, nämligen brukarplanering. Denna tanke finner jag dessutom stöd för i den hittillsvarande utvärderingen av experimentet.

Olivegren,¹⁾ som, till skillnad från Broberg, starkt betonar den sociala inpassningen och dessutom menar att utvecklingen av brukarplaneringsmetoder bör gå via denna inpassning och inte tvärtom, framhåller "att resultatet inte främst är hus, gator och ledningar utan en social miljö, en *social process som sammanför människor till nya förhållanden och levnadsmönster*; en ständig samhällsbildningsprocess där individer och grupper utvecklas genom att ge varandra samhörighet och stimulans när de tillsammans formar sin bostad och den närmaste omgivningen och tar ansvar för

1) Olivegren, J, 1975, sid 36

dess drift och vidareutveckling". Han¹⁾ fortsätter sedan längre fram i sin skrift med orden: "Hade var och en hållit sig inom sina respektive hus och inte behövt lösa gemensamma problem, hade samhällsbildningseffekten knappast uppstått ..."

Med detta vill jag ha sagt, att jag personligen upplever att experimentet missat denna för brukarplaneringen väsentliga aspekt.

6.1.5 Hur fungerade projektansvariga?

Under denna och nästföljande två punkter kommer inte svaren på frågorna att kompletteras med dialoger. Ej heller kommer några längre utredande kommentarer att lämnas. Anledningen till detta är, att de tre återstående aspekterna snarare utgör aspekter av de tidigare aspekterna än självständiga sådana. De illustrerar nämligen brukarnas "resultatupplevelser", till skillnad från de tidigare, som kan sägas representera "processupplevelser". Det innebär att jag nedan låter brukarna "värdesätta" ett antal *resultatvariabler*, som i viss mening validerar den tidigare utvärderingen av ett antal *processvariabler*, eftersom denna har gjorts med utgångspunkt från vad processvariablerna kommer att betyda för slutresultatet. Uppdelningen i process- och resultatvariabler är naturligtvis relativ, vilket läsaren bör ha i minne.

18. Har arkitekterna uppmuntrat Dig till att komma med egna förslag och alternativa lösningar?

n=64   56 % ja   44 % nej

20. Hur har arkitekternas arbete varit med att få familjerna att lära känna varandra?

n=64   0 % utmärkt
                   0 % bra
                   28 % varken bra eller dåligt
                   13 % dåligt
                   59 % värdelöst

---

1) Ibid., sid 403

44. Hur upplevde Du att arkitekten fungerade, vid den första enskilda träffen, i sin roll att rita fram det hus Du ville ha?

n=64   44 % utmärkt
             38 % bra
             18 % varken bra eller dåligt
             0 % dåligt
             0 % fungerade inte alls

45. Och vid den andra enskilda träffen?

n=64   44 % utmärkt
             38 % bra
             18 % varken bra eller dåligt
             0 % dåligt
             0 % fungerade inte alls

46. Hur var den ekonomiska rådgivningen i samband med dessa möten?

n=64   0 % utmärkt
             25 % bra
             40 % varken bra eller dålig
             29 % dålig
             6 % fungerade inte alls

47. Vad har Du för övriga synpunkter på de här två mötena med arkitekterna? Några typiska svar: a) stimulerande b) arkitekterna bra och gav många fina förslag c) den ekonomiska hjälpen måste fungera bättre d) tiden pressad

48. Fick Du den hjälp av arkitekterna att rita Ditt hus, som Du från början hade räknat med?

n=64   84 % ja   16 % nej

27. När Du varit osäker i en valsituation, hur har möjligheter till hjälp från de projektansvariga varit?

n=60	Arkitekter	Fastighetskontor
	10 % utmärkt	7 % utmärkt
	47 % bra	53 % bra
	23 % varken bra el dåliga	30 % varken bra el dåliga
	15 % dåliga	7 % dåliga
	5 % obefintliga	3 % obefintliga

22. Fastighetskontoret har på olika sätt medverkat i detta projekt. Hur upplever Du $n=62$

a) deras medverkan vid tomtvalet?	b) vad gäller materialfrågorna?
13 % utmärkt	29 % utmärkt
42 % bra	40 % bra
29 % varken bra el dåligt	26 % varken bra el dåligt
13 % dåligt	5 % dåligt
3 % värdelöst	0 % värdelöst
c) vad gäller det ekonomiska; lån, pantvärden, etc	d) när det gällt att få familjerna att lära känna varandra?
3 % utmärkt	0 % utmärkt
16 % bra	0 % bra
48 % varken bra el dåligt	35 % varken bra el dåligt
27 % dåligt	42 % dåligt
6 % värdelöst	23 % värdelöst

Utmärkande för "värdesättningen" av dessa resultatvariabler är, att både arkitekter och fastighetskontor får ett gott betyg på, för dem, traditionella arbetsuppgifter, medan de variabler som är specifikt knutna till brukarplaneringen värderas lågt.

6.1.6 Hur blev gestaltningen?

49. Motsvarade områdets slutliga utformning

- $n=56$
11 % helt Dina förväntningar?
61 % delvis
25 % dåligt
3 % inte alls

Om delvis, dåligt och inte alls - har det blivit

- $n=50$
64 % en tillfredsställande kompromiss?
32 % en icke helt tillfredsställande kompromiss?
4 % en icke tillfredsställande kompromiss?

50. Motsvarade lösningen vad gäller gemensamhetsanläggningarna

- $n=54$
15 % helt Dina förväntningar
41 % delvis
37 % dåligt
7 % inte alls

Om delvis, dåligt och inte alls - har det blivit

- $n=46$
22 % en tillfredsställande kompromiss?
61 % en icke helt tillfredsställande kompromiss?
17 % en icke tillfredsställande kompromiss?

51. Motsvarade Ditt tomtval

n=64   31 % helt Dina förväntningar?
           44 % delvis
           16 % dåligt
           9 % inte alls

Om delvis, dåligt och inte alls - har det blivit

n=44   64 % en tillfredsställande kompromiss?
           23 % en icke helt tillfredsställande kompromiss?
           13 % en icke tillfredsställande kompromiss?

52. Motsvarade det egna husets planlösning

n=64   69 % helt Dina förväntningar?
           31 % delvis
           0 % dåligt
           0 % inte alls

Om delvis, dåligt och inte alls - har det blivit

n=20   100 % en tillfredsställande kompromiss?
           en icke helt tillfredsställande kompromiss?
           en icke tillfredsställande kompromiss?

53. Motsvarade materialvalet

n=64   42 % helt Dina förväntningar?
           58 % delvis
           0 % dåligt
           0 % inte alls

Om delvis, dåligt och inte alls - har det blivit

n=37   70 % en tillfredsställande kompromiss?
           30 % en icke helt tillfredsställande kompromiss?
           0 % en icke tillfredsställande kompromiss?

58. Ser Du framemot slutresultatet med optimism?

n=64   100 % ja   nej

Projektansvarigas sätt att fungera (se föregående aspekt) avspeglar sig med tydlighet i ovanstående värdesättning av den tillblivna gestaltningen. Genomgående får de variabler som är knutna till brukarplaneringen en betydligt lägre värdering än exempelvis husfrågan. Ur detta perspektiv synes inte någon samhällsbildningseffekt, enligt Olivegrens¹⁾ terminologi, ha kommit till stånd. (Jfr dessutom svaret på fråga 58 med dagboken, punkt 5.1 under 1977-01-20.)

1) Olivegren, J, 1975

6.1.7 Hur fungerade medinflytandet?

54. Har man från arkitekternas sida lyckats skapa ett medinflytandeprojekt, där vart och ett av de medverkande hushållen känner sig belåtna, med det faktiska inflytandet på det slutliga resultatet?

n=58   55 % ja   45 % nej

56. Känner Du att Din röst har påverkat detta projekt?

n=62   35 % ja   65 % nej

Om ja - på vilket sätt? Några typiska svar: a) radhus ändrades till friliggande b) vi har fått det hus och det material som vi önskat c) att även takvinkel 30° kom med d) vi har fått välja mellan olika alternativ i frågeformulären

Om nej - varför inte? Några typiska svar: a) stormöte b) helt styrt av arkitekterna c) inget grupparbete d) vi har inte fått vara med och diskutera alternativen i frågeformulären i den utsträckning vi borde fått

21. Tycker Du, att planläggningen skett "över huvudet" på Dig?

n=64   50 % ja   50 % nej

Om ja - på vilket sätt? Några typiska svar: a) oftast har vi stått inför fullbordat faktum när vi kommit till mötena b) dålig planering och bristande information - ingen samordning mellan tjänstemän c) endast genomgång av enkätsvaren - aldrig gemensamt arbete kring dessa d) vi har haft för dåliga förkunskaper, så vi har aldrig hunnit med riktigt

62. Vad har detta projekt lärt Dig personligen?

n=64   att förstå och umgås med andra människor bättre
                   9 % att handskas med konflikter bättre
                   6 % att vara mer tolerant
                   9 % att lyssna mer på vad andra har att säga
                   att tala inför många människor
                   63 % inget av ovanstående
                   Övriga (13 %) anger en kombination

63. Vad tycker Du att Du utöver ovan nämnda har lärt Dig?

Några typiska svar: a) ha tålamod att vänta b) lite om husplanering, arkitektarbete och byggnadsmaterial c) att man inte kan lita på s k fackmän d) att bygga inte bara är att sätta ett hus på marken e) att man måste acceptera vissa restriktioner

I likhet med de två föregående aspekterna styrker även denna resultatet av den tidigare processuella utvärderingen. Brukarplaneringens samhällsbildande effekt, i form av medmänsklig utveckling och en bättre social miljö, har i experimentet blivit alltför liten i förhållande till vad som borde kunnat åstadkommas, inom ramen för de ekonomiska resurser som funnits.

6.2 Några planeringsmässiga aspekter

I rapportens tidigare delar har ett flertal planeringsmässiga incitament genererats. Detta har skett med utgångspunkt från såväl teoretiska som empiriska erfarenheter. I denna avslutande punkt kommer dessa incitament att sammanföras till en *helhet*, som jag valt att benämna "*planeringsmässiga aspekter*". Med detta vill jag indikera, att fortsättningen inte beskriver en färdigutvecklad planeringsmetod för brukarinflytande. Vad jag istället koncentrerat mig på är att beskriva nämnda helhet i form av ett "språk", som kan användas som underlag för utveckling av situationsanpassade planeringsmetoder. Avslutningsvis behandlas dock några tumregler för brukarplanering.

6.2.1 Brukarinflytande som målsättning

Att ha brukarinflytande som målsättning innebär, som vi tidigare kunnat konstatera, på intet sätt något entydigt. Olika intressenter har skilda uppfattningar om vad som är brukarinflytandets innehåll och resultat. Detta medför att målsättningsproblemet, om det inte omsorgsfullt genomarbetas för varje nytt projekt med nya intressenter, kan generera en rad missförstånd och störningar i

informationen under processens gång. Dessutom föreligger det stor risk för att intressenternas olika måluppfattningar omformuleras (i negativ bemärkelse) under ett projekts olika utvecklingsfaser. Låt följande citat, hämtade från några dialoger från det genomförda experimentet, illustrera vad som avses med olika intressenters uppfattningar och omformuleringar (Jmfr dessa med den tidigare beskrivna händelseutvecklingen i experimentet).

Aktör från fastighetskontoret:

- Vad ser du som målsättningen med det experiment som nu skall starta?

F: Ja, vi ser att detta experiment går väl in i vårt bostadspolitiska program. Där tar vi bl.a. upp att vi bör uppmuntra och stödja bostadsexperiment, eftersom vi vill satsa på ett mångformigt byggande. Kommunen vill också satsa på ett ökat konsumentinflytande med att få fram en intressant bebyggelse.

Ett halvår senare svarar samme aktör så här:

- Vad har målsättningen varit för projektet?

F: Det är absolut försöket att knäcka en administrativ process. Det viktigaste för oss är hur vi skall klara det direkta inflytandet, när det gäller sådana här sociala angelägenheter. Det är alltså den här *sociala processen* som är det viktigaste.

- Men tidigare tycker jag att du även har betonat den intressanta bebyggelsen som skulle bli resultatet?

F: Det har aldrig varit vår målsättning - vi har hela tiden betonat att experimentets värde kommer att ligga i hur man lyckas administrera den här sociala sidan av experimentet.

Aktör från projektören:

- Vad är er målsättning med experimentet?

P: Vi ser det som väsentligt att få till stånd ett verkligt medinflytande, där vi med vårt hussystem kan skapa en intressant bebyggelse - en förtätad småhusbebyggelse.

Ett halvår senare svarar samme aktör så här:

- Hur ser du på er målsättning för experimentet?

P: Ja, menar du vad vår målsättning har varit?

- Mm

P: I så fall kan jag säga att det har varit att finna metoder för att kunna administrera de här *tekniska problemen* med att ta fram ett så stort antal individuella lösningar.

- Men hur gick det med den förtätade bebyggelsen ni tidigare talade om?

P: Vi har inte haft det som målsättning.

- Jaha .....(tänker)..... men du säger att det är den tekniska inpassningen som varit målsättningen, men vad jag förstod i inledningen av detta experiment så ville ni testa samspelet mellan tek-

nisk och social inpassning för att få till stånd, vad jag tror ni benämnde, ett verkligt medinflytande.

P: Det har inte funnits resurser att arbeta med den sociala sidan, så det har vi inte kunnat bara.

Aktör från brukargruppen:

- Vad upplever du att man har för målsättning med det här projektet?

Brukare: Jo, jag upplever väl att vi skall få bestämma både området och hur vi vill ha huset och omgivningen - ja, att för första gången i det här landet skall vi konsumenter som skall bo i området få bestämma.

Ett halvår senare svarar samme aktör så här:

- Nu när du varit med i det här experimentet ett antal månader - vad upplever du som målsättningen med experimentet?

Brukare: Nu har man ju sett, att vad man tidigare trodde inte stämde - det har blivit mycket mindre av det här direkta inflytandet som det så vackert talades om i början.

Som vi kan förstå av ovan så befrämjar inte de olika målsättningsperspektiven och omformuleringarna kommunikationen intressenterna emellan. Fastighetskontoret å sin sida betonar i det senare skedet helt den sociala processen medan projektören vid samma tidpunkt framhåller den tekniska inpassningen, vilket naturligt medför bristande förståelse för varandras ageranden. Detta ställer i sin tur brukarna i en svår tolkningsprocess, vilket de i intervjuer har uttryckt som "dålig samordning mellan olika beslutsfattare".

Vad kan vi då ställa för krav på den planeringsform som benämns brukarplanering? För att det inte skall uppstå några missförstånd vill jag i fortsättningen reservera begreppet *brukarplanering* för sådan planering som utnyttjar *dialogen* som grundläggande *interaktionsmetod* mellan intressenterna. Dialogen är enligt Lindström ¹⁾ "en 'metod' eller form för interaktiva studier, som kan ge en information, som inte är åtkomlig på annat sätt. Dialogen ger en intensivare interaktion än t.ex. enkäten med dess på förhand uppgjorda frågor. Vid dialogen kan man direkt avläsa motpartens reaktion, korrigera missförstånd, tillskjuta kompletterande information, vilken gör det nödvändigt att förändra de egna förutsättningarna". Det synes också vara viktigt att slå fast att brukarplaneringen skall ha dialog status oberoende av spelreglernas ut-

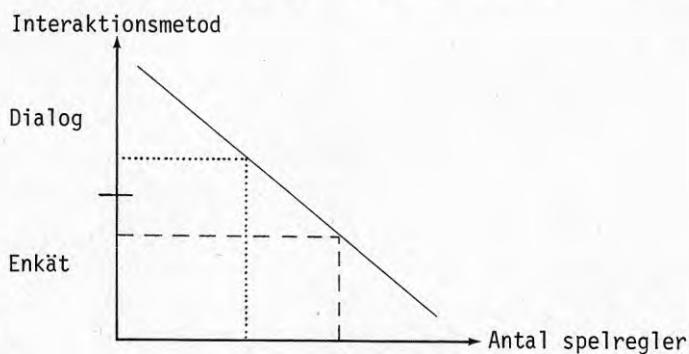
1) Lindström, J., 1974, sid 71, 72

formning, dvs inom ramen för det spelregelsystem som upprättas för varje projekt skall brukarplaneringen vara dialogt grundad. Det är endast genom denna dialoga status som vi kan tala om en verklig *brukarpåverkan*. Denna påverkan (de dubbelriktade villkorsrelationerna) blir lätt en chimär om brukarna endast i enkätform får ta ställning till olika på förhand givna alternativ, som framtagits utan deras medverkan.

All den form av "brukarplanering" som endast använder *enkäter* och *referensgrupper* som *interaktionsmetod* vill jag föreslå att vi i fortsättningen benämner; *brukarinriktad planering*. Den brukarinriktade planeringen skall ha enkät eller referensgruppsstatus, oberoende av spelreglernas utformning.

Konsumenternas inflytande i produktions- och produktbestämningen kan då ske antingen direkt via brukarplanering eller representerat via brukarinriktad planering.

Man kan föreställa sig att det här föreligger ett visst samband mellan antalet uppställda spelregler för ett projekt och interaktionsmetod. På så sätt att utrymmet för en dialog avtar med ökningen av antalet spelregler, enligt figur nedan.

Figur 32

Interaktionsmetoderna går naturligtvis att kombinera inom ramen för olika delområden i ett projekt. Min uppfattning är dock att någon av metoderna kommer att användas som ett totalt förhållningssätt (jmf punkt 4.4.4) och därvid definiera huruvida det handlar om *brukarplanering* eller *brukarinriktad planering*.

Att klargöra hur man vill att dessa relationer skall gestalta sig i ett projekt kommer följaktligen att bli *målformuleringens* viktigaste fas. Genom att explicit formulera ett spelregelsystem för ett projekt, lägger man grunden till en språk- och tolkningsgemenskap mellan de olika projektansvariga. Spelregelsystemet grundlägger därmed även en ärlig och rak kommunikation mellan projektansvariga och deltagande brukare.

Genom att formulera målsättningen i termer av *vad man vill, inom ramen för ett explicit angivet spelregelsystem*, ger man brukarna en helt annan frihet att välja om man skall delta eller ej, än om spelreglerna formuleras löpande under projektets gång, där brukarna undan för undan "luras" till fortsatt deltagande. Med spelregler avses här sådana som enväldigt ställs upp av projektansvariga och inte den typ av regler som informellt utvecklas i dialogen mellan brukargrupp och projektansvariga.

6.2.2 Ett planeringsspråk för samordning

För att kunna identifiera, beskriva och hantera de verksamma komponenterna i ett brukarinflytandeprojekt behövs ett särskilt *beskrivnings- eller planeringsspråk*. Nödvändigheten av detta har bl.a. framtonat vid flera tillfällen i den tidigare beskrivningen, i synnerhet i kapitel 2 och 5. I en utvecklad form bör detta språk besitta såväl diagnostiskt-terapeutiska som handlingsinitierande egenskaper. Med "språk" avses sådana begrepp och modellansatser som fortlöpande i rapporten utvecklats för att beskriva brukarinflytandets olika dimensioner. Flertalet av dessa begrepp och ansatser sammanförs nedan till ett mera sammanhängande kommunikationsmönster, som senare bildar utgångspunkt för beskrivningen av de tumregler för brukarplanering som avslutar rapporten.

6.2.2.1 En modell för vertikal och horisontell samordning

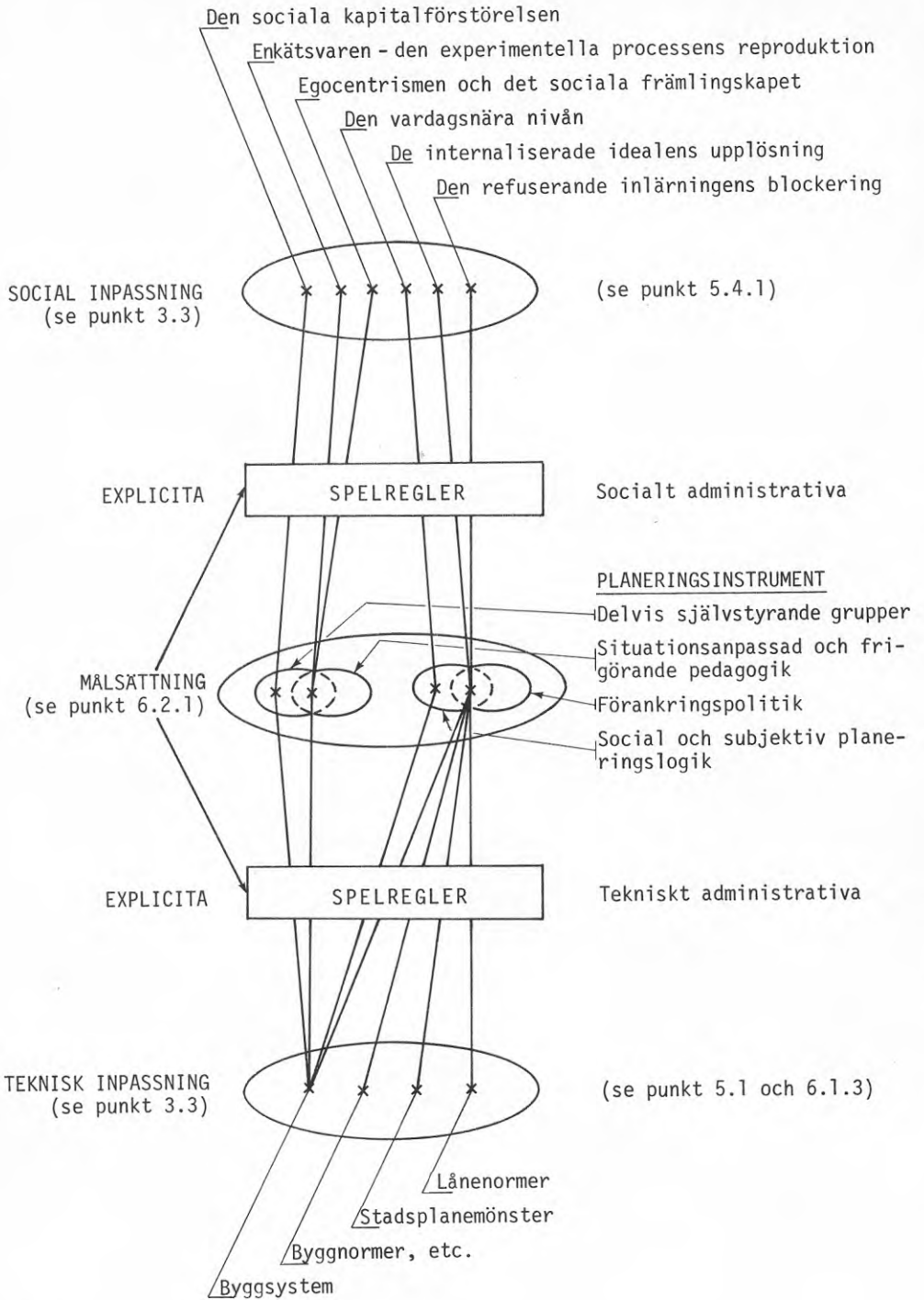
I modellen nedan, som i principiell form återfinns under punkt 3.3, har jag knutit samman de framtagna fenomenen i kapitel 5 med planeringsincitamenten i detta kapitel. Modellen beskriver inte enbart

den vertikala samordningen utan även den horisontella (mellan den teoretiska och praktiska beskrivningsnivån). Genom denna samordningstanke erhåller modellen både helhets- och relativitetsegenskaper. Den kan följaktligen användas som utgångspunkt för såväl planering av ett projekt i sin helhet som för samordning inom projektets olika delar. Modellens användbarhet blir därför i stort sett oberoende av förstoringsnivå.

I den illustrerade modellen nedan, som avser ett brukarinflytandeprojekt i sin *helhet*, representeras den sociala inpassningen av de sex fenomen som utvecklades i kapitel 5. Dessa fenomen torde i varierande omfattning komma att existera för varje form av brukarinflytandeprojekt. Det synes därför vara angeläget att kunna hantera dem. Av denna anledning vill jag föreslå att de betecknas som "*ryggmärgsbegrepp*", för att indikera hur jag har tänkt mig att de skall fungera för var och en som kommer att arbeta med brukarplanering eller brukarinriktad planering.

För att uppnå överensstämmelse, mellan dessa, för den sociala inpassningen, typiska fenomen och den tekniska inpassningen, erfordras en samordning. Den åstadkommes med hjälp av en, å ena sidan, artikulerad målsättning med explicita spelregler (se punkt 6.2.1) och en, å andra sidan, projektplan med planeringsinstrument anpassade till brukarinflytandets innehåll.

Samordningsmodellen illustrerar överensstämmelse på hög förstoringsnivå, vilket innebär att specifika hjälpmedel av typ miniatyr byggsatser, kostnadsmallar, studiebesök och mönster impliceras i de illustrerade planeringsinstrumenten (se nedan).

Figur 33

I den beskrivna modellen har de flesta av planeringsspråkets olika delar sammanförts. Modellen illustrerar på ett övergripande sätt hur samordning mellan de olika inpassningsformerna är tänkt att fungera. Den sociala inpassningens fenomen, "den sociala kapitalförstörelsen" (se punkt 5.4.1.4), samordnas exempelvis med den tekniska inpassningen (i detta fall byggsystemet) genom ett planeringsinstrument jag benämnt, "delvis självstyrande grupper". Innan denna samordning sker har dock inpassningsrelationerna passerat tekniskt och socialt administrativa spelregler, vilka grundlägger att den slutliga samordningen, genom något planeringsinstrument, blir effektiv. Detta innebär, om vi anknäver till samordningsexemplet ovan, att vi, via uppställda spelregler som anger de tekniska och sociala möjlighetsramarna, sätter samman ett antal delvis självstyrande brukargrupper på ett sådant sätt att brukarnas olika erfarenheter och intressen tillvaratas och utvecklas. Brukarna får härigenom möjlighet att dela med sig av sina erfarenheter i en social gemenskap vid lösandet av förelagda uppgifter eller uppkomna problem. Detta lägger då även grunden till ett, i Olivegrens ¹⁾ terminologi, "positivt samhällsbyggande". Genom planeringsinstrumentet "delvis självstyrande grupper" samordnas till viss del (se figur) även fenomenen "egocentrismen och det sociala främlingsskapet" och "enkätsvaren - den experimentella processens reproduktion" med den tekniska inpassningen. Samtidigt med detta torde man, ur projektansvarigas synvinkel, få till stånd en mindre resurskrävande medinflytandeprocess.

På liknande sätt, som samordningen med hjälp av planeringsinstrumentet "delvis självstyrande grupper" har beskrivits, kan övriga planeringsinstrument i modellen beskrivas. Av modellens olika delar är det endast dessa planeringsinstrument som ej tidigare beskrivits (instrumentens incitament återfinns dock i den tidigare texten, se speciellt punkt 6.1). Dessa kommer därför under noten nedan att ytterligare kommenteras.

6.2.2.2 En not om planeringsinstrument

Av de planeringsinstrument som kommit till användning i modellen har samtliga utom förankringspolitiken en mer eller mindre artiku-

1) Olivegren, J., 1975

lerad koppling till någon specifik teori. Bakom tanken på *självstyrande grupper* finns exempelvis en teori om vad som händer människor emellan och hur människor förväntas agera i dylika grupper (se exempelvis Blumberg 1971, Davis & Taylor 1975, Davis & Cherno 1975, Gulowsen 1971, Herbst 1962 och Vanek 1975). På senare tid har det dessutom blivit vanligt att tala om *dialogpedagogik*, *situationsanpassad* och *frigörande pedagogik* till skillnad från den traditionella undervisningsteknologiska pedagogiken, som bl.a. använts i experimentet i Gävle (se exempelvis Brunander 1975, Dale 1974, Freire 1972 o. 1974 och Rogers 1976). Likaså har det blivit brukligt att tala om, att varje form av planering med människor involverade måste baseras på de handlande människornas villkor och förutsättningar, vilket jag i rapporten benämmt den *sociala* och *subjektiva planeringslogiken*. Även här finns det en speciell teori att hänvisa till (se exempelvis Arbnor & Bjerke 1977, Schutz 1970 och Silverman 1970). Att närmare redogöra för dessa teorier och instrument, samt de "tekniker" som inryms i dem, skulle föra alltför långt och ej heller ligga inom ramen för rapportens syfte (se punkt 4.3). Med detta vill jag ha sagt, att jag personligen upplever den tidigare redogörelsen som tillräcklig för att förstå själva *principerna* för planeringsspråket. För de läsare som önskar fördjupa sig inom området har jag givit en del referenser i avslutning till de olika planeringsinstrumenten. Jag återkommer dessutom till en del av instrumentens olika "tekniker" under rapportens sista punkt.

Det som ovan sagts angående teoriansknytning gäller dock ej *förankringspolitiken*. Detta planeringsinstrument har inte någon klar koppling till en teori utan är snarare ett resultat av den genomförda studien. Med tanke på att brukarinflytandeprojekt kräver en flexibilitet, som dagens byråkratiska rutiner är dåligt anpassade för, kommer en god kommunal förankring att vara en förutsättning för ett lyckat brukarinflytandeprojekt. Nedanstående dialoger med tjänstemännen K och L i kommunen får illustrera vad som avses med förankringspolitik, som ett särskilt planeringsinstrument för brukarinflytande.

- Skulle du vilja redogöra för några faktiska restriktioner man har att spela med i den här typen av experiment?

K: Det är det här med stadsplanen - byggnadsnämnden måste naturligtvis säga sitt när man som i det här fallet sänker exploateringsgraden.

- Men det finns väl inga absoluta kriterier för detta?

K: Nej, några sådana kriterier finns inte utan det är subjektivt.

- Vilka är detta i händerna på?

K: Ja, det är byggnadsnämnden och så har väl även stadsarkitektkontoret en del att säga till om. Naturligtvis har stadsarkitekteten stor betydelse.

- Men hur mycket spelar egentligen det här personliga tyckandet in på utgången för ett sådant här experiment?

K: Ja, det är klart att det betyder (med eftertryck) ganska mycket vad de tycker.

- Betyder fastighetsdirektören lika mycket?

K: Ja, det får man nog säga att han gör.

- Har han så stor betydelse att han även kan påverka de övriga i positiv riktning?

K: Ja, det tror jag nog.

- Om jag förstår dig rätt så innebär detta att man inom ramen för vissa restriktioner kan få till stånd en ganska stor variation?

K: Ja, det vill jag nog säga.

- Om jag nu tolkar detta, skulle det betyda, att här sitter i kommunen ett antal människor som bär på vissa dominerande uppfattningar som skall sammanjämkas i olika beslutssituationer för det här experimentet?

K: Ja, det vill jag nog mena.

- Har du upplevt någon av dem som störande under processens gång?

K: Kanske stadsarkitektkontoret till en början var lite negativt inställda till det här.

- Vad tror du var anledningen till detta?

K: Jag vet inte om man skulle kunna säga att det kan vara prestige.

- Du menar att projektören så att säga träder in på deras kompetensområde?

K: Ja, sådana saker har stor betydelse - absolut att det har..... (tänker)..... och sedan har väl det här med informationen mellan de olika instanserna löpt lite dåligt - man bör nog förankra sådant här på ett tidigt stadium.

- Om vi skulle gå över på det här med lånenormer - vill du redogöra lite för de restriktioner som finns här?

K: Ja, vi har ju pratat med länsbostadsdirektören och där kom vi fram till en del positiva saker - men annars skulle det kunnat blivit svårt.

- Vad hade hänt om han hade varit negativ?

K: Ja, då hade det kanske blivit så att vi inte hade kunnat få några statliga lån om produktionskostnaden varit så hög.

- Vilken makt har han i sin hand då?

K: Ja, alltså han kan avslå ett ärende eller rättare sagt länsbostadsnämnden. Man kan i och för sig överklaga hos bostadsstyrelsen men..... det är ju så oerhört mycket svårare efter ett sådant avslag..... och sedan tar det ju tid - det förhållas ju.

- Hur mycket upplever du att det här med personligt godtycke eller personlig övertygelse spelar in i det här experimentet - jag menar vad är möjligt respektive icke möjligt när det gäller att tillgodose konsumenternas krav?

L: Om man verkligen vill, så tror jag att man kan medge en avsevärd grad av frihet - en mycket högre grad av byggnadsfrihet än vad man har i dag. Om man är väldigt intresserad från en byggnadsnämnds sida så kan man exempelvis deltaga i en sådan process så att folk som skall bygga inom ett visst område resonerar ihop sig om att göra avsteg från normer - om normerna inte är så hårt bundna att man råkar ut för hälsovård och sådana saker. Då är det ju klart att det finns absoluta gränser. Men när det gäller exempelvis avstånd eller frågan om att bygga ihop hus eller frågan om färger, takutformningar och fasadmateriäl - ja, jag tror att om man tar en byggnadsnämnd, som är utomordentligt intresserad av att experimentera och som är intresserad av att det skall vara ett verkligt hårt konsumentintresse som skall vara styrande, så tror jag att man kan gå hemskt långt. Å andra sidan däremot så tror jag att om en byggnadsnämnd i sig eller via sitt arkitektkontor är väldigt stela - sitter fast i sitt tankemönster - har fasta uppfattningar om hur ett område skall se ut - då tror jag att utrymmet för den enskilde blir hemskt litet och då är marginalerna för experimentet mycket små.

- Menar du att det skulle vara möjligt att bygga upp ett nytt gamla Gävle?

L: Ja, i princip, ja.

- Det tror du?

L: Ja, jag tror det - jag tror faktiskt det.

Förankringspolitik, som ett särskilt planeringsinstrument, handlar således om hur en kommunal förankring skall kunna planeras in i ett projekt. Lämpligt är här att de beslutsfattare, som kommer att få ett avgörande inflytande på ett projekts genomförande, medverkar vid själva målformuleringen och vid spelregelsystemets utformande. Dessutom bör en löpande informationsåterföring till dessa planeras in.

6.2.3 Några tumregler för brukarplanering

Tumreglerna som kommer att behandlas bygger helt på rapportens tidigare *delar*, i synnerhet kapitel 5 och 6. För att läsaren skall få en tillfredsställande förståelse av det som presenteras krävs där-

för, att dessa delar är väl inlästa. Det föreligger annars risk för att tumreglerna kommer att tolkas utifrån ett annat sammanhang än vad som verkligen avses.

Tumreglerna illustreras nedan i form av en tänkt inflytandeprocess, uppbyggd som ett exempel på *brukarplanering*, enligt den tidigare överensstämmelsemodellen (se punkt 6.2.2.1). Den beskrivna processen kan ses som ett alternativ (dock utan anspråk på fullständighet) till det genomförda experimentet. Kostnaderna för det exemplifierade projektet är dock svåra att bedöma, men torde ligga någonstans mellan kostnaderna för det ideala och det genomförda experimentet (se punkt 4.2.2). Tiden för genomförandet, exklusive förberedande faser, är beräknad till cirka 19 veckor.

Beskrivningen är upplagd så, att de "tekniker", som kommer till användning, löpande anges i vänstra marginalen. Av dessa befinner sig flera ännu på ett utvecklingsstadium. Exemplet nedan förutsätter således ett visst förberedande forskningsarbete och dessutom ett existerande hussystem, typ Husarvet.

1. FÖRBEREDELSE OCH UTVECKLING

*Introduktions-
skrift*

- a) Arbeta fram en illustrativ skrift om brukarplaneringens innebörder med "den vardagsnära nivån" som utgångspunkt. Skriften bör ges en generell karaktär för att kunna användas vid andra liknande projekt.

*Självinstruerande
material*

Mönster

- b) Utveckla ett självinstruerande material för ett brukarplaneringsprojekts olika delproblem, med mönstertekniken som hjälp. Materialet skall kunna ligga till grund för självstyrande gruppaktiviteter.

Miniatyrbyggsatser

- c) Ta fram ett antal miniatyrbyggsatser, som kan fungera som "vuxenlego".

Legolathund

- d) Utveckla en "legolathund" för prisjämförelser.

*Presentations-
blankett*

- e) Ta fram en formaliserad blankett för brukarnas presentation av sig själva.

2. MÅL OCH FÖRANKRING

Stödgrupp

- a) Bilda en stöd- eller projektgrupp för kommunal förankring.

- b) Penetrera frågorna:

1. Vad vill vi?
2. Vad är möjligt?
3. Hur utforma spelregler?
4. Brukarplanering eller brukarinriktad planering?
5. Hur kombinera interaktionsmetoder?
6. Vilka hushåll skall medverka?

*Medveten "subjektiv"
värderingsdebatt*

3. FÖRPLANERING

Inbjudningsfolder

- a) Författa folder "Inbjudan till brukarplanering av område X för n hushåll" med utgångspunkt från frågorna under punkt 2 b). Foldern bör dessutom innehålla en utförlig presentation av det aktuella området och dess möjligheter, samt dess förhållande till stadsplanen i övrigt. Besvara frågan, "hur når vi målet?", med hänvisning till introduktionsskriften "Brukarplaneringens innebörder".

Informationssystem

- b) Utforma ett informationssystem för återföring till stödgrupp.

4. INBJUDAN (2 veckor)

- a) Välj ut de hushåll till vilken inbjudan, enligt tidigare diskussion (se punkt 2 b), fråga 6), skall utgå.

Frågeguide

- b) Skicka ut en kortfattad inbjudan till projektet (första mötet) med hänvisning till inbjudningsfoldern och introduktionsskriften, som bifogas. Uppmana brukarna att ta del av översänt material och därvid ställa samman en frågeguide, som medtas till första mötet.

Intresseanmälan

- c) Begär att intresserade brukare inkommer med intresseanmälan (vid för få anmälningar måste ny inbjudan utgå).

5. SOCIAL OCH SPRÄKLIG GEMENSKAP (2 veckor)*Stormöte**Introduktionsskrift**Inbjudningsfolder**Frågeguide*

- a) Introduktionsmöte. Presentation av projektet enligt introduktionsskriften och inbjudningsfoldern. Brukarna ges därefter tillfälle att ställa de frågor de noterat i sin frågeguide.

Brukarna får härefter fylla i den tidigare utformade presentationsblanketten.

Presentationsblankett

Innan mötet avslutas delas ett självinstruerande material om stadsplanefrågor ut. Materialet innehåller även en lista över intressanta bostadsområden att besöka i studiesyfte. Brukarna tilldelas även ett observationsschema, att användas vid studiebesöken, för att upptäcka de för stadsplanemönster intressanta frågeställningarna.

*Områdeslista**Observationsschema*

- b) Brukarna går igenom det självinstruerande materialet och gör egna studiebesök.

*Studiebesök**Presentations-sammanställning*

- c) En sammanställning av de ifyllda presentationsblanketterna skickas ut till brukarna.

Stormöte
U-formation
Namnappar

- d) Arbetsmöte 1. Brukarna får sitta i en U-formation med sina respektive namn på lappar framför sig. Under brukarnas utbyte av erfarenheter från det inledande egna arbetet får de därmed möjlighet att lokalisera varandra utifrån presentations-sammanställningen. Direkt i anslutning till detta får varje hushåll presentera sig muntligt.

Gruppdiskussion

Brukarna delas därefter in i mindre grupper (gruppsammansättningen diskuteras fram). Inom de olika grupperna utbyter man erfarenheter och bekantar sig med varandra.

Styrke- och svag-
hetsmatris

Efter gruppdiskussionerna genomgås frågeställningarna i det självinstruerande materialet angående stadsplanemönster - område och det egna huset. De olika frågeställningarna belyses genom att brukarna får utveckla en styrke- och svaghetsmatris för varje frågeställning.

Självinstruerande
material

Till nästa möte får de olika brukargrupperna i uppgift att, med utgångspunkt från ett nytt självinstruerande material (mönster), utforma förslag till hur området skall disponeras (dispositionsplan).

6. OMRÅDESPLANERING (4 veckor)

Grupparbete

- a) Brukarna arrangerar egna möten, där olika alternativ till dispositionsplan arbetas fram. Projektansvariga (exempelvis projektör och fastighetskontor) fungerar som resurspersoner, som kan tas i anspråk av brukargrupperna när de stöter på problem.

Handledning

Stormöte

- b) Arbetsmöte 2. Varje brukargrupp presenterar sitt förslag, vilket delas ut till

Gruppdiskussion

övriga grupper. Efter presentationen diskuterar grupperna inbördes de olika förslagen. Mötet avslutas med att vissa utformningsprinciper och ramar spikas.

- c) Ett förslag till dispositionsplan, på basis av brukarnas förslag, arbetas fram (arkitekterna). Detta överförs även till en enkel och illustrativ modell.

Stormöte

- d) Arbetsmöte 3. Brukarna diskuterar det av arkitekterna framtagna förslaget till dispositionsplan. Förslaget spikas till sina principer efter eventuella förändringar (planen måste ha flexibla tomtgränser, då tomt- och husutformningen ännu inte är helt löst).

Brukarna erhåller ett nytt självinstruerande material rörande hus- och tomtfrågorna.

7. HUS OCH TOMT (2 veckor)

Grupparbete

- a) Brukarna arbetar omväxlande individuellt och i delvis självstyrande grupper med husutformning och tomtfördelning, enligt det självinstruerande materialet. Brukarna har projektansvariga att tillgå när problem uppstår.

*Självinstruerande material**Handledning**Stormöte*

- b) Arbetsmöte 4. Tomtfördelning och husutformning diskuteras. Tomtfördelning genomförs med utgångspunkt från antingen på förhand givna kriterier eller av brukargruppen utvecklade kriterier.

*Miniatyrbyggsatser**Legolathund*

Brukarna får bekanta sig med miniatyrbyggsatser och legolathund. Principerna genomgås.

Förupphandling
Principskisser

Mötet avslutas med att riktlinjer för en förupphandling enligt principskisser diskuteras (se Olivegren 1975).

Självinstruerande material
Modulpapper

Brukarna får var sin miniatyrbyggsats och legolathund med sig hem. Ett självinstruerande material med modulpapper bifogas.

8. HUSPLANERING (3 veckor)

- a) Principskisser till förupphandling tas fram och anbud begärs in.
- b) Brukarna arbetar individuellt med att ta fram det egna huset. Projektansvariga fungerar som resurspersoner.

Handledning

- c) Arbetsmöte 5. Brukarna diskuterar planlösningarna med sina närmaste grannar. Arkitekterna går runt och besvarar frågor.

Grannsamarbete

Brukarna uppmanas att till nästa möte, så noggrant som möjligt, ta fram en planlösning för det egna huset.

Individuella möten

- d) Arbetsmöte 6. Varje hushåll får under några timmar gå igenom och förbättra sin planlösning tillsammans med en arkitekt. Planlösningen spikas därefter och priset räknas ut med hjälp av preliminärt anbud, enligt förupphandling.

9. SLUTPLANERING (6 veckor)

- a) Ritningar utarbetas efter brukarnas förslag.
- b) Brukarna väljer in- och utvändigt material.
- c) Entreprenören räknar ut priserna, vilka delges brukarna.

Materialutställning

- d) Förhandling med entreprenören.
- e) Förhandling med banker och myndigheter.
- f) Kontraktskrivning.

Det beskrivna projektet har byggts upp så, att ett personlighets-
utvecklande och medmänskligt samarbete kan komma till stånd, inom
ramen för något så genuint mänskligt, som att få forma sin egen
boendemiljö.

REFERENSER

- Alexander, C, 1973, Bootstrap housing. California: CES Berkeley
- Alexander, C, m.fl., 1969, Houses generated by patterns. California: CES Berkeley
- Andersson, A-M, 1966, Flexibla bostäder. Stockholm: SIB 32:1966
- Andersson, T & Rydman, M, 1975, Grannskapsarbete - Grannsamarbete. Stockholm: Aldus
- Arbnor, I, 1976, Vetenskapsteoretiska bilder. Lund: LiberLäromedel
- Arbnor, I & Bergkvist, T, 1975 a), Observatör - Aktör. Köpenhamn: Branner & Korch
- Arbnor, I & Bergkvist, T, 1975 b), Byggvaruhandelns anpassningsproblem. Köpenhamn: Handelshögskolan
- Arbnor, I & Bjerke, B, 1977, Företagsekonomisk metodlära. Lund: Studentlitteratur
- Baekström, T, 1973, Människan - vart tar hon vägen i beslutsprocessen?. Stockholm: Byggnadsindustrin 1973/31
- Bengtson, O, m.fl., 1970, Rapport Tensta. Stockholm: PAN/Norstedts
- Blumberg, P, 1971, Företagsdemokrati i sociologisk belysning. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Broberg, P, 1974, Kanske lyckliga byar. Landskrona: Stiftelsen för industriellt och ekologiskt byggeri
- Broberg, P, 1974, Skitse til en organisk bybyggningsmodell, principper for det urbane lags udvikling og humanisering. Köpenhamn: Statens Byggeforskningsinstitut
- Broberg, P, 1975, Planering och jämlikhet. Landskrona: Stiftelsen för industriellt och ekologiskt byggeri
- Broberg, P & Andersson, S, 1975, Brukarinflytande och grupphusproduktion, (ansökan till BFR). Landskrona: Stiftelsen för industriellt och ekologiskt byggeri
- Broberg, P & Kadefors, U, 1976, Min obeskrivbara stad. Landskrona: Stiftelsen för industriellt och ekologiskt byggeri
- Brunander, L, 1975, Människor i ett företag. Stockholm: Stockholms universitet

- Byggnadsekonomi - ämnesområde och forskningsinriktning, 1975, programskrift 21. Stockholm: BFR
- Crozier, M, 1964, The bureaucratic phenomenon. London: Tavistock
- Dahlgren, J & Lindkvist, L, 1976, Programorienterad utvärdering. Lund: EFL
- Dahlman, C & Gärdborn, I, 1975, Utvecklingsproblem i Bygg-Sverige. Stockholm: SIAR-S-68
- Dahlman, S & Åhlund, O, 1970, Utveckling av metoder för värdering av bostadsegenskaper med hjälp av konsumentgrupp. Lund: LTH-bf1, arbetspapper 1:1970
- Dale, E L, 1974, Pedagogik och samhällsförändring. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Davis, L E & Cherna, A B, (eds), 1975, The Quality of Working Life. New York: Free Press
- Davis, L E & Taylor, J C, (eds), 1972, Design of Jobs. Middlesex: Penguin Books
- Freire, P, 1972, Pedagogik för förtryckta. Stockholm: Gummessons
- Freire, P, 1974, Kulturell kamp för frihet. Stockholm: Gummessons
- Fromm, E, 1959, Ett friskare samhälle. Stockholm: Tidens förlag
- Fromm, E, 1969, Flykten från friheten. Stockholm: Natur och Kultur
- Gordon, H & Molin, P, (red), 1972, Man bara anpassar sig helt enkelt. Stockholm: PAN/Norstedts
- Gulowsen, J, 1971, Selvstyrte arbeidsgrupper. Oslo: Tanum Press
- Habraken, N J, 1971, Strukturer, ansvar och möjligheter, M70-Rapport 6, sid 110-124. Göteborg: CTH/OAB
- Herbst, Ph G, 1962, Autonomous Group Functioning. London: Tavistock
- Höök, E, 1969, Reflexioner kring olika bestämningsfaktorer för utbud och efterfrågan på stadsbyggnadsområdet, Ingeniörsvetenskapsakademiens meddelande 157, Framtidens stad - stadens framtid. Stockholm: Prisma
- Lindström, J, 1974, Dialog och förståelse. Göteborg: avdelningen för vetenskapsteori, Göteborgs universitet
- Lohmann, H, 1972, Psykisk hälsa och mänsklig miljö. Stockholm: Socialstyrelsen

- Lohmann, H, 1974, Bortkommen människa - om främlingskap i dagens samhälle. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Marcuse, H, 1968 a), Den endimensionella människan. Stockholm: Aldus/Bonniers
- Marcuse, H, 1968 b), Eros och civilisation. Stockholm: Arcana
- May, R, 1974, Makt och oskuld. Stockholm: Aldus/Bonniers
- Mills, C W, 1956, The Power Elite. New York: Oxford University Press
- Nilsson, R & Olsson, B, 1968, Anpassningsbara bostäder i flerfamiljshus. Experimenthuset i kvarteret Diset i Uppsala och jämförelser med liknande projekt. Lund: LTH-bf1, 5:1968, SIB 22:1970
- Nordenström, H, 1972, Hur stor är individens stad?. Stockholm: PAN/Norstedts
- Normann, R, 1969, Variation och omorientering. En studie av innovationsförmåga. Stockholm: SIAR-S-21
- Olausson, F, 1970, Människor i stan. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Olivegren, J, 1975, Brukarplanering. Göteborg: FFNS-Gruppens förlag
- Rogers, C, 1976, Frihet att lära. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Saarkoppel, H, & Selander, P, 1969, Att bygga för kontakt - en myt. Göteborg: sociologiska institutionen, 11:1969
- Samuelsson, S, 1973, Vi står vid ett vägskal.... Stockholm: Byggnadsindustrin 1973/27
- Schon, D, 1972, Blindgångare mot framtiden. Stockholm: PAN/Norstedts
- Schutz, A, 1970, On Phenomenology and Social Relations. Chicago: The University of Chicago Press
- Scriven, M, 1967, The methodology of evaluation, Weiss, C H, (ed), 1972, Evaluating action program. Boston: Allyn and Bacon
- Silverman, D, 1970, The Theory of Organisations. London: Heineman
- Vanek, J, 1975, Self Management. Middlesex: Penguin Books
- Weiss, C H, 1972, Evaluation Research, Methods of assessing program effectiveness. New Jersey: Prentice-Hall
- Österberg, D, 1971, Metasociologisk essä. Stockholm: Prisma

4. Gunnar Gustafssons förslag - 94 lägenheter - innebär att området är uppdelat i tre ungefär jämnstora grupper med var sin bystuga/kvartersgård vid det egna torget/lekplatsen. Entrégatorna är synnerligen intressant utformade med omväxlande smala passager och platsbildningar. Vinkelvidningen av en del av området har bl a medfört en mjuk övergång mellan bebyggelse och omgivande terräng. Förslaget redovisar goda planlösningar med öppna och trivsamma entréer. Takutformningen för 1 $\frac{1}{2}$ planshusen är diskutabel.

Beslut

Efter överläggning beslutar ledningsgruppen för sin del att spontant förorda det av HSB genom Brunnsberg och Gillberg Arkitektkontor AB utarbetade förslaget, samt att de övriga ingivna förslagen bedömts i stort sett likvärdiga.

Angående utbyggnad av Vändkretsen i Andersberg

SIA: Gatunämnden har bemyndigat gatukontoret att efter samråd med bl a ledningsgruppen i samband med utbyggnaden av Andersberg IV även utföra terraseringsarbeten för den del av matargatan Vändkretsen för vilken för närvarande icke finnes någon antagen stadsplan.

Beslut

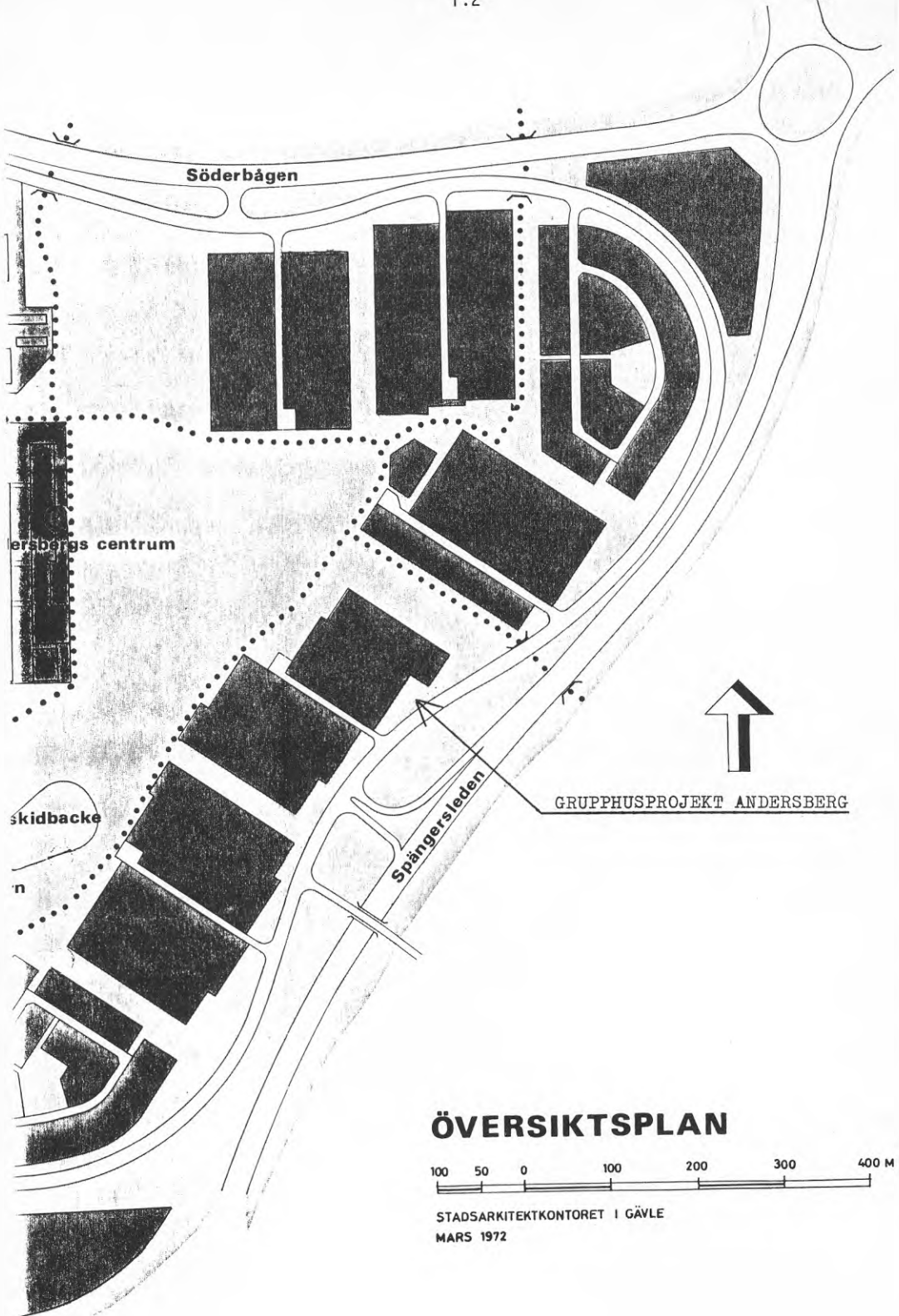
Ledningsgruppen tillstyrker att gatukontoret påbörjar terraseringsarbetena för den del av Vändkretsen som ligger utanför fastställd stadsplan.

Forskningsprojekt i Andersberg

SR: Från Stiftelsen för industriellt och ekologiskt byggande har inkommit förfrågan om Gävle kommun har intresse av att delta i ett forskningsobjekt för studium av medbestämmandeprocessen i ett bostadsområdes närmiljö och att tillhandahålla lämpligt tomtområde för projektet. Fastighetskontoret föreslår att ett av områdena inom Andersberg III får disponeras.

Beslut

Ledningsgruppen beslutar för sin del att medgiva att ett område inom Andersberg III disponeras för ändamålet.

GRUPPHUSPROJEKT ANDERSBERG

ÖVERSIKTSPLAN

STADSARKITEKTKONTORET I GÄVLE
MARS 1972

GÄVLE KOMMUN

TRANSUMT
SAMMANTRÄDESPROTOKOLL

Sammanträdesdatum

Fastighetsnämnden

1975-03-06

§ 116

Forskningsprojekt & Andersberg

Från Stiftelsen för industriellt och ekologiskt byggande har inkommit följande skrivelse angående forskningsprojekt för studium av medbestämmandeprocessen i ett bostadsområdes närmiljö:

"Gävle etc.

Bil. § 116".

Fastighetsnämnden beslutar

att med bifall till framställningen medgiva, att ett område inom Andersberg III disponeras för ändamålet.

Av protokollet, vilket enligt tillkännagivande den 14 mars 1975 i vederbörlig ordning justerats, rätt utdraget betygar

Ex officio:

all

Justeringsmännens sign

Utdragsbestyrkande

Lena Gernman

Experiment i Andersberg ger ökat medbestämmande

Ett 40-tal personer i Gävles tomtkö har möjlighet att få delta i ett unikt forskningsobjekt. Försöket som delvis finansieras med statliga pengar, syftar till att göra husen individuellt utformade trots att de byggs i grupp. De som deltar i försöket ska få utforma sitt hus i samarbete med en arkitekt. När alla hus är färdigritade ska de beställas som ett paket från en husfirma eller byggnadsfirma.

Försöket ska genomföras av Statens institut för byggnadsforskning, ett verk som snart flyttar till Gävle, och Stiftelsen för industriellt och ekologiskt byggteri i Landskrona.

— Vi ska försöka förena de fördelar som ligger i enskilt byggande med de fördelar det har att köpa ett grupphus, säger pro-

fessor Peter Broberg i stiftelsen.

Deltagarna i försöket ska hämtas från tomtkön. De som är intresserade har stora möjligheter att få huset avpassat efter personliga behov och personlig smak.

Givetvis blir det dyrare än vanligt att anlita arkitekt, säger Broberg. Men de tusenlappar extra det kostar tror vi att man kan

Ettan på kartan visar det område i Andersberg där försöket med ökad medbestämmande ska bedrivas. Tvåan är det område som Stiftelsen Hyresbostäder får om Gunnar Gustafssons förslag till radhus antas. Trean visar det område som fastighetsnämnden vill att HSB:s radhus ska byggas på.

tjäna igen ganska lätt.

Är det tex nödvändigt att 40 tätt byggda villor har var sin tvättmaskin? Gruppen kanske kommer överens om att det finns billigare lösningar.

Eftersom hela gruppen gemensamt ska utforma den yttre miljön kanske det ordnas ett lekhus i området. Det kan innebära att bostadshusen kan utformas på annat sätt.

Detta är bara exempel, säger Broberg. De kan illustrera vilka möjligheter som ligger i att de som ska bo i ett område verkligen får vara med från första början i planeringen. De kan också illustrera de möjligheter som

finns att tjäna pengar på att kosta på sig lite mer från början.

En grupp från byggforskningen ska hela tiden följa förloppet. Den ska registrera allt som händer och sedan skriva en rapport om problemen, fördelarna och nackdelarna.

Det är ett gott betyg åt de styrande i Gävle att de vill delta i försöket, säger Broberg. Det ger också de blivande villaägarna ett utmärkt tillfälle att få ett grupphus som passar dem inte bara som typ utan även i varje detalj.

Byggstarten i området beräknas ske vid nästa årsskifte. Förarbetena i Gävle för försöket måste därför inledas omedelbart.

GEFLE DAGBLAD 750307

GÄVLE KOMMUN

Fastighetskontoret

Datum

1975-04-28

Beteckning

Tjänsteställe, handläggare

Gävle kommun och Stiftelsen för industriellt och ekologiskt byggeri har för avsikt att tillsammans med ett 30-tal hushåll att genomföra ett grupphusprojekt inom Andersberg.

Syftet med projektet är att ge de som kommer att bo inom området ett reellt inflytande över såväl den yttre miljöns utformning som det egna husets utformning. De boende kommer att ingå i en sk bostadsgrupp som kommer att få taga ställning till olika alternativ - först beträffande de principiella stora gemensamma frågorna som husens placering, tomtstorlekar, parkeringsfrågor, trafiksystem inom området, gemensamma anordningar m m. Därefter kommer man att gå ner alltmer i skalan och ta itu med den egna bostadens yttre utformning och slutligen den inre lösningen.

Resultatet av bostadsgruppens arbete blir förmodligen 30 stycken ritningspaket om 1 hus vardera inom ramen för ett produktions- och hussystem. Fastighetskontoret kommer därefter att ta hand om de färdiga projekthandlingarna och upphandlar såväl byggsats som entreprenad. Tidplanen är att byggstart skall kunna äga rum under hösten 1976. Bostadsgruppens arbete skall därför påbörjas så snart som möjligt.

Hela projektet kommer att genomföras i samråd med Statens institut för byggnadsforskning.

Fastighetskontoret kommer att inbjuda ett 75-tal intressenter ur tomt- och småhuskön. Avsikten är att efter en ingående information få ett 30-tal av de intresserade att teckna sig för fortsatt medverkan

GK 210.01 6.000 8.73

Postadress	Gatuadress	Telefon	Bankgiro	Postgiro
Box 552 801 07 GÄVLE	Kyrkogatan 22	026 - 12 92 00	193-9271	1 48 08 - 0

Är Ni intresserad skall nedanstående svarstalong inlämnas
till fastighetskontoret senast den 12 maj 1975.

FASTIGHETSKONTORET

I N T R E S S E A N M Ä L A N

Undertecknad anmäler härmed intresse för
grupphusprojektet i Andersberg.

Gävle den / 1975.

Namn: -----

Adress: -----

Telefon: ----- arb -----

FRÅGEBLANKETT

DEL I

namn _____ ålder _____ civilstånd _____

yrke _____ utbildning _____

Är eller har Du varit aktiv inom någon föreningsrörelse?

är   har varit   aldrig

Har Du någon gång deltagit i grupparbete?   ja   nej

om ja - av vilken typ _____

Har både Du och Din maka/make varit lika intresserade av deltagande i projektet i Andersberg?   ja   nej

om nej - vem av er har visat det största intresset?

Du   maka/make

och vad har anledningen varit till detta? _____

DEL II

Om det nu förhåller sig så, att Du av någon anledning är här utan Din maka/make, skulle Du vilja i några få ord förklara varför _____

Om anledningen var att ni inte kunde ordna barnpassning, skulle Du vilja förklara varför just valet föll på Dig och inte Din maka/make _____

DEL III

1. Barn?   ja   nej

om ja - hur många _____ och i vilka åldrar _____

2. Hur länge har ni stått i tomt- eller småhuskön? _____

3. Har ni tackat nej till något tidigare erbjudande?   ja   nej

om ja - varför _____

4. Tidigare småhusägare?   ja   nej

om ja - vilken typ av hus _____

om nej - tidigare boendeform _____ antal rum _____

5. Har ni läst om Andersbergsprojektet i ortspressen? ja nej
om ja - vilket intryck har ni fått _____

6. Vad tyckte ni om den inbjudan fastighetskontoret skickade ut, angående ert deltagande i Andersbergsprojektet? _____

7. Varför är ni intresserade av Andersberg? _____

8. Har barnen (om så finnes) påverkat er inställning till projektet?

ja nej

om ja - på vilket sätt _____

om nej - varför har de ej haft möjlighet eller gjort detta _____

9. Vad tror ni projektet i Andersberg går ut på? _____

DEL IV 10. Är ni just nu fullständigt övertygad om att ni kommer att medverka i projektet? ja nej

om ja - av vilken anledning _____

om nej - av vilken anledning _____

Angående sista frågan (10) - har Dintidigare inställning på något sätt (om än obetydligt) förändrats i samband med denna föredragning?   ja   nej

om ja - på vilket sätt _____

_____

_____

_____

_____

namn _____ ålder _____

40 Gävlebor får vara med och rita sin egen bostad

Ett lego för vuxna startade i Gävle på onsdagen! Ett 45-tal Gävlebor skall tillsammans med arkitekter arbeta med "byggklossar" och utforma sitt hus efter eget önskan.

Onsdagens information som arrangerats av fastighetskontoret på museet betyder också start för ett projekt som har riksintresse. I stadsdelen Andersberg skall uppföras 30-40 hus, alla individuellt utförda efter konsumentens önsksningar.

Bakom projektet står Landskronagruppen, en fristående stiftelse som uppstått ur professor Peter Brobergs arkitektbyrå. Broberg var med i Gävle och informerade tillsammans med fil kand Ingeman Arnbor från företagsekonomiska institutionen vid Lunds universitet.

Tidplanen för projektet är denna: på onsdagen fick de som aspirerar på ett hus fylla i ett formulär. Det blir en ny träff om två-tre veckor. De som aspirerar skall då definitivt bestämma sig. Därefter redovisas modeller. Stadsplan ritas.

Tredje fasen blir att vart och ett av hushållen väljer tomt. Sedan

kommer hustasen. Hushållen arbetar igenom sin bostad tillsammans med arkitekterna. 30-40 ritningspaket presenteras.

1 mars 1976 har fastighetskontoret färdiga projekthandlingar och upphandlar byggsatser. Kontrakt tecknas. Och därefter påbörjar byggandet.

— Vi räknar med statliga lån, men vi vet in intening om byggekostnaderna, säger Björn Carlsson på fastighetskontoret.

Professor Broberg kallar metoden för "öppet byggsystem". Hitills har det varit så att när ett område bebyggs har myndigheterna gått till kön och frågat om de

vill vara med.

— Nu går vi först till kön och låter dem verkligen vara med, säger Broberg.

Landskronagruppen har gjort prov i mindre skala tidigare. I Gävle blir det i sto skala och ett ordentligt prov.

Vissa aktiviteter som gillestuga, swimmingpool kan tänkas gemensamt. Men det är saker som konsumenten skall få vara med och tycka om. De synpunkter som läggs från konsumenterna bildar det slutliga mönstret hur detta intressanta bostadsområde skall se ut om drygt ett år.

GÄVLE KOMMUN
Fastighetskontoret

Tjänsteställe, handläggare

Datum
1975-06-04

Beteckning

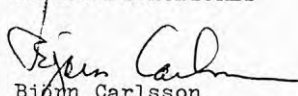
Grupphusprojekt Andersberg III

Med anledning av Er inlämnade intresseanmälan och Ert besök på den information som har hållits ber fastighetskontoret Er nu ta ställning till Ert fortsatta deltagande i rubr småhusprojekt.

40 personer kommer att uttagas med syfte att ett 30-tal tecknar sig för fortsatt medverkan.

Ert svar skall inlämnas till fastighetskontoret senast den 9 juni 1975.

FASTIGHETSKONTORET

Björn Carlsson
Fastighetsingenjör

GK 2 10 01 3.000 3.73

Postadress	Gatuadress	Telefon	Bankgiro	Postgiro
Box 552 801 07 GÄVLE	Kyrkogatan 22	026 - 12 92 00	193-9271	1 48 08 - 0

Härmed tecknar jag mig för fortsatt medverkan
av grupphusprojektet på Andersberg III.

Gävle den / 1975.

Namn: -----

Adress: -----

Telefon arbetet -----

Telefon bostaden -----

Bilaga 8:1

de alternativ och förslag till lösningar som presenteras här, har utarbetats med hjälp av de kunskaper och erfarenheter vi har som arkitekter.

dessa alternativ och förslag redovisar olika principer för utformningen av vissa detaljer inom området, och bör fungera endast som underlag för era personliga funderingar omkring varje fråga.

det är för er vi tillsammans skall planera detta område, varför era synpunkter är av största vikt, och en förutsättning för det fortsatta arbetet.

arkitekterna i
landskronagruppen

1. PARKERING

Sammanhang: Alla småhusområden.

Problemet:

I alla trafikallstrande områden krävs utrymme för uppställning av fordon, tillfartsvägar samt angöringsplatser.

Dessa funktioner kräver stora utrymmen och tenderar ofta att dominera och t.o.m. styra ett områdes utformning.

Separata bilvägar riskerar att uppdelat området på ett olämpligt sätt och den ökade tillgängligheten för bilarna gör att kravet på trafiksäkerhet inte kan uppfyllas tillfredsställande. Därtill kan trafikerna också vålla sanitära olägenheter som buller och avgaser.

Lösning A

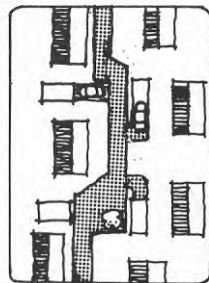
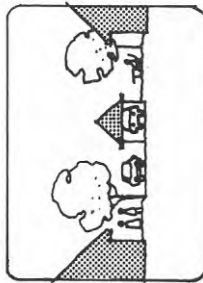
Till varje bostadsenhet anordnas biluppställningsplats.

Detta ger en mycket god tillgänglighet. Vidare kan garage tillås tillsammans med bostadshuset och något slags "hägmad" ge en trygg och skyddad uteplats.

Tillfartsvägar utformas som entrégator och ges mer karaktären av körbara ytor än av rena bilgator.

Nackdel:

Bil förs in i bostadsområdet. Det kan vara olämpligt att ordna bilplatser (garage) i omedelbar närhet av entréer, lekplatser och andra ytor som bör vara trafikfria.

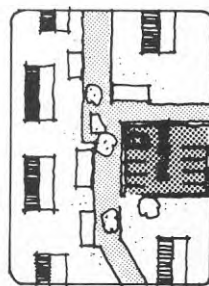
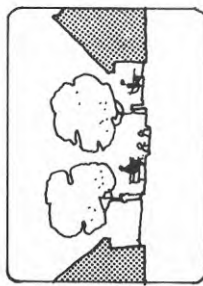
Lösning B

Biluppställningsplatserna anordnas gemensamt för en grupp om 6-10 enheter.

Detta ger god tillgänglighet och är genom det nätliga intrånget ett tillfartsvägar en mer trafiksäker lösning. Områdena närmast bostäderna blir fredade för biltrafik och bostadsgatorna kan utrustas med lek- och sittplatser samt vegetation, eftersom husen endast undantagsvis behöver nås på körväg.

Nackdel:

Biltrafik förs in i området, men antalet körvägar är mer begränsat än i lösning A. Större avstånd till parkeringsplatsen än i lösning A.

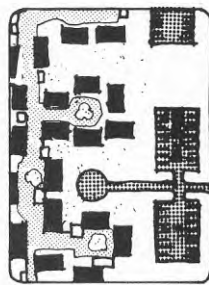
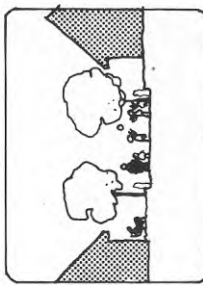

Lösning C

Biluppställningsplatserna anordnas gemensamt för hela bostadsgruppen. Eventuellt anordnas separata angöringsplatser för att öka tillgängligheten. Liksom i fall B kan bostadsgatorna utrustas med lek- och sittplatser och vegetation, då bostadsområdet blir i det närmaste bilfritt.

Nackdel:

Denna lösning medför stora parkeringsplatser som är estetiska och mer överskådliga. Avståndet till parkeringen blir längre än i fall A och B.

2. HUSTYP

Sammanhang: Alla småhusområden.

Problem:

Ofta saknas i nyare småhusområden den intimitet och variation som förekom i äldre bebyggelse. Detta beror till stor del på att man arbetat med samma hus-typ i stora områden placerade i raka linjer, vilket ger en enförmig och opersonlig bebyggelse. Alltför stora tomter och avsaknaden av sammanlänkande byggnadsselement gör också att bebyggelsen saknar inbördes sammanhang och helhet.

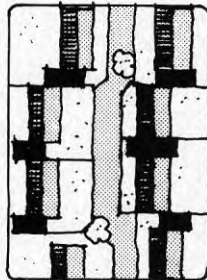
Lösning A

Husen görs friliggande från varandra men placeras i ett varierat mönster. Förråd- och garagebyggnader används medvetet för att ge bebyggelsen sammanhang och understryka helheten.

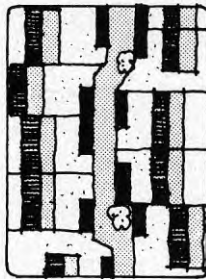
Lösning B

Husen placeras i ett sammanhängande mönster (typ: kedjehus) med mellanliggande förråd- och garagebyggnader. Detta är mindre ytkrävande än i fall A, men ger ändå var och en skyddade tomter.

Lösning C

Husen utformas som delvis sammanbyggda enheter (radhus). Förråds- och garagebyggnader utformas fristående.

3.BOSTADS- SERVICE

Sammanhang: alla småhusområden

Problem:

Att utrusta varje hushåll med utrymme för t.ex. tvätt, sop, post ger den bästa personliga servicen. Detta är dock en ytkrävande lösning, som när det gäller "sop" och "post" försvårar hämtning resp: distribution och kräver körbara vägar fram till hushållen i större utsträckning.

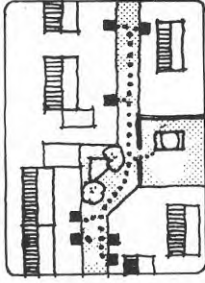
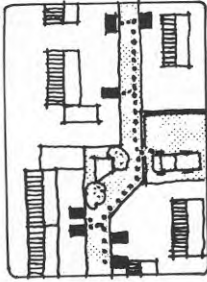
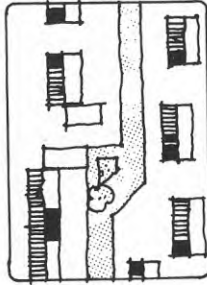
Möjlighet finns också att samla dessa utrymmen gemensamt för en mindre grupp hushåll. Detta ger sämre tillgänglighet för de enskilda hushållen, men minskar kraven på körbara ytor inom bostadsområdet.

Angående tvätt ger denna lösning möjlighet till bättre utrustning, t.ex. manglar.

3a. tvätt

Lösning A

Separata utrymmen för tvätt, sop och post för varje hushåll.

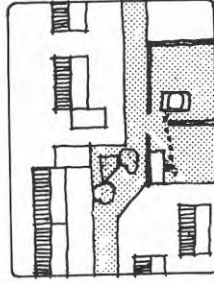
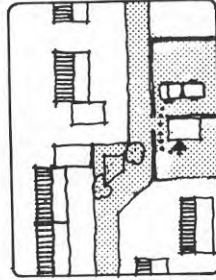
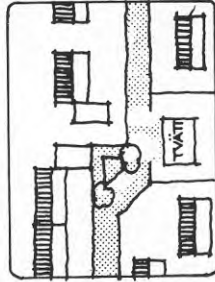

3b. sop

3c. post

Lösning B

Gemensamma utrymmen för tvätt, sop och post för en mindre bostadsgrupp.

4. TOMT

Sammanhang: Alla småhusområden.

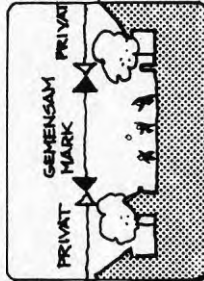
Problem:

I äldre villaområden arbetade man ofta med tomtstorlekar på 1.000 - 1.500 m². Detta planeringsätt är naturligtvis mycket ytkrävande och försvarar också möjligheten att skapa ett sammanhängande bebyggelsenämster genom alltför stora avstånd mellan de olika huskropparna.

Lösning A

Tomterna görs 300-600 m² beroende på husets storlek. Detta ger möjlighet till bebyggelse längs bostadsgatan. Med hjälp av plank, uthus och vegetation anordnas skyddade uteplatser i syd- och västläge

Med mindre privata tomter så kan större yta anslås till gemensamma anläggning- en för lek och rekreation.

5. GEMENSAM YTA

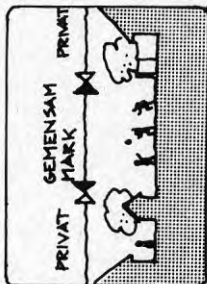
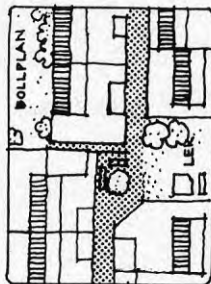
Sammanhang: Alla småhusområden.

Problem:

I många småhusområden har mycket små ytor anslagits för gemensamma aktiviteter. Avsikten tycks vara att lek, umgänge och avkoppling helt ska ske bakom det egna staketet. Detta måste bl.a. ut social synpunkt vara ett förkastligt resonemang. Framför allt kräver barns aktiviteter stora ytor, som den egna tomten i regel inte kan tillgodose.

Lösning A

Varje småhusområde utformas så att möjlighet ges till gemensamma aktiviteter. Ytor av olika slag som gångstråk, småtorv och platser, lek- och sittplatser, bollplaner skapas för lek och umgänge. Lekytorna bör vara skilda från all form av motortrafik. Förutsättningen för större gemensamma ytor är att de enskilda tomternas ytor inom området är relativt begränsade i storlek.

6. GEMENSAM LOKAL

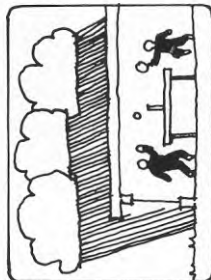
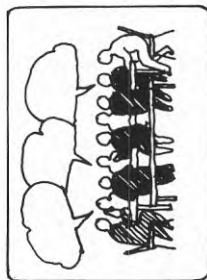
Sammanhang: Alla småhusområden.

Problemet:

I regel saknas i bostadsområden möjligheten för gemensamma inomhusaktiviteter. Barns behov av rörelse och samvaro finns i lika hög grad då vårdet är dåligt som när det är fint. Ungdomar i tonåren vill gärna ha någon lokal att samlas i. Vidare föreligger det ofta behov bland invånarna i ett bostadsområde att träffas, diskutera gemensamma angelägenheter och hålla fest.

Lösning A

Till varje bostadsgrupp om 30-50 hushåll anordnas en gemensam lokal i anslutning till en större gemensam yta. Lokalen ska fungera som en träffpunkt för bostadsgruppen, som inneleplats, som hobbylokal.

1. PARKERING

Vilket alternativ anser du är bäst av de som redovisats?	separat parkering för varje hushåll	☐
---	--	--------------------------

Rangordna alternativen enligt principen 1,2,3 (1 för det bästa)	gemensam parkering för en mindre grupp	☐
--	---	--------------------------

gemensam parkering för hela området	☐
--	--------------------------

motivera.....
 .....
 .....
 .....

känner du dig helt tillfreds med det alternativ du valt som bäst?.....
 .....
 .....
 .....

om du inte känner dig helt tillfreds med det alternativ som du har valt
 som bäst, kan du då ge förslag till förbättringar av detta.....
 .....
 .....
 .....

har du ett eget alternativ som du tycker verkar bättre?.....
 .....
 .....
 .....

2. HUSTYP

Vilket alternativ anser du är bäst
av de som redovisats?

friliggande hus

kedjehus

Rangordna alternativen enligt principen
1,2,3 (1 för det bästa)

radhus

motivera.....
.....
.....
.....

känner du dig helt tillfreds med det alternativ du har valt som bäst?

.....
.....
.....
.....

om du inte känner dig helt tillfreds med det alternativ du har valt som
bäst, kan du då ge förslag till förbättringar av detta?.....

.....
.....
.....

har du ett eget alternativ som du tycker verkar bättre?.....

.....
.....
.....
.....

3a. BOSTADSSERVICE : TVÄTT

Vilket alternativ tycker du är
bäst av de som redovisats?

separat tvättutrymme
för varje hushåll

Rangordna alternativen enligt
principen 1,2 (1 för det bästa)

gemensamt tvättutrymme
för en mindre grupp av
hushåll

motivera.....
.....
.....
.....

känner du dig helt tillfreds med detalternativ du har valt som bäst?
.....
.....
.....
.....

om du inte känner dig helt tillfreds med det alternativ du valt som
bäst, kan du då ge förslag till förbättringar av detta?.....
.....
.....
.....

har du ett eget alternativ som du tycker verkar bättre?.....
.....
.....
.....
.....

3b. BOSTADSSERVICE : SOP

Vilket alternativ tycker du är
bäst av de som redovisats?

separat sopusrymme för
varje enskilt hushåll

Rangordna alternativen enligt
principen 1,2 (1 för det bästa)

gemensamt sopusrymme för
en mindre grupp av hushåll

motivera.....
.....
.....
.....

känner du dig helt tillfreds med det alternativ du har valt som bäst?

.....
.....
.....
.....

om du inte känner dig helt tillfreds med det alternativ du valt som
bäst, kan du då ge förslag till förbättringar av detta?.....

.....
.....
.....
.....

har du ett eget alternativ som du tycker verkar bättre?.....

.....
.....
.....
.....

3c. BOSTADSSERVICE : POST

Vilket alternativ tycker du är
bäst av de som redovisats?

separat postlåda för
varje hushåll

Rangordna alternative enligt
principen 1,2 (1 för det bästa)

postlådorna samlas gemen-
samt för en mindre grupp
av hushåll

motivera.....
.....
.....
.....

känner du dig helt tillfreds med det alternativ du har valt som bäst?
.....
.....
.....
.....

om du inte känner dig helt tillfreds med det alternativ du har valt som
bäst, kan du då ge förslag till förbättringar av detta?.....
.....
.....
.....

har du ett eget alternativ som du tycker verkar bättre?.....
.....
.....
.....
.....

4. TOMET

vad tycker du om den lösning som redovisats?.....

.....
.....
.....

om du inte känner dig helt tillfreds med den lösning som redovisats,
kan du då ge förslag till förbättring av denna?.....

.....
.....
.....

har du en egen lösning som du tycker verkar bättre?.....

.....
.....
.....

5. GEMENSAMHETSYTOR

vad tycker du om den lösning som redovisats?.....
.....
.....
.....

om du inte känner dig helt tillfreds med den lösning som redovisats,
kan du då ge förslag till förbättringar av denna.....
.....
.....
.....

har du en egen lösning som du tycker verkar bättre?.....
.....
.....
.....

6. GEMENSAMHETSLOKAL

vad tycker du om den lösning som redovisats?.....

.....
.....
.....

om du inte känner dig helt tillfreds med den lösning som redovisats,
kan du då ge förslag till förbättringar av denna.....

.....
.....
.....

har du en egen lösning som du tycker verkar bättre?.....

.....
.....
.....

Vill du svara på fråga A och B direkt efter föredragningen

A. beskriv mycket kortfattat dina upplevelser av denna föredragning

.....

.....

.....

.....

B. om du tycker det var någonting som du saknade, skulle du då vilja ange detta.....

.....

.....

.....

C. beskriv i få ord vilka frågeställningar som du upplevt som svårast

.....

.....

.....

.....

Vill du senast om en vecka skicka in detta svarsformulär till

LANDSKRONAGRUPPEN

/ARK. CLAES PETTERSSON/

KUNGSGATAN 24

161 31 LANDSKRONA

TEL: 0418/265 90

GÄVLE KOMMUN
Fastighetskontoret

Datum

Beteckning

Tjänsteställe, handläggare

Namn: .....

Vi önskar följande hustyp:

1. källare + oinredd vind
2. källarlöst + inredd vind
3. källarlöst + oinredd vind

Vi önskar:

1. kedjehus med tomtstorlek 4 - 600 m²
2. radhus med tomtstorlek mindre än 400 m²
3. friliggande hus med tomtstorlek 600 m² eller större

Vi önskar:

1. 2 sovrum
2. 3 sovrum
3. 4 sovrum
4. 5 sovrum
5. ....

GK 2 10 01 6.000 8.73

Postadress	Gatuadress	Telefon	Bankgiro	Postgiro
Box 552 801 07 GÄVLE	Kyrkogatan 22	026 - 12 92 00	193-9271	1 48 08 - 0

7 HUSSEK- TION

SAMMANHANG.

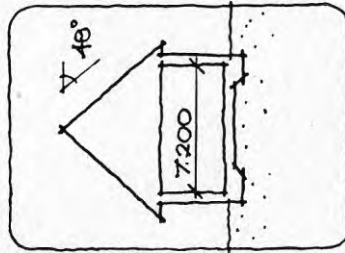
Byggsystemen Husarvet
6.00 och 7.20

PROBLEM.

AV olika skäl finns be-
hov av att variera sek-
tionen hos husen inom
ett och samma system.
Dessa skäl kan vara t.ex
sluttande terräng, möj-
lighet till utsikt, krav
på trappfiri förbindelse
mellan alla rum etc.

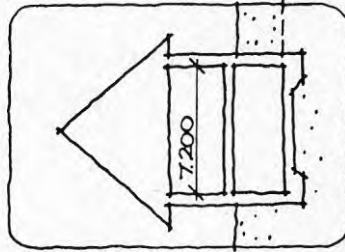
LÖSNING A.

1-planshus med möjlighet
att senare inreda vind.

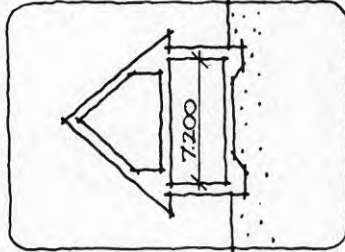
LÖSNING B.

1-planshus med källare
och möjlighet att senare
inreda vind.

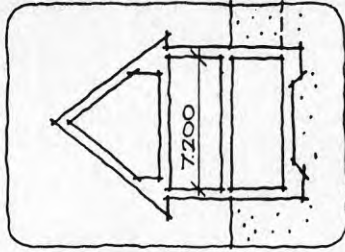
LÖSNING C.

1 1/2-planshus.

LÖSNING D.

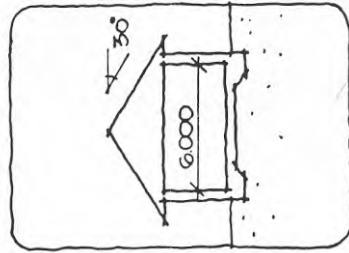
1 1/2-planshus med käll-
lare.

Fort. 7 Hussektion

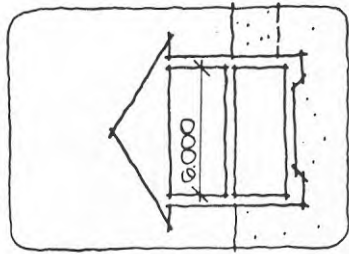
LÖSNING E.

1-planshus utan inred-
bar vind.

LÖSNING F.

1-planshus utan inred-
bar vind men med källare.

7. HUSSEKTION

Vilket alternativ anser du är
bäst av de som redovisats?

Rangordna de tre främsta alternativen.
Det bästa först.

motivera.....
.....
.....
.....

känner du dig helt tillfreds med det alternativ du har valt som bäst?.....
.....
.....
.....

om du inte känner dig helt tillfreds med det alternativ du har valt som
bäst, kan du då ge förslag till förbättringar av detta?.....
.....
.....

har du ett eget alternativ som du tycker verkar bättre?.....
.....
.....
.....

8. SITUATIONSPLAN

Som underlag till det fortsatta arbetet med situationsplanen presenteras här tre olika alternativ till utformning. De skiljer sig alla till sin karaktär vad beträffar parkering, antal hus av olika typer o.s.v.

Genomgående har eftersträvats att uppnå variation och upplevelserikedom. Det har i samtliga alternativ varit nödvändigt med inslag av radhus eller parhus för att nå upp till det önskvärda totala antalet hus (c:a 40). Detta bidrar även till viss variation.

Alt. A

Ett stort antal tomter med egen parkering.

Alt. B

Ett mindre antal tomter med egen parkering.

Alt. C

Samtliga bilar samlade till mindre gemensamma ytor.

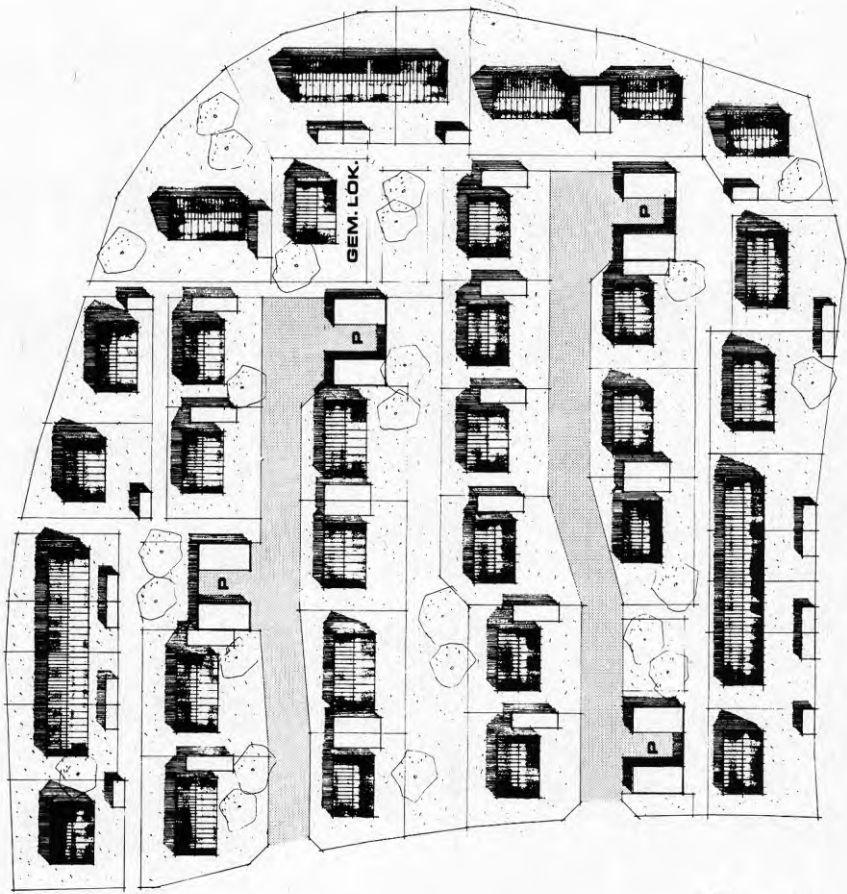
9. HUSSTORLEK

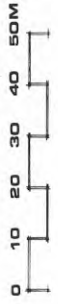
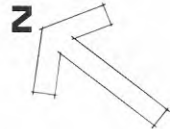
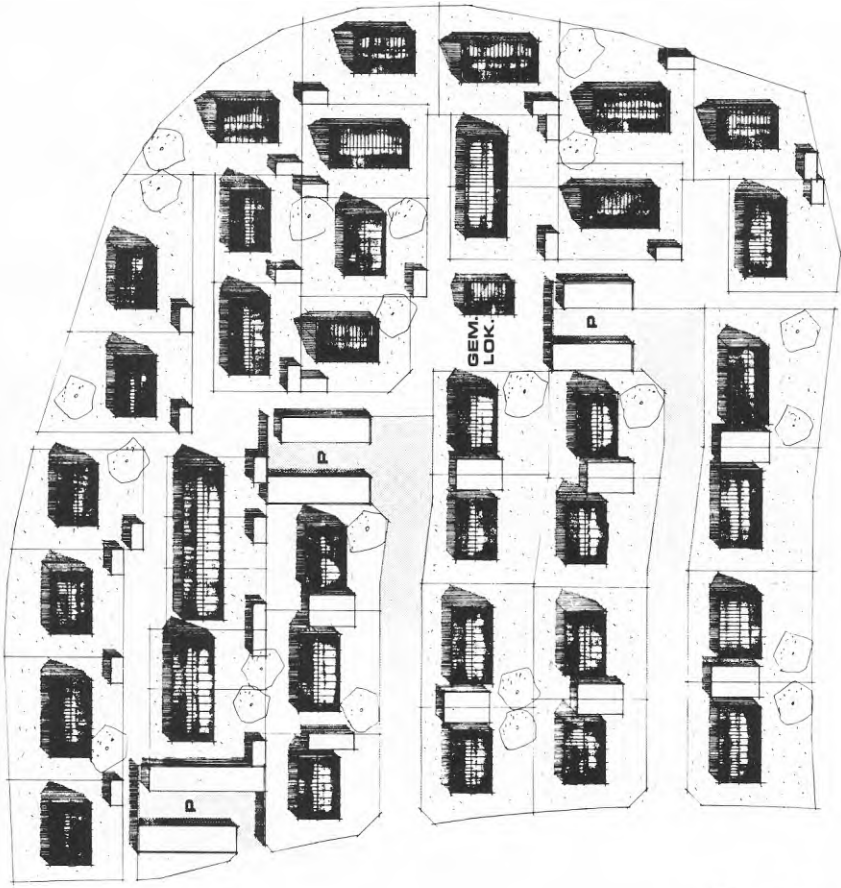
Det är nödvändigt att få ett visst grepp om de önskade husstorlekarna för att kunna utarbeta det slutgiltiga planförslaget.

Vi ber er därför att uppge önskad rumsfördelning.

ANDERSBERG
ALT A

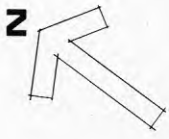
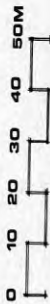
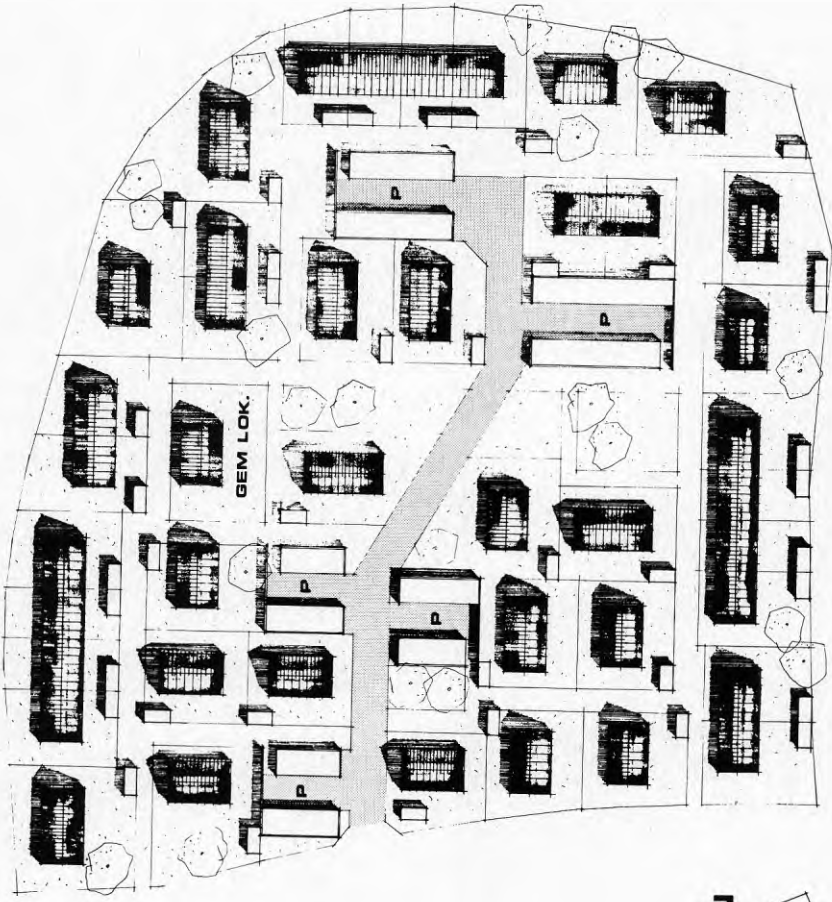

ANDERSBERG
ALT B

ANDERSBERG
ALT C

8. SITUATIONSPLAN

Vilket alternativ anser du är bäst
av de som redovisats?

Alt A
Alt B
Alt C

Rangordna alternativen enligt prin-
cipen 1, 2, 3 (1 för det bästa)

Markera dessutom vilken tomt i resp.
planförslag du helst vill ha.

(Observera att det ej rör sig om att
teckna tomt i detta skede)

Motivera.....
.....
.....
.....

Känner du dig helt tillfreds med det alternativ du valt som bäst?.....
.....
.....
.....

Om du inte känner dig helt tillfreds med det alternativ som du har valt som
bäst, kan du då ge förslag till förbättringar av detta.....
.....
.....
.....

Har du ett eget alternativ som du tycker verkar bättre?.....
.....
.....
.....

9. HUSSTORLEK

Önskad hustyp i enkät nr 2.....

Jag önskar följande rumsfördelning. Beteckna våning med kv, bv, öv.

	stort	normalt	litet	antal	vån
Kök med matplats	☐	☐	☐	☐	☐
Kök och separat matplats	☐	☐	☐	☐	☐
Vardagsrum	☐	☐	☐	☐	☐
Sovrum 1 person	☐	☐	☐	☐	☐
Sovrum 2 personer	☐	☐	☐	☐	☐
Allrum	☐	☐	☐	☐	☐
Bad	☐	☐	☐	☐	☐
WC	☐	☐	☐	☐	☐
Förråd	☐	☐	☐	☐	☐
Övrigt	.....	.....	.....	.....	.....

Svarsformulären insändes snarast till

LANDSKRONAGRUPPEN

/Ark. Sten Andersson/

Kungsgatan 24

261 31 Landskrona

Landskronagruppen
c/o Ark Sten Andersson
Kungsgatan 24
261 31 LANDSKRONA

Som deltagare i grupphusprojekt Andersberg, vill jag komma med några synpunkter.

Det framgick av senaste informationen 1975-08-28 att Ni förvånades över att så många valt friliggande hus. Jag blev själv något förvånad (har själv valt kedjehus).

För att få reda på orsaken till "snedbelastningen" så frågade jag ett par som valt friliggande hus varför dom valt som dom gjort. Något klart svar fanns inte, men till viss del kunde det bero på statustänkande. Efter ytterligare diskussion så kom den verkliga orsaken fram, dom hade inte klart för sig vad ett kedjehus var för någonting, och här får nog Ni ta på er skulden som inte klart och tydligt talat om hur kedjehus kan vara utformade.

Deras bestämda uppfattning var att ett kedjehus är huskroppar åtskilda med ett garage eller en förrådsbyggnad, där husen ser likadana ut.

Om jag förstått det hela rätt så är väl vitsen med grupphusprojekt Andersberg, att husen inte skall vara stereotypa.

Kan Ni övertyga gruppen om att ett kedjehus kan ha en personlig prägel så kommer Ni att "snygga till" Era enkätsiffror betydligt. En annan sak som förbryllade mig, och som jag även tog upp på sista mötet, var att Ni i förslagen ritat in radhus trots att ingen i enkäten angett radhus som första alternativ. Tror Ni att de som valt kedjehus accepterar ett radhus?

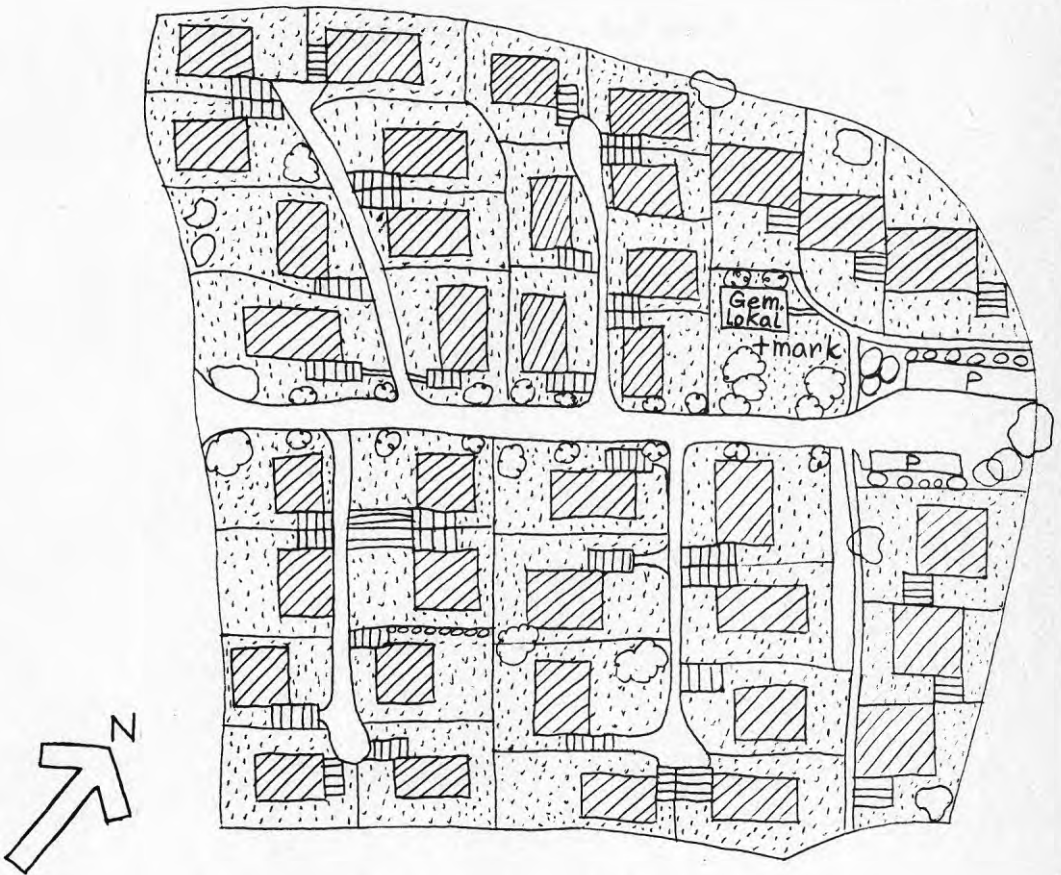
Det är stor skillnad på radhus och kedjehus, ^{da} men skillnaden mellan kedjehus och friliggande hus i stort sett är obefintlig, förutsatt att det fungerar som jag nämnt tidigare.

Jag hoppas att det framgår av brevet att jag inte anser att något av de tre alternativen som Ni presenterat är bra eftersom Ni lagt in hustyper som ingen i gruppen är intresserad av.

Vänligen

Deltagare i grupphusprojekt Andersberg

Bifogas: Alternativ D med kommentarer

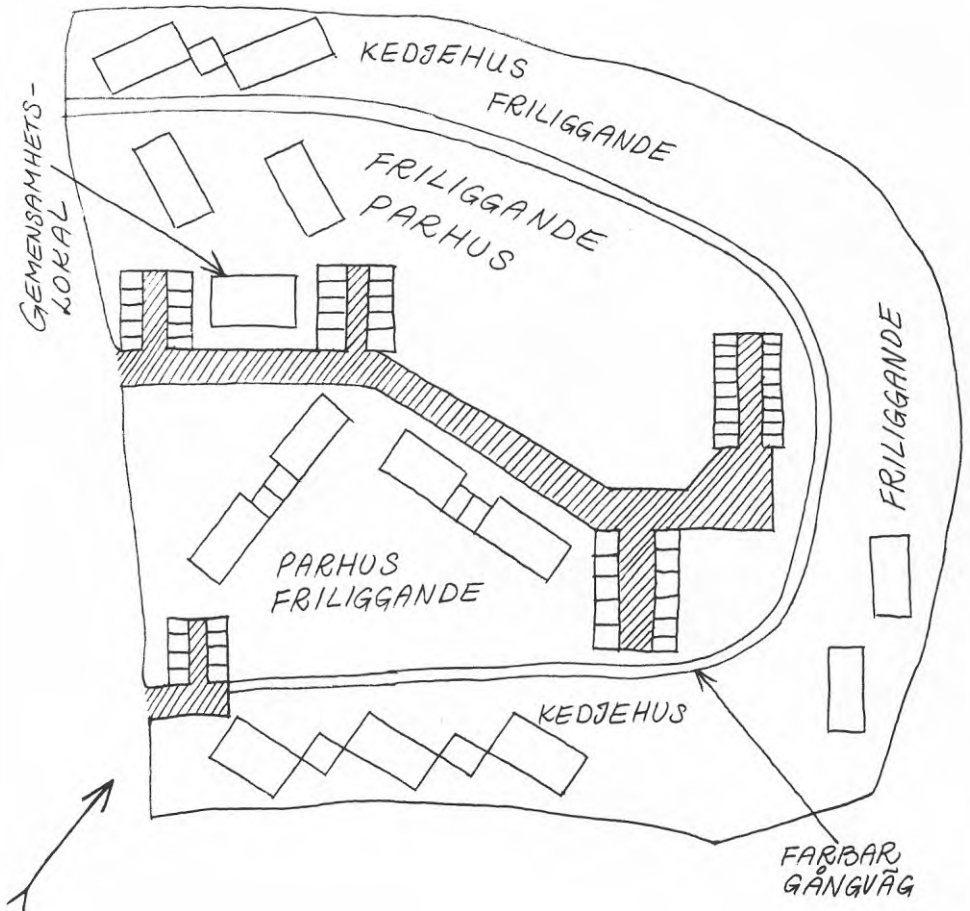
0 10 20 30 40 50M

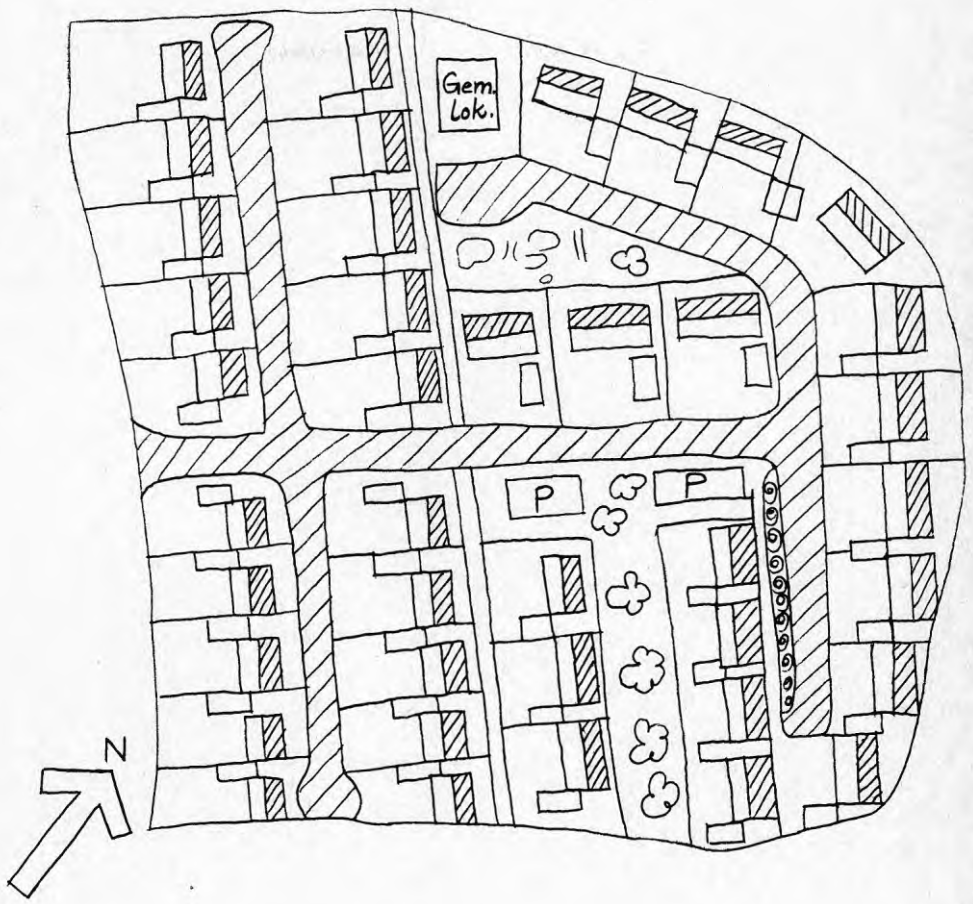
= 31 friliggande hus
6 kedjehus

Alternativ D

Kanske min lösning är oigenomförbar med tanke på topografin, men om det finns möjligheter att göra ett alternativ som i viss mån tar hänsyn till mitt förslag, önskar jag att Ni presenterar ett sådant vid nästa möte.

OBS att gemensamhetslokalen har flyttats och ligger mellan två garagelängor.

GÄVLE KOMMUN

SAMMANTRÄDESPROTOKOLL

Sammanträdesdatum

Ledningsgruppen för Andersberg

1975-09-19

SR: Hälsar väkommen och förklarar sammanträdet öppnat.

Grupphusprojektet Andersberg III

SR: Lämnar en redogörelse över läget med forskningsobjektet. De 40 familjer som deltagar i projektet har valts ut ur tomtkön. Första informationen angående projektet gavs 1975-05-28. Dispositionsplanen skulle utarbetas av brukarna och arkitekterna från Stiftelsen för industriellt och ekologiskt byggeri. När planen är klar skall respektive familj tillsammans med arkitekterna utforma det egna huset. Varje familj kommer att få disponera arkitekterna mellan 4 och 6 timmar. Byggnationen kommer att genomföras med statliga lån. Förutom informationsmötet i maj månad har två träffar anordnats under juni månad och ett i augusti.

Följande tidplan har skisserats:

Under tiden oktober 1975 - januari 1976 skall husritningarna utarbetas. Arbetsritningar skall färdigställas under tiden januari - mars 1976. Entreprenadhandlingar färdiga i slutet av mars. Därefter skall fastighetskontoret upphandla projektet. Byggstart beräknas ske under april - maj månad 1976.

EL: Stadsarkitektkontoret fick igår det senaste förslaget till dispositionsplan. Vi har ej hennit att färdiggranska denna till dagens sammanträde. Dock kan sägas att vissa detaljer ej är acceptabla. Vilket byggnadsmaterial kommer att användas?

GL: Vissa detaljer i dispositionsplanen känns ej meningsfulla. Parkeringsplatserna uppfyller ej kraven. Stadsarkitektkontoret hade tänkt sig större variationer i husstorlekar och typer.

SR: Forskningsobjektet Andersberg III följs även upp ur sociologisk synpunkt. Det är sociologen och ekonomie doktor Ingemar Arbnor som av byggforskningen fått ett anslag för att följa processen. Genomförandet kommer att redovisas i en eller flera rapporter.

EL: Anser att projektet i första hand är ett sociologiskt experiment.

SK: Ifrågasätter om samhället i fortsättningen har möjligheter att genomföra medbestämmandeprocesser som den här.

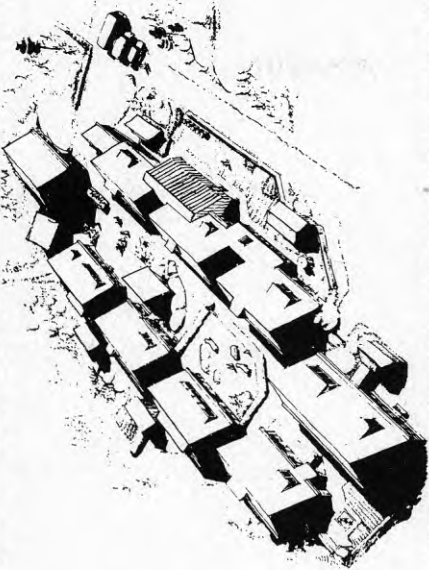
GL: Stadsarkitektkontoret tror på idén och hoppas att projektet kan genomföras som planerat.

Justeringsmännens sign

Utdragsbestyrkande

BYGGA HUS - NYA FOLKRÖRELSEN

Det görs lust nu ett byggeperiment i större skala med dessa hus i Gävle. Om projektet lyckas kan det få mycket stor betydelse för framtidens bostadsbyggande.

Ett 40-tal familjer i Gävles tomtök har fått chans att utforma sina hus på ett personligt sätt.

På tusen olika vis...

Det är stor tröghet inom byggbranschen för nya metoder, gäudet kan bli en folkrorelse, i stället för en kvotfraga, säger Robert Bergström.

— I vårt byggsystem har vi tillåtit att de stora husen får byggas på olika sätt. Det är ett system byggande och det från gruppvis med ett fast skelett där sedan byggs ut.

— Jag är helt övertygad om att tusen olika vis. Först byggs ett skelett och sedan kan det mesta byggas ut efter personlig smak och framtidens metod.

Det säger arkitekt Peter Broberg, vid Stiftelsen för inlägga för inlägga för inlägga. Människor vill ha ett hus, därför vill dom ha olika hus. Under två år har arbetat och utvecklat detta system.

— En annan betydelsefull fördel är att man kan samarbeta och "vanliga människor" kan samarbeta och planera ett område är att de fa-

Utvecklingen inom bostadsbyggandet går rekordsnabbt! Marknaden förändras. Nya byggmetoder växer fram.

Nu ska folk dessutom själva få vara med och bestämma hur de vill bo.

De nya husen kan jämföras med legoklossar. Det finns vissa begränsningar — men i övrigt kan de sättas ihop på tusen olika vis.

— När vi får mer rutin att bygga planera ett område är att de fa-

— När vi får mer rutin att bygga planera ett område är att de fa-

• **SI HUR KONSTRUKTIONEN KAN SKA** — En annan betydelsefull fördel är att man kan samarbeta och "vanliga människor" kan samarbeta och planera ett område är att de fa-

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **STOR VARIATION** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

• **LAGERGRUPP** — Alla har fått säga vad de vill vid samlingarna. Variationer i form och färg har blivit möjliga. Det är viktigt att ha en gemensam grundidé under planeringstiden.

GÄVLE KOMMUN

UTDRAG UR

SAMMANTRÄDESPROTOKOLL

Sammanträdesdatum

Blad

Byggnadsnämnden

1975-09-30

§ 970

Andersberg III, förslag till bebyggelsegruppering

Från stadsarkitektkontoret föreligger följande skrivelse 1975-09-30 med rapport rörande påbörjad detaljplanering och husprojektering av ett grupphusområde inom norra delen av Andersberg III i samarbete med de framtida brukarna:

Byggnadsnämnden etc.

Bil. § 970

Byggnadsnämnden beslutar efter lämnad information och hållen överläggning

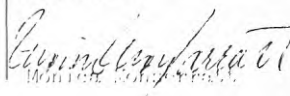
att hemställa att konsulten - Landskronagruppen - lämnar en fullständig redogörelse för ifrågavarande projekt inför byggnadsnämnden.

Som ovan

Jens Rosenberg

Justerandes sign

Utdragsbestyrkande

GÄVLE KOMMUN
Stadsarkitektkontoret

Datum

1975-09-30

Beteckning

Tjänsteställe, handläggare
GL, ho

Byggnadsnämnden

Brukarinflytande - ett experiment vid exploatering inom en del av Andersberg III

Gävle kommun har i samråd med Statens Råd för Byggnadsforskning startat ett projekt som innebär att detaljplanering och husprojektering av ett grupphusområde sker i samarbete med de framtida brukarna. Dessa har efter vissa urvalsprinciper hämtats ur kommunens tomtkö.

Stadsarkitektkontoret har tidigare den 28 augusti 1975 givits tillfälle att muntligen framföra åsikter på alternativa skisser avseende områdets utformning och disposition. Därvid framfördes erinringar mot föreslagna bebyggelsegrupperingar och anpassningar till landskapet.

Inom föreliggande förslag (bifogas) har den tidigare stela och mot landskapet okänsliga rätvinkligheten upplösts i en rörlighet som emellertid inte förefaller meningsfullt underbyggd. Landskapsanpassningen verkar bättre än tidigare men förslaget kräver omfattande detaljstudier innan det kan utgöra underlag för vidare arbeten. Förslaget är således ännu för ofullständigt för att kontoret skall kunna göra en noggrannare bedömning. Det föreslagna sättet att lösa biltrafik och kommunikationer inom området synes dock utvecklingsbart.

Förslaget avviker i tre avseenden från det av kommunfullmäktige antagna stadsplaneförslaget för området.

1. Exploateringsgraden har minskats från 58 till 41 lägenheter, en minskning med ungefär 30 %. Minskningen beror tydligen på uttolkningen av brukarpreferenserna. Avsteget från stadsplanen torde dock inte ha någon större återverkan på kundunderlag, butiksförsörjning eller skol- och barnstugeplaneringen inom stadsdelen.
2. Stadsplanens sociala målsättning avseende ett varierat utbud av lägenhetsstorlekar inom området kommer inte att uppfyllas. De blivande brukarna kommer uppenbarligen att utgöras enbart av konventionella familjehushåll och en viss grad av boendesegregation synes oundviklig.
3. Stadsplanen anger radhus inom området och förslaget visar till största delen friliggande enfamiljshus inom mycket små tomter (300-500 m²).

Avvikelserna till trots får stadsarkitektkontoret förorda att projektet får drivas vidare. Det är mot bakgrunden av de senaste årens debatt i boende- och stadsbyggnadsfrågor angeläget att vinna erfarenheter inom det nästan oprövade fält som det direkta brukarinflytandet vid plan- och husutformning innebär.

Postadress
Box 552
801 07 Gävle

Gatuadress
Kyrkogatan 22

Telefon
026-129200

Bankgiro
193-9271

Postgiro
14808-0

YTTRANDE

1975-09-30

Stadsarkitektkontoret får med denna redovisning hålla byggnadsnämnden informerad om hur arbetet med att exploatera den norra delen av Andersberg III fortskrider.

Rapporten föreslås läggas till handlingarna.

Erik Larsson
stadsarkitekt

Gunnar Lidfeldt
stadsplanarkitekt

Vi har med ledning av era enkätsvar ytterligare bearbetat planförslaget. I detta planförslag har för enkelhetens skull alla friliggande hus redovisats lika långa, nämligen 10 moduler = 12 meter. Detta motsvarar för 6.00-huset ca 72 m² i varje plan och för 7.20-huset ca 86 m² i bottenvåningen och källarvåningen samt ca 62 m² i övervåningen. Ni som behöver ett stort hus bör alltså välja 7.20-huset i 1 1/2-plans utförande eller som sluttningshus.

Vissa jämkningar av tomtgränserna kommer kanske att bli nödvändiga, beroende på de valda husstorlekarna.

Tämligen snart kommer ni att få välja tomt och det är därför nödvändigt att ni börjar fundera lite på era hus redan nu.

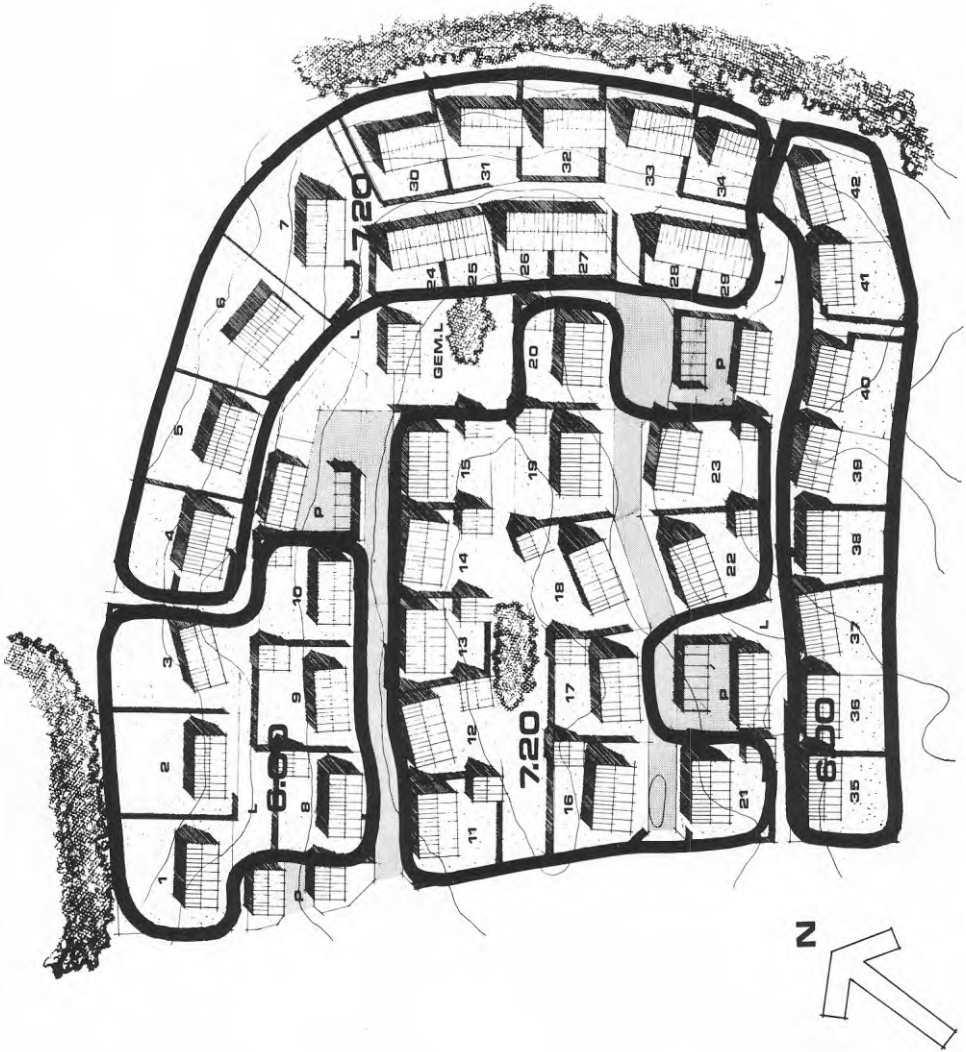
Med hjälp av bifogade exempel på hus och modulpapper kan ni på egen hand börja skissera på förslag till planlösningar. Dessa kan sedan utgöra diskussionsunderlag vid sammanträffandet med arkitekten.

Några regler att ta fasta på:

1. Väggarna placeras på modullinjerna
2. Trappan förlägges mot ytterväggen och vinkelrätt mot husets längdriktning.
3. Våtenheterna placeras över varandra

HUSTYP

ANDERSBERG
ALT A2
751001
LANDSKRONAGRUPPEN
SA

PARKE- RING

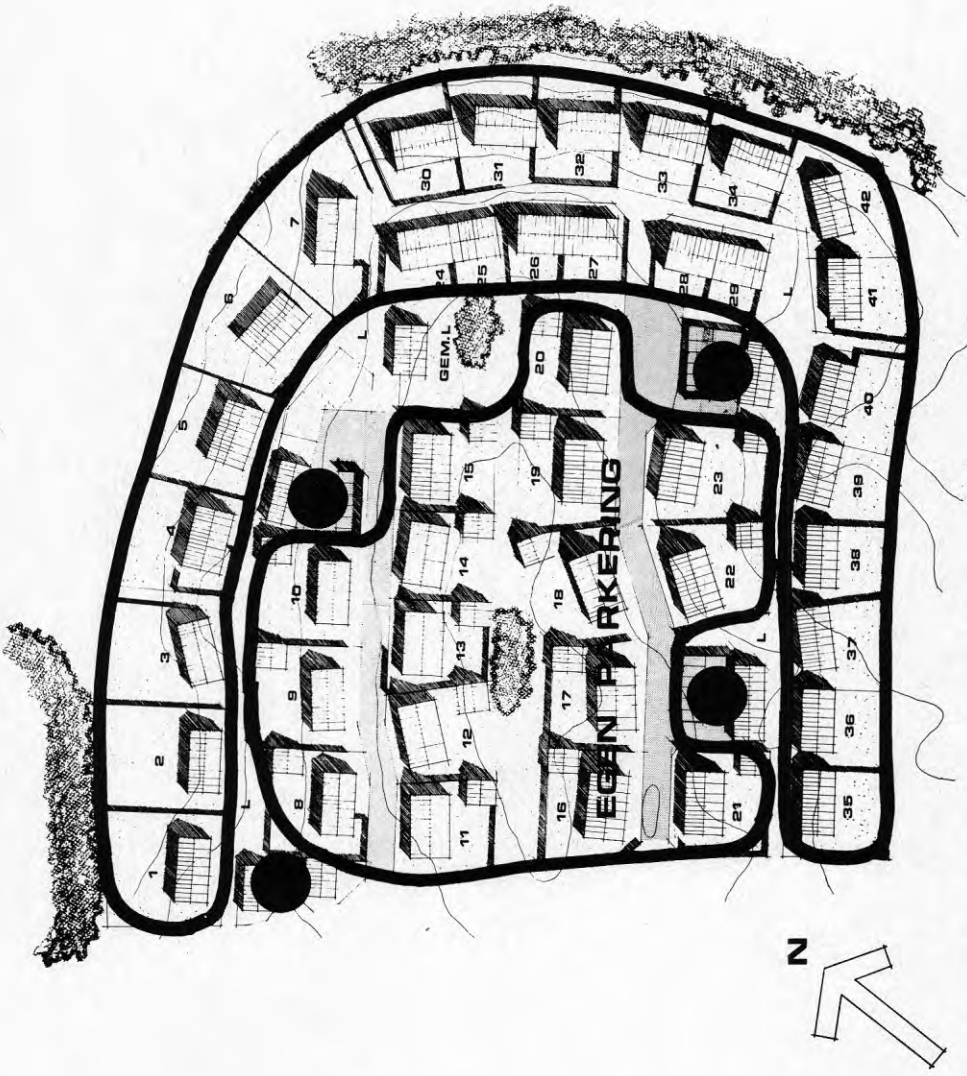
ANDERSBERG

ALT A2

751001

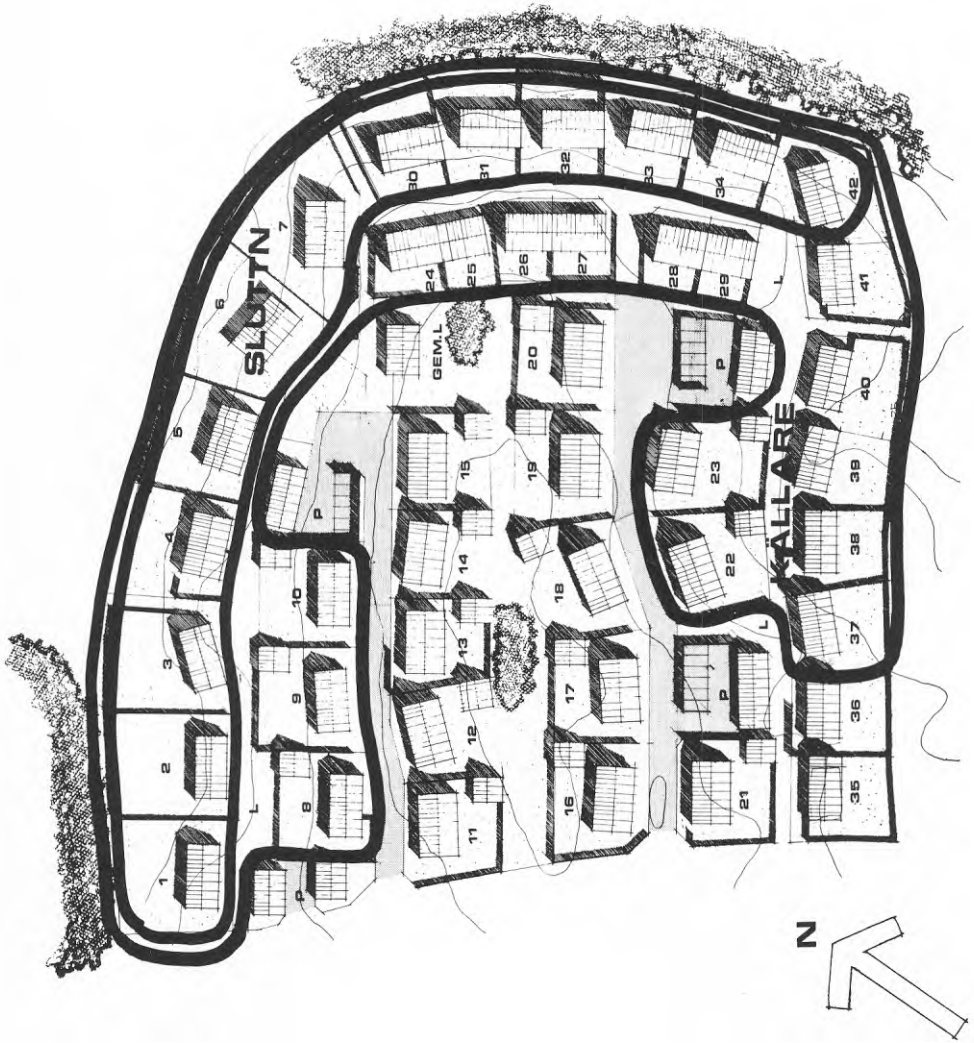
LANDSKRONAGRUPPEN

SA

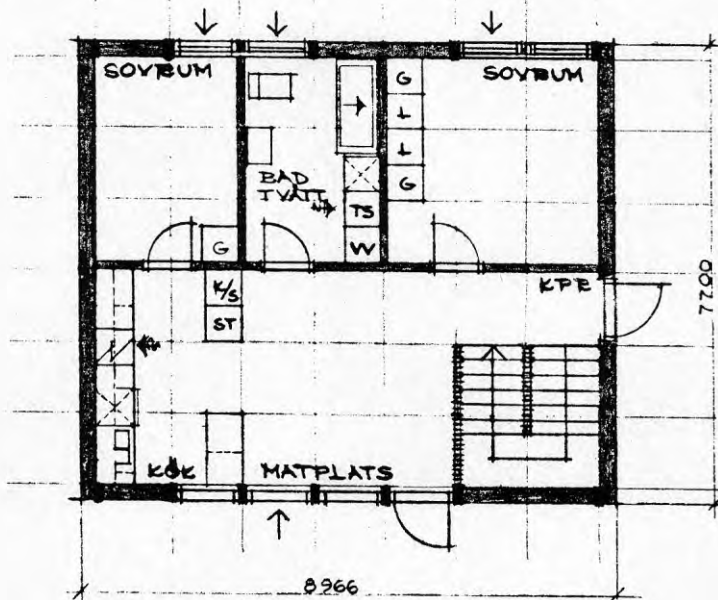
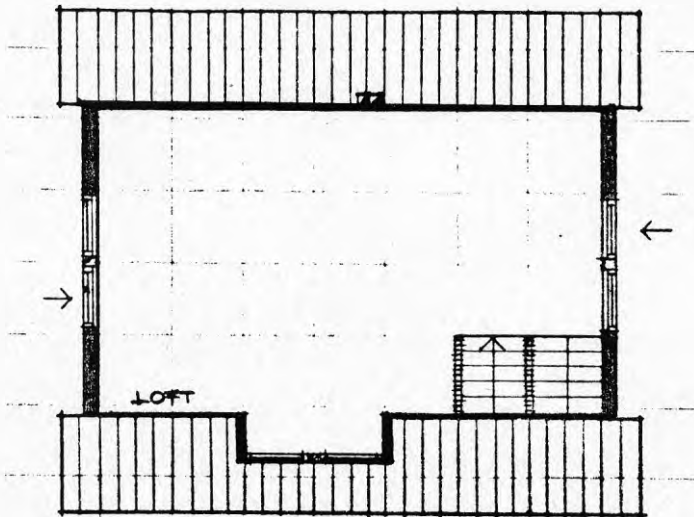
KÄLLA- RE

ANDERSBERG
ALT A2
751001
LANDSKRONAGRUPPEN
SA

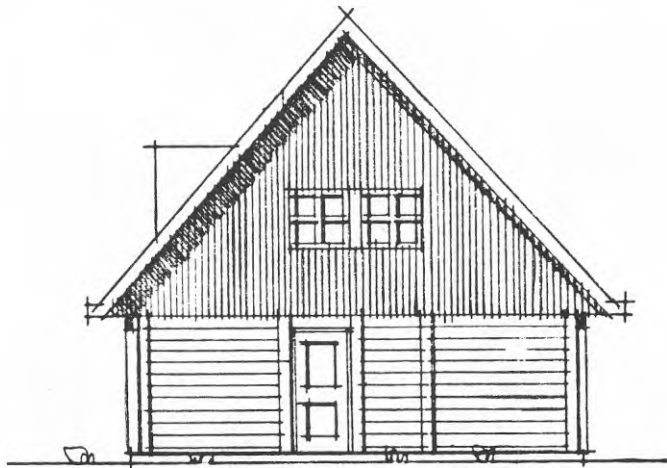
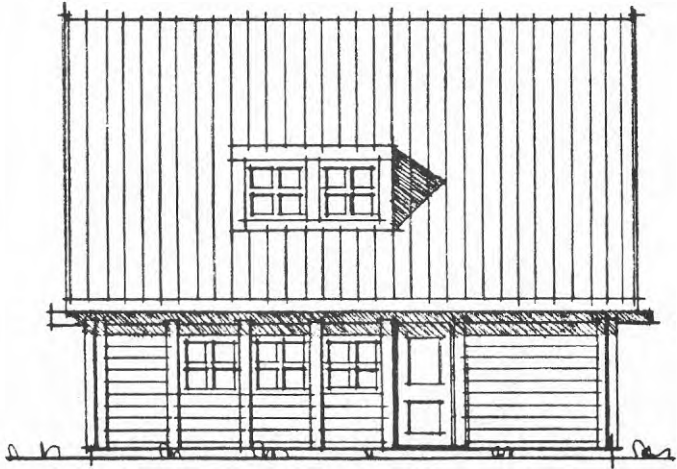

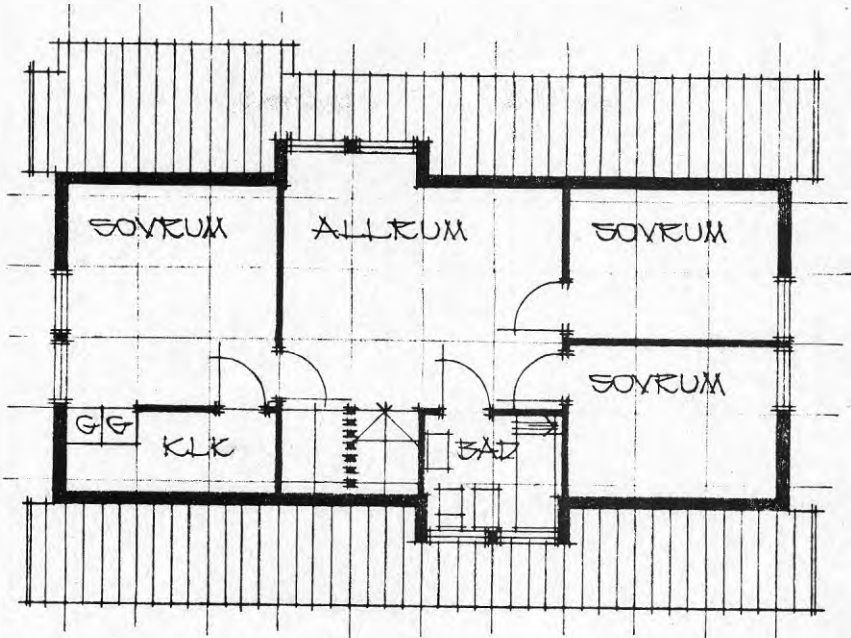
HUSARVET 7.20 EXEMPEL

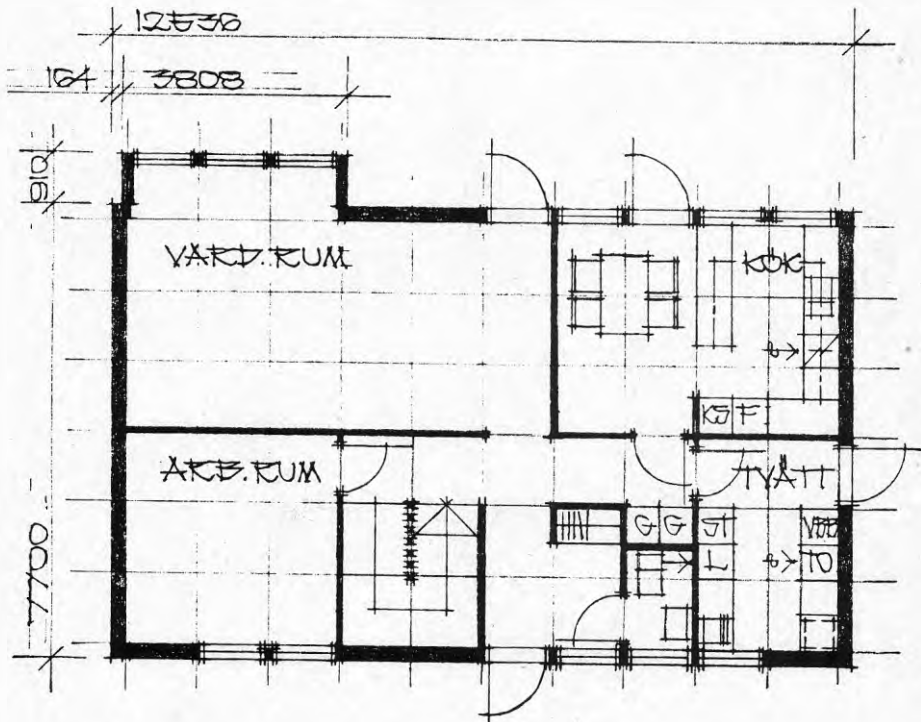
BOTTENVÅN

HUSARVET 7.20   EXEMPEL

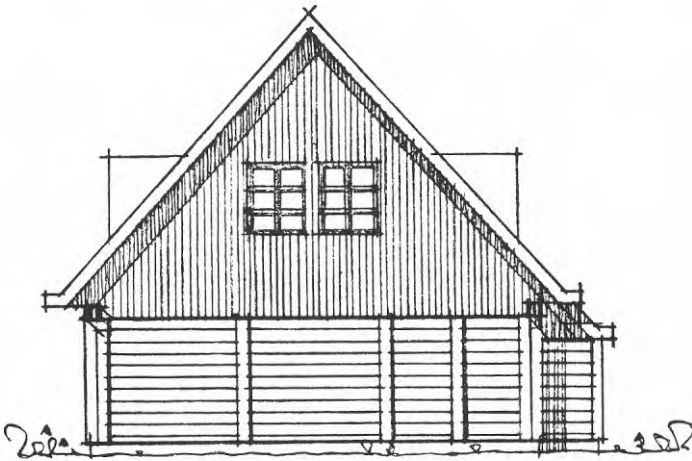
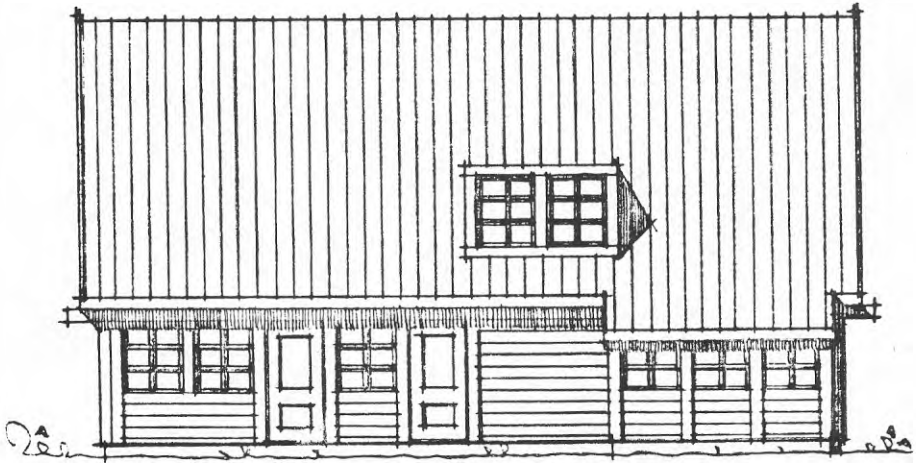
HUSARVET 7.20 EXEMPEL

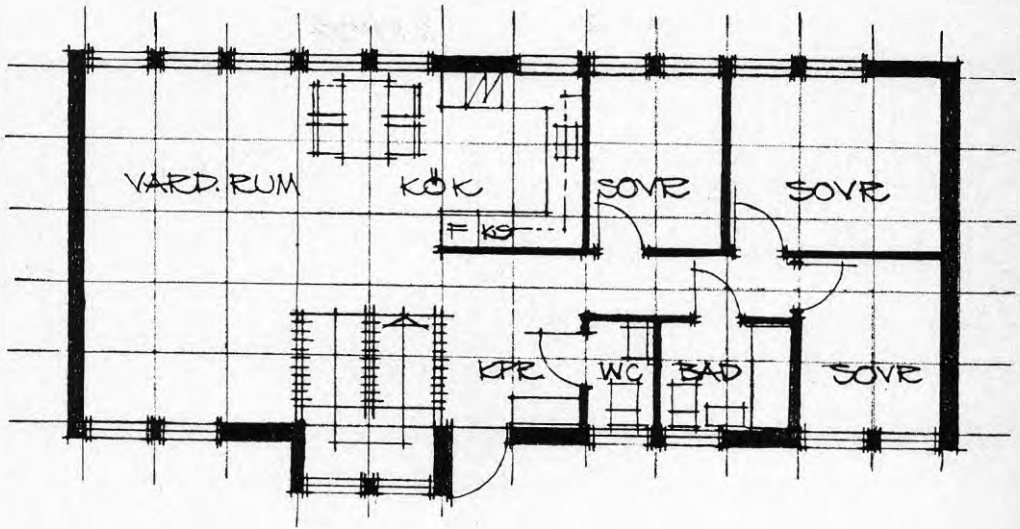
LOFTSPLAN

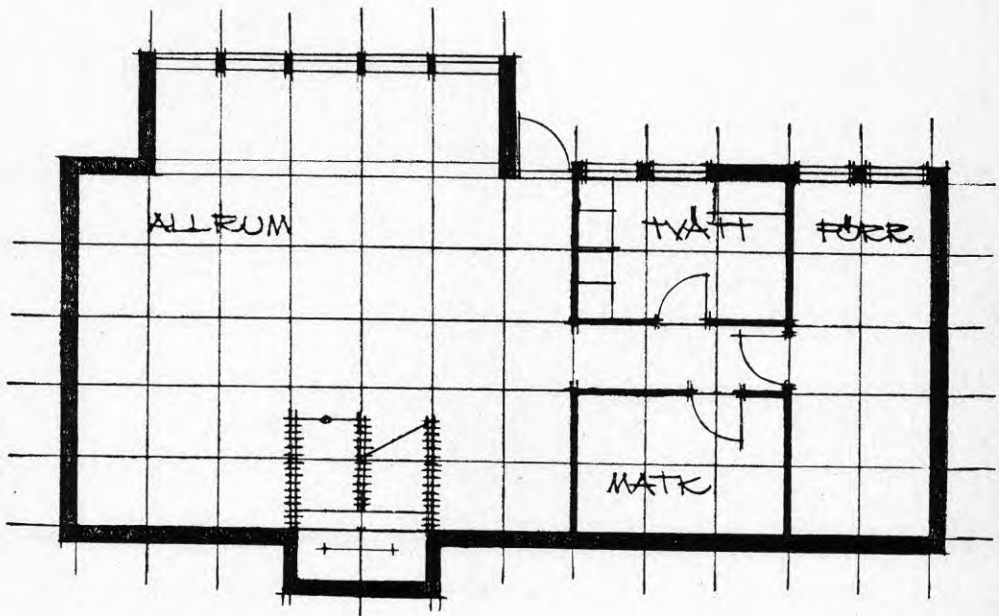
BOTTENPLAN

HUSARVET 7.20 EXEMPEL

HUSARVET 6.00 EXEMPEL

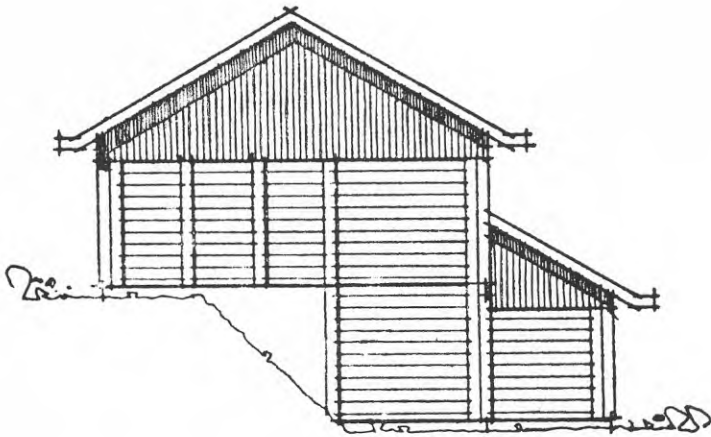
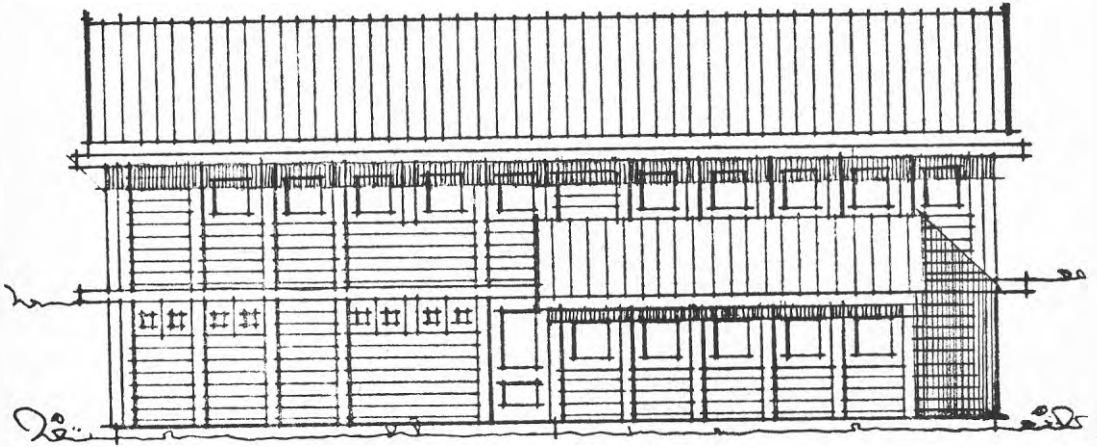

BOTTENPLAN

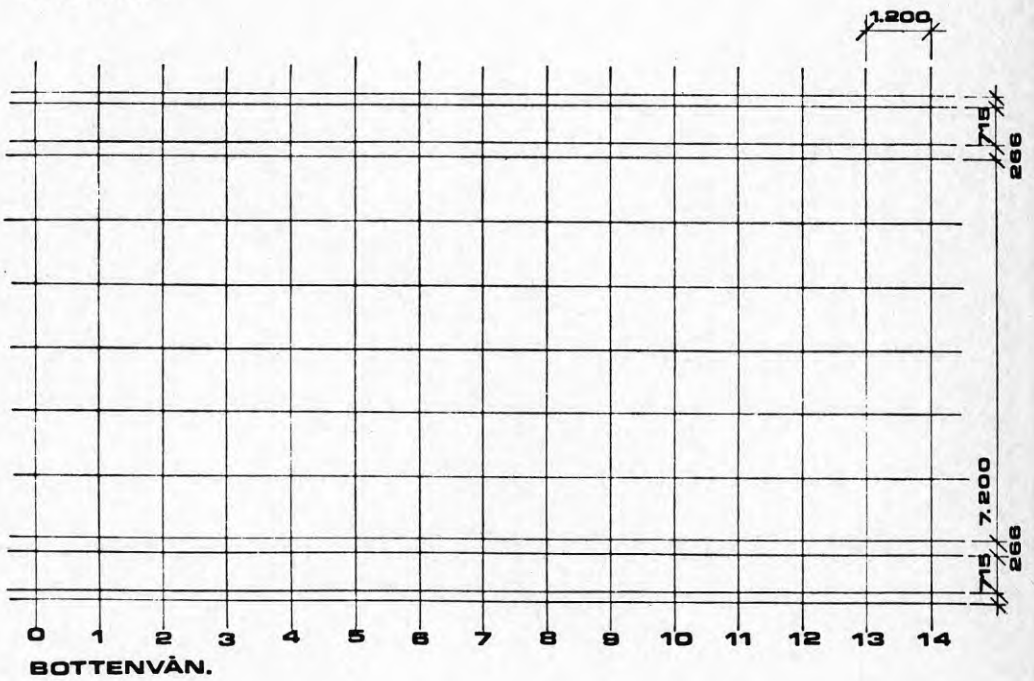
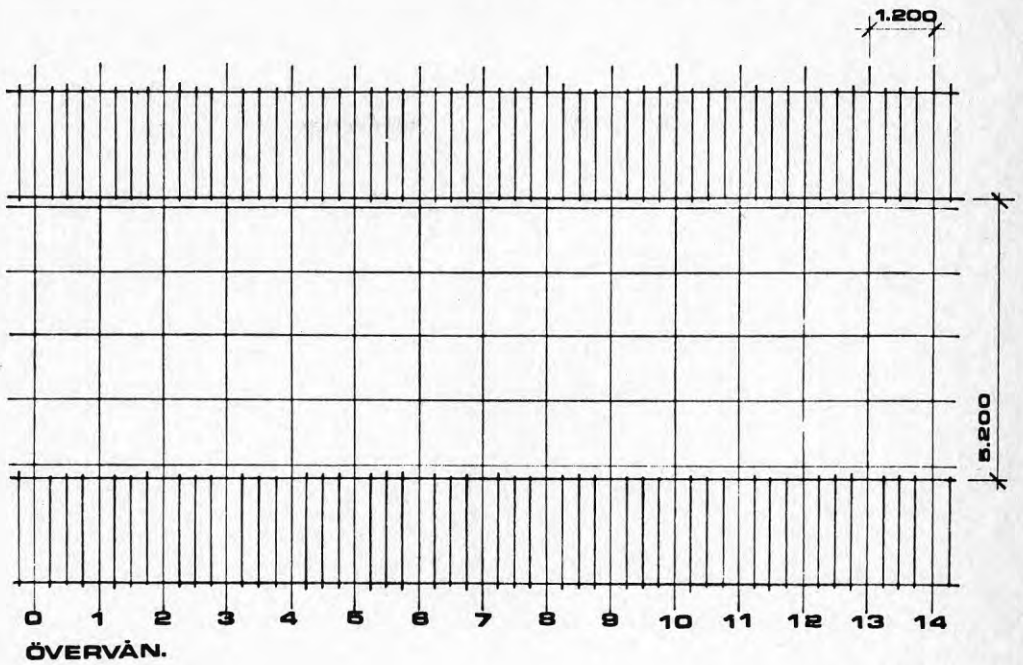

KÄLLARPLAN

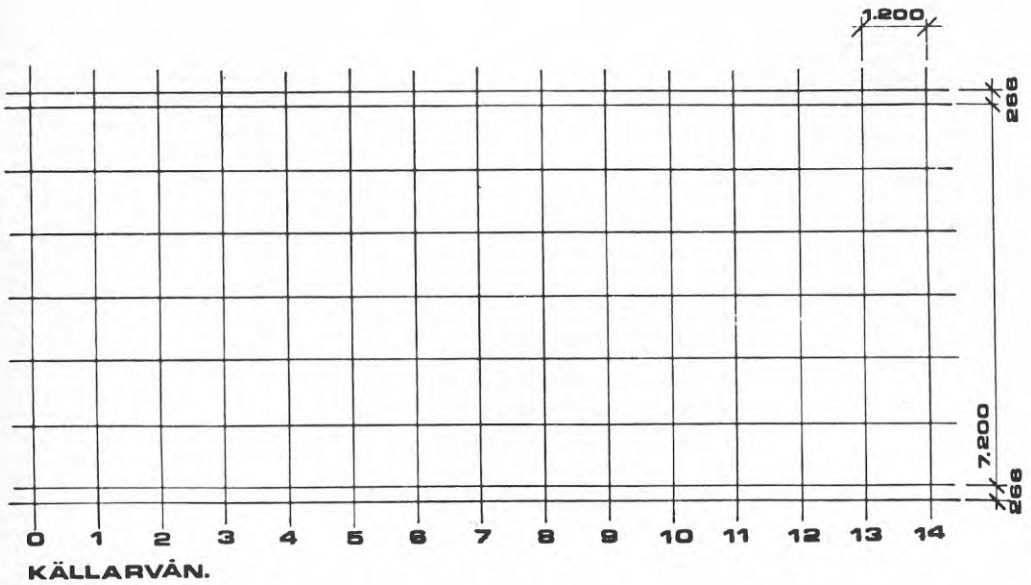
HUSARVET 6.00 EXEMPEL

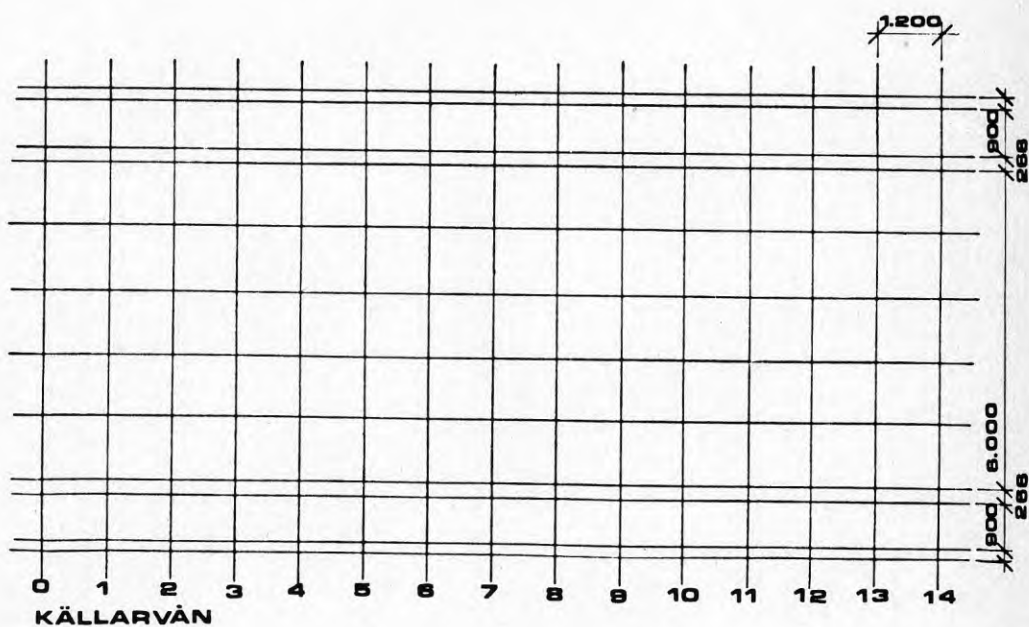
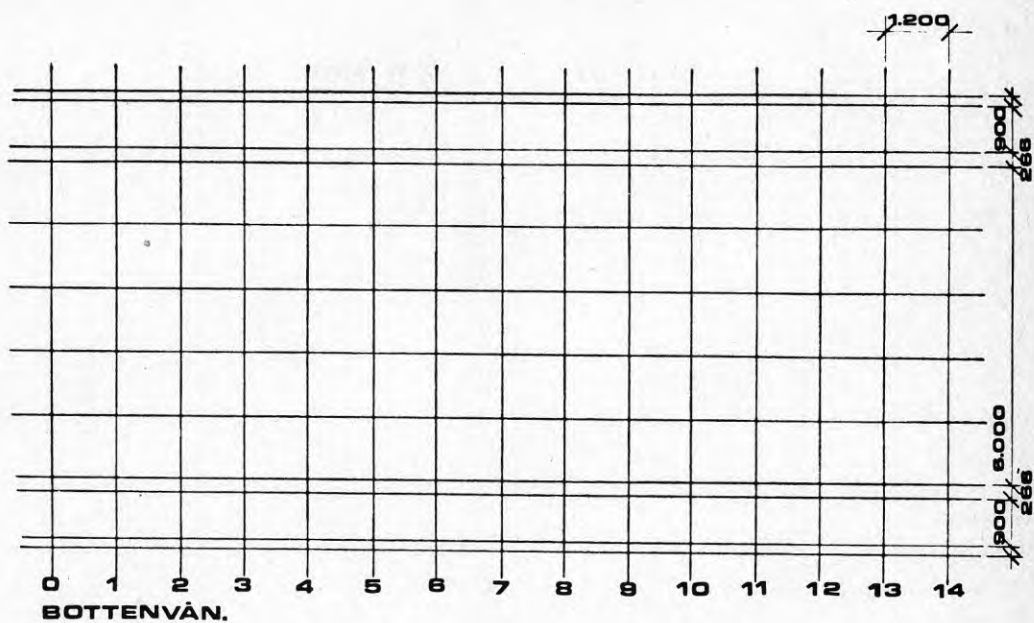
HUSARVET 7.20

HUSARVET 7.20

HUSARVET 6.00

HUSEN PÅ ANDERSBERG

Syftet med Andersbergsprojektet är att para några av gruppheusbyggandets och några av styckeheusbyggandets fördelar. Gruppheusbyggandet ger normalt stora områden med exakt likadana hus utlagda i monotona rader och miljö blir ofta trist. Den personliga prägelns tas bort. Styckeheusområden ger motsatt, ofta helt fria möjligheter och resultatet brukar bli en väldig förvirring av olika hustyper och utseendevarianter som inte alls bildar någon harmonisk miljö eftersom det inte finns något som binder samman miljön.

Den positiva sidan av dessa två byggformer är att gruppheusbyggandet ger enklare produktion och bättre kontroll över teknik, priser och kvalitet medan Styckeheusbyggandet ger den enskilde en behövlig valfrihet i formandet av den egna miljön. Det är dessa två positiva sidor som vi skall försöka förena.

Förutsättningen för att kunna göra detta är, att man har ett byggsystem som är upplagt så att man kan bygga olika hus med samma byggbitar. Dvs. att man har en slags byggklotsar som är standardiserade men som kan sättas ihop till hus som svarar till vars och ens behov. Precis som barnens Lego-klotsar som kan sättas ihop till olika saker.

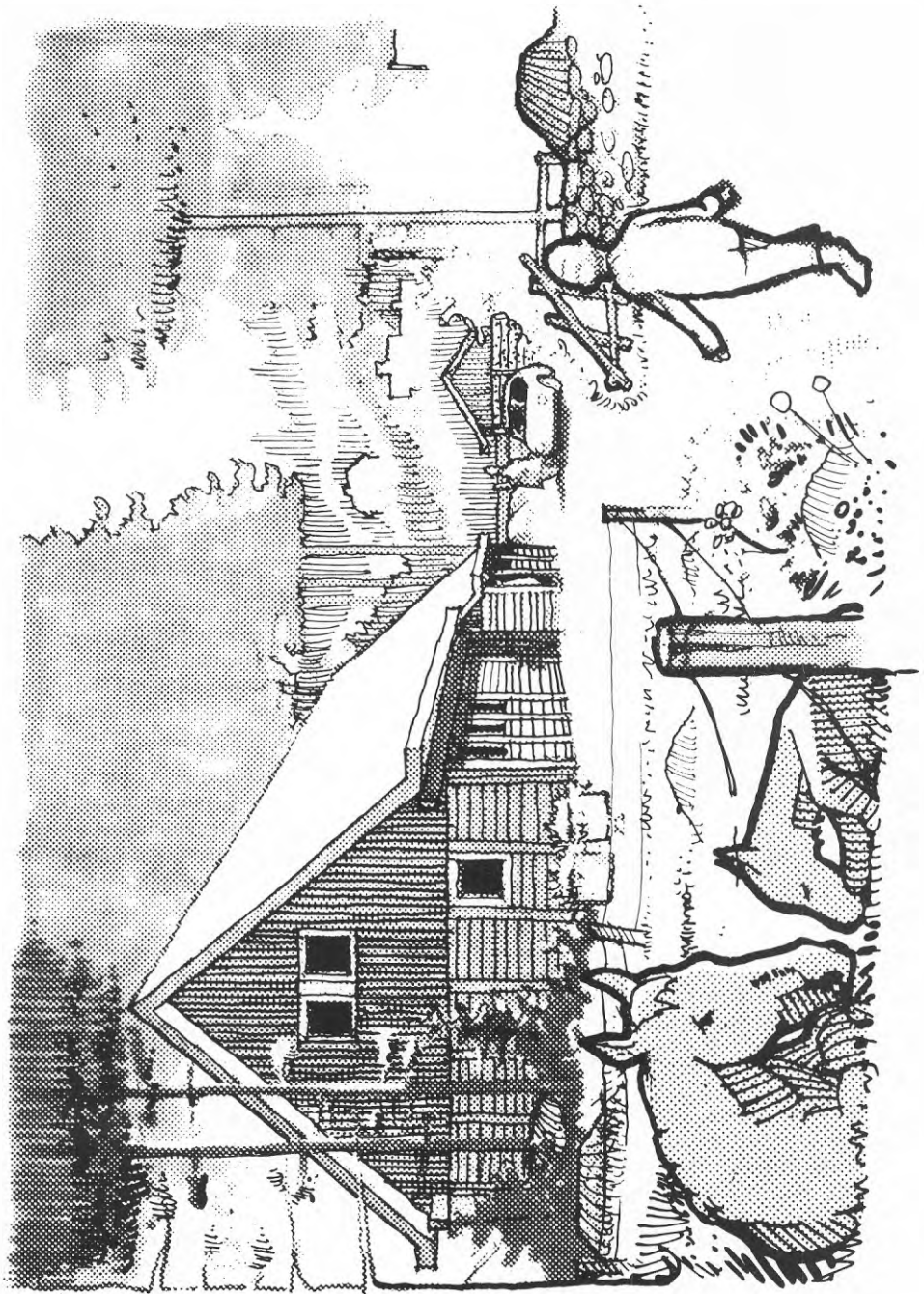
Denna typ av byggsystem har Landskronagruppern arbetat med under en längre tid och för Andersbergs del är det lämpligt att använda ett konsekvent trähusssystem. Vi anser nämligen också att det är viktigt att hus som byggs passar i de landskap man bygger och med dess traditioner. Det är uppenbart att vi i Gästrikland har en fin trähustradition att ta vara på och att träbygget annat rätt utnyttjat kan ge utomordentligt fina miljöer.

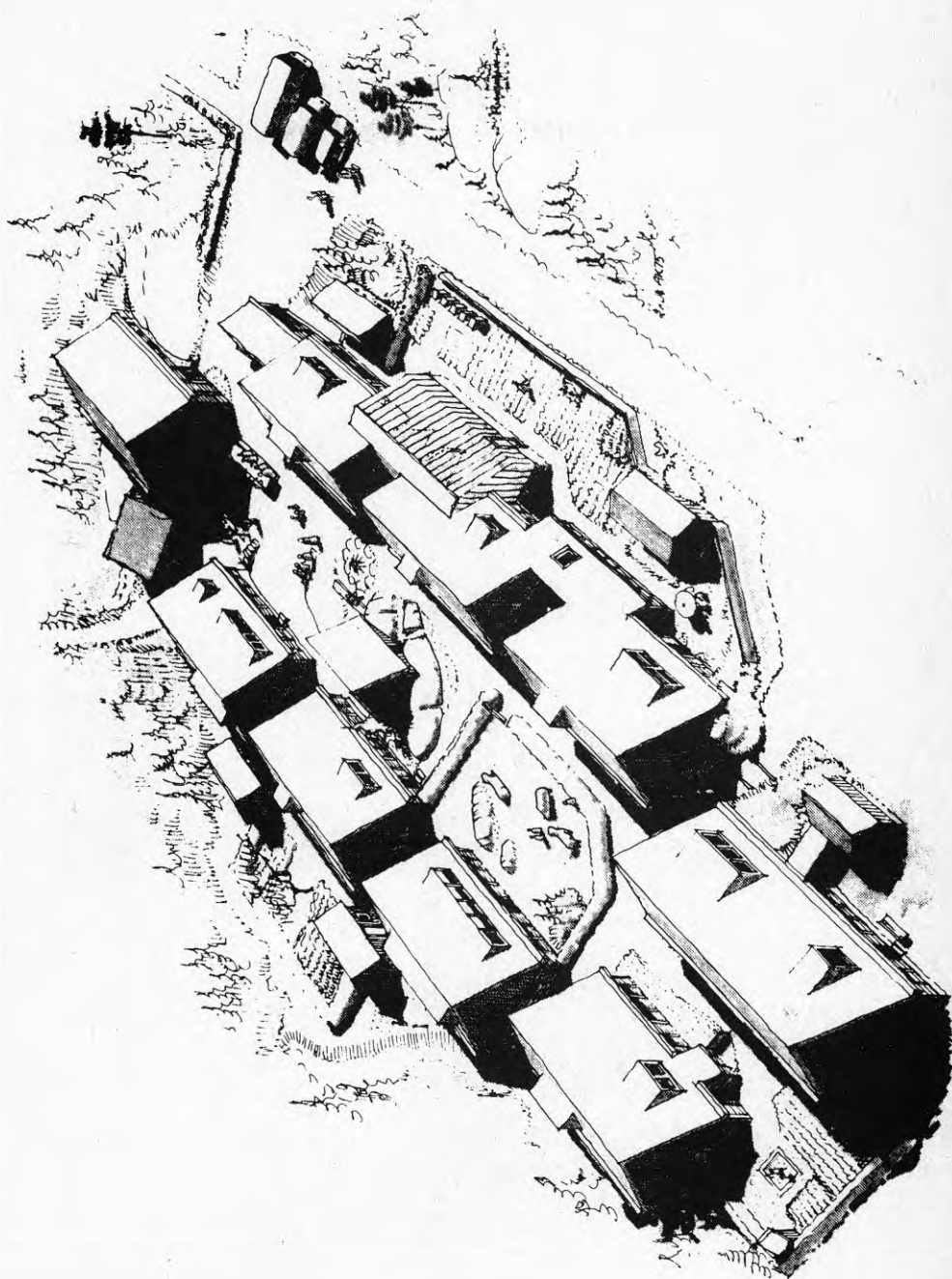
Det byggsystem vi utvecklade har vi kallat "HUSARVET" och det består av en limträstomme (stolpar, bjälkar) till vilken olika trärelement kan anslutas. Man kan själv avgöra husets storlek, rumsindelning och utseende - inom ramen för systemets möjligheter. Detta innebär, att fastän man måste hålla sig till systemets byggklotsar så kan husen varieras på många sätt.

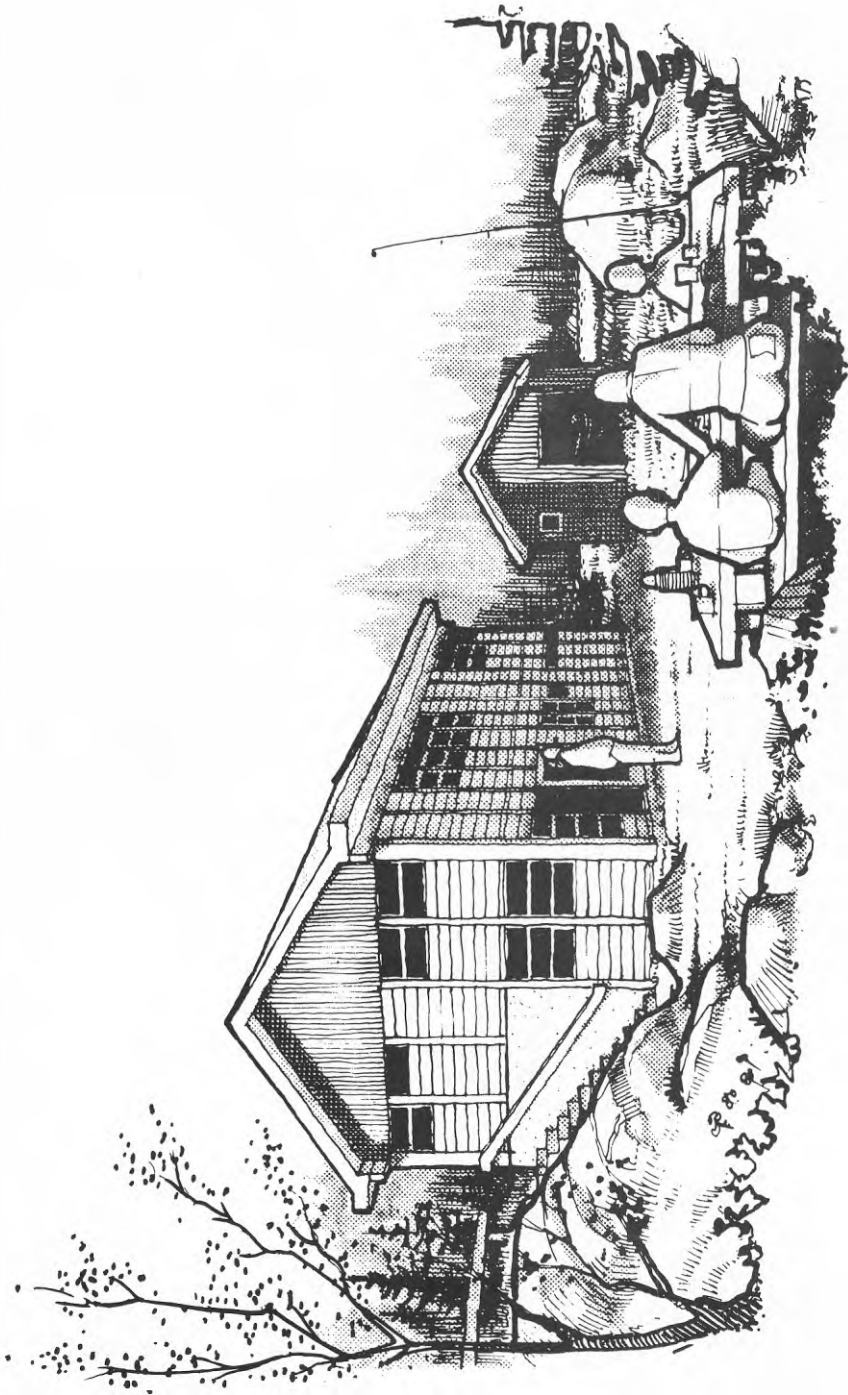
Genom att använda ett sådant system menar vi att var och en kan få sitt individuella hus men att miljön som helhet ändå blir harmonisk eftersom alla husen får något gemensamt i sitt uttryck. Kanske är det lämpligt att låta tankarna gå till någon av de många bergslagsbyar som finns, bestående av klungor av röda hus med vita snickerier - alla husen olika men ändå lika.

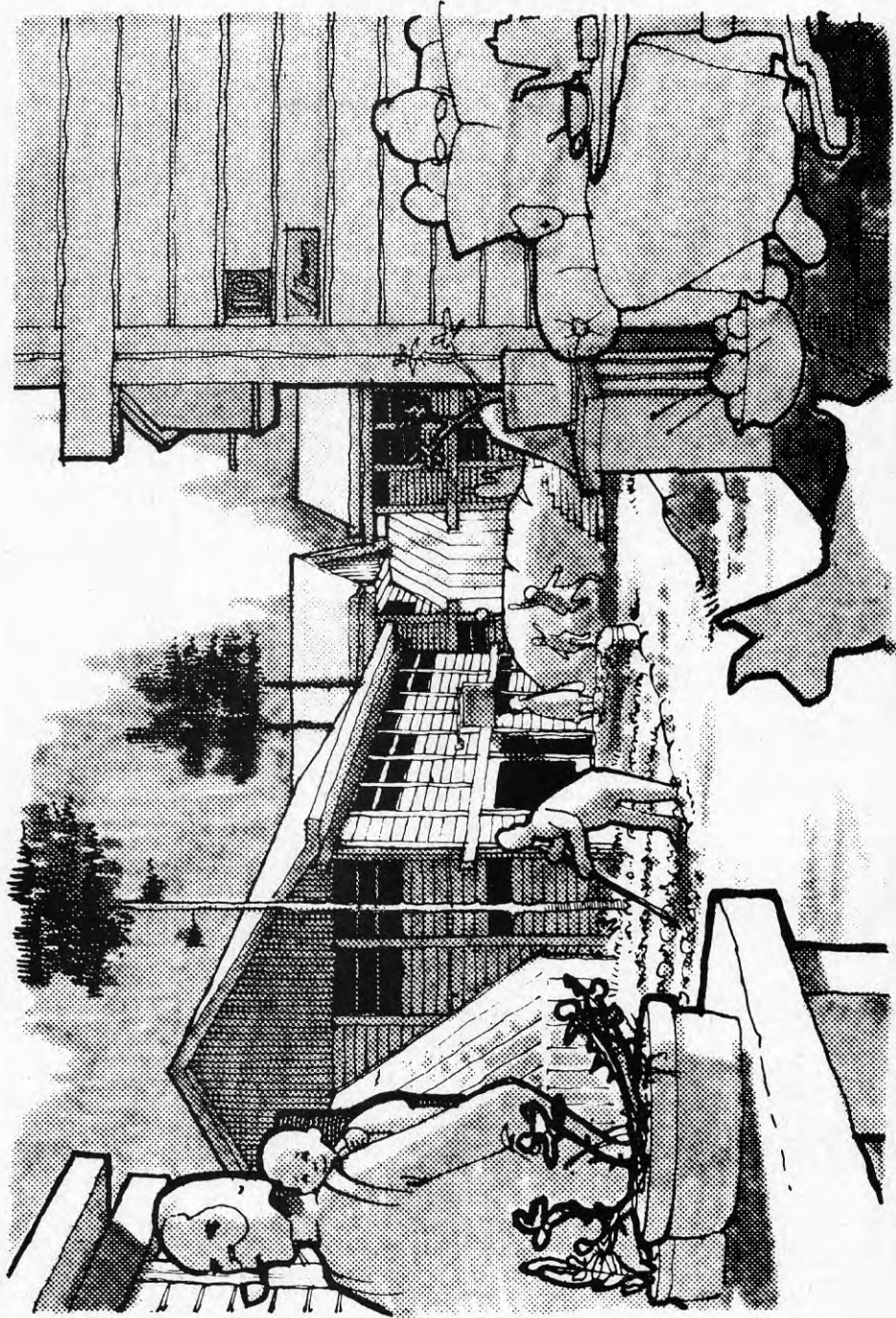
I det följande har vi samlat några skisser som visar exempel på (det kan se ut på många andra sätt också) hur enskilda hus och miljöer kan se ut med HUSARVET-byggsystem. Vi hoppas att skisserna skall kunna ge en ungefärlig bild av hur miljön kan bli på Andersberg.

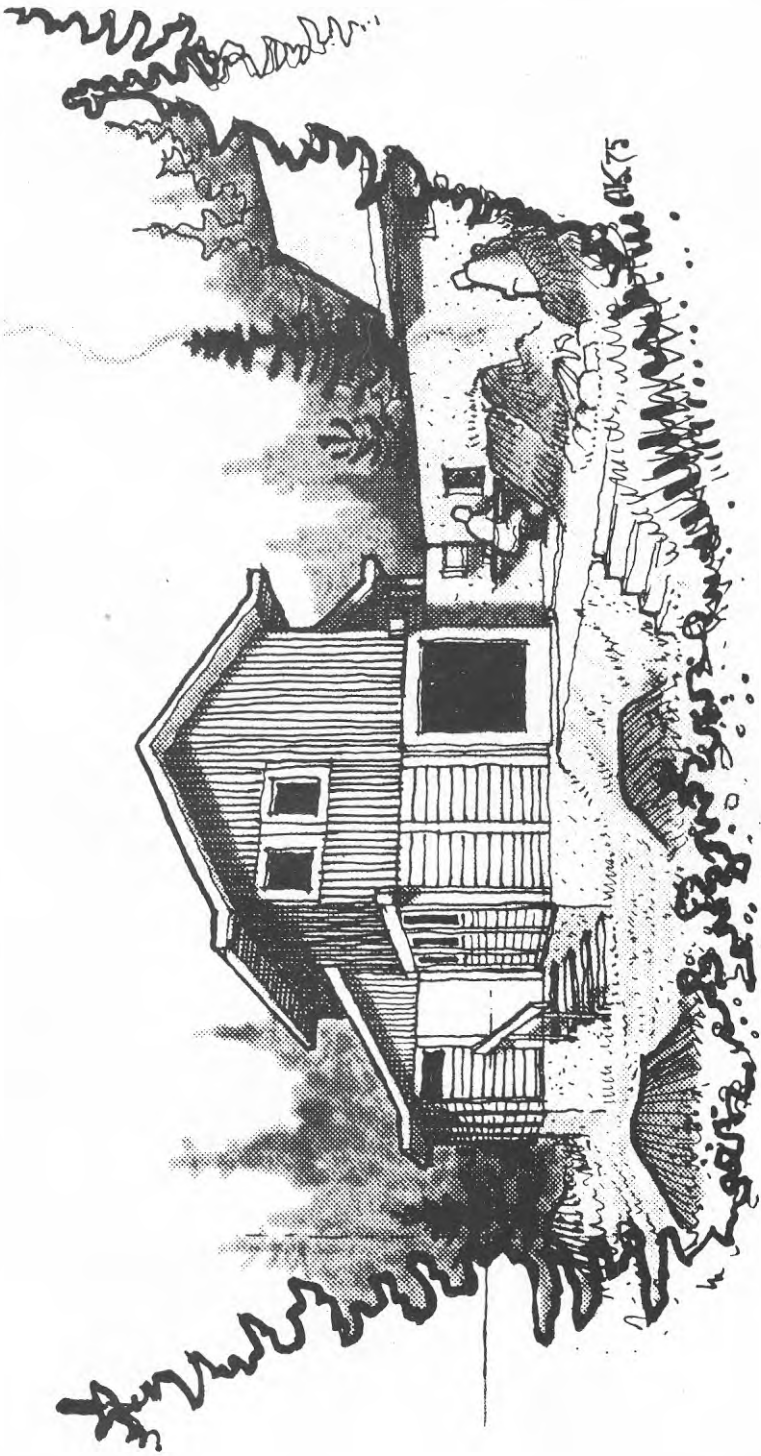
Arkitekterna i Landskronagruppen

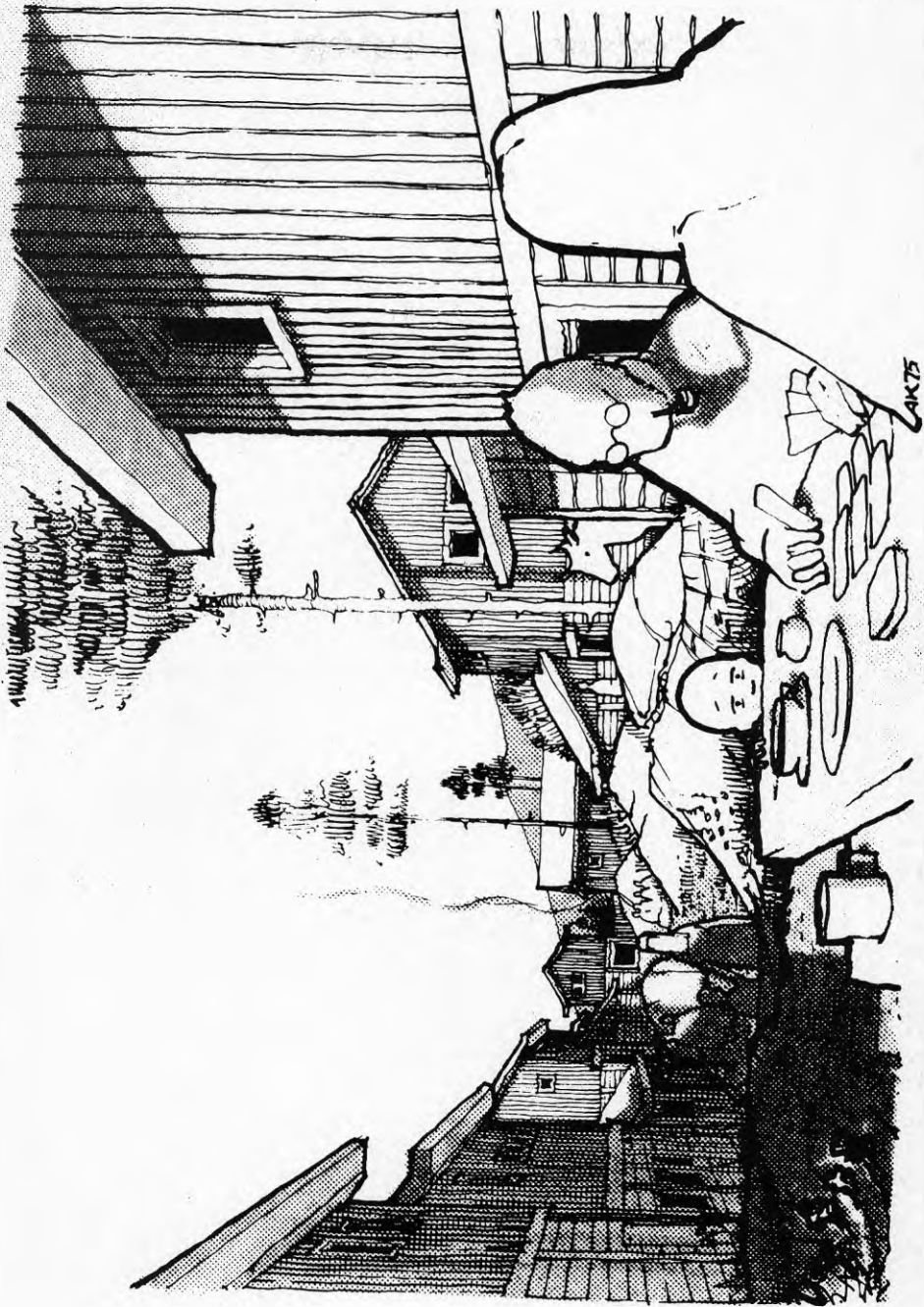

PROGRAM FÖR ANDERSBERGSPROJEKTETSKISSNING

Arkitekterna möter familjerna 14-16 november. Vid denna träff upprättas en prel. skiss som brukaren får med sig hem för att fundera över.

Nästa träff med arkitekterna äger rum 28-30 november. Under mellantiden kan kommunikation ske per brev. Den slutgiltiga skissen upprättas därefter. Efter denna tidpunkt bör inga ytterligare ändringar ske.

BYGGNADSLOVS-OCHARBETSRIKNINGAR

Upprättas under tiden januari, februari, maj och juni 1976.

UPPHANDLING

Sker under tiden april, maj och juni 1976.

BYGGSTART

Byggnadsarbeten startar förmodligen sensommaren 1976.

ANDERSBERG III

	AUG	SEPT	OKT	NOV	DEC	JAN	FEB	MARS	APR	MAJ	JUN
STADSPLAN											
HUSSYSTEM											
HUS-SKISS											
ARB. RITN.											
UPPFÖLJN.											
									↓-X	750813	

GÄVLE KOMMUN

UTDRAG UR

SAMMANTRÄDESPROTOKOLL

Sammanträdesdatum

Byggnadsnämnden

1975-10-14

§ 1040

Rapport rörande brukarinflytandeexperimentet i Andersberg III

Konsulterande arkitekten Sten Andersson hos Landskronagruppen lämnar byggnadsnämnden information om brukarinflytandeexperimentet i Andersberg III i närvaro av representanter för Sveriges Radio och pressen. I anslutning till informationen visas ljusbilder och besvaras frågor.

Ovanstående skulle antecknas till protokollet.

Som ovan

Jens Rosenberg

Justerandes sign

Utlagsbestyrkande

Monica Monsératt

BYGGEXPERIMENT I GÄVLE

Hur stort inflytande har 42 familjer?

42 familjer i Gävle är engagerade i en byggrupp som skall placeras inom det område i Andersberg, där medinflytandet ges utrymme vid utförandet av småhus.

36 av familjerna vill ha friliggande hus. Det är i flesta fall unga familjer med barn.

Det framkom av den information arkitekt Sten Andersson, Landskronagruppen, på tisdagen gav inför byggnadsnämnden.

Nästa fas i det här experimentet är att kontrakt skall tecknas med fastighetskontoret. Mars-april 1976 går projektet ut på entreprenad. Det blir en gemensam sådan. Byggstart hösten 1976.

Två hustyper presenterades på resp 7,2 och 6 meters längd. Området, där byggandet skall ske är kuperat. Det blir därför hus med och utan källare.

F n är byggkostnaderna inte fixerade men beräknas ligga nära pantvärdet.

Sten Andersson förklarade att en byggnad är en process. Familjer kan öka eller minska i antal. Det skall gå att dela upp en lägenhet om så behövs. Han avfärdar funktionalismen på 30-talet. Det var att slå in på fel väg. Det byggdes lägenheter för medelmänniskor som egentligen inte fanns.

Landskronagruppen menar att den vill finna nya vägar, att planera en byggnad så att den tål förändringar.

— Vanliga lägenheter är snart ute ur bilden. Vi vill bygga med olika byggelement som kan kombineras på olika sätt, sade Andersson.

Skånehus i Haparanda

Andersson menade att det gällde bygga hus som smälter in i sin kulturmiljö och menade att det var fel att bygga Skånehus i Haparanda.

Men stadsarkitekt Erik Larsson tyckte sig finna något skänkt över de hustyper som planerades i Andersberg. Andersson meddelade då att samma hustyp byggts i Småland och i Täby.

— Inte är det vackra hus, sa Ulla Granberg (c).

Då gled frågeställningen i byggnadsnämnden in på hur mycket inflytande familjerna egentligen haft.

— Är dom styrda, frågade Olle Kvist (s).

— Det är bra att Gävle fått bli plats för det här experimentet. Men de som vill bygga kan ha fel i uppfattningar hur det skall se ut. Det ställer stora krav på projektgruppen, yttrade Kalle Lundin (s).

Byggforskningen följer upp projektet i Gävle som observatör på ett pedagogiskt plan.

Tomternas storlekar varierar mellan 500 till 800 kvm. Inom detta småhusområde blir det en enhetlig social sammansättning. Som tidigare sagts unga familjer med barn. Inga pensionärer.

— Vi hade kanske väntat oss en annan social sammansättning, sade Sten Andersson.

GÄVLE KOMMUN
Fastighetskontoret

Tjänsteställe, handläggare

Datum

Beteckning

1975-10-21

Grupphusprojekt Andersberg tomtfördelning

Klockan ..... den ..... är Ni välkommen till fastighetskontoret Kyrkogatan 22, för att välja en av de tomter som finns markerade på bif skiss över rubr område.

Kan Ni ej komma på föreslagen tid går det bra att endera rangordna de tomter som Ni har att välja på och skicka in detta till fastighetskontoret så att förslaget finns tillhanda före ovanstående föreslagna tid eller ringa fastighetskontoret.

FASTIGHETSKONTORET

Björn Carlsson

GK 2 10 01 6.000 8.73

Postadress	Gatuadress	Telefon	Bankgiro	Postgiro
Box 552 801 07 GÄVLE	Kyrkogatan 22	026 - 12 92 00	193-9271	1 48 08 - 0

Bästa projektdeltagare!

Ni har nu under en tid deltagit i en process, där ni har karakteriserats som brukare. Andra aktörer i detta projekt är projektorerna (Landskronagruppen) och kommunen. Utöver dessa figurerar i projektet ytterligare en aktör (Byggforskningen), representerad av mig - Ingeman - och min assistent - Charlotte. Vår uppgift är som ni vet, att dokumentera och analysera det som händer under denna process.

Tanken bakom det ni nu har fått är att vi för en mycket kort, men oerhört väsentlig stund, skall byta roller. Detta för att vi skall ha möjlighet att få era definitioner på vad som är väsentligt respektive icke väsentligt. Hur detta konkret skall gå till, får ni veta på nästföljande sida och på mötet i nästa vecka.

Med bästa hälsningar

Ingeman

Charlotte

UPPGIFT

Följande uppgift ber vi er tänka igenom och arbeta med under helgen. Ni skall medtaga den ifyllt till nästa veckas möte, måndag eller tisdag 10-11/11.

Uppgiften är följande:

Ni skall försöka försätta er i vår situation, dvs. det är nu ni som skall observera och analysera brukarinflytandexperimentet i Andersberg.

Om ni i denna nya roll skulle försöka sammanställa ett frågeformulär, där ni ville ha ut all väsentlig information - värd att veta för att i framtiden kunna genomföra sådana här experiment, både i större och bättre skala - vad skulle ni då fråga brukarna om? Det är just detta vi vill att ni skall tänka ut.

Konkret - Ni skall försöka plocka fram de frågor som ni tror ger information om det väsentligaste som skett, varit felaktigt, positivt, missbedömt, etc., under detta experiment fram till dags dato. Försök få fram 10 väsentliga frågor. Detta bör vara ett minimum.

Vi ber er att iakttaga följande:

1. Skriv ner alla frågor ni omedelbart finner vara intressanta - STRYK INGA
2. Reflektera - tänk igenom hela den process ni nu genomgått. Hur har den fortlöpt - vad är kritiskt - vad finner ni nu för frågor vara relevanta. Skriv ner dessa. STRYK INGA och stryk ABSOLUT ICKE någon av de tidigare ni skrivit ner, enligt punkt 1 ovan.

GLÖM EJ ATT MEDTAGA ERA FRÅGOR PÅ MÅNDAG ELLER TISDAG

Vi vill med denna enkät få ett underlag att välja ut ett sortiment golv-, vägg- och takmaterial samt också undersöka möjligheterna till ett begränsat urval inredningstyper för kök och våtenheter. OBS! Ej bindande.

Namn: _____

Golvmaterial: - Kryssa för önskat alternativ.

	Linoleum	Plastfilm	Heltäckande	Parkett	Annat utförande
Kök	☐	☐	☐	☐	☐
Vardagsrum	☐	☐	☐	☐	☐
Sovrum	☐	☐	☐	☐	☐
Hall	☐	☐	☐	☐	☐
Gillestuga	☐	☐	☐	☐	☐

Anm: .....

.....

Golvmaterial i våtenheter:

	Keramik-plattor	Plastmatta	Linoleum	+Slipad betong	Annat utförande
Badrum	☐	☐	☐	☐	☐
Extra toalett	☐	☐	☐	☐	☐
Tvättstuga	☐	☐	☐	☐	☐

Anm: .....

.....

Golvmaterial i garage och förråd:

	Slipad betong	Grus	Annat utförande
Garage	☐	☐	☐
Förråd	☐	☐	☐

Väggmaterial:

	Målad yta	Enkel tapet	Dyr tapet	Träpanel	Annat utförande
Kök	☐	☐	☐	☐	☐
Vardagsrum	☐	☐	☐	☐	☐
Sovrum	☐	☐	☐	☐	☐
Hall	☐	☐	☐	☐	☐
Gillestuga	☐	☐	☐	☐	☐

Anm: .....

.....

Väggmaterial i våtenheter:

	Keramiska kakel	Plastplattor, tapet	Träpanel	Målad yta	Annat utförande
Badrum	☐	☐	☐	☐	☐
Extra toal	☐	☐	☐	☐	☐
Tvättstuga	☐	☐	☐	☐	☐
Bastu	☐	☐	☐	☐	☐

Anm: .....

.....

Takmaterial:

	Gipsplank	Målad yta	Hyvlad träpanel	Råplanad träpanel	Annat utförande
Kök	☐	☐	☐	☐	☐
Vardagsrum	☐	☐	☐	☐	☐
Sovrum	☐	☐	☐	☐	☐
Hall	☐	☐	☐	☐	☐
Gillestuga	☐	☐	☐	☐	☐
Badrum	☐	☐	☐	☐	☐
Extra toal	☐	☐	☐	☐	☐
Tvättstuga	☐	☐	☐	☐	☐
Bastu	☐	☐	☐	☐	☐

Anm: .....

Inredning i våtenheter:

	Vitt porslin	Färgat porslin	
Porslin	☐	☐	
	Bidé	El uttag för rakapp	Badrumsskåp
Extra utrustn i badrum	☐	☐	☐
	Standard	Termostatreglerad	
Dusch	☐	☐	
	Ja	Nej	
Vatten + Golvbrunn, garage	☐	☐	

Anm: .....

.....

Inredning i kök:

	Målade utan färgval	Målade med färgval	Specialutförande
Bänk och skåputförande	☐	☐	☐
	Standard, vita skåp	Extra utrymmen	Färgade skåp
Kyl o frysutrymme	☐	☐	☐
	Standard leverans	Egen installation	
Diskmaskin	☐	☐	
	Ja	Nej	
Mek vent	☐	☐	

Anm: .....

.....

Elektrisk utrustning:

	Vardagsrum	Hall	Gillestuga	Sovrum	Annat utrymme
TV-uttag i	☐	☐	☐	☐	☐
	Standard	Eget val			
Armatyr ute	☐	☐			
	Standard	Eget val			
Vägg o tak- armatur i badrum och extra WC	☐	☐			

Anm: .....

.....

Rumsinredning:

	Målade	Sandfärgade	Fanerade	Brunlaserade
Innerdörrar	☐	☐	☐	☐

Anm: .....

.....

	Plast	Mässing		
Trycken t innerdörrar	☐	☐		
	Plast- handtag	Glasknopp	Mässingknopp	Trä
Knoppar t skåpluckor o lådfronter	☐	☐	☐	☐

Försök i Andersberg börjar finna formen

Byggsperimentet i Andersberg i Gävle passerar under veckobelgen det egentliga planeringsstadiet. Därefter är det klart för ledningsgruppen att börja arbeta fram de handlingar som behövs för bygg-

Andersbergprojektet är ovanligt så tillvida att de som ska bo i området ska vara med och utforma både den egna inre miljön och den gemensamma yttre.

Det är ett jobb som pågått sedan i maj. Då träffades byggarna och Landskronagruppen för första gången. Landskronagruppen har ansvaret för planläggningen.

För 14 dagar sedan träffade familjerna arkitekter och en husökonom. Gruppen hade då med leddning av familjernas önskemål arbetat fram skisser på husen.

Under veckobelgen får byggarna säga ja eller nej till skisserna. De mellanliggande två veckorna har de använt till att tänka över förslagen.

Alla vi träffat hittills har varit nöjda, säger arkitekt Sten Andersson från Landskronagruppen. Det sa han på fredags- eller fredagsmorgonen.

Två familjer har emellertid hoppat av sedan förra träffen. Enligt Andersson berodde det framst på kostnaderna. Familjerna tyckte det skulle bli för dyrt att få ett hus byggt efter egna önskemål.

Därmed består gruppen av 36 familjer. Enligt stadsplanen ska området rymma 56 lägenheter.

Men det visade sig att samtliga uttagna ville bo i friliggande villor. Ingen ville bo i radhus eller kedjenus som stadsplanen visade.

□ BESVIKELSE

Det orsakade viss besvikelse både hos kommunen och inom Landskronagruppen. Experimentområdet blir som vilket villområde som helst, så kommunens byggnadsnämnd.

— Vi såg gärna en bredare åldersfördelning, säger Andersson. Nu blir det barnfamiljer i åldrarna 25—35 år i nästan varenda hus.

Efter det senaste avhoppet måste fastighetskontoret skaffa fram nya intressenter. Formodligen försöker man då också att få tag på folk som vill bo i radhus eller kedjenus för att därigenom kunna öka lägenhetsantalet.

Hoppar någon av hädanefter kan det bli svårare, menar Andersson. Då gäller det att få fatt

nadsloven. I går, i dag och i morgon görs de sista genomgångarna av nybyggarnas önskemål. Om ungetår ett år kan de förstå av dem räkna med att flytta in i sina nya hus.

Det enda vi har fått klart för oss är att den mäste byggas.

Andersson håller med om att den yttre miljön varit svår att enas om. Mycket har dock berott på att arbetet måst avbrytas för att experimentet inte skulle bli för dyrt.

Från början var det också meningen att det skulle bli fler gemensamhetslokaler. Tanken var t ex att förbilliga villorna genom att bygga gemensamma tvättstugor.

Verkligheten blir dock en annan även här. Det blir tvättstuga i varenda hus, därför att alla villor ha en egen tvättstuga.

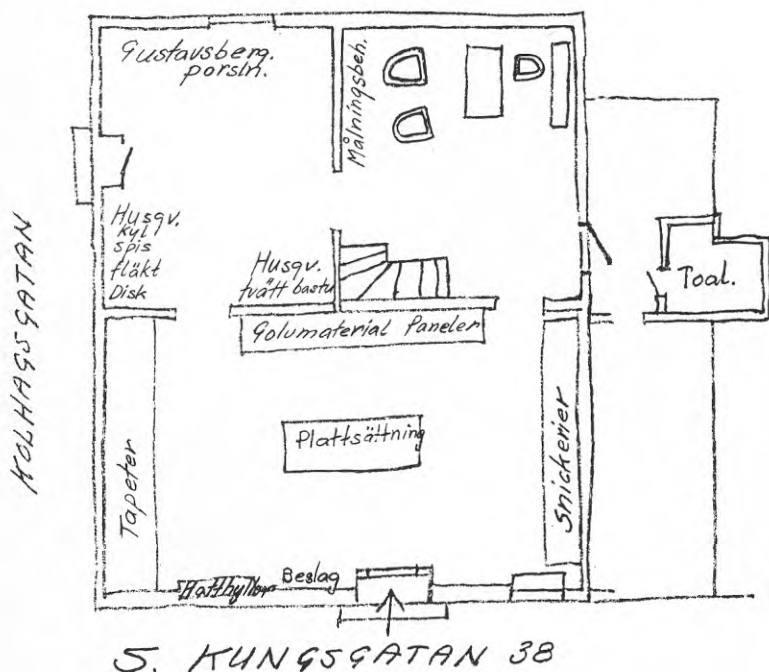
Något tråkigt gruppussområde blir det dock inte. Det säger både Näsströms och Andersson. Detta trots att det inte blir den rika flora av hus typer som man kunnat tro.

Byggarna har inte fått välja hus som de velat. De har varit bundna till två typer, en eller en och en halv våning.

Husens längd har de dock själva fått bestämma. Det har gjort att husen ändå kan bli precis som byggarna själva vill.

Grupphusprojekt Andersberg 3 (42 hus)

Utställningslokal för ytmaterial

Utställningslokalen kommer att hållas öppen mellan klockan 16.00 - 20.00 under tiden 26 januari - 6 februari 1976 men möjligheter kommer också att finnas att under andra tider besöka lokalen. Vid ovanstående tidpunkter kommer ingenjör Sven-Erik Sundberg att vara anträffbar i utställningslokalen och informera Er om materialen. Han kommer också att hjälpa Er i ordningställa en rumsbeskrivning (bifogas) som skall vara klar senast den 10 februari 1976. De materialval som är gjorda grundar sig på de enkät som är gjord. Utställningen är så upplagd att man kan jämföra priserna av en grundstandard (= standard vid gruppbyggda småhus) och de tillvalsmöjligheter som finns.

RUMSBESKRIVNING		GRUPPHUSPROJEKT ANDERSBERG 3		Hus nr.	Ägare	
Nr. Rum	<u>Golv</u> U-golv Bel/beh. Sockel	<u>Väggar</u> Material Ytskikt Behandl.	<u>Tak</u> Material Taklist Behandl.		<u>Inredning</u>	<u>Utrustning</u>

Företagsekonomiska institutionen

Lund 1976-03-08

Kära projektdeltagare!

Härmed översänds det frågeformulär som vi tillsammans har utvecklat. Frågorna har kanske blivit lite mer strukturerade men är fortfarande helt uppbyggda på det som ni själv ansåg vara väsentligt. Det nu översända frågeformuläret är anonymt, vilket innebär att ni inte skall skriva något namn på det. Vi har valt detta förfaringssätt för att alla skall våga skriva ut vad som verkligen har skett och vad man verkligen har upplevt och känt. Vi ber er därför vara så ärliga som möjligt. De ifyllda frågeformulären vill vi att ni återsänder senast den 22/3 - 76, svarskuvert bifogas.

Med bästa hälsningar och med hopp om gott samarbete tecknar

Ingeman Arbnor
Byggforskningen

IA/ce

Postadress

Fack

220 05 LUND 5

Besöksadress

Allhelgona kyrkogata 14

Telefon

046/12 4100 vx

Referens

ANDERSBERGSPROJEKTET

Skall besvaras anonymt

Frågeformuläret skall besvaras av hushållet gemensamt (ett förkryssat alternativ betyder således, att både man och hustru delar denna uppfattning). Om Ni (man och hustru) är oense inför de olika svarsalternativen, var då snäll att notera detta genom att kryssa för två alternativ. Observera då, att ni skall markera i kanten framför respektive kryss, med ett m för den manliga rösten och ett k för den kvinnliga.

Exempel:

	☐ utmärkt		m		k
k	☒ bra				
	☐ varken bra eller dåligt		☒ ja		☒ nej
m	☒ dåligt				
	☐ värdelöst				

Härigenom får vi kanske fram vissa skillnader mellan könen, som måste beaktas vid nästa projekt. Alltså, var noga med, att inte övertala och påverka varandra att välja samma alternativ om skillnader finns.

De flesta frågorna är rena kryssfrågor. En del av dessa kompletteras med ett öppet svar. Vissa frågor har vi ej kunnat strukturera på detta sätt utan de har förblivit helt öppna.

Eventuella förfrågningar i samband med detta frågeformulär kan göras per telefon 046/14 77 51, I. Arbnor, Lund.

v.g. insänd formuläret senast den 22/3 - 76 i bifogat svarskuvert.
--

FRÅGEFORMULÄR

1. Du har nu genomgått den planeringsprocess med brukarinflytande som Peter Broberg den 28 maj presenterade på Gävle museum. Tycker Du att den nu genomgångna planeringsprocessen med brukarinflytande,
- 0 helt överensstämmer med de tankar som presenterades av Peter Broberg på muséet?
 0 delvis
 0 dåligt
 0 inte alls
2. Är det någon information Du saknade vid presentationen på muséet, som Du nu i efterhand tycker borde varit med?
- 0 ja   0 nej
- Om ja - vilken? _____
 _____
 _____
3. Anser Du att byggande i "kommunal" regi är,
- positivt 0 varför? _____
 negativt 0 varför? _____
4. Gruppbyggande är enligt Din uppfattning,
- positivt 0 varför? _____
 negativt 0 varför? _____
5. Vad finns det för fördelar och nackdelar med,
- Radhus: _____
 _____
 _____
- Kedjehus: _____
 _____
 _____
- Friliggande hus: _____
 _____
 _____
6. Vilka argument var avgörande för Ditt val av husslag?

forts. nästa sida

_____

_____

7. Vilka fördelar och nackdelar har,

Enplans hus: _____

_____

_____

Enplans med källare: _____

_____

_____

1 1/2 plans: _____

_____

_____

1 1/2 plans med källare: _____

_____

_____

8. Vilka argument har legat bakom Ditt val? _____

_____

_____

9. Du har nu, enligt den fasindelning arkitekterna angivit, genomgått orienteringsfasen, kvartersfasen, tomtfasen och husfasen. Kvar står upphandlingen och byggeriet. Har den nämnda fasindelningen,

- helt stått i överensstämmelse med Dina önskemål?
- delvis
- dåligt
- inte alls

Om delvis, dåligt och inte alls - Ge kortfattat Dina synpunkter på hur man istället borde ha delat in och planerat denna process! _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

10. Vad anser Du om tidsplaneringen för projektet? _____
 _____
 _____
 _____
11. Har Dina kunskaper i ekonomi varit 0 tillräckliga, eller 0 ej tillräckliga för att till fullo förstå det som har sagts vid möten eller skrivits i frågeformulär?
12. Har Dina tekniska kunskaper varit 0 tillräckliga eller 0 ej tillräckliga för att förstå de skisser, ritningar och kartor man använt som illustrationsmaterial vid möten?
13. Borde det i starten ha givits en mera generell genomgång av hur man skall tolka och förstå arkitektskisser och ritningar?
 0 ja   0 nej
14. Har arkitekterna visat tillräcklig förståelse för, att de delta-
 gande familjerna skiljer sig åt, vad gäller förutsättningar att
 förstå tekniska och ekonomiska resonemang?
 0 ja   0 nej
15. De möten som Du bevisat har haft karaktären av stormöte. Hur har
 denna form för diskussion passat Dig?
 0 helt
 0 delvis
 0 dåligt
 0 inte alls
16. Hade gruppdiskussioner varit bättre?
 0 ja   0 nej
 Om ja - varför? _____
 _____
 _____
17. Hur har Dina möjligheter att yttra Dig vid sammankomsterna stått i
 överensstämmelse med Dina önskemål?
 0 helt
 0 delvis
 0 dåligt
 0 inte alls
18. Har arkitekterna uppmuntrat Dig till att komma med egna förslag
 och alternativa lösningar?
 0 ja   0 nej

19. Hur har möjligheterna att lära känna dom andra familjerna varit, i samband med möten?

- utmärkta
- bra
- varken bra eller dåliga
- dåliga
- inga alls

20. Hur har arkitekternas arbete varit med att få familjerna att lära känna varandra?

- utmärkt
- bra
- varken bra eller dåligt
- dåligt
- värdelöst

21. Tycker Du, att planläggningen skett "över huvudet" på Dig?

- ja   nej

Om ja - på vilket sätt? _____

_____

22. Fastighetskontoret har på olika sätt medverkat i detta projekt. Hur upplever Du,

a) deras medverkan vid tomtvalet?

- utmärkt
- bra
- varken bra eller dåligt
- dåligt
- värdelöst

b) vad gäller materialfrågorna?

- utmärkt
- bra
- varken bra eller dåligt
- dåligt
- värdelöst

c) vad gäller det ekonomiska; lån, pantvärden, etc.

- utmärkt
- bra
- varken bra eller dåligt
- dåligt
- värdelöst

d) när det gäller att få familjerna att lära känna varandra?

- utmärkt
- bra
- varken bra eller dåligt
- dåligt
- värdelöst

23. Har uppföljningen från de projektansvariga varit tillräcklig för er som ej har kunnat medverka vid något möte?

- ja   nej

24. Hur har den metod med frågeformulär, som arkitekterna använde sig av, varit?

- utmärkt
- bra
- varken bra eller dålig
- dålig
- värdelös

25. Har den information Du fick, innan ett beslut skulle fattas, varit?
 tillräcklig
 ej tillräcklig
26. Har informationen kommit i tillräckligt god tid?
 ja   nej
27. När Du varit osäker i en valsituation, hur har möjligheter till hjälp från de projektansvariga varit?
Arkitekter	Fastighetskontor
☐ utmärkt	☐ utmärkt
☐ bra	☐ bra
☐ varken bra eller dåliga	☐ varken bra eller dåliga
☐ dåliga	☐ dåliga
☐ obefintliga	☐ obefintliga
28. Har Du haft tillräckligt med tid för att besvara frågeformulären från arkitekterna?
 ja   nej
29. Uppfattade Du, att svaren på frågeformuläret om hustyper var bindande?
 ja   nej
 Om nej - Har Du ångrat detta val vid något tillfälle?
 ja   nej
30. Gavs det tillräckligt med alternativ i de frågeformulär arkitekterna använde sig av?
 ja   nej
 Om nej - Borde ni själva ha fått vara med och utveckla alternativen?
 ja   nej
31. Hur har sakinformationen vid möten varit?
 utmärkt
 bra
 varken bra eller dåligt
 dålig
 värdelös
32. När Du valde hustyp, visste Du då hur takvinkel och husbredd förhöll sig till varandra?
 ja   nej
33. Har Du upplevt det som negativt, att det enda husalternativet som gavs var "Husarvet"?
 ja   nej
 Om ja - Är Du Då,
 helt nöjd med "Husarvet"?
 delvis
 dåligt
 inte alls

34. Tycker Du att "Husarvet" är ett,
 vackert hus
 varken vackert eller fult hus
 fult hus
35. Tycker Du att "Husarvet" passar bra eller dåligt in i den byggkultur som finns på orten?
36. Har "Husarvet" medgivit tillräckliga möjligheter till variation, vad avser den yttre miljön?
 ja nej
37. Har "Husarvet" nått upp till Dina önskemål, vad avser planlösningen av den egna bostaden?
 ja nej
38. Projektet skall till största delen finansieras genom statlig beläning. Har detta inneburit,
 stora avsteg från Dina önskemål?
 vissa
 inga
39. Finns det några restriktioner Du upplevt, att detta projekt fått inordna sig under, som enligt Din mening varit till någon nackdel?
 _____
 _____
 _____
40. Blev Du vid tomttilldelningen tvungen att ändra på Ditt val av hustyp?
 ja nej
 Om nej - när Du såg vilken tomt Du fått - skulle Du då eventuellt velat haft ett annat hus på den tomten än det Du valt?
 ja nej
41. Har Du under projektets gång känt Dig påverkad av någon part?
 ja nej
 Om ja - ange vad för typ av påverkan och vilken som utövat denna!
 _____
 _____
 _____
 _____
42. Hade Du några problem med att få fram Din första skiss till planlösning av den egna bostaden?
 ja nej

forts. nästa sida

Om ja - vilka? _____
_____
_____
_____
_____

43. Kontaktade Du någon av de andra familjerna för att diskutera Din planlösning?

ja   nej

Om ja - var detta efter att Du erhållit telefonlistan?

ja   nej

44. Hur upplevde Du att arkitekten fungerade, vid den första enskilda träffen, i sin roll att rita fram det hus Du ville ha?

utmärkt
 bra
 varken bra eller dåligt
 dåligt
 fungerade inte alls

45. Och vid den andra enskilda träffen?

utmärkt
 bra
 varken bra eller dåligt
 dåligt
 fungerade inte alls

46. Hur var den ekonomiska rådgivningen i samband med dessa möten?

utmärkt
 bra
 varken bra eller dålig
 dålig
 fungerade inte alls

47. Vad har Du för övriga synpunkter på de här två mötena med arkitekterna? _____

_____
_____
_____
_____
_____
_____

48. Fick Du den hjälp av arkitekterna att rita Ditt hus, som Du från början hade räknat med?
 ja   nej
49. Motsvarade områdetets slutliga utformning,
 helt Dina förväntningar?
 delvis
 dåligt
 inte alls
 Om delvis, dåligt och inte alls - har det blivit,
 en tillfredsställande kompromiss?
 en icke helt tillfredsställande kompromiss?
 en icke tillfredsställande kompromiss?
50. Motsvarade lösningen vad gäller gemensamhetsanläggningarna,
 helt Dina förväntningar
 delvis
 dåligt
 inte alls
 Om delvis, dåligt och inte alls - har det blivit,
 en tillfredsställande kompromiss?
 en icke helt tillfredsställande kompromiss?
 en icke tillfredsställande kompromiss?
51. Motsvarade Ditt tomtval,
 helt Dina förväntningar?
 delvis
 dåligt
 inte alls
 Om delvis, dåligt och inte alls - har det blivit,
 en tillfredsställande kompromiss?
 en icke helt tillfredsställande kompromiss?
 en icke tillfredsställande kompromiss?
52. Motsvarade det egna husets planlösning,
 helt Dina förväntningar?
 delvis
 dåligt
 inte alls
 Om delvis, dåligt och inte alls - har det blivit,
 en tillfredsställande kompromiss?
 en icke helt tillfredsställande kompromiss?
 en icke tillfredsställande kompromiss
53. Motsvarade materialvalet,
 helt Dina förväntningar?
 delvis
 dåligt
 inte alls
 Om delvis, dåligt och inte alls - har det blivit,

fortsättning nästa sida

- en tillfredsställande kompromiss?
 en icke helt tillfredsställande kompromiss?
 en icke tillfredsställande kompromiss?
54. Har man från arkitekternas sida lyckats skapa ett medinflytande-projekt, där vart och ett av de medverkande hushållen känner sig belåtna, med det faktiska inflytandet på det slutliga resultatet?
 ja   nej
55. Hur har den pedagogiska uppläggnigen, vad gäller medinflytandet varit?
 utmärkt
 bra
 varken bra eller dålig
 dålig
 värdelös
56. Känner Du att Din röst har påverkat detta projekt?
 ja   nej
 Om ja - på vilket sätt? _____
 _____
 _____
 _____
 Om nej - varför inte? _____
 _____
 _____
57. Är planering utifrån majoritetsbeslut ett bra förfaringssätt i sådana här projekt?
 ja   nej
58. Ser Du framemot slutresultatet med optimism?
 ja   nej
59. Har Du någon gång under processens gång, innan telefonlistan utsändes, tagit kontakt med någon annan medverkande familj, för att diskutera Dina problem?
 ja   nej
 Om ja - när och varför och på vilket sätt skedde detta? _____
 _____
 _____
 _____

Om nej - varför inte? _____

---

60. Har Du någon gång efter det att Du erhållit telefonlistan, tagit kontakt med någon familj?

0 ja   0 nej

Om ja - när och varför samt på vilket sätt skedde detta?

Om nej - varför inte? _____

---

61. Har Du någon gång under detta projekt tänkt hoppa av?

0 ja   0 nej

Om ja - när och vad var anledningen till detta? _____

---

62. Vad har detta projekt lärt Dig personligen?

- 0 att förstå och umgås med andra människor bättre
- 0 att handskas med konflikter bättre
- 0 att vara mer tolerant
- 0 att lyssna mer på vad andra har att säga
- 0 att tala inför många människor
- 0 inget av ovanstående

63. Vad tycker Du att Du utöver ovan nämnda har lärt Dig?

---

64. Är det något som Du inledningsvis förväntade Dig att lära av detta projekt, som Du tycker inte har infrizats?

---

65. Även om Du varit med och utformat detta frågeformulär finner Du kanske, när nu ytterligare tid förflutit, att Du skulle vilja tillfoga några egna funderingar och tankar kring detta experiment. Det kanske kan röra sig om några råd, kritik av något som Du på senare tid upplevt, något positivt som Du tycker inte har kommit med bland de tidigare frågorna, etc. Var vänlig och skriv ner dessa Dina tankar!

TACK FÖR DIN MEDVERKAN

Nu kan Inger och Gunnar BÖRJA BYGGA

Inger och Gunnar Ekström är gifta sedan 1964. De flyttade till Gävle 1971. Den sommaren beslutade de göra slag i saken. De anmälde sig som sökande till tomt. Samtidigt påbörjades ett organiserat sparande i bank.

Efter fyra år i tomtkön började anbuden komma från fastighetskontoret. Två gånger var paret Ekström erbjudna lägenhet i radhus på olika platser i kommunen.

Men siktet var inställt på en egen villa. Sommaren 1975 lossnade det Makarna Ekström erbjuds bli med i den grupp som skulle få bygga inom ett speciellt område i Andersberg. Det var sedan fastighetskontoret accepterat ett förslag från Landskronagruppern om att Gävle kommun borde satsa på vad som tidigare skett i mindre skala i några andra kommuner.

36 sökande i tomtkön fick chansen att delta i projektet. Det innebär att de som deltog själva tillsammans med experter skulle få utforma önsksningar om det egna boendet. Hösten 1975 började projektet i Andersberg ta form.

I november 1975 var det dags att konfronteras med arkitekterna. Dessförinnan hade fastighetskontoret arrangerat informationsmöten. De sökande fick klart för sig vad saken gällde.

Tillsammans med arkitekterna har denna utvalda grupp diskuterat hur det egna hemmet skulle se ut. Naturligtvis vet arkitekter bättre än vanligt folk hur det hem skall inredas. Men Inger och Gunnar har liksom övriga i gruppen haft förmånen att delta i skapandet och

syvende och sist haft avgörandet i sin hand.

— Visst går det en viss stil igenom alltihop om vi jämför våra ritningar med övriga i gruppen. Men jag har inget att erinra ifråga om samarbetet som varit med arkitekterna. Det har varit många och intressanta diskussioner, säger Gunnar.

SÅ SKALL VI HA'T

Ekströmska villan får en våningsyta på ca 150 kvm i två plan. I nedre planet kök, matrum, allrum, ett sovrumbad, tvättstuga, wc och ekonomitrymman. I övre planet vardagsrum, två sovrum och badrum.

Inger och Gunnar har beslutat sig för heltäckande matta i vardagsrummet och trägolv i allrummet. Inger som humsar lägger stor vikt vid rymligt kök.

Tapeter, färger och annat som hör inredningen till har valts ut. Här säger Inger att det varit ett svårt val.

— Vi vet faktiskt inte hur det kommer att se ut förrän huset är klart. Det blir spännande!

OUCH DET KOSTAR?

Första kalkylen talade om en totalkostnad på 200 000 kr. Men det blir dyrare. Om tre månader kan fastighetskontoret precisera kostnaderna. Underlag till anbudshandlingar skall fastighetskontoret ha klart 15 april. Anbudstiden utgår sista veckan i maj. Därefter granskning och utseende av entreprenörer. Före midsommar skall fastighetskontoret skriva det slutliga kontraktet med dem som ingår i gruppen.

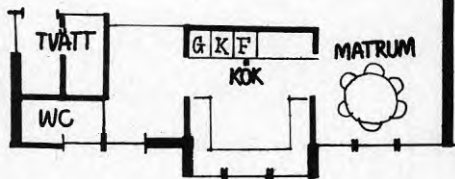
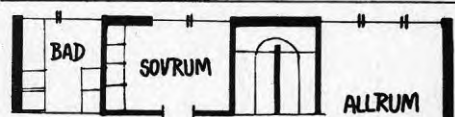
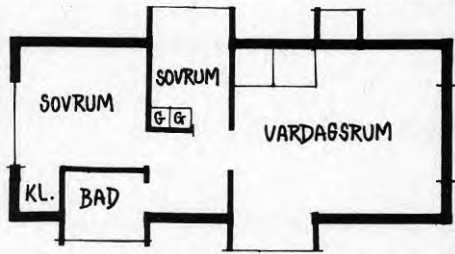
Månadshyra efter skattereduceringar beräknar Gunnar till 1 100–1 200 kr. Det krävs en kontantinsats på minst 30 000 kr.

HUSET EFTERLÅNGTAT

— Jag längtar till den dagen vi kan flytta in, säger Inger.

När blir det då? Björn Carlsson på fastighetskontoret tippar våren 1977. Så snart kontraktet är klart påbörjas byggandet efter semestrarna i sommar.

Två av de 36 har hoppat av projektet. Björn Carlsson säger att de två som tillkommer får acceptera det hus de erbjuds. De har som de övriga inte kunnat få vara med att utforma det egna huset.

■ Den här placeringen skall kök och övriga rum ha i villan här Inger och Gunnar beslutat. Sovrummet på nedre planet kan dock omvandlas till något annat.

Inom detta område i Andersberg blir det sammanlagt 41 hus. Fastighetskontoret fyller ut projektet med 5 radhuslägenheter.

Inger och Gunnar Ekström bor nu i en trerumslägenhet vid Norrbågen på Sättra och

trivs egentligen bra där. Men de väntar på dagen V som i Villa.

När ekströmska villan börjar ta form skall vi återkomma med nästa reportage.

MAGNE MALMBERG
HAKAN SELEN (foto)

ARBETARBLADET 760331

GÄVLE KOMMUN
Fastighetskontoret

Tjänsteställe, handläggare

Datum

1976-04-28

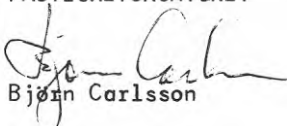
Beteckning

Er beteckning

Arbetet med projekteringen av Ert hus har nu kommit så långt att sammanställningen av anbudsunderlaget har påbörjats. Till anbudsunderlaget måste också fogas el- och vvs-ritning, markplaneringsritning och rumsbeskrivning vilka härmed översändes till Er för granskning. Accepterar Ni dessa förslag eller har Ni något att erinra skall detta meddelas till respektive konsult senast den maj 1976.

Anbudsunderlaget skall vara klart under vecka 20 för att skickas ut till entreprenörerna. Till vecka 24 kommer anbudet att infordras och under vecka 25-27 kommer anbudet att granskas och kontrakt skrivas med varje husägare.

FASTIGHETSKONTORET

Björn Carlsson

El-konsult	Gävleborgs läns elektriska förening telefon 11 60 80 Ing S Wassberg Ing L Molander
VVS-konsult	Värme- och sanitetstekniska byrån AB telefon 12 95 35 Ing K G Mattsson Ing L Jannerborn
Rumsbeskrivare	Ing S-E Lindberg telefon 18 36 17
Markplanering	Landskapsark R G Andersson telefon 18 14 50

GK 2 10 01 5000 11 75

Postadress	Gatuadress	Telefon	Bankgiro	Postgiro
Box 552 801 07 GÄVLE	Kyrkogatan 22	026-12 92 00	193-9271	1 48 08-0

GÄVLE KOMMUN
Fastighetskontoret

Tjänsteställe, handläggare

Datum
1976-06-02

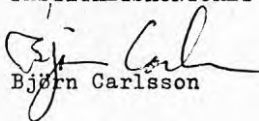
Beteckning

Er beteckning

Grupphusprojekt Andersberg III

Fastighetskontoret får härmed meddela att kontraktsskrivningen för Ert hus på rubr område har flyttats fram till veckorna 33 - 35. Anledningen till framflyttningen är att de byggnadsfirmor som skall lämna anbud på projektet ej har möjlighet att klara detta inom den föreslagna tiden, vilket har gjort att anbudstiden har förlängts till den 16.07.1976.

FASTIGHETSKONTORET

Björn Carlsson

Postadress	Gatuadress	Telefon	Bankgiro	Postgiro
Box 552 801 07 GAVLE	Kyrkogatan 22	026-12 92 00	193-9271	1 48 08-0

1976-08-17

Gävleborgs Sparbank
Direktör Ake Nylander
Box 550
801 07 GÄVLE

Härmed översändes enligt överenskommelse mellan direktör Haglund och fastighetsdirektör Rosenlund den förteckning över de personer som har tilldelats tomt i grupphusprojekt på Andersberg kvarteret Stora Björn.

Förutom namnen på personerna finns redovisat produktionskostnaden på husen inkl index, pantvärde, beräknat botten- och statligt lån, egen insats och förslag på topplån.

För att ge de blivande husägarna rimliga bostadskostnader ser vi gärna att amorteringstiden på topplånen blir 20 år.

FASTIGHETSKONTORET

Björn Carlsson
Fastighetsingenjör

GÄVLE KOMMUN
Fastighetskontoret

Tjänsteställe, handläggare

Datum
1976-09-01

Beteckning

Er beteckning

Grupphusprojekt Andersberg III

Som Ni antagligen har märkt håller ej de tidpunkter som vi har räknat med när det gäller kontraktskrivning m m för rubr. Anledningen är att den entreprenör som kommer att antagas vill ha ytterligare ca 14 dagar på sig för att kontrollräkna och dela upp anbudet på respektive hus.

Det anbud som inlämnats har ett medelpris per hus inkl index (20 000:-) på ca 315 000 kronor. Kontantinsatserna varierar mellan 80 - 140 000 kronor. Underhandlingar pågår med olika banker om det finns möjligheter att få topplån på ungefär halva kontantinsatsen.

Enligt den preliminära tidplanen är byggtiden 1 år med första inflyttning efter 9 månader.

FASTIGHETSKONTORET

Björn Carlsson
Fastighetsingenjör

GK 2 10 01 5000 11 75

Postadress	Gatuadress	Telefon	Bankgiro	Postgiro
Box 552 801 07 GÄVLE	Kyrkogatan 22	026-12 92 00	193-9271	1 48 08-0

Kallduschen kom efter ett halvår:

INSATSBERNA FYRDUBBLAS för nya Andersbergsvillor

■ Till de s k experimenthusen på Andersberg knöts i början av detta år stora förhoppningar. Ett hus som blir billigt och ändå byggs efter ens egna önskemål — enplans eller en och en halv, stort eller litet — vilken chans!

■ Insatserna skulle bli sådär 30 000 kr, 22 000 kr, för några ännu lägre. I medeltal skulle varje hus kosta mellan 200 000 och 225 000 kr.

■ Arkitekt Claes Petersson höll i detta Gävleprojekt på uppdrag av den s k Landskronagruppen, som officiellt heter Stiftelsen för industriellt och ekologiskt byggteri. För iderna svarade professor Peter Broberg. Vid nyår 1977 skulle de första få flytta in.

■ Nu, drygt ett halvår senare, har berörda 34 husspekulanter fått brev från fastighetskontoret i Gävle, att insatserna i medeltal kommer att ligga mellan 80 000 och 140 000 kr, att "medelpriset" per hus blir minst 300 000 kr, att inflyttningen kan börja först hösten 1977.

— Och vi som stått i tomtkö i sex år utan att hitta något lämpligt, nu har vi bara spilt tid på det här experimenthusprojektet, missat flera andra tomtechanser till ingen nytta, vad ska man med hus till när yngsta barnet skall till att flyga ur boet! Utbrister en av de många besvikna människor som känner sig lurade, sedan de tatt brevet från fastighetskontoret.

Missräkningen tycks vara så stark att man inte ens orkar protestera offentligt. Vi talar med en lång rad besvikna husspekulanter som inte vill figurera med sina namn, man hoppas ännu att de individuella beskedena skall visa överkomligare ekonomiska

villkor, besked som utlovats inom de närmaste två — tre veckorna.

— Vi har varken begärt tvätmaskin eller diskmaskin, valt enklaste möjliga av allting, då måste det väl bli hyggliga priser för vårt hus ändå, hoppas någon.

Andra menar att någon nämnvärd justering knappast kan väntas, det blir bara att dra sig ur och försöka glömma den vackra drömmen så fort man någonsin kan.

Fastighetsingenjör Björn Carlsson berättar att kommunen hade erbjudit sju byggnadsfirmor i Gävle att lämna anbud. Fyra av dessa ställde upp, nämligen Konstruktor, Skånska Cement, Anders Dios och BFA. Ett av anbuden låg väsentligt lägre än de övriga, och den firman förhandlar kommunen nu med.

Gävleborgs sparbank har nyligen fått en förfrågan från fastighetskontoret om banken vill engagera sig i projektet. Det blir mycket dyra hus, konstaterar bankens VD P J Lindgren, och bankdirektör Bengt Haglund framhåller att i väntan på ytterligare uppgifter om projektet vet man inget om hur förhandlingarna skall sluta.

— Men ett problematiskt ärende är det med mycket individuellt utformade hus till vilka krävs kolossala lån — de vanligaste lån räcker inte långa vägar i Gävle. Ingen får det ju att få låna även till försälda insatser, men här rör det sig om alltför stora belopp, säger direktör Haglund.

Kommunen har ännu inte förhållningssätt med den aktuella byggnadsfirman bestämt.

— Visst trodde vi på fastighetskontoret att det skulle bli billiga hus, men insatserna kan ju inte kommunen göra något åt, säger ingenjör Carlsson. Att det skulle skilja så

mycket mellan de beräkningar som Landskronagruppen gjorde och de fyra Gävlefirmornas kostnadsberäkningar kom som en överraskning för oss.

Kan husspekulanternas val av inredning m m ha bidragit till den våldsamma fördyrningen av genomsnittskostnaderna?

— Inte mycket, säger Björn Carlsson. Några har visserligen tagit chansen att i stora uträkningar välja dyra material, men andra har lika noga hållit sig till de enklaste av de erbjudna alternativen. Bostadsytan blir i medeltal 150 kvm, alltså 35—40 kvm större än i exempelvis grupphuset på Andersberg. Av de totalt 41 hus som projektet omfattar är det bara två som har samma planlösning.

Göran Akezon, föreståndare för Å-Jis livsmedel på Andersberg, undrar liksom övriga 33 husspekulanter vilken eller vilka som åstadkommit den nästan otroliga kallsduschen brevet från fastighetskontoret gav.

— Nu går det en massa rykten, och om de talar sant blir det en boendekostnad på bortåt 2 000 kr i månaden i de här husen. I så fall är det ju för en barntfamilj med normala inkomster bara att ge upp. Området blir nog väldigt fint, även om man inte kan se just något av det här bortom Andersbergs centrum där det skall byggas. Kanske blir här man lindrigt sagt "häpen", när man plötsligt får besked om att huset man tänkt sig att bo i kostar 100 000 kr mer än vad som uppgavs för ett halvår sen!

ASTA ERIKSSON
LARS-GÖRAN ALDEN (foto)

ARBETARBLADET Onsdagen den 8 september 1976

Arkitekten om experimenthusen:

— Materialval trolig orsak till fördyring

Arkitekt Claes Pettersson, Landskronagruppens man i Gävle då informationsmötena hölls om experimenthusen på Andersberg, är in kallad till militärtjänst i Eksjö, fram till början av oktober. Han var den som gav husspekulanterna de uppgifter om kontantinsats och byggkostnad, som Gävle kommun häromdagen bytte ut mot påtagligt högre summor, och när vi får kontakt med arkitekten via en samsalsautomat i Eksjö upp repar vi givetvis den fråga som ställdes i gårdagens reportage:

— Varför blir husen så mycket dyrare än det beräknades från början?

— Möjligheten att välja var kanske alltför stor på inredningssidan, säger Claes Pettersson Även om husspekulanterna inte har valt någon direkt lyx, så ligger dock deras materialval långt över vad man kostar på i ett vanligt grupphusområde: furugolv, kork-o-plats m m är ändå jämförelsevis dyrt.

Arkitekten uttalar förvåning över att kommunen gått ut med besked om insats- och totalkostnader innan upphandlingen är klar. Förvånad är han också över att summorna blivit så höga:

— Vi räknade med att detta

skulle bli 10—15 procent dyrare än ett vanligt grupphusområde. Att det är 40 olika planlösningar för 41 hus skall avgjort inte medföra någon kostnadsökning eftersom man använder ett byggsystem med moduler, som man alltid pusslar ihop ungefär som legobitar.

INGEN JÄMFÖRELSE

Något tidigare projekt i landet som kan jämföras med har inte gjorts, vi har alltså inget som går att jämföra med, säger arkitekten, som ber att få återkomma med utförligare svar sedan han fått läsa reportaget.

Informationsmötena för husspekulanterna hölls för övrigt i slutet av förra året, inte i början av detta år.

Vilket dock knappast hjälper upp det dystra intrycket av husspekulanternas situation. Juridiskt är de visserligen inte budna till projektet, men tid är ju också pengar inte minst i sådana här sammanhang. Att komma in i eget hus lagom tills familjen krympt till två personer är ingen vanlig önskan bland folk med vanliga inkomster.

— Bäst vore, säger en i den besvikna skaran, om kommunen rev upp beslutet och lät var och en bygga sitt eget hus, så det hela blev klart inom någotsånär rimlig tid.

GÄVLE KOMMUN
Fastighetskontoret

Tjänsteställe, handläggare

Datum
1976-12-02

Beteckning

Er beteckning

GRUPPHUSPROJEKT KVARTERET STORA BJÖRN, ANDERSBERG

<u>Tackat ja</u>	24 st
<u>Tackat nej</u>	10 st, av dessa 10 har 8 st tackat nej p g a ekonomiska skäl.
<u>Totalt anbud</u>	12 827 000:-.
<u>Medelpris</u>	313 000:- inkl 23 000:- i index.
<u>Medelytor</u>	Våningsyta 147 kvadratmeter Källare <u>52 -"-</u> Summa 199 kvadratmeter
<u>Medelpris/m² vy</u>	Inkl index 2 130:- Exkl index 1 975:-
<u>Högsta prod.kostn</u>	369 000:- inkl index.
<u>Lägsta prod.kostn</u>	Radhus 188 000:- inkl index Fril hus 262 000:- inkl index
<u>Högsta egna insats</u>	56 000:-
<u>Lägsta egna insats</u>	32 000:- (fril hus)
<u>Högsta månadskostn</u>	1 890:- netto
<u>Lägsta månadskostn</u>	1 450:- netto (fril hus)

GK 2 10 01 5000 11 75

Postadress
Box 552
801 07 GÄVLE

Gatuadress
Kyrkogatan 22

Telefon
026-12 92 00

Bankgiro
193-9271

Postgiro
1 48 08-0

Företagsekonomiska institutionen

Bäste projektdeltagare!

Då jag för närvarande håller på med att slutföra arbetet med rapporten om Andersbergsprojektet skulle jag vara tacksam att få en sista redogörelse för Din inställning till projektet nu i efterhand betraktat.

Skulle Du nedan med några få ord vilja skriva ner Din spontana och ärliga kommentar till det medinflytandeeperiment Du nu medverkat i. Ditt svar vill jag ha så snart som möjligt - använd det frankerade svarskuvertet som medföljer.

Med tack på förhand

Ingeman Arbnor

046/14 77 51

.....
.....
.....
.....

Företagsekonomiska institutionen

Bäste f.d. projektdeltagare!

Då ett stort antal av brukarna hoppade av Andersbergsprojektet i slutfasen har jag, trots att min rapport snart är färdig, funnit det väsentligt att höra något om orsakerna härtill.

Min andrahandsinformation via kommun och arkitekter har jag ej funnit tillräcklig. Skulle Du därför nedan med några få ord vilja redogöra för bakgrunden till Ditt beslut. Ditt svar vill jag ha så snart som möjligt - använd det frankerade svarskuvertet som medföljer.

Med tack på förhand

Ingeman Arbnor

046/14 77 51

Jag tackade nej därför att .....

.....

.....

.....

Postadress

Fack

220 05 LUND 5

Besöksadress

Allhelgona kyrkogata 14

Telefon

046/12 4100 vx

Referens

SAMMANFATTNING

Att tala om brukarinflytande och brukarplanering har på senare tid blivit allt vanligare. Kraven på en god boendemiljö gäller inte enbart rationella bruksegenskaper utan i lika hög grad att forma en miljö, som möjliggör en medmänsklig utveckling. Den hittills förhärskande "produktionsanpassade projekteringsfilosofin" har tyvärr lett fram till bostadsområden, där många människor känner främlingskap och får allvarliga problem. Kostnaderna för mänsklig tristess, håglöshet och vandalisering har inte medtagits vid projekteringen. Detta har bidragit till att den tekniska rationaliseringen, med risk för monotona bostadsområden, under lång tid kommit att framstå som det enda medlet för att dämpa kostnadsutvecklingen. Detta har dock för många av våra nya bostadsområden visat sig innebära en omfördelning av kostnaderna, från själva objektet till kurativa åtgärder. På lång sikt torde en sådan omfördelning ge en kostnadsutveckling som kan vara mycket svår att komma till rätta med.

Bilden har dock på senare år kommit att förändras något och intresset har åter riktats mot det i grunden genuint mänskliga; att i medmänsklig samverkan få forma sin egen boendemiljö. Detta kan sägas vara startpunkten för en "brukaranpassad projekteringsfilosofi".

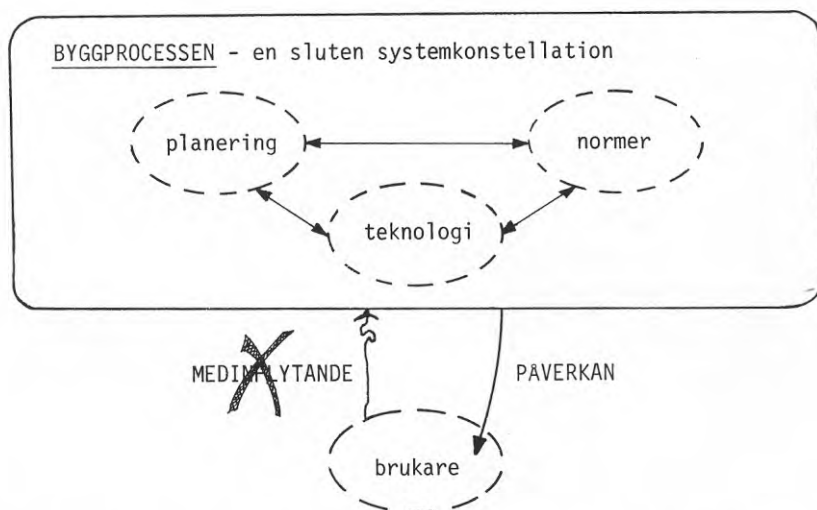
I anslutning till ett genomfört experiment med brukarinflytande vid grupphusprojektering diskuteras ett flertal av brukarplaneringens innebörder. Med utgångspunkt från en utvärdering av experimentet utvecklas några tankar kring ett planeringspråk och några tumregler för brukarinflytande.

Bakgrund och syfte

Under 70-talet har kravet på brukarinflytande i planerings- och byggnadsfrågor alltmer kommit att aktualiseras. En del medinflytandeexperiment i mindre skala har även under senare tid genomförts i Sverige. Forskningen kring de krav, som ett vidgat brukarinflytande kommer att ställa på den tekniska och administrativa utvecklingen i byggprocessen, har dock varit ringa. Man kan dess-

utom hävda att byggprocessens teknologiska och administrativa bas är dåligt anpassad för denna form av inflytande.

De senare årens forskning kring en flexibel eller *öppen* byggteknologi har emellertid öppnat möjligheter för ett direkt eller representerat inflytande i en helt annan omfattning än vad det traditionella *slutna* teknologiska systemet medger. Detta traditionella system stöttas dessutom av ett norm- och planeringssystem, som har samma slutna karaktär. Inom denna slutna systemkonstellation (teknologi, normer o. planering) föreligger således överensstämmelse (systemen stöttar varandra). Dock leder detta till att brukarsystemet ställs utanför och därmed får underordna sig denna systemkonstellations villkor.

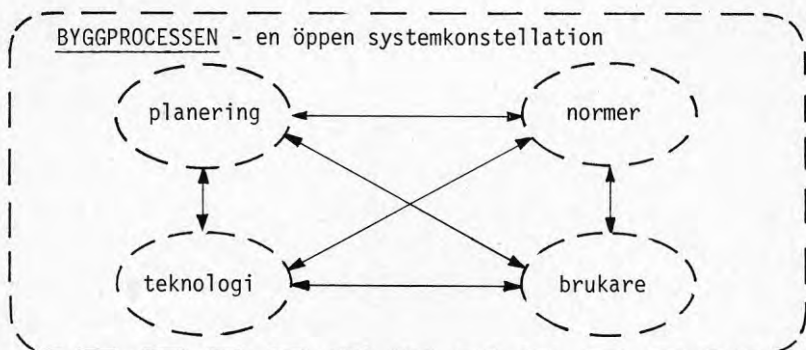

Eftersom systemen inom den slutna konstellationen stöttar varandra, kommer en förändring i något av systemen att generera förändringar i övriga. Då maktförskjutningar ofta blir ett resultat av dylika förändringar kommer systemen, vid ett eventuellt "förändringshot", att söka stabilisera varandra.

Ett *öppet* teknologiskt system, med möjlighet till ett vidgat brukarinflytande, ställer krav på en förändring i övriga system, dvs krav på ett öppet planerings- och normsystem. En sådan förändring kommer således att hota den rådande maktstrukturen inom den slutna systemkonstellationen, vilket medför att en verklig förändring av

byggprocessen, i riktning mot ett vidgat brukarinflytande, kommer att innebära en mobilisering av en rad stabilitetsbevarande mekanismer. I den förändring av byggprocessen, som kan leda fram till en "*brukaranpassad projektering*", inryms således en ny systemkonstellation, där brukarsystemet ingår på samma villkor som övriga system.

I början av 1975 ansökte Stiftelsen för industriellt och ekologiskt byggeri, efter kontakt med en intresserad kommun, om medel från Statens råd för byggnadsforskning för att på ett lokalt plan genomföra ett experiment med brukarinflytande vid grupphusprojektering, enligt den öppna systemkonstellationens intentioner. Ett lokalt experiment av denna karaktär är dock underordnat det totala systemet "Bygg-Sverige" (jmf. den slutna systemkonstellationen), vilket medför att möjligheterna att förverkliga nämnda intentioner till viss del begränsas.

I samband med Stiftelsens ansökan poängterades värdet av en extern utvärdering av experimentet. Denna utvärdering kom till stånd och resultatet av det forskningsprojekt, som här avrapporteras, baserar sig således till sina väsentligare delar på denna utvärdering. Forskningsprojektets allmänna syfte har varit att studera och utvärdera det genomförda experimentet ur ett handlingsiniterande perspektiv. Med detta avses att rapporten skall bidra till en baserfarenhet ur såväl praktisk som teoretisk synvinkel. Teoretiskt i den bemärkelsen, att den kan utgöra en startpunkt för utveckling av ett *planeringsspråk* för brukarinflytandeprojekt. Praktiskt bidrar den till några *tumregler* för brukarplanering.

Experimentet

Experimentet startade med att fastighetskontoret bjöd in 150 hushåll ur tomt- och småhuskön till en presentation av projektet. Till detta första möte kom 42 hushåll. Efter detta möte, som projektören benämnde "orienteringsfas", delades processens fortsättning in i följande fem faser: kvartersfas, tomtfas, husfas, upphandlings- och kontraktsskrivningsfas och byggfas.

Under kvartersfasen fick brukarna i en enkät (mönstersamling) ta ställning till ett antal förslag till utformning av parkering, hustyp, bostadsservice, tomt, gemensamhetsyta och gemensamhetslokal. Med brukarnas svar som underlag tog projektören fram tre alternativ till dispositionsplan. Den diskussion som följde på dessa förslag resulterade senare i en slutgiltig plan. Det visade sig i denna fas vara svårt för brukarna att på ett så tidigt stadium sätta sig in i dessa övergripande problem. Den sociala kontakten mellan brukarna var vid denna tidpunkt i det närmaste obefintlig.

I tomtfasen fick brukarna välja tomt enligt vars och ens turordning i kön. En del problem visade sig här uppkomma då några brukare tvingades frångå sina tidigare val av hustyp.

Under husfasen fick varje brukarfamilj vid två tillfällen om vardera två timmar träffa arkitekterna och en ekonomisk rådgivare för att diskutera och ta fram det egna husets planlösning. Den individuella kontakten med arkitekterna uppgavs av brukarna som mycket värdefull. De saknade dock under diskussionen möjligheten till fortlöpande ekonomisk redovisning av olika alternativ.

Efter detta erbjöds sju byggnadsfirmor att inkomma med anbud. Fyra av dessa svarade, varav det lägsta visade sig överstiga det tidigare kalkylerade medelpriset med ungefär 100 000 kronor. Anledningen till denna stora differens mellan kalkyl och anbud visade sig i huvudsak bero på att brukarna, utan att det framgått för dem, fått huspriserna i kalkylen exklusive index, gemensamhetsanläggning och markplanering. Detta resulterade i att åtta brukare tackade "nej" till fortsatt medverkan, vilket kom att innebära att to-

talt 20 brukare lämnade experimentet under dess gång.

Utvärdering och slutsatser

Utvärderingen av experimentet pekar på att det av de direkt engagerade upplevts som mindre lyckat. Experimentet har dock bidragit med en rad forskningsmässigt värdefulla erfarenheter. Informationsöverföringen mellan olika beslutsfattare och mellan dessa och brukarna var exempelvis bristfällig, vilket ledde till ett flertal missförstånd under experimentets gång. Målsättningen för experimentet var dessutom utsatt för ett flertal omtolkningar. Experimentets allmänna uppläggning och pedagogiska utformning visade sig därutöver mindre lämpad för den i byggfrågor oerfarne brukaren.

Dessa faktorer komplicerade en systematisk utvärdering av experimentet. I anledning av detta utvecklas i rapporten några ideala modeller för experiment, metodsynsätt och utvärdering, som kan användas vid studier av kommande brukarinflytandeexperiment.

I anslutning till en dagboksbeskrivning av experimentet kommenteras detta fortlöpande. Ur dessa kommentarer genereras ett antal *fenomen* som kännetecknat den experimentella processen. Fenomenen betecknas "Den vardagsnära nivån", "De internaliserade idealens upplösning", "Egocentrismen och det sociala främlingskapet", "Den sociala kapitalförstörelsen", "Den refuserande inläringens blockering" och "Enkätsvaren - den experimentella processens reproduktion". Dessa fenomen måste i en brukarplanering kunna hanteras, vilket således inte varit fallet i det genomförda experimentet.

Den vardagsnära nivån betecknar brukarens tendens att tolka och handla i såväl övergripande som individuella frågor utifrån sin vardagsnära relation till tingen. Brukarplaneringen bör därför ta den vardagsnära nivån som sin logiska bas.

Internalisering står för brukarens upptagande av andras uppfattningar, värderingar, normer, etc. i sin egen verklighetsuppfattning. Vad som hände i experimentet var att projektansvariga och i synnerhet ortspressen inledningsvis internaliserade ett ideal för medinflytande hos brukarna som under processens gång alltmer fick

lösas upp. I brukarplaneringen måste regler finnas som anger när, var och hur saker och ting skall presenteras.

Egocentrismen och det sociala främlingskapet betecknar brukarens centrering kring de egna problemen och den egna tillvaron. Det gemensamma skapandet där brukarna ges möjlighet att utvecklas i dialog med varandra och med arkitekterna blev ringa i experimentet.

Social kapitalförstörelse betecknar det fenomen som framträder när människor inte ges tillfälle att dela med sig av sina kunskaper och tidigare erfarenheter. Ett sådant resursslöseri får absolut inte känneteckna brukarplaneringen.

Att kunna betrakta något i efterhand med ökad insikt innebär ofta en vilja till *refusering*. Om deltagarna i brukarplaneringen inte tidigare varit i kontakt med de för denna planeringsform typiska frågorna, kan en initialt kraftig kunskapsutveckling förväntas ske. Brukarplaneringen måste därför läggas upp så, att inte dessa brukare inledningsvis måste binda sig för alternativ, som de kanske senare finner förkastliga.

Det genomförda experimentet är ett belysande exempel på hur tidigare internaliserade värderingar *reproducerats* i brukarnas *enkätsvar*. Om man, som var fallet i experimentet, genomför en process utan inslag av sociala och emancipatoriska aktiviteter kan man ej heller förvänta sig, vilket projektansvariga gjorde, att enkätsvaren avviker från gängse endimensionella värderingar.

Slutligen utvärderas experimentet med hjälp av ett av brukarna utvecklat utvärderingsformulär. Såväl process- som resultatvariabler utvärderas.

Med utgångspunkt från fenomenbeskrivningen och utvärderingen utvecklas några grundelement till ett särskilt *planeringsspråk* för brukarinflytande. En planeringsmodell för vertikal och horisontell samordning ingår som ett av dessa element. *I denna modell illustreras hur den sociala inpassningen*, representerad av de tidigare fenomenen, *samordnas via planeringsinstrument*, typ delvis självstyrande grupper, situationsanpassad pedagogik och förankringspolitik,

inom ramen för en målsättning med explicit angivna spelregler (tekniskt och socialt administrativa), med den tekniska inpassningen, representerad av byggsystem, bygg- och lånenormer och stadsplanemönster.

Ur dessa ansatser till ett särskilt planeringsspråk för brukarinflytande härleds ett antal *tumregler*, som illustreras i en tänkt process för brukarplanering. Processen visas uppdelad i följande nio faser: 1. Förberedelse och utveckling, 2. Mål och förankring, 3. Förplanering, 4. Inbjudan, 5. Social och språklig gemenskap, 6. Områdesplanering, 7. Hus och tomt, 8. Husplanering och 9. Slutplanering. Jämsides med redogörelsen för processen introduceras ett flertal *tekniker* för brukarplanering.

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 750436-8 från
Statens råd för byggnadsforskning till Företagsekonomiska
institutionen, Lunds universitet, Lund**

R12: 1978

ISBN 91-540-2809-4

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

**Art.nr: 6600712
Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 1403
111 84 Stockholm**

Cirka pris: 60 kr exkl moms